

VİLAYƏT GÜNƏŞİ

İKİNCİ CİLD

AYƏTULLAH CƏFƏR SÜBHANİ

ON İKİNCİ FƏSİL

SIFFEYN MÜHARİBƏSİNİN SƏBƏBLƏRİ

İMAM (Ə)-İN MÜAVİYƏYƏ QƏTİ SÖZÜ

Əmirəl-möminin Əli (ə)-in saleh şəxsləri vali təyin etmək və səlahiyyətsiz, ləyaqətsiz şəxsləri işdən götürməklə ilahi-haqq hökumətinin əsaslarını möhkəmləndirdikdən sonra artıq Şamdakı xəbis şəcərənin (sülalənin) köklərini kəsərək onun şərrini islam cəmiyyətindən uzaqlaşdırmağın vaxtı gəlib çatmışdı. Bu məsələ Həmdanın hakimi Cəririn Kufəyə gəldiyi vaxt daha da dəqiqləşdi. O, İmam (ə)-in məqsədindən agah olduqdan sonra İmam (ə)-in xəbərdarlığını ona çatdırmaq istədi və belə dedi:–Mənim Müaviyə ilə köhnə dostluğum var. Onu sənin haqq olan hökumətini rəsmi şəkildə tanımağa dəvət edər və Allahın itaətində olduğu vaxta qədər sənin tərəfindən Şamda hakim qalacağını bildirərəm.

İmam (ə) onun sonuncu şərti qarşısında sükut etdi və heç nə demədi. Çünki bilirdi ki, onun bu iş üçün səlahiyyəti yoxdur. Malik Əştər Cəririn İmam (ə)-in nümayəndəsi olmasının əleyhinə çıxdı və onu Müaviyə ilə həmkarlıq etməkdə müttəhim etdi. Lakin İmam (ə) Malikin sözlərinin əksinə olaraq Cərirə seçdi. Hadisələrin gedişi də o həzrətin düzgün fikirləşdiyini isbat etdi.¹ İmam (ə) Cərirə göndərəndə ona buyurdu: Gördün ki, gözüaçıq və din əhlindən olan səhabələrin hamısı mənimlədir. Peyğəmbər səni "yəmənli xeyirxah" adlandırmışdı. Məktubumla birlikdə Müaviyənin yanına get. Əgər müsəlmanların hamısının qəbul etdiyinə əməl etsə, lap yaxşı. Əks halda ona bildir ki, indiyə qədər mövcud olan sakitlik və rahatlıq bir daha mövcud olmayacaq. Ona çatdır ki, mən onun vali olmağına heç vaxt razı olmamışam, camaat da onun (mənim tərəfindən) vali olmağına razı olmayacaq."²

Cərir məktubu alıb Şama yola düşdü. Müaviyənin yanına gedib dedi: "Məkkə, Mədinə, Kufə, Bəsrə, Hicaz, Yəmənlər, Misir, Əmman, Bəhreyn və Yəmənlər əhalisi əmioğlun Əli ilə beyət etmişlər və içərisində olduğun bu bir neçə qaladan başqa bir kəs qalmamışdır. Əgər o yerlərin çöllərindən sel qalxsın, hamını qərqr edər. Mən ki, səadət yoluna dəvət etmək və bu kişiye beyət etmək üçün sənə yol göstərməyə gəlmişəm."³

Sonra İmam (ə)-in məktubunu Müaviyəyə verdi. Məktubda yazılmışdı:

¹ "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.184; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh. səh.235; Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.14

² "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.235 "Vəqətu Siffeyn", səh.27-28; Qurani-Kərim bu məsələni "Ənfal" surəsinin 58-ci ayəsində aşkar şəkildə bəyan edir. İslam hakimi müharibə elan etməzdən öncə, əvvəldə mövcud olan hər növ amanın aradan götürüldüyünü elan edir.

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.75; "Əl-imamətu vəs-siyasət", -ci cild, səh.847; "Vəqətu Siffeyn", səh.28

"Mədinədə mühacir və ənsarın beyəti Şamda sənə höccəti tamam və itaət etməyi sənə vacib etmişdir. Əbu Bəkr, Ömər və Osmanla beyət edənlər elə həmin qayda ilə mənə də beyət etmişlər. Bu beyətdən sonra nə (orada) hazır olanların onunla müxalifət etmək haqqı var, nə də ki, sən kimi orada olmayanlar onu rədd edə bilərlər. Şura (sizin rəyinizə görə) mühacir və ənsarın hüquqi ixtiyarıdır. Əgər onlar bir kəsin imamətinə rəy verərək onu İmam adlandırsalar, onda Allah bu işdən razı olar. "Əgər bir kəs etiraz məqsədilə, yaxud qarmaqarışlıq yaratmaq qəsdilə onları fərmanından boyun qaçırsa, onu öz yerində oturdarlar və əgər tüğyan etsə, möminlərdən başqasının yolunu **g**etdiyinə **g**örə onunla vuruşarlar, Allah da onu sərgərdan halda buraxar, qiyamətdə onu cəhənnəmə atar. Bu da ən pis aqibətdir."¹ Təlhə və Zübeyr mənimlə beyət etdikdən sonra öz beyətlərini pozdular. Beyəti pozmaq onu rədd etmək kimidir. Ey Müaviyə! Nəhayət, haqq qalib gəldi, Allahın fərmanı qələbə çaldı. Mənim nəzərimdə sənün üçün ən yaxşı iş sənün sağ-salamat olmağındır. Lakin özünü bəlaya salsan, sənünlə vuruşacaq və bu yolda Allahdan kömək istəyəcəyəm. Osmanın qatilləri barəsində çox söz dedin. Sən də sair müsəlmanların getdiyi yolla get və bundan sonra bu məsələni irəli çək. Mən hamını Allahın Kitabına əməl etməyə vadar edirəm. Deyirsən ki, "Osmanın qatillərini mənə təhvil ver, sonra sənünlə beyət edirəm." Sənün bu təklifin uşağı südlə aldatmağa oxşayır. Canıma and olsun, əgər sən öz nəfsinə yox, əqlinə müraciət etsən, Osmanın qanı qarşısında mənim ən pak bir şəxs olduğumu dərk edərsən. Bil ki, sən "tələqa"dan—islamda əsir olduğdan sonra azad olunanlardansan. Xilafət belə şəxslərə halal deyildir və onların şurada da üzv olmağa haqları yoxdur. Mən iman və hicrət əhli olan Cərir ibni Əbdüllahı sənün və sənün tərəfindən işlə məşğul olanların yanına göndərirəm ki, mənimlə beyət edib öz vəfadarlığını elan edəsən."²

İMAM (Ə)-İN NÜMAYƏNDƏSİ ŞAMDA

Hər hansı bir insanın elçisi və nümayəndəsi onun şəxsiyyətini təmsil edir və onun işbilən və münasib adamı seçməsi əqlinin kamilliyindən və püxtələşməsindən xəbər verir. Elə buna görə də alimlər demişlər: ***"Düzgün seçicilik kişinin əqlinin ən yaxşı nişanəsi, onun inkişaf səviyyəsinin tərzisidir."***

İmam Əli (ə) Müaviyənin işdən götürülməsi fərmanını çatdırmaq üçün siyasi və dövlət məsələlərində çoxlu təcrübələri olan, Müaviyəni yaxşı tanıyan və özü də bacarıqlı və mahir söz ustası olan bir şəxsi seçdi. Bu şəxs Cərir ibni Əbdüllah idi. O, İmam (ə)-in məktubunu rəsmi bir məclisdə Müaviyəyə verdi. O, məktubu oxuyub qurtardıqda Cərir Əli (ə)-in rəsmi

¹ "Nisa" surəsinin 115-ci ayəsinə işarədir; "Əl-iqdul-fərid", 4-cü cild, səh.84-85; "Əl-imamətu vəs-siyasət", "Vəqətu Siffeyn", səh.29-30; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.235

² "Nəhcül-bəlağə", 6-cı məktub; "Əl-iqdul-fərid", 4-cü cild, səh.322; "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.84-85; "Vəqətu Siffeyn", səh.29-30; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.235

nümayəndəsi kimi yerindən qalxdı, çox şirin və ürəkoxşayan bir xütbə söylədi. Allaha həmd-səna edib, Peyğəmbərə salavat göndərəndən sonra belə dedi:—"Osmanın işi (onun Peyğəmbər səhabələrinin əli ilə öldürülməsi) nəinki hadisədən kənarda olanları, hətta Mədinədə hazır olanları belə aciz etmişdi. Camaat Əli ilə beyət etdi. Təlhə və Zübeyr də onunla beyət edənlərdən idi, lakin sonra heç bir əsaslı dəlil olmadan onu pozdular. İslam fitnəyə, ərəblər isə qılınca dözmür. Dünən Bəsrədə elə bir qəmli hadisə baş verdi ki, əgər bu bir də təkrar olunsa, daha heç kəs sağ qalmayacaq. Bilin ki, xalq kütləsi Əli ilə beyət etmişdir. Əgər Allah işi bizə həvalə etsəydi, biz ondan başqasını seçməzdik. Hər kəs ümumi seçki ilə müxalifət etsə, xatircəm olsun ki, xalqın seçdiyi rəhbəri qəbul etmir. Ey Müaviyə, sən də camaatın gəldiyi yola gəl və Əlini müsəlmanların rəhbəri kimi qəbul et. Əgər "Osman məni bu məqama seçmişdir və hələ işdən götürməmişdir" desən, onda bu söz qəbul olunsa, Allah üçün din qalmaz və hər kəs əlində olanı bərk-bərk saxlayar."¹

Cəririn sözü sona çatanda Müaviyə dedi:—Bir qədər səbir elə, mən Şam camaatının rəyini soruşum, sonra nəticəni elan edərəm.²

IMAM (Ə)-İN BEYƏT ALMAQDA MƏQSƏDİ MÜAVİYƏNİ İŞDƏN GÖTÜRMƏK İDİ

İmam (ə) hakimiyyətinin ilk günlərindən etibarən kimdənsə beyət almağa heç vaxt təkid etmirdi. Bəs nə üçün Müaviyədən beyət alınmasına bu qədər ısrar edirdi?

Səbəbi bu idi ki, İmam (ə) ondan beyət almaqla onu işdən götürmək və onu müsəlmanların mal-dövlətindən və hüquqlarından uzaqlaşdırmaq istəyirdi. Çünki Əli (ə)-ı müsəlmanların imamı kimi qəbul edənlər onunla şərt kəsmişdilər ki, o, müsəlmanların vəziyyətini Peyğəmbər (s) zamanında olduğu hala qaytarsın, onların mənafeyinin qorunması və islami məqsədlərə doğru irəliləməkdə səhlənkarlıq etməsin. Müaviyə kimiləri bu məqsədlərin həyata keçməsi yolunda ən böyük bir maneə idi. Osmanın əleyhinə baş verən qiyamda irəli qoyulan əsas tələblər keçmiş hakimlər və rəhbərlərin tamamilə işdən çıxarılması, sərvət toplayanlar və dünyapərəstlərin məzlumların hüquqlarını tapdalamaqdan kənarlaşdırılması idi.

MÜAVİYƏ MƏSƏLƏNİ ŞAM ƏHALİSİ İLƏ MÜZAKİRƏ EDİR

Bir gün carçı Şam əhalisindən bir qrupunu məscidə yığdı. Müaviyə minbərə çıxdı. Allaha həmd-səna edərək Şamı tərifləyib dedi ki, Allah buranı peyğəmbərlər və Özünün saleh bəndələrinin diyarı yaratmışdır. Bu diyarın insanları həmişə Allaha itaət və Onun fərmanlarını icra edənlərə, Onun şəriətini müdafiə edənlərə itaət və onlara kömək etmişlər. (Sonra

¹ "Vəqətu Siffeyn", səh.30-31; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.85; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.76-77

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.77

camaata dedi:) Bilirsiniz ki, mən möminlərin əmiri Ömər ibni Xəttab və Osman ibni Əffanın nümayəndəsiyəm. Mən heç kəsə qarşı pis bir iş görməmişəm ki, ondan xəcalətli olam. Mən Osmanın qəyyumuyam. O, məzlumcasına öldürülmüşdür! Allah da buyurur: **"Hər kəs məzlum olaraq öldürülsə, Biz onun qəyyumuna qüdrət bağışlayırıq. Lakin o, qisasda israf etməməlidir ki, öldürülən şəxsə Allah tərəfindən kömək olunmuşdur."**¹ Mən Osmanın qətli barəsində sizin fikrinizi bilmək istəyirəm.

Məsciddəkilər ayağa qalxıb dedilər: Biz Osmanın intiqamını almaq istəyirik!

Sonra bu iş barəsində onunla beyət etdilər və mallarını və canlarını bu yolda fəda edəcəklərinə dair təkid etdilər.²

MÜAVİYƏNİN SÖZLƏRİNİN TƏHLİLİ

1. Müaviyə Şamı "peyğəmbərlər diyarı", oranın əhalisini isə "peyğəmbərlərin nümayəndələrinin köməkçiləri", "Allah dininin və şəriətinin müdafiəçiləri" adlandırdı ki, bu yolla həm özünü ilahi dinin müdafiəçisi kimi qələmə versin, həm də camaatın fikir və duyğularını təhrək edərək hamını qanlı bir müharibə ilə üzləşdirsin.

2. Öldürülən xəlifəni "məzlum" bir şəxs kimi tanıtdırır dedi ki, onun qanı zülmkarların əli ilə axıdılmışdır. Halbuki onun qanı Peyğəmbər (s)-in səhabələrinin və taleblərin əli ilə axıdılmışdı və onların əqidəsinə görə səhabələr və taleblər haqq yolunun ardıcılıarı və ədalətli şəxslərdir.

3. Osmanın məzlumcasına öldürülməsini və onun qəyyumunun qatillər barəsində qərara gəlməli olmasını fərz etsək belə, "qan qəyyumu" dedikdə məqsəd öldürülənin mal-dövlətdə varisidir. Belə bir sual yaranır ki, görəsən Müaviyə Osmanın mal-dövlətdə varisi idimi, yoxsa öldürülənə daha yaxın bir varisin olması ilə belə, artıq onun qəyyumluğuna yer qalmır? Osman Əffanın oğlu, o da Əbil-Asın, o da Üməyyənin oğlu idi, Müaviyə də Əbu Süfyanın, o da Hərbin, o da Üməyyənin oğlu idi, onların hamısı Üməyyədə bir-birinə çatırdılar, lakin öldürülənin daha yaxın qəyyumları olduğu halda belə bir uzaq qohumluq Müaviyənin özünü Osmanın qan qəyyumu kimi tanıtdırmasına kifayət idimi?!³

Əmirəl-möminin (ə) Müaviyəyə bir məktubda belə yazır: **"Sən Üməyyə övladlarından olan bir adamsan və Osmanın övladları öz atalarının intiqamını almaqda səndən daha irəli və səlahiyyətliyətlirlər."**

Bu kimi məsələlərə cavab verilməsi Müaviyənin mənfur niyyətini ifşa edir və göstərir ki, əsas məsələ Osmanın intiqamının almaq deyil, hakimiyyəti ələ keçirmək və mühacirlə ənsarın yekdilliklə beyət etdikləri imamı xilafətdən çıxarmaq idi. Ən qərribəsi isə bu idi ki, o, camaat arasında "rəy sorğusu" keçirməklə özünün də xəlifənin intiqamını almaq barədəki qəti rəyini aşkar və bu işə daha çox təkid etdi.

¹ "İsra" surəsi, ayə33

² "Vəqətu Siffeyn", səh.31-32; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.77-78

³ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.91-92 səh. "Vəqətu Siffeyn", səh.58

Tarixdə qeyd olunur ki, Müaviyənin oradakılardan müsbət cavab eşitməsinə baxmayaraq onun qəlbini qəm-qüssə bürümüşdü. O, dodaqaltı bir şər zümzümə edirdi ki, onun axırıncı beytinin tərcüməsi belədir:

"Mən elə yaxşı bir şeyə ümidvaram ki, ümidli şəxsin ona ümidi var; və mən İraq mülkündən məyus deyiləm."¹

O, bu məqsədə çatmaq üçün öz havadarlarını dəvət etdi, Ütbə ibni Əbu Süfyan ona dedi:—Əli ilə müharibə etmək barədə gərək Əmr Asla məşvərət edib onun dinini alasan. Çünki o, Osmanın hökumətindən kənara çəkilmişdi və əgər onu dirhəm və dinar verməklə razı salmasan, sənin hökumətindən daha çox uzaqlaşacaq.²

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

ƏLİ (Ə)-LA QARŞILAŞMAQ ÜÇÜN MÜAVİYƏNİN TƏDBİRLƏRİ

MÜAVİYƏNİN ƏMR ASA MƏKTUBU

Müaviyə mahir siyasətçi olan Əmr Ası həmkarlığa cəlb etmək üçün ona bir məktub yazdı. (O vaxtlar Əmr As xoşagəlməz və mənfur bir adam kimi hər yerdən qovulmuşdu və Fələstində yaşayırdı.) Məktubun məzmunu belə idi: "Əli, Təlhə və Zübeyrin xəbərləri sənə çatmışdır. Mərvan ibni Həkəm Bəsrə əhalisinin bir dəstəsi ilə Şama gəlmişdi. Cərir ibni Əbdüllah da bizdən beyət almaq üçün Əlinin tərəfindən nümayəndə kimi Şama gəlmişdi. Mən əvvəlcə sənin rəyini bilmək üçün hər növ qərara gəlməkdən çəkinmişəm. Tez özünü bura yetir, bu məsələ barəsində müzakirə edək."³

Məktub Əmr Asa çatdı kimi o, məktubda qeyd edilən məsələni iki oğlu—Əbdüllah və Məhəmmədlə müzakirə etdi və onların bu barədə fikirlərini soruşdu. Onun birinci oğlu belə dedi:—Peyğəmbər və ondan sonrakı iki xəlifə ölənin günə hamı səndən razı idi. Osman öldürüləndə sən Mədinədə deyildin. Yaxşı olar ki, indi öz evində otursan və əhəmiyyətsiz bir mənfəətdən ötrü Müaviyənin yanına getməyəsən. Çünki sən heç vaxt xilafətə çatmayacaqsan, ömür günəşin qüruba enmək ərəfəsindədir, qorxuram həyatının sonunda bədbəxt olasan.

Lakin ikinci oğlu birincinin əksinə olaraq onu Müaviyə ilə həmkarlıq etməyə dəvət edərək dedi:—Sən Qüreyşin böyüklərindən birisən. Əgər bu işlərdə fəal hərəkət etməsən, nəzərlərdə kiçilərsən. Haqq şamlıqlardır. Onlara kömək et və Osmanın intiqamını al! Bu halda Bəni-Üməyyə də bu iş üçün qiyam edər.

Əmr As ayıq bir adam idi. O, Əbdüllaha dedi:—Sənin fikrin mənim dinimin, Məhəmmədin fikri isə dünyanın xeyrinədir. Gərək bu məsələ barəsində fikirləşəm.

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.78

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.79; "Vəqətu Siffeyn", səh.33

³ "Vəqətu Siffeyn", səh.34; "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.84

Sonra bir neçə beyt şer oxuyub onda hər iki oğlunun fikrini əks etdirdi. Daha sonra lap kiçik oğlu Vərdanın rəyini soruşdu. O dedi:–Ürəyindən keçənlərdən xəbər verimmi?!

Əmr As dedi:–Nə bilirsən, onu da de.

Oğlu dedi:–Həm dünya, həm də axirət sənin qəlbinə hücum etmişdir. Yüksək fikir və düşüncəyə tabe olmaq axirətdə səadətə çatmağına səbəb olar, hərçənd ona tabe olmaqda dünya yoxdur, lakin axirət həyatı dünyadakı nakamlıqlarını əvəz edir. Müaviyə ilə həmkarlıq etməkdə dünya var, lakin axirət yoxdur; dünya həyatı da əbədi axirət səadətini əvəz edə bilməz. Sən indi iki yol ayrıcında qalmısan və hansını seçəcəyini bilmirsən.

Atası dedi:–Düz deyirsən. İndi sənin fikrin nədir?

Oğlu dedi:–Öz evində otur. Əgər din qələbə çalsa, onun sayəsində yaşayarsan və əgər dünya əhli qələbə çalsa, onda onlar səndən ehtiyacsız deyillər.

Əmr As dedi:–Mən evdə necə otura bilərəm, halbuki, mənim Müaviyəyə yaxınlaşmağım ərəblərin qulağına çatmışdır?!¹

O daxilən dünyapərəst bir şəxs olduğuna görə, Müaviyənin tərəfini seçdi, lakin kiçik oğlunun sözlərini zərif bir şer şəklində belə oxudu:

"Əliyə itaət etmək dinlə yanaşıdır, amma onunla dünya yoxdur. Halbuki Müaviyəyə itaət etməkdə səltənət və dünya vardır.

Qəlbimdə olan arzu və tamah üzündən tam ixtiyarla dünyanı qəbul etdim, amma bunu seçməkdə üzr və dəlilim yoxdur."²

Sonra Şama getdi və özünün köhnə dostu ilə müzakirəyə başladı. Onların İmam (ə)-ı hakimiyyətdən götürmək üçün tökdükləri məkrli tədbirlər sonralar qeyd ediləcəkdir.

İKİ KEÇMİŞ SIYASƏTBAZIN HƏMKARLIĞI

Nəhayət Bəni-Səhm tayfasının, eləcə də öz əsrinin tanınmış siyasətbazı və siyasətdə hər şeyi rəva görən, heç bir əxlaqi normalara riayət etməyən Əmr As dünyanı axirətdən üstün tutdu, qocalıq çağlarında yenidən Misrə hökmlərlik etmək sevdası ilə Fələstindən Şama yola düşdü. O, Müaviyənin onun tədbir və siyasətinə ciddi ehtiyacı olduğunu yaxşı bildiyinə görə onunla həmkarlıq edəcəyinə dair verdiyi iltizamın əvəzində Müaviyədən ağır məbləğdə pul almağa cəhd edirdi.³

Müzakirə zamanı Müaviyənin rəğbətini mümkün qədər qazanmaq üçün istədiklərini daha çox saf-çürük edirdi. İlk müzakirədə Müaviyə üç çətin məsələni irəli çəkdi ki, onların içərisində, Əli (ə)-ın Şama həmlə etmək üçün hazırlaşması onu hər şeydən çox narahat etmişdi. Bu müzakirəni Nəsr ibni Müzahimin "Tarixi-Siffeyn" kitabından olduğu kimi nəql edirik:

Müaviyə:–Bir neçə gündür ki, üç məsələ məni çox narahat edir. Həmişə onların barəsində fikirləşirəm. Bunların çıxış yollarını mənə göstər.

Əmr As:–Bu üç çətin məsələ hansılardır?

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.87

² "Vəqətu Siffeyn", səh.36

³ "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.187 "Əl-imamətu vəs-siyasət", -ci cild, səh.87

Müaviyə:–Məhəmməd ibni Əbu Hüzeyfə Misir zindanından qaçmışdır. O, dinə qarşı (əslində Müaviyənin hökumətinə qarşı!) bir bələdir.

Izah: Osmanın xilafəti dövründə Misrin idarə olunması Əbdüllah ibni Səd ibni Əbi Sərhəyə tapşırılmışdı. Məhəmməd ibni Əbi Hüzeyfə camaatı dövrün hakiminə qarşı qiyama səsləyən şəxslərdən biri idi. Osmanın qətlindən sonra onun təyin etdiyi hakim camaatın qorxusundan öz yerinə bir nümayəndə qoyub Misirdən qaçdı. Amma Əbu-Hüzeyfənin oğlu camaatı hakimin nümayəndəsinin əleyhinə qiyama səslədi və nəhayət, onu Misirdən çıxartdı, hakimiyyəti öz əlinə aldı. İmam (ə)-ın xilafətinin əvvəllərində Misrin idarə olunması Qeys ibni Sədə tapşırılmış, Məhəmməd işdən götürülmüşdü. Müaviyə Misri öz hakimiyyəti altında keçirəndə Məhəmmədi həbs etdi, lakin o dostları ilə birlikdə zindandan qaçdı. Bəli, Məhəmməd ibni Əbu Hüzeyfə mahir hərbi və çevriliş törədən bir şəxs idi. Özü də Müaviyənin dayıoğlu idi.¹

Əmr As:–Bu məsələ çox da əhəmiyyətli deyildir. Sən bir dəstə adam göndərə bilərsən ki, onu ya öldürsünlər, ya da tutub sənə təhvil versinlər. Onu ələ keçirə bilməsən də narahat olma, çünki, o, hakimiyyəti səndən ala biləcək qədər təhlükəli adam deyildir.

Müaviyə:–Roma padşahı Qeysər, bir dəstə qoşunla Şama tərəf hərəkət etmək, bu vilayəti bizdən almaq üçün hazırlaşır.

Əmr As:–Qeysərlə əlaqədar çətinliyi çoxlu hədiyyələr–romalı qullar, kənzilər və qızıl-gümüş qablar göndərməklə həll edib onu dinc yanaşı yaşamağa dəvət etməlisən. Tezliklə bu işə bir əncam çəkiləcəkdir.

Müaviyə:–Əli Kufədə düşərgə salıb bizə tərəf hərəkət etməyə hazırlaşır. Bu müşkül barəsində fikrin nədir?

Əmr As:–Ərəblər heç vaxt səni Əli ilə bərabər tutmazlar. Əli müharibənin qayda-qanunlarını bilir. Qüreyş tayfasında onun misli-bərabəri yoxdur. O, əlində olan hökumətin həqiqi sahibidir. Amma ona zülm edib haqqını əlindən ala bilərsən.

Müaviyə:–Mən istəyirəm ki, sən də onunla müharibə edəsən, çünki o, Allah hökmünün əksinə əməl edib xəlifəni öldürmüş, fitnə qoparmış, cəmiyyətin birliyini pozmuş və qohumluq əlaqələrini kəsmişdir!

Əmr As:–Allaha and olsun, sən şərəf və fəzilətdə Əli ilə əsla bərabər deyilsən! Səndə nə onun mühacirət fəziləti var, nə onun Peyğəmbərlə müsahib olması, nə onun müşriklərlə cihad etməsi, nə onun elm və dərrakəsi, nə də onun digər fəzilətləri. Allaha and olsun, Əlinin iti fikri, saf zehni, yorulmaz səyləri var. O, fəzilətli və səadətli, Allah yanında sınaqdan və imtahandan çıxmış bir adamdır. Belə bir fəzilətli şəxslə vuruşmaq üçün nə qədər qiymət qoyursan ki, səninlə həmkarlıq edim? Özün bilirsən ki, bu həmkarlıqda necə xətərlər vardır!

Müaviyə:–İxtiyar sahibisən. De görüm nə istəyirsən?

Əmr As:–Misrin hakimiyyətini.

Müaviyə son dərəcə hiyləgərliklə dünya-axirət məsələsini irəli çəkərək dedi:–Mən istəmirəm ki, ərəblər sənəin dünyəvi qərəzlər naminə bizə

¹ "Usdul-ğabə", 4-cü cild, səh.315-316

qoşulduğunu fikirləşsinlər. Çox yaxşı olardı ki, onlar sənin Allah rızasına və axirət savabına görə bizə kömək etməyini təsəvvür etsinlər. Heç vaxt əhəmiyyətsiz dünya malı axirət mükafatları ilə bərabər deyildir!

Əmr As:–Bu sözləri boşla!¹

Müaviyə:–Mən istəsəm səni aldada bilərəm.

Əmr As:–Mənim kimilər aldanmazlar. Mən sənin təsəvvür etdiyindən çox-çox ayığam.

Müaviyə:–Yaxına gəl, qəlbimin sirrini sənə deyim.

Əmr As ona yaxınlaşdı, qulağını Müaviyənin ağzına yaxınlaşdırdı ki, onun sirlərini eşitsin. Birdən Müaviyə onun qulağını dişləyib dedi:–İndi gördünmü ki, mən səni aldada bilərəm?! Sən bilirsən ki, Misir də İraq kimi böyük vilayətdir?!

Əmr As:–Bəli, bilirəm! Misir mənim olanda İraq da sənin olacaqdır. Halbuki İraq əhalisi Əliyə itaət edir, onun qoşununda müharibəyə hazırdırlar.

Onlar söhbətə məşğul ikən Müaviyənin qardaşı Ütbə ibni Əbu-Süfyan onların yanına gəlib dedi:–Müaviyə! Nə üçün Misir vilayətini Əmr Asa verməklə onu ələ almırsan? Kaş ələ bu Şamın hakimiyyəti sənə üçün qalardı və heç kim sənə mane olmazdı!

Sonra bir şer oxuyaraq Əmr Asın Müaviyə ilə həmkarlıq etməsinin mahiyyətini açıqladı. O şerin bir beytinin məzmunu belə idi:

"Əmr Asın istədiyini ona ver.

O bu gün dünya naminə dinini tərk etmişdir."

Nəhayət, Müaviyə nəyin bahasına olursa olsun, Əmr Ası həmkarlığa cəlb edərək onun sözlərinə əməl etmək qərarına gəldi. Lakin Əmr As onun hiylə və məkr işlədəcəyindən tam əmin deyildi və Müaviyənin ondan qələbə üçün bir vasitə kimi istifadə edib məqsədinə nail olandan sonra onu işdən kənarlaşdırmasına ehtimal verirdi. Buna görə də dedi:–Bizim qərarımız gərək yazılı şəkildə olsun, bu barədə bir müqavilə yazılsın, sonra hər ikimiz onu imza edək.

Müqavilənamə yazıldı, imzalanmaq üçün hazırlandı, lakin onların hər biri öz imzasının kənarına bir cümlə yazaraq öz hiyləgərlik və nifaqlarını aşkar etdilər. Müaviyə öz adının yanında belə yazdı: "Bu müqavilə şərtin itaəti pozmayacağı vaxta qədər etibarlıdır." Əmr As da öz adının yanında belə yazdı: "Bu şərtlə ki, itaət, şərti pozmasın."²

Onların hər ikisi bu qeydi əlavə etməklə bir-birinə kələk gəlib müqaviləni pozmaq üçün özlərinə çıxış yolu qoydular. Müaviyənin həmin şərti qoymaqda məqsədi bu idi ki, Əmr As mütləq şəkildə və qeydsiz-şərtsiz olaraq ona beyət etmişdir və əgər Müaviyə nə vaxtsa Misri ona verməsə, artıq onun öz əhdinə əməl etməməsini bəhanə gətirərək beyəti pozmağa haqqı yoxdur. Amma Müaviyənin köhnə rəqibi onun hiyləsindən agah olduqda, bunun qarşısını almaq üçün yazdı ki, onun beyəti o vaxta qədər etibarlıdır ki, Müaviyəyə tabe olmaq müqavilənin şərtinin (Misrə hakim

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.65 (Misir çapı)

² "Vəqətu Siffeyn", səh.40

olmağın) pozulmasına səbəb olmasın və gərək Müaviyə Misri ona versin.

Onların hər ikisi hiyləgər siyasətbaz idilər, dində təqvalı olmadıqları kimi, siyasi məsələlərdə də təqvaları yox idi.

Əmr As Müaviyənin evindən çölə çıxdı, halbuki sevincindən öz dərisinə sığmırdı. Onu gözləyənlərlə qarşılaşdıqda aralarında belə bir sual-cavab oldu:

Əmr Asın oğlanları:–Ata, işin nəticəsi nə oldu?

Əmr As:–Misrin hökumətini mənə verdilər.

Oğlanları:–Misir ölkəsi ərəbin qüdrət və hakimiyyəti ilə müqayisədə bir şey deyil.

Əmr As:–Əgər Misir sizi qane etmədisə, onda Allah heç vaxt sizi qane etməsin!¹

Əmr Asın qardaşıoğlu:–İndi Qüreyşin arasında hansı adla yaşamaq istəyirsən? Öz dinini satdın və başqa bir dünyaya aldandın! Misir əhalisi Osmanın qatilləridir, Əli də hakimiyyətdədir, bu halda onlar oranı Müaviyəyə verərlərmi?! Tutaq ki, Müaviyə ora hakim olacaq, amma görəsən, öz imzasının kənarında yazdığını bəhanə edərək Misri sənə əlindən almazmı?!

Əmr As bir neçə anlığa fikrə daldı, sonra öz sözlünə etiqadlı olmasına görə deyil, ərəblərin adətinə görə dedi:–İş yalnız Allahın əlindədir, nə Əlinin, nə də Müaviyənin əlində deyildir. Əgər mən Əli ilə olsaydım, öz evim mənə kifayət edərdi, lakin indi Müaviyə iləyəm!

Əmr Asın qardaşıoğlu:–Əgər sən Müaviyəni istəməsəydin, o da sənə istəməzdi. Sən onun dünyasına göz dikmisən, o isə sənə dininin müştərisidir.

Bu söhbət Müaviyənin qulağına çatdıqda Müaviyə onu (Əmr Asın qardaşıoğlunu) tutmaq istədi, lakin o, İraqa qaçdı və İmam (ə)-in ordusuna qoşuldu, o həzrəti bu iki qoca siyasətçinin söhbətlərindən və sövdələşməsindən xəbərdar etdi, nəticədə İmam (ə)-in xüsusi hörmətini qazandı.²

Mərvan ibni Həköm də Müaviyə ilə Əmr Asın sövdələşməsindən xəbər tutduqda etiraz edib dedi:–Nə üçün bizi də Əmr As kimi satın almırlar?! (Və öz əməvi dininin bahasına islam ölkəsinin bir hissəsini bizə vermirlər?!)

Müaviyə bu sözləri eşidəndə ona təsəlli verərək dedi:–Əmr As kimi adamlar sənə kimilər üçün alınırlar ki, əməvi hökuməti möhkəmlənsin, sən də ki, onun bir hissəsisən.³

ƏMR ASIN MƏKRLİ HIYLƏLƏRİNİN İCRASI

İki hiyləgər siyasətçinin sövdələşməsi sona çatdı. Artıq Əmr Asın tədbirlərinin icra edilməsinin vaxtı çatmışdı. Onun Məhəmməd ibni Əbu Hüzeyfə və Qeysərin Şama hücum etməsi ilə əlaqədar irəli sürdüyü təkliflər dəqiq şəkildə icra olundu və hər ikisində də müvəffəqiyyət əldə edildi.

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.87-88; "Vəqətu Siffeyn", səh.37-40

² "Əl-imamətu vəs-siyasət" səh.88; "Vəqətu Siffeyn", səh.41

³ "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.88

Amma Əli (ə)-ın Şama tərəf hərəkət etməsi kimi böyük çətinlik hələ də qalmaqda idi. Əmr Asın Əli (ə)-la qarşılaşmaq üçün irəli sürdüyü təklif Şam əhalisinin əksəriyyətinin tam rəğbətlə Müaviyənin əmrinə itaət etməsinə və Əli (ə)-la döyüşə hazır olmalarına şərait yaratdı. İndi bu tədbirin Şam əhalisi kimi rahatlıq və firavanlıq axtaran bir cəmiyyətin ölümü rahat yaşayışdan üstün hesab etmələrinə necə səbəb olmasını araşdırırıq.

Deyirlər ki, yaşlı bir səhabə Müaviyənin yanına getdi. Müaviyə onu hörmətlə qarşılayıb təzim etdi. O səhabə Müaviyə ilə Əmr Asın arasında oturub dedi:–Bilirsinizmi, nə üçün sizin aranızda oturdum?

Dedilər:–Yox.

Dedi:–Bir gün siz Peyğəmbər (s)-in hüsurunda bir-birinizlə gizli söhbət edirdiniz. Peyğəmbər buyurdu ki, **Allah rəhmət eləsin o kəsə ki, o iki nəfəri bir-birindən uzaqlaşdırsın, çünki onların bir yerdə olması xeyir gətirməz.**"¹

Heç bir amil iman qədər hərəkət yaradan və təhrik edən deyildir. Eyni halda, dini duyğular ikiqızlı qılınc kimidir: əgər vəzifəsindən sui-istifadə edən bir rəhbərin əlinə düşsə, onun təxribatçılıq və dağıdıcılıq qüdrəti heç bir vəch ilə vəsf edilə bilməz.

Əmr Asın Əli (ə)-la qarşılaşmaq tədbiri Şam əhalisinin dini hislərini o həzrətin əleyhinə təhrik etmək, onu xəlifənin (Osmanın) qətlə yetirilməsində günahlandırıb müqəssir saymaq və bu təbliğatı apararkən camaatın hörmət etdiyi zahid və abidlərdən öz mənfur niyyəti yolunda istifadə etməkdən ibarət idi. Ona görə də Müaviyəyə dedi:–Şam əhalisinin Şərhbil Kindiyə xüsusi hörməti vardır. O həm də öz yerlisi və Əlinin nümayəndəsi olan Cəririn düşmənidir. Gərək hadisəni ona elə xəbər verəsən ki, Əlinin Osmanın qatili olduğuna inansın. Hər ikinizin nəzərində hörmət sahibi olan şəxslərdən Şamın hər yerində bu fikri yaymalarını tələb etməlisiniz. Əgər Şərhbilin beyninə bir şey yerləşsə, o fikir onun başından çox da tez çıxmaz.²

MÜAVİYƏNİN ŞƏRHBİLƏ MƏKTUBU

Şərhbil o vaxt Suriyanın Həms məntəqəsində yaşayırdı. Müaviyə ona bir məktub yazaraq Cəririn Əli (ə) tərəfindən gəlməsini xəbər verdi və ona təklif etdi ki, tez bir zamanda Şama gəlsin. Sonra öz saray məmurlarının hamısına (bunlar yəmənli idilər və Şərhbilə qarşı çox yaxşı münasibət bəsləyirdilər) əmr etdi ki, Həmsə gedib hamısı bir ağızdan Əlini üçüncü xəlifənin qatili kimi tanıtdırsınlar.

Məktub Şərhbilə çatanda o öz dostlarını bir yerə yığıb müzakirə etdi. Şamlıların içərisində ən ağıllı adam sayılan Əbdürrəhman ibni Qənəm Əzdi adlı bir nəfər ayağa qalxaraq bu işin pis nəticə verə biləcəyini zahidlərə və abidlərə xəbərdarlıq etdi, sonra Şərhbilə dedi:–Küfrdən islama gəldiyin ilk gündən bəri Allahın lütfü həmişə sənə şamil olub. Camaatın nemətlərin şükrünü yerinə yetirməyi davam etdirincəyə qədər, Onun neməti

¹ "Təcaribus-sələf" (Hinduşah Naxçıvani), səh.46 (Abbas İqbalın təshihə ilə)

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhə (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.71; "Vəqətu Siffeyn", səh.44

kəsilməyəcəkdir. *"Allah insanların vəziyyətini, onların özləri öz vəziyyətlərini dəyişməyincə, dəyişməz."* Osmanın Əli tərəfindən öldürülməsindən söz açılır. Əgər doğrudan da Əli onu öldürübsə, mühacir və ənsar onunla beyət etdiyindən, camaata hakim onlardır (bu məsələni onlar həll etməlidirlər). Əgər Əli onu öldürməyibsə, bəs nə üçün Müaviyənin sözünü təsdiq edirsən?! Rica edirəm ki, özünü və qohum-əqrəbanı fəlakətə salmayasan. Əgər Cəririn müəyyən bir rütbəyə çatmasından qorxursansa, sən də Əliyə tərəf gedib öz qəbilən və Şam əhalisi ilə birlikdə onunla beyət edə bilərsən."

Lakin Əzdi qəbiləsindən olan o kişinin xeyirxah fikirləri təsirsiz oldu və Şərhbil Müaviyənin dəvətini qəbul edib yola düşdü.¹

MÜAVİYƏ QƏBİLƏ ŞEYXLƏRİNDƏN VƏ SADƏLÖVH ZAHİDLƏRDƏN KÖMƏK İSTƏYİR

Qəbilə daxilində təşkil olunan yığıncaqlarda qəbilə başçısının qərar qəbul etməkdə tam ixtiyarı vardır, onun hər hansı bir cinaha tərəf meyl etməsi o qəbilənin hamısının, yaxud bir hissəsinin həmin tərəfə meyl etməsinə səbəb olur. Əslində onun şəxsi rəyi—xüsusilə əgər qəbilə rəisi zahiri müqəddəsliyə malik olsa—bütün qəbilədəki rəy və fikirləri təmsil edəcəkdir.

Müaviyə Şam əhalisini və orada yaşayan yəmənli mühacirləri səfərbər etmək üçün belə şəxsiyyətlərin rəğbətini qazanmalıydı. Onun "bədənindən ayrılmış olan ağı" Əmr As da onu bu işə vadar etdi.² Şamda (Həmsdə) yaşayan Şərhbil hər iki şərtə malik idi: O həm müqəddəs və hörmətli bir ağsaqqal idi, həm də yəmənli mühacirlərin böyüyü sayılırdı. Onun nəzərdiqqətini cəlb etməklə ümumxalq fikrində Əli (ə)-a qarşı əsaslı dəyişiklik yaranacaqdı. Elə buna görə də Müaviyə məktub yazaraq, onu Şama dəvət etdi, Şərhbilin etimad göstərdiyi adamlara göstəriş verdi ki, onunla müntəzəm surətdə əlaqədə olsunlar, Əli (ə)-ı Osmanın qatili kimi tanıtdıraraq onun (Şərhbilin) beynini yusunlar ki, İmamın qatil olmasından savayı başqa bir şey fikirləşə bilməsin.

O, Həmsdən Şama gəldi, hamı ona hörmət göstərdi. Müaviyə onunla söhbət edərək belə dedi:—Cərir ibni Əbdüllah Bəcli İraqdan gəlib bizi Əli ilə beyət etməyə çağırır. Əli çox yaxşı adamdır, lakin Osmanın qatilidir. Mən hələlik heç bir qərara gəlməmişəm, çünki mən Şam əhalisindən biriyəm, onların rəy verdikləri şeyə rəy verirəm, pis saydıqları şeyi də xoşlamıram."

Şərhbil öz fikrini aşkar etmədən dedi:—Gərək məsələni araşdıram, sonra isə fikrimi deyəm."

Buna görə də məclisi tərk etdi və araşdırma aparmağa başladı.³ Onun beynini doldurmaq üçün Müaviyə tərəfindən əvvəlcədən məmur olunan

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.; "Vəqətu Siffeyn", səh.44-45

² Buxari öz tarix kitabında (2-ci cild, səh.249) onu şərh və İbni Əbi Hatəm "Əl-cərhu vət-tədil" kitabında (4-cü cild, səh.338) onun adını qeyd etmişdir.

³ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.143; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.71; "Vəqətu Siffeyn", səh.44-45

şəxslər müxtəlif yollarla onunla əlaqə yaradaraq İmam (ə)-in qatil olmasını təsdiq edir, Əli (ə) barəsində onun qəlbinə şəkk-şübhə toxumu səpirdilər. Bu zəhərli təbliğatlar sadələvh zahidin fikrini dəyişdirdi və onu "oddan da yandırıcı bir kasa", "anadan da mehriban bir dayə" surətinə saldı. Buna görə də Müaviyə ilə ikinci dəfə söhbət edəndə dedi:—Mən camaatdan Əlinin qatil olmasından başqa bir şey eşitmədim. Buna görə də onunla beyət etməyə haqqın yoxdur; əks halda ya səni Şamdan çıxardırıq, ya da öldürərik!¹

Müaviyə bu sözləri eşitdikdə dedi:—Mən də Şam əhalisinin bir üzvüyəm, heç vaxt sizinlə müxalifət etmərəm.

Şərhbil Müaviyənin yanından çıxıb Həsən ibni Nümeyrin yanına getdi, ona dedi ki, İmam (ə)-in nümayəndəsi olan Cəririn dalınca bir adam göndərsin ki, onunla da müzakirə etsin.

ŞƏRHBİLİN İMAM (Ə)-İN NÜMAYƏNDƏSİ İLƏ MÜZAKİRƏSİ

Cərir Həsənlə birlikdə Şərhbilin yanına gəldi, hər üçü müzakirəyə başladılar. Şərhbil İmam (ə)-in nümayəndəsinə dedi:—Sən müəmmalı bir xəbərlə buraya gəlmisən. Məncə, bizə qarşı vəsvəsə edib, İraqla Şamı bir-birinə qarışdırmaq istəyirsən. Sən Əlini tərifləyirsən, halbuki, o, Osmanın qatilidir. Qiyamət günü Allah qarşısında cavab verəcəksən!

İmam (ə)-in nümayəndəsi belə cavab verdi: Mən heç də müəmmalı bir xəbərlə sizin yanınıza gəlməmişəm. Mühacir və ənsarın Əli ilə beyət etdiyi halda onun xilafəti necə müəmmalı ola bilər?! Təlhə və Zübeyr beyəti pozduqları üçün öldürülmüşdür. Sən özünü şirin ağzına atmısan, mən isə heç vaxt belə bir iş görməmişəm! Əgər İraq və Şam haqqın qorunub saxlanması üçün müttəfiq olsalar, onda bu iş onların batil bir iş üstündə bir-birindən ayrılmalarından yaxşıdır. Allaha and olsun ki, Əlini "Osmanın qatili" adlandırmaq uzaqdan-uzağa töhmət vurmaqdan başqa bir şey deyildir. Sən dünyaya meyl etmisən və keçmişdə, Səd Vəqqasın dövründə də sən qəlbində bir şey var idi. (Bu cümlədə "Səba" surəsinin 53-cü ayəsi istifadə olunmuşdur.)²

Məclis sona çatdı, Cərir sonra bir qəsidədə özünün yəmənli dostu Şərhbilə aşağıdakı məzmununda belə bir xəbər göndərdi: "Şərhbil, ey Səmtin oğlu, həvayi-nəfsə itaət etmə, çünki bu dünyada dinin yerini verə biləcək bir şey yoxdur, Hərbin oğluna da de ki, artıq bu gün öz məqsədinə çatmaq üçün hörmətin yoxdur, belə isə onun ümidini kəs!"³

Cəririn gözəl bir şer şəklindəki nəsihətli sözləri Şərhbilin əlinə çatanda sanki yuxudan ayıldı, bir az fikirləşib dedi:—Bu söz mənim üçün dünya və axirətdə bir nəsihətdir. Allaha and olsun, son qərara gəlməkdə tələsməyəcəyəm!"

Müaviyə Cərilə Şərhbilin müzakirəsindən və Cəririn ona göndərdiyi

¹ "Vəqətu Siffeyn", səh.47-48

² "Vəqətu Siffeyn", səh.47-48

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.80-81; "Vəqətu Siffeyn", səh.48-49

xəbərdən agah olduqda Cərirə tənbeh etdi, sonra onun sözlərinin təsirini aradan qaldırmaq üçün bir qrup adamı məcbur etdi ki, müntəzəm surətdə Şərhbillə təmasda olub Osmanın Əli (ə) tərəfindən öldürülməsini onun fikrində qəti və danılmaz bir məsələ kimi qələmə versinlər, bu barədə yalandan şəhadət versinlər, ona saxta məktublar yazsınlar. Onlar çox çalışdıqdan sonra ikinci dəfə olaraq onu aldada bildilər və o öz əzmində möhkəm dayandı.¹

Yəmənin digər qəbilə başçıları Şərhbilin fikrindən və onun aldanmasından xəbərdar olduqda çıxış yolunu yalnız bunda gördülər ki, onun bacıoğlusunu göndərsinlər, o da dayısı ilə söhbət edib onu ayılsın. (O, Şam əhalisi içərisində Əli (ə)-la bəyət edən bir neçə nəfərdən biri idi və Şamın zahid və abid şəxsiyyətlərindən sayılırdı.) O bir qəsidə deyərək Müaviyənin hiyləgər məqsədlərini ifşa etdi və ona bildirdi ki, bu şahidlər və məktublar oyunbazlıqdan başqa bir şey deyildir və heç birinin etibarı yoxdur. Şərhbil bu şerin məzmunundan agah olduqda dedi:–Bunu şeytan göndərmişdir. Allaha and olsun ki, onu tutsam Şamdan çıxaracağam!"²

Müaviyə öz məmurlarının vasitəsi ilə Şərhbilin fikirlərini dəqiq şəkildə izləyirdi. Onun öz fikrində ciddi olduğunu gördükdə belə bir xəbər göndərdi: "Haqqa müsbət cavab verdiyinə görə Allah sənə əcr versin! Bilirsən ki, cəmiyyətin saleh və təqvalı şəxsləri sənin fikrini qəbul etmişlər, lakin bunların razılığı və xəbərdarlığı Əli ilə mübarizə üçün kafi deyildir. Əli ilə cihad etmək üçün xalq kütlələrinin razılığını cəlb etmək lazımdır. Çıxış yolunu yalnız bunda görürəm: sən Şamın şəhərlərinə səfər edərək elan et ki, Osmanı Əli öldürmüşdür, müsəlmanlar gərək onun intiqamını alsınlar."

O, səfərə çıxdı, əvvəlcə Həmsə getdi, orada bir xütbə söyləyib dedi:–Ey camaat! Bilin ki, Osmanı Əli öldürmüş, bütün islam məmləkətlərinə hakim olmuşdur. Yalnız Şam qalmışdır. O, qılıncını belinə asmışdır və əgər Allah tərəfindən bir hadisə qarşıya çıxmasa, sizin də növbəniz gəlib çatacaqdır. Onun qarşısını almaq üçün Müaviyədən qüdrətli bir şəxs yoxdur. Ayağa qalxın və hərəkət edin!

Aldanmış abidin sözləri ona qarşı xüsusi hörmət bəsləyən Həmsə əhalisinə çox təsir etdi. Onun səhv etdiyini söyləyən abid və zahidlərdən başqa, hamı bir nəfər kimi onun çağırışına müsbət cavab verdi. Sonra Şamın digər şəhərlərinə getdi və camaatı Əliyə qarşı cihadda iştirak etməyə çağırırdı, hamı da razı olub müsbət cavab verdi.

Daha sonra Dəməşqə qayıtdı və öz qələbələrindən xoşhal halda Müaviyənin yanına gəldi, özünün keçmiş sözünü yenidən təkrar edib dedi:– Əgər sən Osmanın qatilləri və Əli ilə cihad etsən, biz ya intiqam alacağıq, ya da öz məqsədimiz yolunda canımızdan keçəcəyik! Bu halda sən öz vəzifəndə qalacaqsan. Əks halda isə səni işdən götürüb başqasını sənin yerinə seçərik, onun əmri ilə cihad edib, ya Əlidən Osmanın intiqamını

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.81 "Vəqətu Siffeyn", səh.49

² "Vəqətu Siffeyn", səh.49-50

alarıq, ya da ki, öldürülərik!¹

Müaviyə onun alovlu sözlərini eşitdikdən sonra sevincdən yerə-göyə sığmırdı.

CƏRİR HÖCCƏTİ TAMAM EDİR

Cərir heç vaxt gözləmədiyi bu hadisədən bərk narahat oldu və köhnə dostu və öz qəbiləsinin zahidi ilə bir daha əlaqə yaradaraq onu bu qərarın dəhşətli nəticələrindən xəbərdar edərək dedi:—Allah islam ümmətini qan axıdılmasından saxlamış, ikitirəliliyi aradan qaldırmışdır. İslam məmləkətlərinin rahat həyata və asayişə qədəm qoymasına az qalıb. Məbada cəmiyyətin daxilində fitnə-fəsad yaradasan! Öz fikrini heç kimə açıqlama, çünki elə bir vəziyyət yarana bilər ki, artıq onun qarşısını ala bilməzsən.

Şərhbil dedi:—Əsla! Mən heç vaxt öz fikrimi gizlətmərəm.

Sonra ümumi bir yığıncaqda söhbət etdi. Camaat da onun keçmişdəki ibadətlerini nəzərə alaraq fikrini təsdiq etdilər. Həmin vaxt orada olan İmam (ə)-in nümayəndəsi tam ümitsiz oldu və nə edəcəyini bilmədi.²

İMAM (Ə)-İN NÜMAYƏNDƏSİNİN ŞAMDAKI MÜVƏFFƏQİYYƏTSİZLİYİNİN SƏBƏBLƏRİ

Şübhəsiz, Cərir Əmirəl-möminin Əli (ə)-in nümayəndəsi kimi, beyət almaq üçün Şama göndərilmişdi və ona tapşırılmış vəzifəni yerinə yetirib müvəffəqiyyət əldə edə bilmədi. Üstəlik o, İmam (ə)-ı Müaviyənin son qərarından agah edəndə artıq iş işdən keçmişdi. Çünki Müaviyə Şam əhalisini İmam (ə)-la vuruşmaq üçün səfərbər etmişdi. Cərir Şama gələndə Müaviyənin "bu gün-sabah" edərək verdiyi vədlərinə aldandı. Müaviyə özünün əməvi məkrələri ilə hər hansı bir fikir söyləməkdən çəkinmiş, İmam (ə)-in nümayəndəsini qorxu ilə ümid arasında saxlamışdı. Cərir də Müaviyəni beyətə vadar etmək və ixtilafı aradan qaldırmaq ümidi ilə orada qalmaq məsləhət görür və daim Müaviyənin qəti fikrini bilmək istəyirdi. İlk günlərdə Müaviyənin öz fikrini qəti şəkildə söyləməsi onun məsləhətinə deyildi. Əlbəttə, Cəririn gəldiyi ilk günlərdən etibarən Müaviyənin fikri mərkəzi xilafətlə müxalifət etmək, fərmanlardan boyun qaçırmaq idi. Amma əgər elə ilk günlərdə bu fikrini aşkar etsəydi İmam (ə)-in nümayəndəsi Kufəyə qayıdar və o həzrəti Müaviyənin müxalif cəbhədə dayanaraq əks-mövqe tutmasından xəbərdar edərdi. Təbiidir ki, belə olan təqdirdə İmam (ə) da haqqın əleyhinə qiyam edənləri məhv etmək üçün bir an belə, yubanmayacaq, böyük bir ordu ilə onun başının üstünü alıb qarışıqlığın kökünü kəsəcəkdə.

Buna görə də Müaviyə İmam (ə)-in nümayəndəsini müxtəlif bəhanələrlə yubadı ki, mərkəzi hökumətə qarşı döyüşdə Əmr Asın həmkarlıq üçün

¹ "Vəqətu Siffeyn", səh.50-52; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.82-83

² "Vəqətu Siffeyn", səh.52; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.84

razılığını əldə edə bilsin. O, Şamın ətraf məntəqələrinə təbliğatçı dəstələr göndərməklə Əli (ə)-ı camaata pis bir insan kimi tanıtdırdı, onların xilafətə və Rəsuli-Əkrəm (s)-in canişininə bəslədikləri məhəbbətdən öz şəxsi mənafeyi üçün istifadə etdi. Bununla da kifayətlənməyib Şamın xalq kütlələri arasında zahid kimi tanınan və xüsusi nüfuza malik olan Şərhbili İmam (ə)-ın müxalif cəbhəsinə keçirtti. Bu aldanmış zahid Əli (ə)-la müharibə etmək üçün elə ciddi-cəhdlə çalışdı ki, hətta əgər Müaviyə geri çəkilsəydi belə, o sadələvh Şam camaatını İmam (ə)-a qarşı səfərbər edə bilirdi.

Müaviyə bu şeytani sövdələşmələri ona görə həyata keçirə bildi ki, İmam (ə)-ın nümayəndəsi Cərir öz vəzifəsini yerinə yetirən zaman Müaviyənin sözlərinə aldandı və İmam (ə)-ın fəsadın kökünü kəsmək üçün hər hansı bir qərara gəlməsini təxirə saldı. O, İmam (ə)-ın yanına qayıdanda artıq Müaviyə islam ölkələrinin böyük bir hissəsini İmam (ə)-ın əleyhinə səfərbər etmişdi, Osmanın qatillərindən intiqam almaq hissi onların vücudlarında yer açmışdı. Belə ki, onların nəzərində Əli (ə) qatillərin başçısı idi.

MÜAVİYƏNİN AXIRINCI TƏDBİRİ

Müaviyə son fürsətlərdə İmam (ə)-ı sınamaq, yəni İmam (ə)-ın doğrudanmı onu (Müaviyəni) vəzifədən azad etmək qərarına gəlib-gəlmədiyini bilmək istəyirdi. Buna görə də Cəririn evinə gedib dedi:—Təzə bir fikrim var: dostuna yaz ki, Şam hökumətini və Misrin vergisini mənə versin və əcəlimin vaxtı gəlib çatanda heç kimə beyət etməyi mənim boynuma qoymasın. Bu halda mən ona təslim olar və onun hökumətini yazılı şəkildə təsdiq edərim.¹

İmam (ə)-ın nümayəndəsi dedi:—Sən məktubunu yaz, mən də onu təsdiq edərim.

Məktublar yazıldı və bir qasid hər iki məktubu Kufəyə apardı. Müaviyənin məktubu ərəb qəbilələri arasında tanınmışdı. Onun bu cür məktubları yazdığı üçün Vəlid ibni Üqbə kimi həmfikirlərindən bir qrupu onu tənqid etdi. Vəlid Müaviyəyə bir şərdə belə yazdı:

"Əlidən elə bir şey istədin ki, heç vaxt ona nail olmayacaqsan.

Nail olsan da, bir neçə gecədən artıq sənə əlində qalmayacaq."²

Vəlid ibni Üqbə bu şerin ilk misrasında düz fikir söyləmişdi, çünki Əli (ə) heç vaxt batil əsasında rəftar edib, onunla barışıq etməzdi. Lakin şerinin ikinci misrası tamamilə səhvdir, çünki, qeyri-mümkün bir fərqlə, əgər Əli (ə)-ın sülh yolunu seçməsi məsləhət olsaydı, heç vaxt onu pozmazdı. Bunun nümunəsini "həkiməyn" məsələsində, İmam (ə) öz əhdinə sadıq qalacağını aşkar şəkildə söylədiyi vaxt aydın şəkildə görmək olar.

Müaviyə Əli (ə)-ı Vəliddən yaxşı tanıyır və bilirdi ki, hər iki halda

¹ 1 "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.84; "Vəqətu Siffeyn", səh.52

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.84; "Vəqətu Siffeyn", səh.53

hadisənin gedişi onun xeyrinədir. Çünki əgər Əli (ə) hökuməti ona versəydi, davamlı və qəm-qüssəsiz bir hökumət ona nəsib olacaqdı. Əgər belə etməsəydi, Müaviyə Hicaz və İraqın ayağa qalxmış əhalisinin qanını tökmək üçün ciddi hazırlaşacaqdı.

Buna görə də, məsələni yubatmaq və İmam (ə)-ın nümayəndəsini Şamda gecikdirməyin özü bir növ Müaviyənin xeyrinə tamam olurdu, çünki, o öz döyüşçü qüvvələrini artırıb Əli (ə)-la döyüşmək üçün daha çox hazırlıq aparırdı.

İMAM (Ə)-IN ÖZ NÜMAYƏNDƏSİNƏ CAVABI

"...Müaviyənin məqsədi budur ki, mənə beyət etməsin, nəticədə öz istədiyi yolu seçsin. O səni gecikdirib Şam əhalisinin müharibəyə hazır olub-olmamasını yoxlamaq istəyir. Mənim Mədinədə olduğum ilk günlərdə Müğeyrə ibn Şöbə belə bir təklif irəli sürmüş və demişdi ki, Müaviyəni öz vəzifəsində saxlayım, lakin mən qəbul etmədim. Allah mənə elə bir günü göstərməsin ki, yolunu azmış şəxsləri köməyə götürəm. Əgər beyət etsə (onda heç), əks halda mənim yanıma qayıt."¹

İmam (ə) bu məktubda Müaviyənin məqsədlərindən birinə işarə etmişdir, belə ki, o, bu təklifi irəli sürməklə "vaxtı dayandırmaq" siyasətini icra etməyə təşəbbüs göstərmiş, məktubun göndərilib cavabının gəldiyi müddətdə öz döyüş hazırlığını artırmaq istəmişdir ki, əgər İmam (ə)-ın cavabı mənfi olsa, (elə belə də olmalı idi) daha böyük bir qüvvə ilə müharibəyə girişsin.

CƏRİR MÜAVİYƏ İLƏ SAZIŞ BAĞLAMAQDA TƏQSİRLƏNDİRİLİR

Cəririn Şamda yubanmasına görə İraq camaatı onu düşmənlə sazişkarlıqda müttəhim etməyə başladı. Camaat arasında yaranan söz-söhbət İmam (ə)-a çatdıqda, buyurdu: "Yenidən bir məktub yazıram və onun Şamda qalmasına son qoyuram. Əgər bundan sonra da Şamda qalsa, onda ya aldanmış, ya da bizim fərmanımıza etina etməyib müxalifətə başlamışdır."

İmam (ə)-ın Cərirə yazdığı məktub belə idi:

"... Mənim məktubum sənə çatan kimi Müaviyəni qəti bir fikir söyləməyə vadar et, onu köç etdirən və döyüşçülərin sərgərdan qalmasına səbəb olan bir müharibə və xaredici təslim olmaqdan ibarət olan iki yoldan birini seçməkdə ixtiyarlı et. Əgər müharibəni seçsə, mövcud olan hər növ əhd-peymanı və amanı ondan götür, əks halda isə ondan beyət al."²

Cərir İmam (ə)-ın məktubunu alan kimi onu Müaviyəyə oxudu, sonra dedi:—Bir adamın qəlbi günahın çoxluğu nəticəsində qapanıb bərkisə, tövbə etməklə açılar. Mən də sənənin qəlbinin bağlandığını fikirləşirəm. Haqq ilə batıl arasında qərar tutmusan və başqasının əlində olan bir şeyə göz

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.84; "Vəqətu Siffeyn", səh.52.

² "Vəqətu Siffeyn", səh.55; "Nəhcül-bəlağə", 8-ci məktub

dikmisən.

Müaviyə dedi:–Başqa bir məclisdə öz qəti fikrimi elan edəcəyəm.

O öz qəti fikrini elə bir vaxtda elan etdi ki, artıq Şam əhalisi onunla beyət etmiş, Müaviyə də onları sınamışdı. Yalnız bundan sonra Imam (ə)-in nümayəndəsinə qayıtmaq izni verdi və Imama da bir məktub yazdı. Tarixçilərdən bəziləri o məktubun belə olduğunu qeyd etmişlər: "...Əgər mühacir və ənsar, sənin Osmanın öldürülməsində əlin olmadığını halda səninlə beyət etmiş olsaydılar, onda sənin xilafətin də əvvəlki üç xəlifənin xilafəti kimi olardı, lakin sən mühacirləri Osmanı öldürmək üçün təhrik etdin, ənsarı da onu (Osmanı) himayə etməyə qoymadın. Nəticədə cahillər sənə itaət etdi, zəiflər gücləndi. Şam camaatı Osmanın qatillərini təhvil verməyincə səninlə vuruşmağı qərara almışlar. Əgər təhvil versən, xilafət məsələsi müsəlmanların şurasında irəli çəkilib həll olunacaq. Canıma and olsun, bil ki, sənin mənimlə olan vəziyyətin Təlhə və Zübeyrlə olan vəziyyətin kimi deyildir. Çünki onlar səninlə beyət etmişdilər, lakin mən beyət etməmişəm. Şam əhalisi də Bəsrə əhalisi kimi deyildir, çünki bəsrəlilər səninlə beyət edərək sənə itaət etməyi qəbul etmişlər, halbuki Şam əhalisi sənin xilafətini və sənə itaət etməyi qəbul etməmişdir. Amma sənin islamda olan iftixarlarını, Rəsuli-Əkrəmlə olan yaxınlığını və Qüreyş arasında olan mövqeyini heç vaxt inkar etmirəm."¹

Bu məktub yalanla dolu olmaqla eyni zamanda Müaviyənin əxlaq normalarına riayət etmədiyi hiylələrindəndir. O öz məqsədinə çatmaq üçün rəqibinə hər hansı iftira atmaqdan çəkinmirdi. Lakin Imam (ə) öz məktublarında özünü müdafiə etmək üçün real həqiqətləri irəli çəkirdi. O həzrət, Müaviyəyə yazdığı bir məktubda onun vurduğu töhmətlərə belə cavab verir: *"...Elə bir şəxsin məktubu mənə çatmışdır ki, onun nə ağılı vardır ki, onu (düz yola) hidayət etsin, nə də bir rəhbəri var ki, onu (düz) yola gətirsin. Tamah onu (özünə tərəf) çağırmış, o da (bu çağırışa) müsbət cavab verib ona tabe olmuşdur. Sən belə təsəvvür edirsən ki, Osman barəsində gördüyüm iş mənim beyətimi (sənin üçün) qüvvədən salmışdır. Canıma and olsun ki, mən mühacirdən olan bir adam idim, onlar haradan getdilsə, mən də oradan getdim. Allah isə heç vaxt onların hamısını birlikdə azgınlığa salmaz, gözlərinə pərdə çəkib örtməz. Mən nə Osmanın qətlinə fərman verdim ki, fərmanda xəta etmək məni tutsun, nə də onu öldürdüm ki, məndən qisas alınması vacib sayılsın. Sən deyirsən ki, şamlılar bu gün Hicaz əhlinə hakimdir. Şamlılardan bir adam göstər ki, onun şuraya üzv olması qəbul edilsin və Peyğəmbərin canişinliyi məqamına layiq olsun. Əgər belə güman edirsənsə, bil ki, bu haqda mühacir və ənsar sənin fikrini təsdiq etmirlər. "Osmanın qatillərini mənə təhvil ver" - deməyin çox yersiz bir sözdür. Osmanın sənə nə dəxli var?! Sən Bəni-Üməyyədənsən, bu iş (qisas almaq) üçün Osmanın övladları səndən irəlidə və səndən artıq haqlıdır. Əgər sən onların atalarının intiqamını almaqda güclü olduğunu təsəvvür edirsənsə, bizə itaət et, sonra*

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid) 3-cü cild, səh.88; "Kamil" (Mübərrəd) 3-cü cild, səh.184; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.91;

onun qatillərindən şikayət et. Mən hamını düz yol getməyə vadar edirəm. Sənin Bəsrə, Şam, Təlhə, Zübeyr və özün haqqında yürütdüyün mühakimə əsassızdır və onların hamısında hökm birdir. Çünki o ümumi bir beyət idi, ona yenidən baxılmalı deyil və onun pozulmasına da ixtiyar verilməmişdir. Osmanın qətli barəsində mənə təkidlə günahlandırmağın da düz söz deyil və bu barədə sənə bir xəbər çatmayıb. Mənim fəzilətimi, Peyğəmbərlə olan yaxınlığımı və Qüreyş arasında olan nüfuzumu qəbul etmişən. Canıma and olsun, əgər bacara bilsəydin onları da inkar edərdin!"¹

Sonra öz nümayəndəsi olan Nəcaşiyyə buyurdu ki, Müaviyənin məktubuna yüksək səviyyəli bir şərlə cavab versin və hər ikisini (məktub və şərlər) Müaviyəyə göndərsin.

IMAM (Ə)-İN NÜMAYƏNDƏSİ ŞAMDAN QAYIDIR

İmam (ə)-in nümayəndəsi olan Cəririn, bir siyasi nümayəndə kimi, söz ustası, ayıqlığı, dözümlülüyü və səbrinə söz ola bilməzdi. O, İmam (ə)-in məqsədini qan tökülmədən təmin etmək və Müaviyəni mərkəzi hökumətə tabe olmağa vadar etmək üçün çox çalışdı. Lakin o bir səhvə yol vermişdi: İki köhnə siyasətçinin "bu gün-sabah" deyərək söylədikləri hiyləgər sözlərinə aldanmışdı. Müaviyə də bu fürsətdən mümkün qədər istifadə etdi, Şam camaatını sınaqdan çıxarıb İmam (ə)-lə müharibəyə hazırladı və öz qəti fikrini yalnız Osmanın intiqamını almaq üçün Şam əhalisindən beyət aldığı vaxt elan etdi.

Cəririn yol verdiyi səhv nəticəsində İmam (ə) 36-cı hicri ili, rəcəb ayının əvvəlində Kufəyə daxil olmuş, Müaviyənin qəti fikrini bilmək üçün aylarla Cərirə gözləmişdi. Müaviyə də bu müddət ərzində şamlıları təpədən-dırnağa qədər silahlandırdı, onların hamısını İmam (ə)-lə müharibəyə səfərbər etdi. Beləliklə də düşməni qəfildən yaxalamaq fürsəti əldən çıxdı.

Cəririn xəyanət etməsini isbat edəcək xüsusi bir dəlil yoxdur, lakin şübhəsiz, onun bilərəkdən, yaxud bilməyərəkdən etdiyi səhv islam tarixinin gedişində çox təsir buraxdı və onun səhvinə görə qasitlərin mənfur həyatları müəyyən həddə qədər davam etdi. Əlbəttə, İmam (ə) Kufədə qaldığı müddətdə çox işlər gördü, bəzi valiləri işdən kənarlaşdırdı, islam üçün fədakarlıq göstərən və səlahiyyətli şəxsləri işə götürdü.

Bu müddət ərzində Əli (ə)-in Kufədə qalmasının səbəbini yalnız Cəririn yubanması ilə əlaqələndirmək olmaz. Xüsusilə də bunu nəzərə alaraq ki, İmam (ə) Kufədə düşərgə salandan sonra, Cərirə Həmdan hakimliyindən Kufəyə çağırırdı və belə bir böyük vəzifəni ona tapşırdı. Bu müddət ərzində cavanlar və cəngavərlər ona müraciət edib düşmənlə döyüşə hazır olduqlarını bildirir və İmam (ə)-dan hərəkət edib Şam sərhədlərinə getmək üçün icazə istəyirdilər. Lakin İmam (ə) qan tökülməsinin qarşısını almaq, məsələni hərbi toqquşma olmadan, dinc yolla həll etmək istəyirdi. Buna görə də

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhə (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.89; "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.91-92; "Vəqətu Siffeyn", səh.57-58; "Kamil" (Mübərrəd) 3-cü cild, səh.224

onların hərəkət etməsi ilə razılaşmır və buyururdu: "Mənim nümayəndəm Cəririn Şamda olduğu halda hazırlıq əmrinin verilməsi sülh yollarını Şam əhalisinin üzünə bağlayar, əgər bu məsələ ilə əlaqədar xeyir niyyətləri olsa, bu da aradan gedər. Mən Cərirə məktub yazıb orada qalma müddətini məhdudlaşdırmışam. Əgər yubansa, onda ya aldanmış, ya da öz imamı ilə müxalifət etmişdir. Mən bu işdə bir qədər təmkinlə hərəkət etmək istəyirəm. Əlbəttə, bu işin tədriclə hazırlaşmağa heç bir maneəsi yoxdur. Belə ki, hazırlıq olmadığı təqdirdə hərəkət elan edilsə, iş xələl yetirilər.¹

IMAM (Ə)-İN YANINDA CƏRİRİN MÜQƏSSİR SAYILMASI

Bu qədər yubandıqdan sonra Cərir ümitsiz halda İmam (ə)-ın yanına qayıtdı. Malik Əştər İmam (ə)-ın hüsurunda onu sorğu-suala çəkdi. Onların arasında kəskin söhbətlər oldu. Bu söhbətlərin bəzilərini qeyd edirik.

Malik:—Ey İmam, əgər onun əvəzinə məni göndərsəydin, işi lazımınca yerinə yetirərdim. Bu kişi ümid qapılarını bizim üzümüzə bağladı. Keçmişdə Bəni-Üməyyə qəbiləsi Həmdana hakim seçməklə onun dinini aldılar. Onun yerin üzərində yol getməyə belə ləyaqəti yoxdur. İndi də Şamdan qayıdıb bizi onların gücü ilə qorxudur. Əgər icazə versəniz, onu və onun həmfikirlərini, məsələ tam aydınlaşana qədər həbs edim!

Cərir:—Kaş mənim yerimə sən gedib bir daha geri qayıtmayaydın, ya Əmr As, ya Zilkəla, ya da Hövşəb Zizülm səni öldürərdi, çünki onlar səni Osmanın qatillərindən hesab edirlər.

Malik Əştər:—Əgər mən getsəydim, onların qarşısında aciz qalmazdım. Mən Müaviyəni bir yola dəvət edir və ona fikirləşməyə belə macal verməzdim.

Cərir:—Hələ ki, yol açıqdır. Get!

Malik:—İş-ışdən keçəndən və hadisə Müaviyənin xeyrinə qurtarandan sonramı?!²

Malikin güclü məntiqi var idi və Cərir onun yerli tənqidləri qarşısında düzgün cavab tapa bilməzdi. Siyasətdə uduzmuş belə bir şəxsə layiq olan şey qəsdən, yaxud bilməyərəkdən etdiyi səhvə etiraf edərək üzr istəməkdir. Lakin o, Malikin tənqidləri qarşısında müqavimət göstərdi, yavaş-yavaş İmam (ə)-dan uzaqlaşdı Fəratın sahilində yerləşən "Fərqiyyə" məntəqəsinə sığındı.

Əgər Cərir o vaxta qədər yaramaz bir iş görməmişdisə, onda onun təqsiri bağışlana bilərdi. Lakin onun sonrakı işi qanunsuz idi. Onun Əli (ə)-ı tərək edib uzaq bir məntəqədə yaşaması İmamın hökumətinə qarşı etiraz əlaməti idi. Bundan əlavə, Cəririn işdən uzaqlaşması nəticəsində qəbilə təəssübləri öz işini gördü: onun qəbiləsindən cəmi 19 nəfər İmam (ə)-a qoşulub Siffeynə tərəf hərəkət etdi.³

¹ "Nəhcül-bəlağə" (Əbdüh), 42-ci xütbə

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.114-115; "Vəqətu Siffeyn", səh.60

³ "Vəqətu Siffeyn", səh.60-61

MÜAVİYƏNİN İSLAMI ŞƏXSİYYƏTLƏRƏ YAZDIĞI MƏKTUBLAR

Müaviyə Siffeynə doğru hərəkət etməmişdən qabaq Əmr Asa dedi:–Üç nəfərə məktub yazıb onları Əlinin əleyhinə qaldırmaq istəyirəm. Bu üç nəfər Əbdüllah ibni Ömər, Səd ibni Vəqqas və Məhəmməd ibni Məsləmədir."

Müaviyənin müşaviri onun fikrini bəyənmədi və dedi:–Bu üç nəfər ya Əlinin tərəfdarıdır, bu halda sənin məktubun onları Əlinin yolunda daha da möhkəmləndəcək; ya Osmanın tərəfdarıdır ki, belə olduqda onların möhkəmliyinə bir şey əlavə olunmayacaq və əgər bitərəf olsalar, sən onların nəzərində heç də Əlidən etimadlı deyilsən. Beləliklə sənin məktubun onlara heç bir təsir etməyəcək."¹

Müaviyə onun sözlərini qəbul etmədi. Həm özünün, həm də Əmr Asın imzası ilə Əbdüllah ibni Ömərə belə bir məktub yazdı: "Həqiqətlər bizdən gizli olsa da, səndən heç vaxt gizli olmaz. Osmanı Əli öldürdü, dəlili də budur ki, onun qatillərinə aman vermişdir. Biz Quranın hökmü ilə Osmanın intiqamını almaq–qatillərdən qisas almaq istəyirik. Əgər Əli qatilləri bizə təhvil versə, ondan əl çəkib sonra xilafət məsələsini Ömər ibni Xəttab kimi şura şəklində müsəlmanların ixtiyarına verərik. Biz heç vaxt xilafəti istəməmişik və istəmirik də. Biz səndən istəyirik ki, ayağa qalxıb bu yolda bizə kömək edəsən. Əgər biz sizinlə müttəfiq olsaq Əli qorxub geri çəkiləcək."²

ƏBDÜLLAH İBNI ÖMƏRİN CAVABI

"... Canıma and olsun, sizin hər ikiniz bəsirəti əldən vermisiniz, heç biriniz həqiqəti görmürsünüz. Siz hadisəyə uzaqdan baxırsınız. Məktubunuz şübhələnlərin şübhəsini daha da artırır. Axı siz xilafətdən nə istəyirsiniz?! Müaviyə, sən azad edilmiş şəxslərdən–tüləqadansan. Əmr As, sən də etimad göstəriləcək bir adam deyilsən. Bu işdən əl çəkin, çünki mənim və sizin köməyiniz yoxdur."³

Onun Müaviyəyə yazdığı cavab Əmr Asın uzaqgörənliyini sübut edib Müaviyənin hələlik bu köhnə rəqibin səviyyəsinə çatmadığını aydınlaşdırır və göstərir ki, Müaviyə bəzi siyasi məsələlərdə malik olduğu üstünlüklə belə, (məsələn, o, müxalif tərəfin sözünü açıq ürəklə dinləyirdi, əgər ona tərəf gəlsəydilər olub-keçənləri unudar, güzəştə gedərdi, əgər müzakirədə çıxış yolu tapmasaydı, dərhal sözü dəyişər, söhbətin mövzusunı başqa yerə yönəldərdi) hələ də insanları dəqiq tanıya bilmirdi.

BU MƏKTUBLARI YAZMAQDA MÜAVİYƏNİN MƏQSƏDİ

Müaviyənin bu məktubları yazmaqda əsas məqsədi bitərəf şəxslərin nəzər-diqqətini cəlb etmək idi. Bu şəxslər nə tərəfdarlıq, nə də müxalifətçilik

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.88-89

² "Vəqətu Siffeyn", səh.63; "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.89

³ "Vəqətu Siffeyn", səh.36; "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.89-90

edirdilər. Onlar Məkkə-Mədinədə nüfuzlu və hörmətli şəxslər idilər. Onların nəzər-diqqətini cəlb etmək üçün Məkkə və Mədinə kimi iki böyük şəhərdə müxalifət dalğası yaratmaq lazım idi. "Şura mərkəzi" hesab olunan bu iki şəhər islam xəlifəsi seçməkdə çox mühüm rola malik idi. Lakin bu şəxslər, Müaviyəyə aldanıb onun əlini sıxacaq qədər ağılsız deyildilər. Məhz buna görə Səd Vəqqas və Məhəmməd ibni Məsləmə də eynilə Əbdüllah ibni Ömər kimi cavab verdilər.

Nəsr ibni Müzahim "Vəqətu Siffeyn" kitabında Müaviyənin Əbdüllah ibni Ömərə yazdığı başqa bir məktubdan da söhbət açmışdır. Müaviyə o məktubda Əbdüllahı İmam (ə)-la müxalifət etməklə təqsirləndirərək onun qəlbində müxalifət toxumu səpmək istəmişdir. O yazmışdı: "Mən xilafəti özüm üçün yox, sənin üçün istəyirəm. Əgər sən də qəbul etməsən, onda xilafət məsələsi müsəlmanların şurasında müzakirə olunmalıdır." Ömər oğlunun sadəlövh adam olmasına baxmayaraq Müaviyənin mənfur niyyətini başa düşdü və ona belə yazdı: "Yazmısan ki, mən Əliyə irad tutmuşam. Canıma and olsun, mən hara, Əlinin imanı, hicrəti, Rəsuli-Əkrəmin yanında olan məqam və mənziləti, onun müşriklər qarşısındakı sarsılmaz iradəsi hara! Mənim ona tərəfdar olmamağımın səbəbi bu idi ki, bu hadisə barəsində Peyğəmbərdən bir söz gəlib çatmamışdır. Buna görə də iki tərəfdən birinə meyl etməkdən çəkindim."¹

MÜAVİYƏNİN SƏD VƏQQASA MƏKTUBU

Müaviyə İranın fəthi Səd Vəqqasa belə bir məktub yazdı: "Osmana kömək etmək üçün camaat arasında ən ləyaqətli şəxslər Qüreyşin şurası idi. Onlar Osmanı seçdilər və başqalarından irəli keçirdilər. Təlhə və Zübeyr ona köməyə tələsdilər. Onlar şurada sənin həmkarların və islamda da sən kimi idilər. Ümmül-möminin (Ayışə) də onun köməyinə tələsdi. Onların bəyəndikləri şeyləri pis saymaq və qəbul etdikləri şeyi rədd etmək sənə yaraşmaz! Biz gərək xilafəti şuraya qaytaraq."²

SƏD VƏQQASIN CAVABI

"Ömər ibni Xəttab elə adamları şuraya daxil etdi ki, xilafət onlar üçün caiz idi. Biz bir nəfərin xilafətinə razı olmasaq, o, xilafətə layiq ola bilməz. Əgər bizim fəzilətimiz varsa, Əlidə də o fəzilət var, hətta Əlidə olan çoxlu fəzilətlər bizdə yoxdur. Əgər Təlhə və Zübeyr öz evlərində otursaydılar, daha yaxşı olardı. Allah Ümmül-möminini, tutduğu işinə görə bağışlasın!"³

Müaviyə öz məktubunda şuranın digər üzvlərində olan fəzilətlərdən daha yaxşılarının üçüncü xəlifədə olmasını sübut etməyə çalışmışdı, lakin Səd Vəqqas onu qəbul etmədi, onun rəhbərliyini və qabağa düşməsinə şura üzvlərinin razılığı ilə şərtləndirdi, Təlhə və Zübeyri də tənqid etdi.

¹ "Vəqətu Siffeyn", səh.72-73

² "Vəqətu Siffeyn", səh.74; "Əl-imamətu vəs-siyasət", -ci cild, səh.90

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.75-77; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.90

MÜAVİYƏNİN MƏHƏMMƏD İBNİ MƏSLƏMƏYƏ MƏKTUBU

Müaviyə bu məktubda onu "ənsarın süvari cəngavəri" adlandırmış və axırda belə yazmışdı: "Sənin tayfan olan ənsar Allaha itaətsizlik göstərərək Osmanı xar etmişdir. Allah qiyamət günü səndən və onlardan sual edəcəkdir."

Məhəmməd ibni Məsləmə cavabda Müaviyənin məktub yazmaqda məqsədini izah edir və deyir: "Sən dünyadan başqa bir şey istəmirsən və tamahdan başqa bir şeyə tabe deyilsən. Osmanın ölümündən sonra onu müdafiə edirsən, halbuki onun sağlığında onu xar etdin və ona kömək etmədin."¹

MÜAVİYƏNİN MƏKTUBLARININ MƏZMUNU VƏ ONUN FİKİRLƏRİ

Müaviyənin yazdığı məktubların məzmunları tam mənada təhrikedici idi. Onu yazan çalışırdı ki, qarşı tərəfin ən incə insani duyğularına toxunmaqla onları Əli (ə)-la müxalifətə qaldırsın. Məsələn, Ömər in oğlunu xilafətə təşviq edirdi, çünki o, şuranın naziri idi. Səd Vəqqas da altı nəfərlik şuranın üzvü və həm də Təlhə ilə Zübeyrin tayı idi. Müaviyə onun şurada üzv olmasını xatırladıb Təlhə və Zübeyrin yolunu getməyə dəvət edirdi. Məhəmməd ibni Məsləməni "ənsarın süvari cəngavəri və mühacirləri səfərbər edən" adlandırır və onlara öz keçmiş əməllərini, yəni Osmana kömək göstərmədiklərini xatırlatmaqla artıq qiyam edib ona kömək etmələrinin vaxtı çatdığını deyirdi.

Bu məktubların hamısı göstərirdi ki, Müaviyənin islam cəmiyyətinin nizam-intizamını və ictimai asayışı pozmaqdan və cəmiyyəti Əli (ə)-in əleyhinə təhrik etməkdən başqa bir o məqsədi yoxdu. Hətta onun Osmanın qəyyumu olmasını fərz etsək belə, yenə də bir müsəlmanın intiqamını almaq üçün bütün müsəlmanları bir-birinin canına salmaq heç bir əsasla yozula bilməzdi.

Müaviyə xəlifənin şura tərəfindən seçilməsinə israr edirdi. Ömər in təşkil etdiyi şuranın üzvlərinin sayı altı nəfərdən çox deyildi. Əgər şuranın rəyi həlledici rola malik idisə, onda mühacir və ənsarın rəyi daha da çox həlledici rola malik olacaqdı. Hamı bilirdi ki, İmam (ə) mühacir və ənsar tərəfindən xilafət məqamına seçilmişdir və o həzrət öz evində oturduğu vaxt camaat onun evinə hücum edib onu israrla məscidə apardılar, sonra da onunla beyət etdilər. Bir neçə nəfərdən başqa heç kəs onunla beyət etməkdən imtina etmədi. Bundan əlavə, əgər mühacir və ənsarın Osmana kömək etmədiyi irad tutulurdusa, Müaviyənin özü də ona kömək etməmişdi. Halbuki Osmanın evi uzun müddət mühasirədə qaldığı zaman Müaviyə bu mühasirədən tam xəbərdar idi və öz ixtiyarında olan canlı qüvvə ilə xəlifəyə kömək edə bilərdi, lakin xəlifəyə kömək etmədi, onun qanının tökülməsinə tamaşa etdi. Osmanın özü şəxsən Şam əhalisinə və onun hakimi Müaviyəyə

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.74-77; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.90

məktub yazaraq onlardan kömək istəmişdi.

Müaviyə bu məktublara etinasız yanaşdı və xəlifəyə azacıq belə kömək etmədi, amma onun qətlə yetirilməsindən sonra intiqam almaq fikrinə düşdü!

Bəzi tarixçilər Osmanın evinin arada uzun fasilə olmaqla iki dəfə mühasirəyə alındığını qeyd etmişlər. Bu fasiləni bəziləri doqquz gün, bəziləri iki ay on gün, bəziləri qırx gün, bəziləri isə bir aydan çox qeyd etmişlər. Buna görə də Osmanın mühasirəyə alınması xəbərinin Müaviyəyə çatmaması və onun bu hadisədən tamamilə xəbərsiz olmasına çox az ehtimal verilir.

ŞAMDA ÇIXIŞ

Bəziləri gündəlik qiymətlə bir tikə çörək yeyərək yaltaqlar, güclülər və varlıların xoşları gələn söz deyib, haqqı nahaq kimi qiymətləndirirlər, lakin tarixdə elə alicənab adamlarla rastlaşırıq ki, həqiqəti heç nəyə dəyişmir və onların dili həqiqətdən başqa bir şey söyləmir.

Mədinə və Şam arasında, iki dağ arasındakı bir məntəqədə yaşayan Təyy qəbiləsi başda Ədi ibni Hatəm olmaqla hamılıqla Əli (ə)-a məhəbbət bəsləyirdi. Ədi Əli (ə)-ın hüsuruna gəlib dedi: Bizim qəbilədən Xəfəf adlı bir nəfər öz əmioğlu Habis görmək üçün Şama gedir. O güclü xətib, gözəl söz ustası və şairdir. İcazə versəydiniz ona deyərdim ki, Müaviyə ilə görüşsün, sizin Mədinədə və İraqda olan mövqeyinizi şərh etməklə Müaviyənin və şamlıların iradəsini sarsıtsın.

İmam (ə) bu təkliflə razılaşdı. Xəfəf Şama yola düşdü, öz əmioğlu Habisin yanına getdi və ona dedi ki, Osman qətlə yetiriləndə mən Mədinədə idim, sonra Əli (ə)-ın qoşunu ilə birgə Mədinədən Kufəyə getmişdim, vəziyyətdən tamamilə xəbərdaram. Söhbət o yerə çatdı ki, sonrakı gün Müaviyənin yanına gedib onu həqiqətdən agah etməli oldular. Sabahı gün birlikdə Müaviyənin yanına getdilər. Habis öz əmioğlusunu təqdim edib dedi ki, o, Osmanın qətlə yetirildiyi vaxt orada imiş, sonra Əli ilə Kufəyə gəlmişdir. Oranın vəziyyəti barədə verdiyi xəbərlərə tam əmin ola bilərsiniz.

Müaviyə Xəfəfə dedi:—Osmanın qətlə ilə nəticələnən hadisəni bizə aydınlaşdır.

Xəfəf Osmanın qətl hadisəsini qısa cümlələrlə belə söylədi: Məksuh dəstə ilə onu (Osmanı) mühasirəyə aldı, Həkim adlı bir nəfər hücum fərmanını verdi və Məhəmməd ibni Əbu-Bəkrlə Əmmar Osmanı qətlə yetirdilər. Ədi ibni Hatəm, Əştər Nəxəi və Əmr ibni Həməc bu hadisədə çox fəal idilər, Təlhə və Zübeyr də qətl işində mühüm rol oynayırdılar. Bu qrup içərisində ən pak adam Əlidir. Onun Osmanın qətlində heç bir rolu olmayıb.

Müaviyə dedi:—Sonra nə oldu?

Xəfəf dedi:—Osmanın qətlindən sonra hələ onun cənazəsi dəfn olunmamışdı ki, camaat Əliyə tərəf elə axışdı ki, başmaqlar arada itib-batdı, əbalar çiynlərdən yerə düşdü, qocalar ayaq altında qaldılar. Hamı Əli ilə bir İmam və rəhbər olaraq beyət etdi. Təlhə və Zübeyr əhd-peymanı pozduqda o, mühacir və ənsarla birlikdə hərəkətə başladı. Bu hərəkət Səd ibni Malik, Əbdüllah ibni Ömər və Məhəmməd ibni Məsləməyə ağır gəldiyi üçün hər

üçü kənara çəkildi. Lakin başqaları kömək etdiyi üçün bu üç nəfərə ehtiyac duyulmadı.

İmam Təyy məntəqəsinə çatdıqda bizim qəbilədən bir dəstə adam ona qoşuldu. Yolda Təlhə və Zübeyrin Bəsrəyə getməsinə öyrəndi və bir dəstə adamı Kufəyə göndərdi. Kufəlilər də o həzrətin dəvətini qəbul edərək Bəsrəyə tərəf yola düşdülər. Bəsrədə baş verən müharibədə şəhər onun ixtiyarına keçdi. Sonra Kufəyə yola düşdü. Bu şəhərdə səs-küy başlandı, qoca-cavan, uşaq-böyük–bütün əhali onu qarşıladı. Hal-hazırda Əli Kufədədir və Şamı fəth etməkdən başqa bir fikri yoxdur.

Xəfəfin sözləri sona çatdıqda Müaviyənin canına üşütmə düşdü. Habis Müaviyəyə dedi:–Əmioğlum Xəfəf mahir bir şairdir. O, müzakirə etdiyimiz hadisələr barəsində mənim üçün bir şer oxuyaraq mənim Osman barədə olan fikrimi tamamilə dəyişdirmiş, Əlinin əzəmətindən mənə anlatmışdır.

Müaviyə həmin şerləri onun üçün də oxumasını istədi. Xəfəf çox dolğun mənalı və dərin məzmunlu şerlərini oxudu, şeri dinlədikdən sonra Müaviyənin halı pozuldu və Habisə dedi:–Çox güman ki, bu kişi Əlinin casusudur. Tez onu Şamdan çıxart!

Amma sonradan onu bir daha öz yanına çağırıb, camaatın ümumi vəziyyəti barədə məlumat verməsini istədi. O, vəziyyəti və baş vermiş əhvalatları daha geniş şəkildə ona söylədi. Müaviyə onun dahiliyi və qabiliyyəti önündə heyrləndi.¹

SƏHABƏ ÖVLADLARINDAN KÖMƏK İSTƏMƏK

İmam (ə) təqva, pərhişkarlıq, islam yolunda müşriklərə qarşı mübarizə kimi məsələlərdə xalq arasında misilsiz mövqeyə malik idi. Müaviyə xalq arasında hörmət qazanmaq üçün Peyğəmbər (s)-in bəzi səhabələrini və onların övladlarını öz ətrafına yığmağa çalışırdı. O, Übeydullah ibni Ömər in Əli (ə)-in ədalətindən qaçaraq Şama gəlməsindən xəbər tutan kimi sevincindən yerə-göyə sığmırdı. (Übeydullah ibni Ömər Hürmüzanı öldürdüyünə görə Əli (ə) ondan qisas almaq istəyirdi).² Buna görə də öz müşaviri Əmr As ilə əlaqə yaradıb, Übeydullahın gəlişini ona təbrik dedi və elə təsəvvür etdi ki, onun kimi adamları öz başına yığmaqla Şam mülkünü əlində saxlaya bilər.³

Hər ikisi qərara aldılar ki, Übeydullahı çağırınsınlar, minbərə çıxıb Əli barəsində nələyi sözlər deməsini ondan xahiş etsinlər. Übeydullah məscidə daxil olanda Müaviyə ona dedi:–Qardaşoğlu, sən in adın atan Ömər ibni Xəttabın adı ilə eynidir. Ayıq ol və var-gücünlə danış. Sən camaat arasında mötəbər bir şəxsiyyət sayılırsan. Minbərə çıxıb Əlini söy və camaata de ki, Osmanı Əli öldürmüşdür.

Əli (ə)-in yüksək əzəmət və məqamını azaltmaq üçün hətta xəlifələrin oğlanlarını belə çirkin və yaramaz işlərə vadar edən, yaramaz əməl və fitnə

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.110-122; səh. "Vəqətu-Siffeyn", səh.64-66

² "Kamil" (İbni Əsir) 3-cild, səh.40; "Tarixi-Təbəri", 5-ci bölmə, səh.41-42

³ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.92

əhli olanlar Şam əhalisini idarə edirdi. Lakin Imam (ə)-ın şəxsiyyəti elə böyük və əzəmətli idi ki, hətta düşmənlər də onu inkar edə bilmirdi.

Imam (ə)-ın ədalətindən qaçan Übeydullah Müaviyəyə dedi:—Əlini söyüb ona nalayiq söz deməyə mənim qüdrətim çatmaz. O, Əsəd ibni Həşimin qızı olan Fatimənin oğludur. Onun əsil-nəsəbi barəsində nə deyirsən?! Onun ruhi və cismi qüdrətini göstərməkdə bunu demək kifayətdir ki, o, islam yolunda sarsılmaz bir igiddir. Mən yalnız Osmanın qətlini onun boynuna ata bilərəm.

Əmr As yerindən qalxıb dedi:—Allaha and olsun! Əgər sən bunu minbərdə desən, camaat öz qəlblərində gizlətdikləri kin-küdurəti aşkar edəcəklər!

Übeydullah minbərə tərəf getdikdən sonra Müaviyə Əmr Asa dedi:—Əgər o Hürmüzanı öldürməsəydi, Əlinin qisas alacağından qorxmaz və bizə tərəf gəlməzdi. Əlini necə təriflədiyini görmədinmi?!

Nəhayət Übeydullah söhbətə başladı. Söz Əli (ə)-a çatanda sözünü kəsdi və onun barəsində bir söz belə demədi. Sonra minbərdən endi. Müaviyə ona dedi:—Qardaşoğlu, sənin Əli barəsində sükut etməyinin iki səbəbi ola bilər: ya bacarıqsızlıq, ya da xəyanət.

Übeydullah dedi:—Osmanın qətlinə əli olmayan bir şəxs haqqında belə bir söz demərəm, halbuki, əgər bir söz desəydim, şübhəsiz camaat qəbul edəcəkdi.

Müaviyə onun sözündən narahat olub onu özündən uzaqlaşdırdı, heç bir vəzifəyə qoymamağı qərara aldı. Nəhayət Übeydullah öz sözlərini bir təhər dəyişdirib dedi:—Hərçənd Əli Osmanın qətlinə bir rol ifa etməmişdi, lakin qatillər onun ətrafına yığılmışlar. Əli də onların işlərini pis yox, yaxşı hesab edir. Şahidlik edirəm ki, Osman öz əməllərindən tövbə etdiyi bir halda öldürüldü.¹

Übeydullahın əvvəlki sözündən dönməsi Müaviyə üçün kifayət idi. Buna görə də onu öz sirdaşlarından biri kimi qəbul etdi.

OSMANIN QATILLƏRİNİN TƏHVİL VERİLMƏSİ İDDIASI

Müaviyənin Əli (ə)-la müxalifət edərək müharibə üçün qoşun yığmaqda ən böyük bəhanəsi Imam (ə)-ın Osmanın qatillərini himayə etməsi iddiası idi. Əvvəldə Osmanın qətlinin səbəbləri haqqında ətraflı şəkildə söhbət olundu. Burada araşdırılacaq məsələ budur ki, Osmanın evinə hücum edənlərin cəmiyyətdə malik olduqları mövqeyinə görə hətta Əli (ə) belə onları təhvil verməyə qadir deyildi. Düzdür ki, bir dəstə adam onun evini mühasirəyə aldı və başqa bir dəstə isə onu qətlə yetirdi, lakin xəlifənin əməvi valilərinin xalqa etdikləri zülmələr müqabilində sükut etməsi xalqı bu zülmərdən xilas etmək məqsədilə xəlifəni öldürən bu dəstənin hörmətinin xalq içində daha da artmasına səbəb oldu. Buna görə də belə şəxslərin tutulub kiməsə təhvil verilməsi çox böyük çətinliklər yaradardı.

Çünki Əli (ə)-la döyüşmək çox da asan bir iş deyildi. Hətta Şamda

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh. 82-84

yaşayan yəmənli zahid Əbu Müslüm Xovlani Müaviyənin Əli (ə)-la vuruşmaq üçün hazırlaşmasından agah olduqda Quran qarilərindən bir neçəsi ilə birlikdə onun yanına gedib soruşdu:–Nə üçün Əli ilə müharibə etmək istəyirsən, halbuki sən heç bir cəhətdən ona tay ola bilməzsən?! Səndə nə onun Peyğəmbər (s)-lə olan dostluğu var, nə onun islam yolunda göstərdiyi fədakarlıqlar və xidmətlər, nə onun hicrətdəki rolu, nə də onun Peyğəmbər (s)-lə olan qohumluğu yoxdur.

Müaviyə dedi:–Mən heç vaxt özümdə Əlinin fəzilətləri kimi bir fəzilətin olduğunu iddia etməmişəm, lakin sizdən soruşuram: Osmanın məzlumcasına öldürülməsini bilirsinizmi?

Dedilər:–Bəli.

Müaviyə dedi:–Əli gərək onların qatillərini bizə təhvil versin, biz də onlardan qisas alaıq. Yalnız bu halda biz onunla müharibə etmərik.

Əbu Müslüm və onun həmfikirləri Müaviyədən Əli (ə)-a bir məktub yazmasını istədilər. Müaviyə bir məktub yazdı və Əbu Müslümə verdi ki, onu İmam (ə)-a çatdırsın. (Bu məktubun məzmununu və onun cavabını qeyd edəcəyik.) Əbu Müslüm Kufəyə gəldi və məktubu Əli (ə)-a verdi, sonra dedi:–Allaha and olsun! Sən elə bir işi öhdənə almısan ki, bu işin səndən başqasının əlində olmasını heç vaxt istəmərəm. Lakin Osman möhtərəm (toxunulmaz) bir müsəlman olduğu halda məzlumcasına öldürüldü. Gərək onun qatillərini bizə təhvil verəsən. Sən isə bizim əmir və rəhbərimizsən. Əgər bir kəs sənə müxalifət etsə, onda əllərimiz sənə kömək, dillərimiz sənə şahiddir. Bu təqdirdə üzürlü olacaqsan.

İmam (ə) bir şey demədi, yalnız bu sözləri buyurdu:–Sabah gəl və məktubun cavabını al.

Sabahı gün Əbu Müslüm məktubun cavabını almaq üçün İmam (ə)-ın hüzuruna getdikdə gördü ki, başdan-ayağa silahlanmış böyük bir dəstə Kufə məscidinə yığışıb. Onların hamısı birlikdə belə şüar verirdilər: "Biz Osmanın qatilləriyik!"

Əbu Müslüm bu mənzərəni gördü, məktubun cavabını almaq üçün İmam (ə)-ın hüzuruna gedib dedi:–Bir dəstə silahlı adam gördüm. Onlar kimdirlər?

İmam (ə) buyurdu:–Nə gördün?

Dedi:–Bizə xəbər çatmışdı ki, sən Osmanın qatillərini bizə təhvil vermək istəyirsən. Halbuki bu gün bir dəstə silahlı adam bir yerə yığışıb şüar verərək deyirlər ki, "bizim hamımızın Osmanın qətlinə əlimiz olub."

Əli (ə) buyurdu: "Allaha and olsun, bir an belə, onları təhvil vermək barədə qərara gəlməmişəm. Mən bu işi diqqətlə araşdırdıqda gördüm ki, onları sənə, yaxud səndən başqasına təhvil vermək əsla düzgün iş deyildir.¹

Bu hadisə göstərirdi ki, Osmanın qatilləri o vaxt cəmiyyətdə yüksək bir məqama malik idilər və onların kiməsə təhlil verilməsi böyük qırğına səbəb olacaqdı.

Bu bir təbii iş idi və heç vaxt İmam (ə)-ın əmri ilə olmamışdı. Əks halda

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı (İbni Əbil-Hədid), 15-ci cild, səh.74-75; "Vəqətu-Siffeyn", səh.85-86

İmam (ə) Əbu Müslümə verdiyi cavabda bu işdən xəbərsiz olduğunu deməzdi. Bu sözün ağızdan-ağıza yayılması da Əbu Müslümün sadəliyi üzündən olmuşdu, çünki o öz məmuriyyətini camaat içərisində demişdi. Onun bu işi üçüncü xəlifənin təyin etdiyi valilərin zülmələrindən cana doyan və elə həmin səbəbə görə də onu qətlə yetirən qiyamçıları bir-biri ilə birləşdirib daha da müttəfiq etdi.

İmam (ə)-ın bu məsələni yoxladıqdan sonra "onları təhvil vermək məsləhət deyildir" - deməsinin səbəbi də bu idi ki, onların hər birinin barəsində hər hansı qərara gəlmək onların hamısını hərəkətə gətirəcəkdə. Bundan da əlavə, qisas hökmünün icra olunmasını tələb etmək Quran ayələrinə əsasən ölən adamın qəyyumuna (vəliyyid-dəmə) aiddir və o da Müaviyə deyil, Osmanın övladları idi. Müaviyə onunla çox uzaq qohum idi və Osmanın qətlini öz fitnəkarlıq məqsədləri üçün bəhanə etmişdi.

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

İMAM (Ə)-İN ORDUSUNUN SİFFEYN MÜHARİBƏSİNƏ HAZIRLIĞI

NÜXEYLƏ DÜŞƏRGƏSİNDƏ İMAM (Ə)-İN ORDUSUNUN ÖN CƏBHƏSİNİN TƏŞKİL OLUNMASI

Müaviyənin "vaxt öldürmə" siyasəti sona çatdı. O, tanınmış şəxsiyyətlərə məktub göndərməkdə istədiyi nəticəni əldə edə bildi. Bu müddət ərzində hərbi qüdrətini artırdı və ətraf məntəqələrə casuslar göndərdi ki, İmam (ə)-ın təyin etdiyi valilərin bəzilərini aldadıb, o həzrətin ordu başçıları və sərkərdələri arasında ixtilaf və fikir ayrılığı yaratsın.

Peyğəmbər (s)-in özündən sonra Əli (ə)-ı aşkar şəkildə xəlifəliyə təyin etdiyinə baxmayaraq, İmam (ə) 35-ci hicri ilinin Zilhəccə ayının 25-də zahiri xilafətə çatdı.¹

Mühacir və ənsarın hamısı onunla müsəlmanların rəhbəri ünvanı ilə beyət etdilər. O, öz xilafətinin ilk günlərindən etibarən Səbrə Cəhmi adlı bir qasid göndərməklə Müaviyəni mərkəzi hökumətə itaət etməyə dəvət etdi. Lakin ondan xudpəsəndlik, özbaşınalıq, hədə-qorxu gəlməkdən başqa bir əksül-əməl görmədi.

İmam (ə) Əbu Müslüm Xovlaninin vasitəsi ilə Müaviyənin məktubuna cavab verdikdən sonra, tam qətiyyətlə işə girişərək bu xəbis şəcərənin kökünü kəsməli idi. Bu məqsədlə 36-cı ilin şəvval ayının əvvəllərində oraya ordu göndərməyi qərara aldı. Əvvəlcə mühacir və ənsarı dəvət etdi və Quranın *"işlərində onlarla məşvərət et"* ayəsinin hökmünə görə onunla birlikdə Mədinədən köçüb, ondan ayrılmayan mühacir və ənsarın böyüklərinə belə buyurdu:—Siz bizim cəmiyyətimizdə mübarək rəyə malik olanlar, səbir edənlər, haqq söyləyənlər, düz əməl sahiblərisiniz. Biz həm

¹ "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.178 (Beyrut çapı); "Tarixi-Təbəri", 4-ci cild, səh.457

sizin, həm də bizim düşmənlərimiz olan adamlara tərəf hərəkət etmək istəyirik. Bu barədə öz fikirlərinizi deyın.¹

Mühacirlərdən Həşim ibni Ütbə ayağa durub dedi:–Ey Əmirəl-möminin! Biz Əbu Süfyan övladlarını çox yaxşı tanıyırdıq. Onlar sənin və sənin şüələrinin düşmənləri, dünyapərəstlərin dostlarıdır. Dünya malı və əldə etdikləri qüdrətə görə səninlə vuruşur və bu yolda heç nəyi əsirgəmirlər. Onların bundan başqa məqsədləri yoxdur. Sadələvh adamları aldatmaq üçün Osmanın intiqamını bəhanə etmişlər, amma yalan deyirlər. Onlar Osmanın intiqamını almaq üçün deyil, dünyəvi məqsədlərə çatmaq üçün çalışırlar. Bizi onlara tərəf göndər. Əgər onlar haqqı qəbul etsələr, lap yaxşı; amma əgər qəbul etməyib, təfriqə və müharibə yolunu seçsələr, onlarla vuruşaq. Mənim fikrimcə elə belə də olacaqdır.

Sonra mühacirdən olan Əmmar² ayağa qalxıb dedi:–Ey Əmirəl-möminin! Hətta bir gün belə yubanmadan fasid və yaramaz adamların müharibəni başlamalarından və haqdan ayrılıb müqavimət göstərmək qərarına gəlmələrindən əvvəl bizi döyüşə göndər, bizim vasitəmizlə onları səadətli olan şeylərə dəvət et. Əgər qəbul etsələr, lap yaxşı. Amma əgər müqavimət göstərsələr, onlarla vuruşarıq. Allaha and olsun, onlarla cihad etmək Allah dərgahına yaxınlıq və Onun tərəfindən rəhmət səbəbidir.

Sonra isə ənsarın böyük və nüfuzlu şəxsiyyətləri öz fikirlərini bildirdilər. Qeys ibni Səd ayağa durub dedi: Bizi dayanmadan düşməməyə sarı göndər! Allaha and olsun, bizim üçün onlarla cihad etmək Roma imperiyası ilə cihad etməkdən daha xoşdur. Çünki, onlar öz dinlərində hiyləgərlik etmişlər, indi də Allah övlialarını (mühacir və ənsarı) və yaxşılıq ardınca gedənləri zəlil və xar hesab edirlər. Onlar bizim mal-dövlətimizi özlərinə halal, özümüzü isə qul hesab edirlər.

Qeysin sözü sona çatdıqda Xüzeymə ibni Sabit və Əbu Əyyub Ənsari onun öz fikrini hamıdan əvvəl bildirməsini irad tutub dedilər: Yaxşı olardı ki, bir az səbir edərdin, böyükklər danışardılar.

Sonra ənsarın böyükələrinə dedilər: Ayağa qalxıb İmam (ə)-ın irəli sürdüyü məsələ barəsində nəzərinizi bildirin.

Ənsarın görkəmli şəxsiyyətlərindən olan Səhl ibni Hənif ayağa durub dedi: Ey Əmirəl-möminin, biz sənin dostun, dostlarının dostu, düşmənlərinin düşməniyik. Bizim fikrimiz elə sənin fikrindir. Biz sənin sağ əlinik. Amma gərək bu məsələni Kufə əhalisinə də təklif edib onları cihada çağırısan və onları əldə edəcəkləri səadətdən agah edəsən, çünki onlar bu yerin sakinləridir. Əgər onlar sənin çağırışına müsbət cavab versələr, sənin məqsədin əməli olaraq həyata keçər. Bizim səninlə heç bir fikir ayrılığımız yoxdur. Nə vaxt çağırısan cavab verərik, nə vaxt əmr etsən yerinə yetirərik.³

Səhlin sözləri onun dərrakəli bir adam olduğunu göstərirdi. Çünki, İmam (ə)-ın ətrafında mühacir və ənsardan olanlar islam ümmətinin özəyi hesab

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.92

² Peyğəmbər (s.ə.v.v) onun barəsində belə buyurmuşdur: "Əmmar haqq ilə, haqq da Əmmar ilədir."

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.92-93

olunurdular, onların bu işə tərəfdar olmaları camaatın hərəkət etməsində gözəl təsir qoyacaqdı. Eyni halda İmam (ə)-ın ordusunun əksəriyyətini aralarında qəbilə başçıları olan iraclılar təşkil etdiyindən onların vəfadarlıqları olmadan yüz min nəfərlik bir ordu yaratmaq mümkün deyildi. Amma İmam (ə) əvvəlcə mühacir və ənsarla ona görə məşvərət etmişdi ki, o həzrətin hökumətinin bünövrəsini qoyanlar məhz onlar sayılırdı və bütün müsəlmanların diqqət mərkəzində idilər. Onların nəzərlərini cəlb etmədən iraclıları da cəlb etmək mümkün olmayacaqdı.

İMAM (Ə)-IN NITQI

İmam (ə) Səhlin irəli sürdüyü təklifdən sonra xüsusi müşavirəni böyük bir iclasa döndərdi, camaatın əksəriyyətinin iştirak etdiyi həmin iclasda minbərə çıxdı və uca səslə buyurdu:—Allah düşmənlərinə tərəf hərəkət edin! Quran və sünnə düşmənlərinə tərəf, "Əhzab"-ın tör-töküntülərinə, mühacir və ənsarın qatillərinə tərəf hərəkət edin!

Bəni-Fəzar qəbiləsindən Ərbəd adlı bir nəfər ayağa qalxıb dedi:—Bizi öz din qardaşlarımızla döyüşmək üçün Şama göndərmək istəyirsən? Elə bundan qabaq bizi Bəsrəyə göndərdin və bəsrəli qardaşlarımızla vuruşduq. Allaha and olsun, bu dəfə belə bir işə girişməyəcəyik!

Bu vaxt Malik Əştər ayağa qalxıb dedi:—Bu kimdir?

Söz onun ağzından çıxan kimi hamının baxışları o kişiyyə dikildi. O, camaatın hücum etməsindən qorxub qaçmağa başladı və bazarda gizləndi. Qəzəblənmiş camaat onu təqib etməyə başladı. Onu tapıb ölənə qədər döydülər. Onun ölüm xəbəri Əli (ə)-a çatanda çox narahat oldu, çünki, onun cəzası faciəli şəkildə öldürülmək deyildi. İslamın ədalət qanunları onun qatilinin tapılmasını tələb edirdi. Nəhayət məlum oldu ki, onu "Həmdan" qəbiləsinin adamları ilə bir dəstə başqa adam öldürmüşdür, müəyyən bir şəxs onun qatili deyil. İmam (ə) buyurdu: **"Bu "kor" qatildir və qatili məlum deyildir. Onun diyəsi beytül-maldan verilməlidir."**¹

MALİK ƏŞTƏRİN ÇIXIŞI

Bu gözlənilməz hadisə İmam (ə)-ı bərk narahat etdi. Onun qan bahasının ödənilməsinə dair göstəriş verməsinə baxmayaraq, narahatçılıq izləri yenə də onun üzündə görünürdü. Buna görə də İmam (ə)-ın səmimi dostu Malik Əştər ayağa qalxıb Allaha həmd-səna etdi və dedi: "Bu bədbəxt və xainin dediyi sözlər səni məyus etməsin. Gördüyün bu böyük dəstə sənin yolunu gedənlərdir. Onlar səndən başqa heç nə istəmirlər. Əgər bizi düşməne tərəf göndərmək istəyirsənsə, göndər. Allaha and olsun, hər kəs ölümdən qorxsa, ondan nicat tapmaz. Heç kəs, əcəli çatmamış ölməz. Allahın, Quranın, sünnənin düşmənləri və ənsarla mühacirin qatilləri adlandırdığın adamlarla necə vuruşmaya bilərik?! Halbuki onların bir dəstəsi dünən (Bəsrədə baş verən hadisəyə işarədir) müsəlmanlara qarşı çıxaraq, Allahı qəzəbləndirmişlər. Yer üzünü onların yaramaz əməlləri ilə zülmətə dönmüşdür.

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.94-95

Onlar axirətdə onlara nəsim olacaq şeyləri bu dünyanın cüzi mal-dövlətinə sataraq əldən vermişlər.

İmam (ə) Malikin sözlərini dinlədikdən sonra üzünü camaata tutub buyurdu:–Bu yol ümumi bir yoldur, haqqın qarşısında hamı bərabərdir. Hər kəs cəmiyyət üçün öz rəyi əsasında müəyyən bir xeyirxahlıq etsə, Allah onun əvəzini onun niyyətinə uyğun olaraq verəcəkdir. Fəzari qəbiləsindən olan kişinin gördüyü iş keçib getdi.¹

Bu sözü dedikdən sonra minbərdən düşüb evə getdi.

İMAM (Ə)-IN ORDUSUNDA MÜAVİYƏNİN NÜFUZ ETMİŞ CASUSLARI

Hərbi hissələrə casuslar göndərüb nüfuz etmək, ordu sərkərdələrini və tanınmış şəxsiyyətləri ələ almaq qüdrətli dövlətlərin öz müxalifləri əleyhinə seçdikləri qədim üsullardan biridir. Müaviyə bu məkrli siyasətdə öz dövründə misilsiz idi. Bəzilərinin nəzərində siyasət hər hansı yolla–istər qanuni olsun, istərsə də qeyri-qanuni–məqsədə çatmaqdır. Onların məntiqində məqsəd və hədəfə çatmaq vasitəni doğruldur. Müaviyənin zahiri mövqeyini Əli (ə)-dan üstün sayan sadələvh adamlar İmam (ə)-ı siyasət qanunlarını bilməməklə təqsirləndirib ki, siyasi işlərdə Müaviyənin Əlidən daha bacarıqlı və qabiliyyətli olmasını deyirdilər. Buna görə də İmam (ə) islamın düzgün siyasət üsullarından xəbərsiz olan bu kimi şəxsləri tənqid edərək buyurdu:–*"Allaha and olsun, Müaviyə heç də məndən siyasətçil deyildir. Lakin o hiylə işlədib günah edir. Əgər hiyləgərliyin pisliyi olmasaydı, onda mən hamıdan siyasətçil olardım. Lakin hər bir hiylə bir növ günahdır, hər bir günah bir növ küfrdür. Qiyamət günü hər bir hiyləgərin xüsusi bir bayrağı vardır ki, onunla tanınacaq."*²

Sözümüz dəlil-sübutsuz olmasın deyə, Müaviyənin İmam (ə)-ın ordusuna casus göndərməkdə seçdiyi üsullardan bir nümunəni qeyd edirik: İmam (ə)-ın Müaviyə ilə müharibə etməyə dair minbərdəki çıxışının yaratdığı əks-səda və həyəcan vəsfedilməz dərəcədə idi. Belə ki, Müaviyənin casusu Ərbəd İmam (ə)-a etiraz etdiyinə görə qəzəblənmiş camaatın zərbələri altında ələ əzişdirilib öldürüldü ki, qatilinin kim olduğu belə məlum olmadı.³

Bu mənzərəni müşahidə edən digər casuslar öz hesablarını apardılar və Əli (ə)-ın qərarını pozmaq üçün başqa bir yol seçdilər. Onlar, bəlkə İmam (ə)-ı müharibənin acınacaqlı aqibətindən və müharibənin kimin xeyrinə qurtaracağından xəbərdar edərək qorxuda biləcəklərini təsəvvür edirdilər. Buna görə də Əbəs qəbiləsindən Əbdüllah, Təميم qəbiləsindən isə Hənzələ adlı iki casus İmam (ə)-ın dostları arasında fikir ayrılığı salmaq və təfriqə yaratmaq üçün "nəsihət və xeyirxahlıq" pərdəsi altında işlərini davam etdirmək qərarına gəldilər, hər biri öz qəbiləsindən bir dəstəni özləri ilə həmrəy edib İmam (ə)-ın yanına gətdilər. Əvvəlcə Hənzələ ayağa qalxıb

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.95

² "Nəhcül-bəlağə, (Əbdühün şərh), 195-ci xütbə

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.94

dedi: "Biz tam xeyirxahlıq niyyəti ilə gəlmişik. Bizim sözüümüzü qəbul edəcəyinə ümidvarıq. Sizin barənizdəki fikrimiz budur ki, bu kişi (Müaviyə) ilə barışıq yaratmağa çalışsınız və onlarla vuruşmaq üçün tələsməyəsınız. Allaha and olsun, bu qoşunlar qarşılaşanda hansının qələbə çalacağını, hansının isə məğlub olacağını heç kim bilmir.

Sonra Əbdüllah ayağa qalxıb Hənzələnin dediyi sözləri təkrar elədi, onlarla birlikdə gələnlər də onların sözlərini təsdiq etdilər. İmam (ə) Allaha həmd-səna etdikdən sonra buyurdu:—Allah-Taala bəndələrin varisi, yeddi qat yerləri və göyləri yaradandır. Hamımız Ona tərəf qayıdacağıq. O, rəhbərliyi hər kəsə istəsə, verər və hər kəsdən də istəsə, alar. Hər kəsi istəsə əzizləyər, hər kəsi də istəsə zəlil edər. Düşməyə arxa çevirmək, zahirdə qalib, yaxud məğlub olsalar belə azğınların və günahkarların işidir. Allaha and olsun, mən elə adamların sözlərini eşidərəm ki, onlar heç vaxt yaxşılığı (mərufu) tanımaq, pisliyi (mümkəri) inkar etmək istəməmişlər.¹

İmam (ə) bu sözlərlə özlərini camaat arasında gizlədən və düşmənlərin tərəfindən danışan bu iki casusun mənfur niyyətini ifşa edərək, aşkar şəkildə buyurdu ki, Müaviyə ilə müharibə aparmaq əmr be məruf və nəhy əz mümkərin bir qismidir, heç bir müsəlman onun vacib və zəruri olduğunu inkar edə bilməz, eləcə də Müaviyə ilə müharibə etməyin qarşısını almaq istəyənlər əməli olaraq islamın bu iki həyati prinsipini ayaq altına salırlar.

HƏQIQƏTLƏR AŞKAR OLUR

Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın sözləri ilə həqiqət aşkar oldu, o iki nəfərin bəd niyyətləri həmin məclisdə ifşa olundu. Müəqqəl Riyahi ayağa qalxıb dedi: Bunlar xeyirxahlıq məqsədləri ilə deyil, səni aldatmaq üçün bura gəlmişlər. Onlardan uzaq ol, çünki onlar sənin ən qatı düşmənlərindir.

Malik adlı başqa birisi ayağa qalxıb dedi: Hənzələnin Müaviyə ilə əlaqəsi var. İcazə ver müharibə qurtarana kimi onları həbs edək.

Əbəs qəbiləsindən olan Əyyaş və Qaid ayağa qalxıb dedilər: Çatan xəbərlərə görə Əbdüllah Müaviyə ilə sirdaşdır və onların arasında gizli məktublaşma gedir. Ya siz onu müharibə qurtarana kimi həbs edin, ya da icazə verin, biz həbs edək.

Bu dörd nəfərin ifşaçılıqlarından sonra casuslar əl-ayağa düşüb dedilər: Sizə kömək etmək, özünüzdən və düşmənlərinizin barəsindəki fikirlərini demək istəyənlərin mükafatı elə budurmu?

İmam (ə) onlara belə cavab verdi: Allah mənimlə sizin aranızda hakimdir, mən sizi Ona tapşırıram, Ondan da kömək istəyirəm. Hər kəs istəsə gedə bilər.

Bundan sonra camaat dağılışdı. Çox keçmədən Hənzələ ilə Təميم qəbiləsi arasında dava-dalaş düşdü. Hər iki casus İraqdan Şama qaçıb Müaviyəyə qoşuldular. Hənzələnin etdiyi xəyanətə görə İmam (ə) əmr etdi

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.175; "Vəqətu-Siffeyn", səh.96

ki, onun evini viran etsinlər ki, başqaları üçün ibrət dərsi olsun.¹

INTIZAR, YOXSA HƏRƏKƏT?!

Imam (ə)-ın bütün sərkərdələri və o həzrətin tutduğu yolunun aşıqları Müaviyəni aradan götürməyin vacibliyində yekdil fikirdə idilər. Lakin Əbdüllah ibni Məsud kimi bir neçə səhabənin xüsusi nəzəri var idi. (Gələcəkdə onların da nəzərlərini qeyd edəcəyik.)

Imam (ə)-ın etimadlı və sadıq dostlarından olan Ədi ibni Hatəm, Zeyd ibni Hüseyn kimilər bu məsələni məktublaşma və müzakirə yolu ilə həll etmək üçün vaxtı bir az da təxirə salmaq istəyirdilər. Buna görə də Ədi Imam (ə)-a dedi: Əgər məsləhət görürsünüzsə, bir az səbir edin və onlara möhlət verin, qoy məktublar çatsın və sizin nümayəndələriniz onlarla müzakirə etsinlər. Əgər haqq sözü qəbul etsələr, hidayət olunarlar. Bu halda sülh hər iki tərəf üçün yaxşıdır. Amma əgər öz inadkarlıqlarını davam etdirsələr, onda bizi onlara tərəf göndər.

Amma onların müqabilində Əli (ə)-ın əksər sərkərdələri sürətlə Şama tərəf hərəkət etmək istəyirdilər. Onlardan Yəzid ibni Qeys, Zeyd ibni Nəzr, Əbdüllah ibni Bədil və Əmr ibni Həmiq (bu ikisi böyük səhabələrdən idilər), Hücr ibni Ədi, (məşhur tabelərdən) daha çox israr edir və öz fikirlərini bildirəndə elə məsələləri açıqlayırdılar ki, onların fikirlərinin düzgün olduğu məlum olurdu. Məsələn, Əbdüllah ibni Bədil deyirdi ki, onlar iki əsasə görə bizimlə vuruşmaq istəyirlər:

1-Onlar müsəlmanların arasında ədalət və bərabərliyin bərqərar olunmasını istəməirlər, mənəbdə və beytül-malda ayrı-seçkiliyin qorunub saxlanmasına çalışırlar. Əllərində olan məqamı, mənəbi, ələ gətirdikləri şeyləri itirmək istəməirlər.

2-Müaviyə Əli (ə)-a necə beyət edə bilərdi, halbuki, Imam "Bədr" döyüşündə bir gündə onun qardaşını, dayısını və babasını öldürmüşdü. Allaha and olsun, nizələr onların başında sınımamış, qılınclar başlarını parçalamamış, polad əmudlar beyinlərini silkələməmiş təslim olacaqlarını əsla güman eləmirəm.

Əbdüllahın gətirdiyi dəlillərə diqqət yetirməklə aydın olur ki, hərəkətdə hər növ təxir düşmənin xeyrinə, Imam (ə)-ın zərərinədir. Buna görə də Imam (ə)-ın dostlarından olan Yəzid Ərci dedi: Mübarizə əhli tənbelliyə və qəflətə yol verməz, əldə edilən qələbəni heç vaxt itirməz və qələbə barəsində "bu gün-sabah" edərək məsələni təxirə salmazlar.²

QƏZƏBLƏNƏNDƏ SƏBİRLİ OLMAQ

Bu zaman Imam (ə)-a xəbər çatdı ki, böyük səhabə Əmr ibni Həmiq və Hücr ibni Ədi Şam əhalisini lənətləmiş, onlara qarşı bızırılıq elan etmişlər.

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.97; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), -ci cild, səh.176

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.98-102; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.177

İmam (ə) bir nəfərə göstəriş verdi ki, onları bu işdən çəkindsin. Onlar bu xəbərdarlığı eşitdikdə İmam (ə)-ın hüzuruna gəlib dedilər:–Nə üçün bu işi görməyə icazə vermirsən? Məgər onlar batil əhli deyildirmi?!

İmam (ə) buyurdu:–Elədir, amma sizin lənət yağdıran və söyüş söyən olmağınızı istəmirəm, söyüş söyməyin və bezarlıq elan etməyin. Əgər bu işin yerinə onların pis əməllərini açıb desəniz, daha təsirli və daha yaxşı olar. Lənətləmək və bezarlıq elan etmək yerinə onlara dua edib belə deyən: "İlahi, bizim də, onların da qanını qoru, bizimlə onların arasında sülh bərqərar et. Onları bu zəlalətdən düz yola hidayət et ki, bizim haqqımızı tanımayanlar haqqımızı tanısin." Belə desəniz, mənim üçün daha xoş, sizin üçün daha yaxşı olacaq.¹

Onlar İmam (ə)-ın nəsihətini qəbul etdilər. Əmr ibni Həmiq İmam (ə)-a qarşı olan məhəbbətinin səbəbini belə izah etdi: Mən sənənlə qohum olduğuma görə, yaxud mal-dövlətə və vəzifəyə olan tamah üzündən beyət etməmişəm. Mən sənə ona görə beyət etmişəm ki, səndə beş gözəl sifət vardır və bunlar sənənin məhəbbətini mənim qəlbimə salmışdır: Sən Peyğəmbərin əmioğlusu, ona iman gətirən ilk şəxs, bu ümmətin ən fəzilətli qadınının əri, Allah Rəsulunun sülaləsinin atası və cihadda mühacirlər içərisində ən böyük pay səninkidir. Allaha and olsun, əgər nə vaxtsa sənənin dostlarına kömək, düşmənlərini məhv etmək üçün uca dağları yerindən qoparmaq, tufanlı dənizlərin suyunu çəkib kənara tökmək mənə əmr olunsay və mən bu işləri görsəm, yenə də sənənin mənim üzərimdə olan haqqını əda edə bilmərəm.

Əmirəl-möminin Əli (ə) onun ixlas və sədaqətini gördükdə onun barəsində belə dua etdi: *"İlahi, onun qəlbini nurla doldur, onu düz yola hidayət et; kaş mənim qoşunumda sənənin kimi yüz nəfər olaydı."*²

İMAM (Ə)-IN SON QƏRARI

İmam (ə) müxalif və müvafiq sözləri eşidəndən sonra "və iza əzəmtə fətəvəkkəl ələllah" (qəti qərara gəldikdə Allaha təvəkkül et) ayəsinin hökmünə görə şəxsən qərar çıxarmağı qərara aldı. Hər şeydən əvvəl əmr etdi ki, hakimlərin yanında olan əlavə ehtiyatları və sərvəti yığsınlar, ordunun təşkil olunub, Şama tərəf hərəkət etməsi üçün lazım olan şeyləri tədarük görsünlər.

İLƏHİ CİHADDA ÜÇ ƏSAS ÜSUL

Müharibədə və ya Quranın ifadəsi ilə desək, "cihad" və "qital"da müəyyən müqəddimə işlərinin görülməsi lazımdır. Onlar əsas etibarilə üç şeydən ibarətdir:

- 1- Hərbi (canlı) qüvvə, bacarıqlı və şücaətli əsgərlər;
- 2- Layiqli sərkərdələr;

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhə (İbni Əbil-Hədid), 197-ci xütbə; "Vəqətu-Siffeyn", səh.103; "Əxbaruttıval", səh.115; "Təzkirətul-xəvass" (İbni Cövzi), səh.154.

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.103-104

3- Kifayət qədər büdcə.

Camaatın vaxtaşırı dəvət olunması və İraqda məskunlaşan qəbilələrin çoxunun müsbət cavab verməsi cihadın üç əslindən birincisini təmin etdi. Bu baxımdan İmam (ə)-in heç bir nigarançılığı yox idi. Mövcud olan ruhiyyəni və döyüş hazırlığını qoruyub saxlamaq üçün tanınmış şəxsiyyətlər, o cümlədən Həsən Müctəbə (ə), Hüseyn (ə) və İmam (ə)-in vəfali səhəbələrindən olan Əmmar Yasir müxtəlif vaxtlarda çıxış edirdilər.

İkinci məsələni təmin etmək üçün layiqli adamlara məktub yazıldı və onlar müharibəyə çağırıldı. Bu cür şəxsiyyətlərin orduda olması İmam (ə)-in ordusuna xas bir mənəviyyət və cazibədarlıq bəxş edərək cihadın mənəvi dəyər və etibarını yüksəltməkdən əlavə, ordunun döyüş qabiliyyətini də artırırdı. Bu məsələ ilə əlaqədar İmam (ə)-in İsfahanın valisi Müxnəf ibni Səlimə yazdığı məktubun tərcüməsini qeyd etməklə kifayətlənirik:

*"Salam. Tək, yeganə olan Allaha həmd olsun! Haqdan çıxan, batini-mənəvi korluğa və azğınlığa düşər olanlarla cihad etmək ariflər üçün bir fərizədir (vacib əməldir). Allah, Onu razı edənlərdən razı, Onunla müxalifətçilik edənlərə isə qəzəblidir. Biz qərara almışıq ki, Allah bəndələrinə qarşı Onun əmr etmədiyi şəkildə rəftar edən, müsəlmanların betül-malını öz şəxsi mülkünə qatıb haqqı öldürən, fəsadı aşkar edən və Allahın itaətindən çıxanları özlərinə sirdaş seçənlərə sarı hərəkət edək. Əgər Allah dostlarından biri onların işlərini bidət hesab edərsə, onu düşmən sayıb ev-eşiyindən didərgin salır, beytül-maldan məhrum edirlər; və əgər bir zülmkar onların etdiyi sitəmlərə kömək etsə, onunla dost olar, özlərinə tərəf çəkər və ona kömək edirlər. Onlar zülm etməkdə israr edərək (şəriətlə) müxalifət etməyi qərara alıblar. Onlar çoxdan bəri camaatı haqq yoldan saxlayır, günah və zülmün yayılmasına kömək edirlər. Mənim məktubum sənə çatdı kimi öz işlərini ən etimadlı bir adama tapşır və bizə tərəf tələs, bəlkə bu hiyləgər düşmənlərlə qarşılaşıb onları yaxşılıqlara əmr edə və pisləklərdən çəkindirəsin. Bizim cihad mükafatına nail olmaq üçün sənə ehtiyacımız var."*¹

İmam (ə)-in məktubu öz katibi Əbdüllah ibni Əbu-Rafenin xətti ilə yazıldı. Məktub İsfahanın valisinə çatdıqda, o dərhal bu əyalətin işlərini Harisə, Həmdanın işlərini isə (o vaxt Həmdan siyasi-coğrafi cəhətdən İsfahana tabe idi) özünün yaxın adamlarından olan Səid ibni Vəhəbə tapşırdı. Sonra isə İmam (ə)-a sarı yola düşdü. İmam (ə)-in "Bizim cihad mükafatına nail olmaq üçün sənə ehtiyacımız var" - deyə buyurduğu kimi Müxnəf ibni Səlim həmin müharibədə şəhadət feyzinə nail oldu.

İmam (ə) 37-ci ilin Zil-qədə ayında İbni Abbasa da bir məktub yazdı və beytül-malın qalanını ondan tələb etdi, sonra xatırlatdı ki, əvvəlcə onun öz ətrafında olanları (maddi cəhətdən) təmin etsin, qalanını isə Kufəyə göndərsin.

¹ "Şərhi Nəhcül-bəlağə (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.182-183; "Vəqətu-Siffeyn", səh.102-104

QOŞUNUN RUHIYYƏSİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ

İmam (ə)-ın hərbi qüvvə cəhətindən nigarançılığı yox idi. Çünki, islami məntəqələrin böyük bir hissəsi onun ixtiyarında idi. Amma bununla eyni zamanda casuslar və sadələvh adamlar məyusluq, nigarançılıq yaratmaqla əsgərlərin ruhiyyəsini sarsıtmaq istəyirdilər. Buna görə də əvvəlcə İmam (ə), onun oğlu həzrət Muctəbə (ə) və Hüseyn (ə) Nüxeylə düşərgəsindən hərəkət edən bir vaxta qədər ordu arasında çıxış edir, əsgərlərin ruhiyyələrini gücləndirdilər.

Bəzən də Haşim ibni Ütbə ibni Vəqqas (Səd Vəqqasın qardaşıoğlu) kimi tanınmış və şəhadət arzusunda olan şəxslər camaatın toplaşdığı ümumi yerlərdə nitq söyləyib israr edirdilər ki, İmam (ə) tez bir zamanda onları Qurana və onların hökmlərinə arxa çevirən, Allahın haramını halal, halalını haram edənlərlə müharibəyə göndərsin. O, elə hərarətlə və ürək yangısı ilə danışdı ki, İmam (ə) ona dua edib buyurdu: *"İlahi, şəhadəti ona ruzi et və onu Öz Peyğəmbərlə müsahib et."*¹

Haşim İmam (ə)-ın Siffeyndə bayraqdarı idi. O, müharibənin axır günlərində yüksək şəhadət məqamına nail oldu.

YOL SEÇMƏKDƏ AZADLIQ

Əbdüllah ibni Məsudun dostlarından bir dəstəsi İmam (ə)-ın hüzuruna gəlib dedilər: Biz sizinlə hərəkət edirik. Sizdən bir qədər aralıda düşərgə salacağıq ki, həm sizin, həm də müxaliflərinizin işlərinə nəzarət edək. Hər vaxt tərəflərdən birinin qanunsuz işlərə əl atdığını, yaxud öz həddini aşdığını görsək, onun əleyhinə vuruşacağıq.

İmam (ə)-ın həyat tərzı və hakimiyyət üslubu onları şübhəyə salacaq bir şəkildə deyildi, lakin casuslar onların qəlblərinə vəsvəsə toxumu səpmiş, əməlisaleh insanları Müaviyəyə qarşı vuruşub-vuruşmamaqda tərəddüdə salmışdı. Buna görə də İmam (ə) onlara buyurdu:—Əhsən sizlərə! Bu söz elə dini başa düşmək, həqiqəti öyrənmək, Peyğəmbər sünnəsindən agah olmaq deməkdir. Hər kəs bu işə razı olmasa, zülmkar və xaindir.²

Əbdüllah ibni Məsudun dostlarından başqa bir dəstəsi də gəlib İmam (ə)-a dedilər:—Biz sənın fəzilətlərini etiraf etməklə yanaşı, bu müharibənin qanuni olub-olmamasında şəkk edirik. İndi ki, düşmənlə müharibə edəcəyik, onda bizi uzaq bir yerə göndər, orada din düşmənləri ilə vuruşaq.

İmam (ə) bu cür bəhanələrdən narahat olmadan onların dörd yüz nəfərlik dəstəsini Rəbi ibni Xəsimin başçılığı ilə Reyə göndərdi ki, orada öz vəzifələrini yerinə yetirib Xorasan ətraflarında gedən islami cihadə kömək etsinlər.³

Bunların özləri müəyyən səbəblərə görə cihadda iştirak etməyə meyl göstərmirdilər, bunun müqabilində İmam (ə) da onunla əlaqələrini kəsmiş

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.184

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.186; "Vəqətu-Siffeyn", səh.115

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.186

Bahilə qəbiləsini bu cihadda iştirak etməyə qoymadı, onların maaşını verdi və əmr etdi ki, Deyləm məntəqəsinə getsinlər və öz müsəlman qardaşları ilə birlikdə sərhədləri qorusunlar.¹

İMAM (Ə)-İN ORDUSUNUN YÜKSƏK RÜTBƏLİ SƏRKƏRDƏLƏRİ

İmam (ə)-ın köməkçilərinin çoxunu Kufə-Bəsrə əhalisi və bu iki böyük şəhərin ətrafında məskunlaşan yəmənlə qəbilələr təşkil edirdi. İmam (ə) İbni Abbasla birlikdə Bəsrədən Nüxeyləyə (Kufə düşərgəsinə) gələn beş qəbiləyə beş böyük sərkərdə təyin etdi:

- 1- Bəkr ibni Vailin qəbiləsi üçün Xalid ibni Müəmmər Sədusu.
- 2- Əbdül-Qeys qəbiləsi üçün Əmr ibni Mərcum Əbdini.
- 3- Əzd qəbiləsi üçün Səbrət ibni Şeyman Əzdini.
- 4- Təميم, Zəbbə və Rübab qəbilələrinə Əhnəf ibni Qeysi.
- 5- Əhli-Aliyə qəbiləsinə Şərik ibni Əvəri.

Bu sərkərdələrin hamısı İbni Abbasla birlikdə Bəsrədən Kufəyə gəlmişdilər. O, Əbül-Əsvəd Düəlini öz yerinə seçmişdi və səfərdə İmam (ə)-i müşayiət edirdi.² İmam (ə) yeddi kufəli qəbiləyə də yeddi sərkərdə təyin etdi. (Bu yeddi qəbilə Nüxeyləni lərzəyə gətirmişdi.)³

ÖN CƏBHƏNİN TƏŞKİL OLUNMASI

Sərkərdələrin təyin olunması sona çatdı. İmam (ə) Ütbə ibni Əmr Ənsarini özünə canişin təyin etdi. (Ütbə ibni Əmr islamı qəbul etməkdə qabaqcıllardan idi və Peyğəmbər (s)-lə "Əqəbə"də bəyət etmişdi.)

Kufə düşərgəsi islam ordusunun əzəmətindən həyəcana gəlib titrədiyi bir vaxt Osmanın hökuməti dövründə hökumətə etiraz etməklə günahlandırılaraq Kufəyə sürgün edilənlər bir yerə yığılıb: "Artıq öz evlərindən qovulanların düşmənlə döyüşə hazırlaşmalarının vaxtı gəlib çatmışdır" - deyə şüar verdilər.⁴

Əvvəlcə İmam (ə) hər biri on iki min nəfərdən ibarət olan iki ordu bölməsini ön cəbhəyə—Şam yoluna göndərdi. Səkkiz min nəfərlik bir qoşunun rəhbərliyini Ziyadın ixtiyarına verdi, dörd min nəfərlik bir qoşunu da Haniyə tapşırıd, hər ikisinə də tövsiyə etdi ki, bir-birindən ayrılmadan Şama yola düşsünlər və hər yerdə düşmənlə qarşılaşsalar, elə oradaca düşərgə salsınlar.⁵

ON BEŞİNCİ FƏSİL

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.116

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.194; "Vəqətu-Siffeyn", səh.117

³ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.382; "Vəqətu-Siffeyn", səh.121

⁴ "Vəqətu-Siffeyn", səh.121

⁵ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.144; "Tairixi Təbəri", 3-cü cild, səh.237

IMAM (Ə)-İN SİFFEYNƏ TƏRƏF HƏRƏKƏTİ

Kufənin Nüxeylə düşərgəsi könüllü mücahidlərlə dolub, oranı lərzəyə gətirmişdi. Hamısı şəhid olmağa hazır vəziyyətdə hərəkət əmrini gözləyirdilər. Nəhayət İmam (ə) 36-cı il şəvval ayının beşində, çərşənbə günü düşərgəyə daxil oldu, üzünü qoşuna tutub dedi: "Allaha həmd olsun, hər vaxt ki, gecə gəlir və dünya qaranlıqlaşır; Allaha həmd olsun hər vaxt ki, bir ulduz çıxır, yaxud batır; Allaha şükür olsun ki, Onun nemətlərinin sonu, Onun bəxşiş və mükafatlarının bərabəri yoxdur. Camaat! Ön cəbhənin qoşununu əvvəlcə göndərmişəm və onlara fərman vermişəm ki, mənim növbəti fərmanım çatana qədər Fəratın sahilində gözləsinlər. İndi çaydan keçib sizdən olan və Dəclə çayının ətrafında yaşayan bir dəstə müsəlmana tərəf hərəkət etməliyik. Onları da sizinlə birlikdə düşməyə tərəf hərəkət etdirəcəyik ki, sizə köməkçi olsunlar.¹ Əqəbə ibni Xalidi Kufəyə sərkərdə təyin etmişəm. Nə özümü, nə də sizi tərk etməmişəm (özümle sizin aranızda heç bir fərq qoymuram).² Ehtiyatlı olun, bir nəfər belə, hərəkətdən geri qalmasın. Malik ibni Həbib Yərbuiyə əmr etmişəm ki, geri qalanları və qanunu pozanları nəzərdən qaçırməsın və hamını sizə qoşsun.³

Bu vaxt Müəqqəl ibni Qeys Riyahi ayağa durub dedi: Allaha and olsun, qanunu yalnız şübhəli adamlar pozar, geridə yalnız münafıqlar qalar! Yaxşı olardı ki, Malik ibni Həbibə əmr edəsiniz, qanunu pozanların boynunu vursun.

İmam buyurdu:–Mən ona lazım olan əmrləri vermişəm. O da Allahın köməyi ilə mənim əmrimdən çıxmaz.

Başqaları da danışmaq istədi, lakin İmam (ə) icazə vermədi və atının gətirilməsini istədi. Ayağını üzəngiyə qoyanda "Bismillah" dedi və yəhərin üstündə oturdudan sonra "Zuxruf" surəsinin 13-14-cü ayələrini tilavət etdi: **"Pak və münəzzəhdir o Allah ki, bu miniyi (atı) bizim üçün ram etdi, halbuki bizim ona gücümüz çatmazdı. Hamımız Allaha tərəf qayıdacağıq."** Sonra belə dua etdi: Pərvərdigara, mən səfərin məşəqqətindən, qayıtmağın qəm-qüssəsindən, yəqinə yetişəndən sonra sərgərdançılıqdan, əhli-əyal və mal-dövlətdə xoşagəlməz hallardan Sənə pənah aparıram. İlahi, Sən səfərdə yoldaş və müsahib, ailədə canişinsən və bu iki şey Səndən başqasında bir yerə yığılmasın, çünki, canişin olan şəxs yol yoldaşı olmaz, müsahib olan şəxs isə canişin olmaz."

Sonra öz atını sürdü, Hürri ibni Səhm Rəbii də onun qabağınca hərəkət edib rəcəz oxuyurdu. İmam (ə)-ın keşikçi dəstələrinin rəisi Malik ibni Həbib o həzrətin atının yüyəyindən tutub təəssüflə dedi: Ey İmam, heç rəvadırımı ki, müsəlmanlarla birlikdə cihada gedəsən, onlarla birlikdə Allah yolunda cihad savabına nail olasan, amma mənə qanun pozanları tutmaq barədə (belə bir sadə) iş tapşırasan?

İmam (ə) buyurdu: Bunlar hər nə qədər savab qazansalar, sən də onlarla şəriksən. Sənin burada qalmağın bizimlə getməkdən daha faydalıdır.

¹ "Vəqətu-Siffeyn" səh.131; "Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 48-ci xütbə

² "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.384

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.132

Ibni Həbib dedi: Sizin əmrinizə itaət edirəm, ey Əmirəl-möminin!¹

İmam (ə) öz ordusu ilə birlikdə Kufəni tərk etdi. Kufə körpüsünü keçəndən sonra üzünü camaata tutub dedi: Müşayiət edənlər və burada qalanlar namazlarını tamam qılacaqlar. Lakin biz müsafirik. Hər kim bizimlə olsa, vacib oruclarını tutmamalıdır, namazı da qəsrdir.

Bunu deyib günorta namazını iki rəkət qıldı, sonra öz yoluna davam etdi. Kufənin iki ağaclığında olan Əbu Musa mənzilinə çatıb əsr namazını da iki rəkət qıldı. Namazdan sonra dua oxuyub dedi: **"Qüdrət və kərəm sahibi olan Allahdan istəyirəm ki, mənə Öz qəza-qədrinə razı, Öz itaətinə müvəffəq və (diqqətimi) Öz fərmanına cəlb etsin. O, duaları eşidəndir."**

Sonra yola düşdü və axşam namazını qılmaq üçün, Fəratın böyük bir qolu olan Sərs çayının kənarında dayandı, axşam namazını qıldıqdan sonra dua edib dedi: **"Həmd-səna yalnız o Allaha məxsusdur ki, gecəni gündüzə və gündüzü gecəyə çevirir. Allaha şükür olsun, gecə qaranlığının hər yeri tutduğu vaxt. Həmd olsun Allaha, hər bir ulduz çıxanda, yaxud batanda."**

Sonra gecəni sübhə kimi orada dincəldi, sübh namazını qılandan sonra yoluna davam etdi. "Qübbətü-qübbəyn" adlı bir məntəqəyə çatdı, gözü çayın sahilindəki uca xurma ağaclarına sataşdıqda "Qaf" surəsinin 10-cu ayəsini oxudu: **"Göydən nazil etdiyimiz suyun vasitəsi ilə münəzzəm və bir-birinə qarışmış çiçəkləri olan uca xurma ağaclarını göyərttik."** Öz atı ilə çaydan keçdi və yəhudilərə məxsus olan məbədin yanında dincəldi.²

İMAM (Ə) KƏRBƏLA ÇÖLÜNDƏN KEÇİR

İmam (ə) Kufə-Siffeyn yolu üstündə Kərbəla çölündən keçdi. Hərsəmə ibni Səlim belə nəql edir: "İmam (ə) Kərbəla çölündə atdan yerə endi, bizimlə namaz qıldı. Namazdan sonra oranın torpağından bir az götürüb iylədi və dedi: "Xoş sənin halına, ey Kərbəla torpağı! Bir dəstə insan səndən dirilib qalxacaq və sonsuz behiştə daxil olacaqlar." Sonra əli ilə o tərəfə bu tərəfə işarə edib dedi: "Burada və orada..."

Səid ibni Vəhəb soruşdu:—Məqsədiniz nədir?

Buyurdu:—Çox əziz bir ailə buraya gələcəkdir. Vay olsun sizə onlar barəsində!

Səid dedi:—Məqsədiniz nədir?

Dedi:—Onlar barəsində vay olsun sizə ki, onları öldürəcəksiniz və onları öldürdüyünüzə görə də cəhənnəmə gedəcəksiniz.³

Həsən öz atasından nəql edir ki, İmam (ə) Kərbəla çölündə dayanıb buyurdu: "Bura qəm və bəla çölüdür." Sonra əli ilə bir yeri göstərüb dedi: "Bura onların yüklərini yığdıqları yer və atlarının yataq yeridir." Sonra başqa bir yerə işarə edib dedi: "Bura onların qətlgahıdır."

Hərsəmə (ilk rəvayətçi) deyir: "Siffeyn müharibəsi sona çatdı, mən öz vətənimə qayıtdım. İmam (ə)-ın Kərbəla çölündə verdiyi xəbəri arvadıma

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.132-134

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.135

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.169-170; "Vəqətu-Siffeyn", səh.140-142

dedim. (O, Imam (ə)-in şiəsi idi.) Ondan soruşdum: "Imam qeyb xəbərlərini haradan bilir?" O dedi: "Imam (ə) haqdan başqa bir şey deməz!"

Dövrən keçdi, Übeydullah ibni Ziyad böyük bir qoşunla Hüseyinlə vuruşmaq üçün hərəkət etdi. Mən də onun qoşununda idim. Kərbəlaya çatanda Imamın sözləri yadıma düşdü və bu hadisədən çox narahat oldum. Atımı Hüseyinin xeymələrinə tərəf çapdım və onun hüzuruna gəlib hadisəni ona dedim. Hüseyin (ə) buyurdu: "... Bizimləsən, yoxsa bizim əleyhimizə?" Dedim: "Heç birindən. Mən öz ailəmi Kufədə qoymuşam, ibni Ziyaddan da qorxuram." Buyurdu: "Elə isə tez ol bu çölü tərk et! Mühəmməd (s)-in canı əlində olan Allaha and olsun, hər kəs bizim kömək dilədiyimiz fəryadlarımızı eşidib kömək etməsə, Allah onu cəhənnəmə atacaq." Buna görə də dərhal oranı tərk etdim ki, şəhadət gününü görməyəm."¹

IMAM (Ə) SABAT VƏ MƏDAINDƏ

Imam (ə) Kərbəladan Sabata yola düşdü, yol üstündə Bəhr-Seyr şəhərinə çatdı. Orada Kəsradan heç bir əsər-əlamət qalmamışdı. Bu vaxt Hürri ibni Səhm, Əbu Cəfərin şerini oxudu:

*"Xəzan yeli onların vətəninə əsdi,
Sanki öz vədəgahlarında qərar tutmuşlar."*²

Imam (ə) buyurdu: Nə üçün bu ayələri tilavət etmərsən:

"Onlar nə qədər bağları, çeşmələri, əkin sahələrini, bəhrələndikləri vəziyyə və nemətləri tərk edib getdilər, beləliklə də başqalarını onların varisləri etdik. Nə səma onlara göz yaşı axıtdı, nə də ki, yer; onlara möhlət də verilmədi."

Sonra Imam (ə) buyurdu: İkincilər də varis idilər, lakin onlar da getdilər və başqaları onların varisləri oldular. Bunlar da əgər nemətlərin şükrünü yerinə yetirməsələr, buyurulana əməl etmədiklərinə görə ilahi nemətlər onlardan da alınacaqdır. Küfrani-nemətdən (naşükürlükdən) uzaq olun ki, bədbəxtlik sizi tutmasın.

Sonra göstəriş verdi ki, ordu uca bir yerdə düşərgə salsın. (Imamın düşərgə saldığı yer Mədainə yaxın idi.) Imam (ə) Haris Əvərə buyurdu ki, şəhərdə car çəkib belə desin: "Hər kəsin döyüşmək qüdrəti varsa, əsr namazı vaxtı Əmirəl-mömininin hüzuruna gəlsin." Əsr namazının vaxtı çatanda oranın cəngavərlərindən bir dəstəsi Imam (ə)-in hüzuruna gəldi. Imam Allaha həmd-səna edəndən sonra onlara dedi: Mən sizin cihadda iştirak etməkdən boyun qaçıрмаğınızdan, yerli camaatdan ayrılıb, sitəmkar və məhv olmuş bir camaatla birgə yaşamağınızdan heyrətlənirəm. Nə insanları yaxşılıqlara dəvət edirsiniz, nə də pisliklərdən çəkindirirsiniz.³

Onlar dedilər: Biz sizin əmrinizi gözləyirik. Nə istəyirsən əmr et.

Imam (ə) Ədi ibni Hatəmə göstəriş verdi ki, orada qalsın və onlarla

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhi (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.169; "Vəqətu-Siffeyn", səh.140-141

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.142

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.142; "Nəhcül-bəlağə"nin şərhi (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.202-203

birlikdə Siffeynə tərəf hərəkət etsin. Ədi orada üç gün qaldıqdan sonra üç yüz nəfərlə birlikdə Mədaindən çıxdı, öz oğlu Yəzidə də dedi ki, orada qalsın və ikinci dəstə ilə birlikdə Imam (ə)-a tərəf hərəkət etsin. Yəzid də dörd yüz nəfərlə birlikdə gəlib Imam (ə)-a çatdı.¹

ƏNBAR ƏKİNÇİLƏRİNİN İMAM (Ə)-İ QARŞILAMASI

Imam (ə) Mədaindən Ənbara doğru yola düşdü. Ənbar əhalisi Imam (ə)-in oradan keçəcəyindən xəbər tutduqda onu qarşılamağa çıxdılar. Onlar Imam (ə)-a yaxınlaşdıqda atlarından düşdülər və o həzrətin qarşısında atılıb-düşməyə, baş əyməyə başladılar. Imam (ə) buyurdu:–Bu nə hərəkətdir? Bu heyvanları nə üçün gətirmisiniz?

Dedilər:–Bu bizim böyüklərə təzim etmək üçün adətimizdir (Iran şahları dövründən qalma bir adətdir). Bu heyvanları da sizə hədiyyə gətirmişik. Əsgərləriniz üçün yemək, atlarınız üçün də ot-ələf gətirmişik.

Imam (ə) buyurdu:–Allaha and olsun, böyüklərə qarşı belə adət-ənənəniz onların xeyrinə deyil. Siz də bu işinizlə özünüzmə məşəqqətə salırsınız. Bu işi bir daha təkrar etməyin. Özünüzlə gətirdiyiniz heyvanları bu şərtlə qəbul edərdəm ki, onlar (şəri) vergiyə aid edilsin. Bizim üçün gətirdiyiniz yeməyi də bu şərtlə qəbul edərdəm ki, pulunu ödəyəm.

Camaat dedi:–Siz qəbul edin. Biz qiymət qoyarıq, sonradan pulunu alarıq.

Imam (ə) buyurdu:–Belə olduqda həqiqi dəyərindən aşağı qiymətlə hesablayarsınız.

Camaat dedi:–Ey Imam, bizim ərəb qəbilələri arasında dost-tanışımız vardır. Bizim onlara hədiyyə verməyimizi, onları da bizim hədiyyələrimizi qəbul etməsini qadağan edirsinizmi?!

Imam (ə) buyurdu:–Bütün ərəblər sizin dostlarınızdır, lakin hər kəs sizin böyük hədiyyələrinizi qəbul etməyə layiq deyil. Əgər ərəblərdən bir şəxs sizə qəzəblənsə, bizə xəbər verin.

Camaat dedi:–Ey Imam, bizim hədiyyələrimizi qəbul et. Biz çox istəyirik ki, hədiyyələrimizi qəbul edəsən.

Imam (ə) buyurdu:–Vay olsun sizə! Elə təsəvvür edirsiniz ki, biz onlara ehtiyaclarıq?! Bilin ki, bizim sizə ehtiyacımız yoxdur.

Bunu deyib yola düşdü, uzun illər əcəm şahlarının zülmü altında inləyən, əməklərinin bəhrəsi hakimlər tərəfindən mənimsənilən şəxslərə ilahi ədaləti göstərdi.²

Imam (ə) yol üstü Əl-Cəzirəyə çatanda "Təğlib" və "Nəmir" qəbilələri onu qarşılamağa çıxdılar. Imam (ə) öz sərkərdələrindən yalnız Yəzid Qeysə onların duz-çörəyindən və suyundan istifadə etmək icazəsi verdi. Çünki o həmin qəbilədən idi. Sonra Imam (ə) Riqqəyə çatdı, Fəratın sahilində atdan endi. Orada bir məbəd var idi və onun içində bir rahib ibadət edirdi. Rahib Imam (ə)-in oraya gəlməsindən xəbər tutduqda o həzrətin hüzuruna gəlib

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.203; "Vəqətu-Siffeyn", səh.143

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh 3-cü cild, səh.203; "Vəqətu-Siffeyn", səh.144

dedi: Bizə ata-babalarımızdan bir səhifə irs çatmışdır. Onu həzrət Məsihin dostları yazmışlar və mən də onu gətirmişəm ki, sizin üçün oxuyam.

O səhifədə belə yazılıb: *"Bağışlayan və mehriban Allahın adı ilə. O Allah gələcəkdə bir hadisənin baş verəcəyindən belə xəbər verir: dərs oxumamış (savadsız) bir tayfa arasından bir peyğəmbər çıxacaq, onlara kitab və hikmət öyrədəcək, onları Allah yoluna hidayət edəcək, bazarlarda tövhid nidasını söyləyəcəkdir. O, pisi pis şeylə cəzalandırmaz, əksinə onu bağışlayar. Onun təbəciləri Allaha ibadət edərlər, hər bir uca yerdə qalxıb-əyilməklə Allaha həmd-səna edərlər. Onların dilləri daim təkbir və təsbih deyər. Allah onu (Peyğəmbəri) düşmənlərə qalib edər. Allah onu aldıqda (qəbzi-ruh etdikdə) onun ümməti əvvəlcə iki dəstəyə ayrılar, lakin yenidən müttəhid olar və bir müddət o vəziyyətdə qalarlar. Sonra yenidən iki dəstəyə ayrılarlar. Onun ümmətindən bir nəfər bu Fəratın sahilindən keçəcəkdir. O, yaxşılıqları müdafiə edər, pisləklərdən çəkindirər, haqq əsasında qəzavət (mühakimə) edər. Qəzavət işində muzd və rüşvət qəbul etməz. Dünya onun gözündə güclü küləyin əsdiyi yoldakı küldən də dəyərsizdir. Ölüm onun üçün susuz adamın su içməsiyə bənzər. Xəlvətdə Allahdan qorxar, aşkarda ona qarşı ixtisarı olar. Allahın əmrini icra etməkdə məzəmmətə əhəmiyyət verməz və məzəmmət edənlərdən qorxmaz. Hər kim onu görsə və ona iman gətirsə, onun əcri və savabı Mənim razılığım və cənnətdir. Hər kəs bu saleh bəndəni görsə və ona kömək edib onun yolunda öldürülsə, (bilin ki,) onun yolunda öldürülmək şəhadətdir..."*

Rahib bu səhifəni oxuyub qurtarandan sonra əlavə etdi:—Mən elə bu andan sizin xidmətinizdəyəm və sizdən ayrılıram, çünki sizə nəsib olan şeylərin mənə də nəsib olmasını istəyirəm.

Imam (ə) bunları eşitdikdən sonra (şövdən) gözləri yaşardı və buyurdu:—Allaha şükür olsun ki, məni unudulmuşlardan qərar vermədi. Allaha həmd olsun ki, məni yaxşı əməl sahiblərinin kitablarında yad etmişdir.

O vaxtdan etibarən o həmişə Imam (ə)-ın önündə idi, nəhayət, Siffeyn müharibəsində şəhadətə çatdı. Imam (ə) onun cənazəsinə namaz qıldı, dəfn edib sonra buyurdu: "Bu kişi bizim Əhli-beytimizdəndir." Sonralar dəfələrlə onun günahlarının bağışlanmasını istəmişdi.¹

IMAM (Ə) RIQQƏDƏ

Imam (ə) Mədəindən çıxmazdən əvvəl Müəqqəl ibni Qeysin başçılığı ilə üç min nəfəri Riqqəyə göndərdi və əmr etdi ki, əvvəlcə Mosula, sonra isə Nəсібeynə getsinlər, Riqqəyə çatdıqda dayanıb İmamla görüşsünlər.² İmam (ə) özü də başqa bir yolla Riqqəyə yola düşdü. Qoşunun bu yolla getməsi bu məntəqədə hakim dövlətin mövqeyinin bir növ möhkəmləndirilməsi idi.

Imam (ə) öz ordusuna fərman vermişdi ki, heç kəslə işləri olmasın,

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.205-206; "Vəqətu-Siffeyn", səh.147-148

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.237; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.144

yolları üstündə yerləşən məntəqə əhalisinə ümid versinlər, sübh vaxtı və axşamçağı hərəkət etsinlər, günün və gecənin ilk yarısını istirahət etsinlər. (Çünki Allah gecəni insanların istirahəti üçün xəlq etmişdir.) Özlərinin, əsgərlərin və minik heyvanlarının rahatlığı və salamatçılığına şərait yaratsınlar. Ordu həmin yolu İmam (ə)-ın buyurduğu kimi ötüb keçdi. Rıqqəyə çatanda artıq İmam (ə) orada idi.¹

RIQQƏDƏN MÜAVİYƏYƏ GÖNDƏRİLƏN MƏKTUB

İmam (ə)-ın köməkçiləri höccətin Müaviyəyə tamamilə edilməsi üçün bir məktub yazılmasını təklif etdilər. İmam (ə) bu təklifi qəbul etdi. Çünki o həzrət öyüd-nəsihətin məqam və hakimiyyət aşıqlarına azacıq belə fayda verməyəcəyini bildiyi halda, yenə də qan tökülmədən Müaviyənin itaətsizliyinin qarşısını almaq istəyirdi. Məktub Müaviyəyə çatanda o, İmam (ə)-ı müharibə ilə hədələyərək bir məktub yazdı. Buna görə də İmam (ə)-ın qərarı daha da qətiləşdi və Rıqqədən Siffeynə doğru sürətlə hərəkət etmək əmrini verdi.

İMAM (Ə) KÖRPÜ SALIB FƏRATDAN KEÇİR

Qoşunun enli və dərin çay olan Fəratdan keçməsi çətin bir məsələ idi ki, körpü salmadan, yaxud gəmiləri və qayıqları bir-birinə birləşdirmədən mümkün deyildi. İmam (ə) Rıqqə əhalisindən xahiş etdi ki, ordunun Fəratdan keçməsi üçün lazım olan şeyləri hazırlasınlar. Lakin İraq əhalisinin əksinə olaraq buranın əhalisinin Əli (ə)-a qarşı rəğbəti olmadığından körpü düzəltməkdən imtina etdilər. İmam (ə) müsəlmanların mövlası–tam ixtiyar sahibi olmasına baxmayaraq onların bu işləri qarşısında heç bir əks-tədbir görmədi və öz ordusu ilə uzaqda yerləşən Mənbic körpüsündən keçməyi qərara aldı. Bu vaxt Malik Əştər nərə çəkib onları, sığındıqları qalanı viran etməklə hədələdi. Rıqqə əhalisi bir-birinə xəbər verib dedilər ki, Malik həmişə dediyi sözün üstündə durur. Buna görə də dərhal körpü salmaq üçün hazırlıqlarını bildirdilər. Körpü hazır olduqda İmam (ə) və onun piyada qoşunu öz yükləri ilə birlikdə oradan keçdilər. Oradan keçən axırıncı adam Malik oldu.²

İMAM (Ə) ŞAMDA

İmam (ə) Fərat çayını keçərək İraqı arxada qoydu və Şam vilayətinə daxil oldu. Müaviyənin ehtimal verilən yürüşü və şeytani hərəkəti ilə qarşılaşmaq üçün cəsur sərkərdələrdən ikisini ordunun önündə Müaviyənin qoşununa tərəf göndərdi. Onlar "Sovrur-rum" adlı bir yerdə Müaviyənin qoşununun ön hissəsi ilə qarşılaşdılar (onların sərkərdəsi Əbül-Əvəridi) və

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.208; "Vəqətu-Siffeyn", səh.148

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.211; "Vəqətu-Siffeyn", səh.151-154; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.114; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.238

düşmən qoşununun sərkərdəsini dinc yolla Imam (ə)-a tabe etməyə çalışdılar. Amma onların göstərdiyi səylərinin heç bir faydası olmadı. Imam (ə)-ın sərkərdələri təcili olaraq Haris ibni Cəmhən Cöfinin vasitəsilə Imam (ə)-a bir məktub göndərdi, baş verən hadisəni şərh etdikdən sonra o həzrətin bu barədə əmr verməsini istədi.¹

Imam (ə) məktubu aldıqdan sonra dərhal Maliki çağırıb dedi: "Ziyad və Şüreyh belə bir məktub yazıblar. Özünü təcili olaraq onlara çatdır və hər iki dəstəyə başçılığı öhdənə al, lakin düşmənlə qarşılaşıb sözlərini dinlə və onlar müharibəyə başlamamış sən müharibəyə başlama. Düşməne qarşı nifrət və qəzəbin döyüşü əvvəlcə başlamağına səbəb olmasın. Onların sözlərini təkrar-təkrar dinlə və höccəti onlara tamam et. (Sonra vuruşa başla.) Sonra belə fərman verdi: Ziyadı sağ cinaha, Şüreyhi sol cinaha sərkərdə təyin et, özün isə ordunun mərkəzində dayan. Düşməne nə çox yaxınlaş ki, müharibəni qızıqdırmağını təsəvvür etsinlər, nə də çox uzaqlaş ki, onlardan qorxduğunu güman etsinlər. Mən sənə çatana kimi bu qaydada orada ol."

Sonra Imam (ə) məktuba cavab yazdı və Malik Əştəri belə vəsf etdi: ***"Hər iki qoşun başçısı bilməlidir ki, mən Malikə tam səlahiyyət verdim. Onun sözünə qulaq asın, əmrinə itaət edin. Çünki o, ağılının azlığından və yol azmağından qorxan adamlar kimi deyil, tələsmək lazım olanda süslük etmir. Sizə əmr etdiyim şeyi ona da əmr etmişəm: düşməni haqqa dəvət etməmiş, höccəti tamamlamamış onlarla vuruşa başlamasın."***

Malik sürətlə öndəki qoşun bölgələrinin qarşılaşdığı yerə gəlib ordunu nizama saldı. Sonra yalnız ordunu müdafiə edirdi. Hər vaxt şam ordusunun sərkərdəsi Əbül-Əvərin tərəfindən hücum olunsaydı, onu dəf edirdi.

Malik hətta düşmən sərkərdəsinin vasitəsi ilə Müaviyəyə xəbər göndərdi və dedi ki, əgər müharibə istəyirsə, onda özü şəxsən meydana daxil olub onlarla birlikdə vuruşsun, başqalarının qanının axıdılmasına bais olmasın. Lakin Müaviyə bu təklifi heç bir vəchlə qəbul etmirdi. Nəhayət, Müaviyənin ordusu bir gecə yarısı Fəratın bir qolunun sahilində olan geniş bir ərazidə düşərgə saldı və suyu Imam (ə)-ın qoşunun üzünə bağladı.²

MÜAVİYƏNİN SİFFEYNƏ HƏRƏKƏTİ

Müaviyəyə xəbər çatdı ki, Əli (ə) Rıqqə məntəqəsində Fəratın üstündən körpü salaraq ordunu çaydan keçirmişdir. Müaviyə əvvəldən Şam əhalisini səfərbər etmişdi. Bu xəbəri eşidəndən sonra minbərə çıxıb Imam (ə)-ın Bəsrə və Kufə cəngavərləri ilə yürüş etməsini onlara xəbər verdi, öz can və mallarını müdafiə etmək üçün ciddi təbliğat apardı. Onun çıxışından sonra, əvvəlcədən hazırlanmış şəxslər Müaviyənin sözlərinə qüvvət verdilər, o da döyüş qüdrəti olan bütün adamlarla birlikdə hərəkət etdi, öndə hərəkət edən Əbül-Əvərin qoşununun arxasında düşərgə saldı və oranı özünə qərargah

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.211-213; "Vəqətu-Siffeyn", səh.151-154; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.144 "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh. 238

² "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.238; "Vəqətu-Siffeyn", səh.154

seçdi.

Bir rəvayətə görə Müaviyə öz ətrafına 40 min nəfər toplamışdı ki, İmam (ə)-in əsgərlərini ona yaxın düşməyə qoymasınlar.¹

İMAM (Ə)-İN SİFFEYNƏ DAXİL OLMASI

İmam (ə) böyük bir ordu ilə Siffeynə daxil oldu və Malik Əştərin başçılıq etdiyi qoşuna birləşdi. Əli (ə) Siffeynə daxil olduqda artıq düşmənin onun qoşunu ilə Fəratın arasında böyük bir ordu yerləşdirmişdi, İmam (ə)-in qoşunu su götürə bilmirdi. Əbdüllah ibni Ovf deyir: "İmamın qoşunundakı su ehtiyatı tükənmək üzrə idi. Əbül-Əvər su yolunu süvari-piyadaların üzünə bağlamış, onların qabağında oxçuları, onların ətrafında isə nizəlilər və zirehli paltar geyənləri yerləşdirmişdi. Nəhayət, susuzluq İmam (ə)-in qoşununa təsir göstərdi, o həzrətə şikayət etdilər."²

Hər bir sərkərdə belə bir ağır şəraitdə dərhal hücum hökmünü verər. Lakin o həzrətin elə ilk gündən etibarən məqsədi bu məsələni mümkün olan hər bir yolla, qan tökülmədən həll etmək idi.³ O özünün sırdaşlarından biri olan Səsəə ibni Suhanı çağıraraq buyurdu: Bir səfir kimi Müaviyənin yanına gedib ona de: "Biz bu məntəqəyə gəlmişik və höccəti sizə tamam etməmiş müharibəni başlamaq istəmirik. Sən var-qüvvən ilə birlikdə Şamdan çıxıb gəlmişən, biz sənə ilə müharibəyə başlamazdan əvvəl sən müharibəyə başlamısan. Bizim fikrimizcə sən gərək müharibədən əl çəkəsən ki, bizim dəlil və məntiqimizi eşidəsən. Bu necə namərdlikdir, nə üçün su yolunu bizim üzümüzlə bağlamısan?! Məncələri aradan qaldır və bizim fikrimiz haqda düşün. Əgər vəziyyətin elə bu halda qalmasını, adamların su üstündə vuruşmasını və qələbə çalan tərəfin sudan istifadə etməsini istəyirsənsə, onda bizim sözümlər yoxdur."

Səsəə İmam (ə)-in nümayəndəsi kimi Müaviyənin xeyməsinə getdi (onun xeyməsi qoşunun lap mərkəzində idi) və İmam (ə)-in sözünü ona çatdırdı. Vəlid ibni Üqbə kimi nadan adamlar Fəratın mühasirəsinin davam etdirilməsini istəyirdilər. Onlar İmam (ə)-in ordusunun susuzluqdan can verməsinin tərəfdarı idilər. Lakin hiyləgər bir siyasətçi olan Əmr As Ümməyyəyə övladlarının əksinə olaraq Müaviyəyə dedi: Su yolunu ordunun üzünə aç və başqa döyüş məsələləri barədə düşün!

Başqa bir rəvayətə görə isə belə dedi:—Sənin sirab, Əlinin isə susuz qalması yaxşı iş deyildir, halbuki onun ixtiyarında elə döyüşçülər vardır ki, Fəratın suyuna göz dikiblər. Onlar axırda ya su yolunu ələ keçirəcəklər, ya da bu yolda öləcəklər. Sən bilirsən ki, Əli çox şücaətli bir adamdır, Hicaz və İraq camaatı onunladır. Əli o şəxsdir ki, Fatimənin evi hücumla məruz qalanda dedi: "Əgər mənimlə qırx nəfər olsaydı, intiqamımı təcavüzkarlardan alardım."

Müaviyə isə su yolunu İmam (ə)-in qoşununun üzünə bağlamağı özü

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.156-157

² "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.145; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.239; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.94; "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.187

³ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.94; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.240

üçün ilk qələbə hesab edirdi. "Həmdan abidi" adı ilə məşhur olan, Əmr Asın dostlarından və bacarıqlı söz ustası sayılan bir şəxs Müaviyəyə dedi:– Sübhanəllah! Siz buraya İraq qoşunundan tez çatdığınıza görə suyu onların üzünə bağlamayın! Allaha and olsun, əgər onlar sizdən əvvəl buraya gəlsəydilər, sizə mane olmazdılar. Bu işinizlə yalnız onları müvəqqəti olaraq sudan məhrum edirsiniz, lakin onların başqa bir fürsətdə sizi elə bu şəkildə cəzalandıracaqları üçün hazır olun. Axı onların içində zəif və günahsız adamlar, qul, kəniz, qulluqçular var! Allaha and olsun, sizin bu işiniz ilk zülmüdür. Ey Müaviyə, sən bu çirkin işlə qorxaq adamların gözünü açmısan, sənənlə vuruşmaq istəməyənləri özünə qarşı cürətləndirmisən.¹

Müaviyənin tənqid olunma məqamında adətən səbirlə rəftar etməsinə baxmayaraq, Həmdan zahidinə həmlə edərək ondan Əmr Asa şikayət etdi. Əmr Asın oğlu da onunla dost olduğuna görə zahidin üstünə qışqırdı. Lakin o, Müaviyənin ordusunun axır-aqibətini çox müəmmalı, anlaşılmaz və zülmətdə gördüyündən gecə yarısı İmam (ə)-ın ordusuna qoşuldu.

HÜCUM ƏMRİNİN VERİLMƏSİ VƏ MANEƏNİN ARADAN QALDIRILMASI

Susuzluq İmam (ə)-ın əsgərlərini əldən salır, taqətlərini üzürdü. İmam (ə)-ı qəm-qüssə bürümüşdü. Məzhic qəbiləsindən olan əsgərlərin yanına gəldikdə onların uca fəryadlarını eşitdi. Onlar belə bir qəsidə oxuyurdular: "Biz nizə ilə yaraqlanıb zirehli paltar geydiyimiz halda şamlılar bizi Fərat suyuna həsrət qoyurlar?!"²

Kində qəbiləsinə tərəf gəldikdə əsgərlərin öz sərkərdələri Əşəs ibni Qeysin xeyməsinin yanında belə bir şer oxuduqlarını gördü: "Əgər Əşəs bu gün əzab-əziyyət içində qovrulan insanların ölüm təhlükəsini aradan qaldırmasa, biz onun qılıncı ilə Fəratın suyundan içəcəyik. Ey Əşəs! Yaxşı olar ki, ölüm ayağında olanları bizim ixtiyarımıza verəsən."

İmam (ə) bu iki qəbilə əsgərlərinin öz xeymələrində uca səslə oxuduqları şerləri eşitdikdən sonra xeyməsinə qayıtdı. Əşəs gəlib dedi:–Şamlıların bizi Fəratın suyundan məhrum etmələri düz işdirmi?! Halbuki sən bizim içimizdəsən, qılınclarımız da özümüzlədir. İcazə ver, ya Fəratın yolunu açım, ya da bu yolda ölüm. Əştərə də fərman ver, öz əsgərləri ilə birlikdə harda desən, orda dayansın.

İmam (ə) buyurdu:–İxtiyar sahibisiniz.

Sonra isə İmam (ə) Əştərin öz qoşunu ilə əlverişli mövqe tuta biləcəyi yeri müəyyənləşdirdi və qoşunu arasında qısa bir xütbə oxudu. Bu xütbə elə həyəcanlı idi ki, İmam (ə)-ın qoşununu həyəcana gətirdi, əsgərlər ildırım sürəti ilə hərəkət edib Müaviyənin qoşununu qovdu və çayı öz ixtiyarına keçirdi. O xütbənin məzmunu belə idi: "Müaviyənin qoşunu bu əməli ilə (su yolunu bağlamaqla) sizi döyüşə dəvət etmişdir. İndi iki yol ayrıncıdasınız: Ya zəlil olub öz yerinizdə oturun, ya da qılınclarınızı (onların qanı ilə)

¹ "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.188; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.94; "Vəqətu-Siffeyn" səh.160; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.240

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.164-166; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.385

doyurub, susuzluğunuzu aradan qaldırın. Ölüm sizin məğlubiyyətlə yanaşı olan həyatınızda, həyat isə qələbə çaldığınız halda olan ölümünüzdür. Agah olun, Müaviyə özü ilə bir dəstə xəbərsiz və azğın adamı gətirmiş, haqqı bərbəzək pərdəsi altında onlardan gizlətməmişdir ki, özlərini (xəbərsiz olaraq) qılinc və oxların qurbanı etsinlər."¹

Əşəs də həmin gecə öz tabeçiliyində olan əsgərlərə xəbərdarlıq edib, dedi:–Hər kəs su, yaxud ölüm istəyirsə, bizim onunla görüşümüz səhər vaxtıdır.²

Bir tərəfdən susuzluğun göstərdiyi təzyiq, digər tərəfdən də İmam (ə)-ın həyəcanlı xütbəsi və əsgərlərin ilhamverici şərləri nəticəsində Fəratı ələ keçirmək üçün on iki min nəfər öz hazırlığını bildirdilər. Əşəs və Əştər özlərinin ixtiyarında olan qoşun dəstələri ilə hücum edib suyun qarşısını alan və onlardan iki qat gücü olan qoşunu qovdular. Bu hücum zamanı yeddi nəfər Əştərin, beş nəfər də Əşəsin əli ilə öldürüldü. Bundan sonra müharibənin müvazinəti İmam (ə)-ın xeyrinə dəyişdi. Fərat İmam (ə)-ın qoşununun ixtiyarına keçdi. Elə bu vaxt Əmr As Müaviyəyə dedi:–Nə fikirləşirsən, əgər Əli əvəz çıxıb suyu sənin qoşununun üzünə bağlasa nə edəcəksən?

Əli (ə)-ın islami əxlaqından və insani ruhiyyəsindən, əzəmət və alicənablığından agah olan Müaviyə dedi:–Məncə, o, suyu bizim üzümüzə bağlamaz. Çünki o başqa bir məqsəd üçün gəlmişdir.³

QÜDRƏTİN SON HƏDDİNDƏ QANUNA RIAYƏT ETMƏK

İmam (ə)-ın əsgərlərinin Fəratı ələ keçirmək üçün etdiyi hücumlar xüsusi bir hərbi taktika əsasında baş verib sona çatdı, Müaviyənin əsgərləri ordan qovuldu və susuz, otsuz, uca bir yerdə dayandılar. Şamlıların belə yerdə qalması mümkün deyildi. Bir azdan onların suları tükənməyə başladı, naçar qalıb bu üç yoldan birini seçməli idilər:

1- Hücum edib çayı yenidən ələ keçirmək; Lakin özlərində belə bir cəsarət görmürdülər.

2- Susuzluqdan ölüb Siffeyni özləri üçün qəbiristanlığa çevirmək.

3- Qaçıb, Şamda və onun ətrafında bir yerə sığınmaq.

Amma Fəratın ələ keçirilməsi Şam qoşunlarının başçılarındakı, xüsusilə Müaviyədə o qədər qorxu hissi yaratmamışdı. Çünki onlar İmam (ə)-ın mərdlik, alicənablıq, islami və əxlaqi üsullara tam riayət etməsindən xəbərdar olduqları üçün bildirdilər ki, o həzrət haqqı heç vaxt tapdalanmaz. Çünki onun nəzərində məram və məqsəd müqəddəs olsa da, ona çatmaqda bəzi insani və islami qanunları pozmaq olmaz.

Əxlaqi normalara və yüksək insani dəyərlərə riayət etmək hər bir alicənab insanın yüksək düşüncəsindən irəli gəlir. Bu qanun bütün hallarda

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.244; "Nəhcül-bəlağə", 51-ci xütbə

² "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.94; "Vəqətu-Siffeyn", səh.166

³ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.368-387

və şəraitlərdə—həm sülh, həm də müharibə şəraitində—cərəyan edib insanın həyatında sair insanlarla olan əlaqələrinə aiddir. Belə ki, insani qanunlar heç vaxt məqsədə qurban verilməməli, hətta ən çətin anlarda belə, əxlaqi normalara riayət edilməlidir.

Müaviyənin qoşun başçılarının çayın əldən verilməsindən çox da narahat olmadığına səbəbini iki hiyləgər siyasətçinin—Müaviyə ilə Əmr Asın fikir mübadiləsindən başa düşmək olar. Əmr As Müaviyənin insanlığa zidd olan əməlləri ilə tam əks mövqe tutmuşdu, lakin Müaviyə özünün "ayrı düşmüş ağı"nın təsdiq etdiyinə əksinə hərəkət etdi. Nəhayət vəziyyət dəyişdi, Fərat çayı İmam (ə)-ın əsgərlərinin əlinə keçdi və Müaviyənin ordusu bir neçə kilometr geri çəkilmək məcburiyyətində qaldı. Bu vaxt bu iki qoca siyasətçi öz şeytani danışıqlarına başladılar. Onların söhbətlərinin məzmununu qeyd edirik:

Əmr As:—Necə fikirləşirsən?! Əgər iraclılar suyu sənə üzünə bağlasalar, onu açmaq üçün müharibə edəcəksənmi?

Müaviyə:—Keçənləri unut. Əli barəsində necə fikirləşirsən?

Əmr As:—Məncə, sənə ona rəva gördüyün şeyləri o sənə rəva görməz. Çünki o bu çayı ələ keçirmək üçün gəlməmişdir.

Müaviyə bir söz dedi ki, qoca siyasətçi Əmr As narahat oldu. O da cavabında bir şer oxudu və qeyd etdi ki, vəziyyət xarəbdir. Mümkündür, Təlhə və Zübeyrin başına gələnlər onların da başına gəlsin. Lakin Əmr Asın verdiyi ehtimal tamamilə düz çıxdı. İmam (ə) Fəratı ələ keçirdikdən sonra düşmənin sudan istifadə etməsinə mane olmadı və sübut etdi ki, o, ən qatı düşmənlə müharibədə belə, əxlaqi qaydalara riayət edir və Müaviyənin əksinə olaraq heç vaxt bir məqsədə çatmaq üçün əxlaqi üsulları qurban vermir.

FƏRATI AZAD EDƏNDƏN SONRA

Hər iki qoşun bir-birindən aralı dayanıb öz başçılarının əmrini gözləyirdi. Lakin İmam (ə) müharibə istəmir və dəfələrlə nümayəndə göndərüb məktub yazmaqla məsələni sülh yolu ilə həll etməyə çalışırdı. 36-cı ilin rəbius-sani ayının son günlərində gözlənilmədən günahsız Hürmüzanın qatili Übeydullah ibni Ömər İmam (ə)-ın yanına gəldi.

Hürmüzan iranlı idi. İkinci xəlifə onun müsəlmançılığını qəbul etmiş, onun məişətinin təmin olunması üçün müəyyən məbləğ ayırmışdı. Ömər, Əbu Lölə adlı bir nəfərin bıçaq zərbəsi ilə öldürülmüşdü və məmurların qatili tutmaq üçün göstərdiyi səylər nəticəsiz qalmışdı.¹ Xəlifənin Übeydullah adlı oğlu insani qanunların əksinə olaraq qatilin yerinə Hürmüzanı öldürmüşdü.² Übeydullahdan xəlifənin (Osmanın) vasitəsi ilə qisas almaq üçün İmam (ə)-ın göstərdiyi səylər nəticəsiz qalmışdı. İmam (ə) elə o vaxt Allahla əhd bağladı ki, əgər nə vaxtsa əlinə imkan düşərsə, onun

¹ "Tarixi Fəxr", səh.131; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.329; "Həbibus-seyr", 1-ci cild, səh.489

² "Təcaribus-sələf", səh.23; "Futuhul-bildan", səh.583; "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.161

barəsində Allah hökmünü icra edəcək.¹

Osmanın qətlindən və İmam (ə)-in hakimiyyətə gəlməsindən sonra Übeydullah ondan qisas alınacağından qorxub Mədinədən Şama qaçmışdı.² Belə bir ləkəli və qara keçmişə malik olan Übeydullah Siffeyn müharibəsi günlərində İmam (ə)-in yanına gəlib tənə ilə deyir: Allaha şükür olsun ki, səni Hürmüzanın, məni isə Osmanın intiqamını almaq istəyənlərdən etdi!

İmam (ə) buyurdu: –vAllah mənimlə səni döyüş meydanında qarşılaşdıracaq.³

Təsadüfən Übeydullah döyüşün qızgın yerində İmam (ə)-in əsgərləri tərəfindən öldürüldü.⁴

ON ALTINCI FƏSİL

HÖCCƏTİN AXIRINCI DƏFƏ OLARAQ TAMAM EDİLMƏSİ

Otuz altıncı il Rəbiüs-sani ayının axır günlərində İmam (ə) islamın böyük şəxsiyyətlərindən olan üç nəfəri–biri ənsardan, digəri Həmdan qəbiləsindən, üçüncüsü isə Təميم qəbiləsindən–hüzuruna çağıraraq onlara buyurdu ki, Müaviyənin yanına gedib onu haqqa itaət etməyə, islam ümmətinə qoşulmağa, Allahın əmrlərinə tabe olmağa dəvət etsinlər. Təميمdən olan kişi İmam (ə)-a dedi: Əgər o beyət etməyə razı olsa, ona bir imtiyazın (məsələn, bir yerin hakimiyyətinin) ona verilməsini məsləhət görürsünüzmü?

İmam (ə) heç bir şəraitdə qanunu pozmazdı. Buna görə də buyurdu: Elə indi onun yanına gedin və onunla açıq-aşkar söhbət edin, görün onun fikri nədir.

Onlar Müaviyənin yanına gedib müzakirə apardılar. Onların söhbətlərinin məzmunu aşağıdakı kimi idi:

Ənsardan olan kişi:–Ey Müaviyə! Dünya müvəqqətidir, sən başqa bir dünyaya gedəcəksən, Allah əməllərinə görə sənə cəza verəcək. Özün üçün əvvəlcədən göndərdiyin əməllərə görə hesab çəkməlisən. Səni and verirəm Allaha, ümmətin arasında ikitirəlik salıb onların qanını axıtma!

Müaviyə onun sözünü kəsib dedi:–Nə üçün öz başçınıza belə məsləhətlər vermirsən?!

Ənsardan olan kişi:–Sübhənəllah! Mənim başçım sənin kimi deyil! O, fəzilət, dindarlıq, islama xidmət və Peyğəmbərlə olan qohumluğuna görə camaatın ən ləyaqətlisidir.

Müaviyə:–Sözün nədir, nə istəyirsən?

Ənsardan olan kişi:–Səni öz əmoğlunun dəvətini qəbul etməyə çağırıram. Bu işi qəbul edəcəyin təqdirdə dinin salamat qalar və axır–

¹ "Ənsabul-əşraf", 3-cü cild, səh.24; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.395; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-hədid), 3-cü cild, səh.61

² "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.388

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.186 (Qahirə çapı); "Əl-əxbarut-tival", səh.169

⁴ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.395

aqibətin yaxşıqla qurtarar.

Müaviyə:–Belə olarsa, Osmanın intiqamı təxirə düşər... Yox! Rəhman Allaha and olsun, mən heç vaxt belə bir iş görmərəm!

Bu vaxt Həmdan qəbiləsindən olan kişi danışmaq istədi, lakin Təmidən olan onu qabaqlayıb dedi:–Bu kişiye verdiyin cavabdan sənın məqsədinin nə olduğu aydın oldu. Sənın məqsədin bizə gizli deyil. Sən camaatı aldatmaq və onların diqqətlərini özünə cəlb etmək üçün yalnız bunu əsas tutub deyə bilərsən ki, rəhbəriniz məzlumcasına öldürülüb, onun intiqamını almalısınız. Buna görə də onların bir dəstəsi sənın çağırışına müsbət cavab vermişlər. Halbuki özün də bilirsən ki, xəlifəyə kömək etməyi qəsdən təxirə saldın və hazırda əlində olan bu məqama çatmaq üçün onun qətlinə razı oldun. Çoxları müəyyən bir məqama çatmaq istər, lakin Allah onların arzularını ürəyində qoyar. Düzdür ki, sən öz arzuna çatmaq istəyirsən, lakin sənın istədiklərinin heç birində xeyir yoxdur. Əgər öz istədiyinə çatmasan, acınacaqlı bir vəziyyətə düşəcəksən. Allahdan qorx və bu fikirləri başından çıxart, hökumətə layiq olan adamlarla müharibəyə qalxma!

Bu məntiqli sözlər Müaviyənin qəzəb dalğasını coşdurdu. Əvvəllər öz müxalifləri ilə mülayim rəftar etdiyi halda, bu dəfə öz adətinin əksinə olaraq onun ruhən narahat olmasını göstərən kobud cavabı belə oldu:–Ey əclaflar, ey zorakı çölçülər! Durun, buradan rədd olun! Mənimlə sizin aranızda qılıncdan başqa bir şey hakim ola bilməz!

Təmidən olan kişi dedi:–Bizi qılıncı hədələyirsən?! Çox keçməz, qılıncı sənə doğru qaldırırıq!

Sonra hər üçü İmam (ə)-ın yanına qayıtdı və söhbətin nəticəsini o həzrətə xəbər verdilər.¹

IRAQ VƏ ŞAM QARILƏRİNİN BİR YERƏ YIĞIŞMASI

İslamın əvvəllərində Quran qariləri xüsusi hörmətə layiq görülürdülər. Hətta o qədər güclü mövqeləri var idi ki, onların hər hansı bir tərəfə meyl etmələri müsəlmanların böyük bir hissəsinin həmin tərəfə yönəlməsinə səbəb olurdu.

Sülh, razılıq və ümumiyyətlə sazişə heç bir ümid yeri olmayan şəraitdə, sayı otuz mindən çox olan İraq-Şam qariləri xüsusi bir yerdə düşərgə saldılar. Onların nümayəndələri Übeydə Səlmani, Əlqəmə ibni Qeys, Əbdüllah ibni Ütbə, Amir ibni Əbdül-Qeys qoşun başçıları arasında müzakirə etməyə başladılar. Əvvəlcə Müaviyənin yanına getdilər və onunla aşağıdakı kimi müzakirə etdilər:

Nümayəndələr:–Nə istəyirsən?

Müaviyə:–Osmanın intiqamını almaq!

Nümayəndələr:–Kimdən?

Müaviyə:–Əlidən!

Nümayəndələr:–Məgər onu Əli öldürmüşdümmü?!

Müaviyə:–Bəli, Osmanı o öldürmüş və onun qatillərinə sığınacaq

¹ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.146; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.242; "Vəqətu-Siffeyn", səh.187-188

vermişdir.

Nümayəndələr İmam (ə)-ın hüzuruna gəlib dedilər ki, Müaviyə onu Osmanın qətində təqsirləndirir. İmam (ə) buyurdu: Allaha and olsun ki, bunu yalan deyir! Qəti olaraq bilin ki, onu mən öldürməmişəm.

Nümayəndələr Müaviyənin yanına qayıdıb İmam (ə)-ın sözlərini ona dedilər. Müaviyə dedi: Düzdür, Əli Osmanın qətində iştirak etməmişdir, lakin camaata fərman verərək onu öldürməyə təşviq etmişdir.

İmam (ə) Müaviyənin sözlərindən xəbərdar olandan sonra xəlifənin qətində əli olmasını yenidən təkzib etdi. Müaviyə İmam (ə)-ın hərtərəfli təkzibindən xəbərdar olduqdan sonra başqa bir məsələni ortaya ataraq dedi: Əgər belədirsə onda ya Osmanın qatillərini bizə təhvil versin, ya da onları tutmaq üçün bizim qarşımızı almasın.

İmam cavabda buyurdu:–Qəsdən olmayan belə bir qətdə qisas hökmü yoxdur. Çünki (qiyamçılar) Quranı onun qətlinin caiz olmasına dəlil gətirmiş və onu (Quranı) təvil etmişlər. Xəlifə ilə onların arasında ixtilaf yaranmış, xəlifə də qüdrətli olduğu halda öldürülmüşdür. (Əgər işin xəta olduğunu fərz etsək, belə bir qətdə qisas hökmü yoxdur.)

Nümayəndələr İmam (ə)-ın fiqhi dəlillərini (bu, "qəza" elmində, yəni mühakimədə bir əsas müddəə sayılır) Müaviyə üçün deyəndə o özünün günahkar olduğunu gördü. Buna görə də başqa bir məsələni ortaya ataraq dedi: Nə üçün Əli bizimlə və burada olanlarla məşvərət etmədən xilafəti əlinə keçirtmiş və bizi ondan məhrum etmiş?

İmam (ə) cavabda buyurdu:–Camaat mühacir və ənsarın yolu ilə gedir. Onlar başqa ölkələrdə olan müsəlmanların danışan dilidir. Özü də mənimlə tam rəğbətlə, razılıq və səmimiyyətlə beyət etdilər. Mən heç vaxt Müaviyə kimilərin islam ümmətinə hakim olub, onların boynuna minməsinə icazə vermərəm.¹

Müaviyə dedi:–Xəlifə seçilən zaman mühacir və ənsarın hamısı Mədinədə deyildi, onların bəziləri Şamda yaşayırdı. Nə üçün onlarla məşvərət olunmadı?

İmam (ə) dedi:–Rəhbərin seçilməsi dünyanın hər yerinə yayılmış mühacir və ənsarın hamısına aid deyil. Əks halda seçki baş tutmazdı. Seçki onların bir qisminə, yəni islamın əvvəllərində rəşadət göstərən və "Bədri" adı ilə tanınanlara aiddir. Onların da hamısı mənimlə beyət etmişdir.

Sonra üzünü qarılərə tutub dedi:–Ehtiyatlı olun ki, Müaviyə sizi aldatmasın, dininizin, canınızın puça çıxmasına səbəb olmasın.

İZAH

Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra mühacir və ənsar islam hakimiyyətinin genişlənməsinə görə digər islam vilayətlərinə getdilər. O zaman kütləvi informasiya vasitələri mövcud olmadığına görə, onların hamısının rəyini soruşmaq mümkün deyildi. Belə bir işi gözləmək isə hökumətin dağılmasına səbəb olardı. Buna görə də çıxış yolu yalnız Mədinə əhalisinin əksəriyyətini təşkil edən ənsar və mühacirin rəyinin kifayət hesab

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.16; "Vəqətu-Siffeyn", səh.189

edilməsi idi. Çünki təkcə mühacir və ənsarın rəylərinin qüvvədə olmasına bir əsas yox idi və əgər rəy sorğusu mümkün olsaydı, onların Peyğəmbər (s)-i görüb ona iman gətirən, lakin hicrət etməyən səhabələrlə heç bir fərqi yox idi.

İmam (ə)-ın nəzərində isə imamət, əsas etibarlı ilə "nəss" ilə olan bir məsələdir. Yəni İmam da elə peyğəmbər kimi Allah tərəfindən təyin olunmalıdır. Deməli, İmam Əli (ə) ənsarın, mühacirin, yaxud da "Bədr"də olanların rəyindən söz açmaqla qarşı tərəfi onların öz dəlilləri ilə qane etmək istəyir. Əgər məsələni seçki yolu ilə araşdırsaq, onda həmin əsrdə mühacirin, ənsarın, yaxud da ümumiyyətlə səhabələr və ya müsəlmanların rəylərindən heç vaxt söz açmaq olmaz. Çünki o dövrdə camaatın bir-biri ilə əlaqəsi çox zəif idi. Bir nəfər qasidin bir yerdən başqa məntəqəyə getməsi üçün aylarla vaxt lazım idi. Buna görə də çarə yalnız böyük islami şəxsiyyətlərin, yaxud İmam (ə)-ın öz ifadəsi ilə desək "Bədr"də iştirak edənlərin əhd-peymanı, beyətinə kifayət olunmasında idi.

ARA-SIRA HÜCUMLAR

Nümayəndələrin göndərilməsi və məktublaşma Cəmədiyul-əvvəl ayının axırına qədər davam etdi. Bu müddət əzində ara-sıra hücumlar baş verirdi. Lakin bu hücumlar müharibəyə və ya qan axıdılmasına gətirib çıxarmamışdı, çünki, bu müddətdə şamlı və iraclı qarilər vasitəçilik edərək, onları bir-birindən ayırırdılar.¹

ƏBU-İMAMƏ VƏ ƏBUD-DƏRDA

Bu iki səhabə qan axıdılmasının qarşısını almaq üçün Müaviyənin yanına getdilər və ona dedilər: Nə üçün Əli ilə müharibə edirsən?

Müaviyə cavabında dəfələrlə İmam (ə)-dan və onun dostlarından eşitdiyi elə həmin bəhanələri gətirdi. O iki səhabə Müaviyənin sözlərini İmam (ə)-a çatdırdılar. Bu dəfə İmam (ə) Müaviyəyə başqa cür cavab verdi: öz köməkçiləri arasında belə bir xəbər yaydı ki, Müaviyə xəlifənin qatillərini istəyir. Gözlənilmədən hamısı başdan-ayağa zirehli paltar geymiş, gözlərindən başqa hər yeri bürünmüş iyirmi mindən artıq adam çölə axışdı, hamısı da xəlifənin qatili olmasını iddia etdi.²

Vəziyyəti belə görən o iki səhabə hər iki ordunu tərk etdilər ki, müharibənin şahidi olmasınlar. Amma onların haqqı aydınlaşdırmaq üçün səy göstərmələri və haqqı müdafiə etmələri daha yaxşı olardı.

36-cı ilin rəcəb ayı gəlib çatdı, pərakəndə həmlələr dayandı. Müaviyə iki qoşunun arasında məskən salmış Quran qarilərinin Əli (ə)-a qoşulacağından qorxurdu, buna görə də İmam (ə)-ın ordusunda qarışıqlıq yaratmaq məqsədilə islam müharibələri tarixində misli çox az görünən bir hiyləyə əl

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.17; "Vəqətu-Siffeyn", səh.190

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.17-18; "Vəqətu-Siffeyn", səh.190

atdı.

FƏRATIN ÜSTÜNDƏKİ SU BƏNDİNİN DAĞIDILMASI BARƏDƏ ŞAYIƏ

Fərat çayının qoluna tərəf gedən su yolu ələ keçirildikdən sonra hərbi vəziyyət İmam (ə)-ın qoşununun xeyrinə dəyişdi. İraq və Şam qarilərinin İmam (ə)-ın hüzuruna gəldikləri vaxt o həzrətin aşkar, kəskin və məntiqi çıxışı nəticəsində şamlı qarilərin çoxu o həzrətin tərəfdarı oldu, bəziləri də bitərəf mövqe seçdilər. Müaviyə İmam (ə)-ın nüfuzunun genişlənməsindən qorxaraq müharibənin şəraitini öz xeyrinə dəyişmək üçün bir hiylə hazırladı. İmam (ə)-ın düşərgəsi Siffeyn çölünün çökək yerində, Müaviyənin düşərgəsi isə uca bir yerdə idi. Çölün bir yerində Fərat çayının qabağını kəsən bir bənd var idi. Birdən İmam (ə)-ın əsgərləri arasında belə bir şayiə yayıldı ki, Müaviyə bəndi dağıtmaq və suyun istiqamətini iraclılara tərəf dövdərmək istəyir.

Hadisə belə baş vermişdi: Müaviyə məxfi şəkildə göstəriş verdi ki, İmam (ə)-ın əsgərlərinə tərəf bir ox atınsınlar. Oxun üstünə bir kağız bağlamışdılar. Kağızın içində də belə yazılmışdı: "Allahın xeyirxah bir bəndəsi tərəfindən! Sizə xəbər verirəm ki, Müaviyə bəndi dağıdıb sizin hamınızı suda qərq etmək istəyir. Tez olun, bir çarə fikirləşin və ehtiyatı əldən verməyin!"

Bu kağız İmam (ə)-ın əsgərlərindən birinin əlinə keçdi, sonra əldən-ələ gəzdi. Beləliklə, bu şayiə bütün qoşun içərisində yayıldı. Çoxları bu xəbərin düzlüyünə inandılar. Bununla eyni zamanda Müaviyə iraclıları aldatmaq üçün iki yüz nəfərin əlinə bel və külüng verib Fərata doğru göndərdi ki, oranı dağıtmaq niyyətində olduqlarını göstərsinlər. İmam (ə) Müaviyənin məkr və hiyləsindən agah idi, buna görə də qoşun başçılarına dedi:—Müaviyədə bəndi dağıtmaq qüdrəti yoxdur. O bu yolla sizi qorxutmaq istəyir ki, siz öz mövqeyinizi tərk edəsiniz, Fəratın qolunu yenidən öz əlinə keçirsin.

Sərkərdələr dedilər:—Yox, bu ciddi bir işdir! Onlar bəndin ətəyində bir neçə quyu qazmağa başlayıblar ki, suyu bizə tərəf axıtsınlar.

İmam (ə) buyurdu:—Ey İraq camaatı, mənimlə müxalifət etməyin!

Sərkərdələr dedilər:—Allaha and olsun, biz buranı tərk edirik! Əgər siz qalmaq istəyirsinizsə, qalın.

Bunu deyib hamılıqla oranı tərk etdilər və uca bir yerdə özlərinə mövqe seçdilər. İmam (ə) çarəsizlikdən oranı tərk edən axırıncı nəfər oldu. Amma bir azdan İmam (ə)-ın sözünün doğru olduğu aşkar oldu və Müaviyə sürətlə İmam (ə)-ın düşərgəsini işğal etdi. İraqlı əsgərlər heyrət içində donub qaldılar.¹

MÜXALİFƏTİN ƏVƏZİNİN ÇIXILMASI

İmam (ə) müxalifət başçılarını hüzuruna çağırıb onları danladı. Əşəs ibni Qeys özünün müxalifət etdiyinə görə üzr istədi və dedi ki, bu məğlubiyyətin

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.190-191

əvəzini çıxarıq. Sonra Malik Əştərin də iştirak etdiyi şiddətli bir döyüşdən sonra Müaviyənin qoşununu işğal olunmuş məntəqədən üç ağaclıq məsafəyə qədər qovdular və bu yolla da məğlubiyyətlərinə səbəb olan müxalifətlərinin bir növ əvəzini çıxdılar. Cəbhənin vəziyyəti yenidən İmam (ə)-in xeyrinə olaraq dəyişdi, Fəratdan su götürmək imkanı islam qoşununun ixtiyarına keçdi. Amma bu vaxt İmam (ə) öz kəramət və alicənablığını göstərdi və dərhal Müaviyəyə belə bir xəbər göndərdi: "Biz heç vaxt əvəz-əvəz etmirik. Suya tərəf gəlin, biz də, siz də bu ilahi nemət önündə bərabərik."

Sonra öz qoşununa üz tutub dedi:–Bizim məqsədimiz suyu ələ keçirmək deyildir, məqsəd bundan da yüksəkdir.¹

36-cı ilin Rəcəb ayından Zil-həccə ayına qədər ara-sıra müharibələr və pərakəndə hücumlar davam etdi. Döyüşən tərəflər ordunun dağılmasına səbəb olacaq çoxlu insan tələfatı verməkdən çəkinirdilər. Lakin Zil-həccə ayında müharibə odu daha da qızıxdı. İmam (ə) bu ayda öz sərkərdələrindən Əştəri, Hücr ibni Ədini, Şibs Təminini, Xalid Dusini, Ziyad ibni Nəzri, Ziyad ibni Cəfəri, Səid Həmdanini, Müəqqəl ibni Qeysi, Qeys ibni Sədi onların ixtiyarında olan əsgərlərlə birlikdə döyüş meydanına göndərdi.²

Sərkərdələr içərisində Əştər hamıdan çox rəşadət göstərirdi. Bəzən bir gün ərzində iki dəfə hücum baş verir, hər iki tərəfdən öldürülənlər olurdu. 37-ci ilin Məhərrəm ayının əvvəllərində hər iki tərəf Məhərrəmül-həram ayına ehtiram olaraq müharibəni dayandırmaqla əlaqədar razılığa gəldilər. Nəhayət, nümayəndə göndərməklə müzakirələr başlandı.³

OTUZ YEDDİNCİ HICRI ILININ HADISƏLƏRİ

Otuz yeddinci ilin məhərrəm ayı peyğam və nümayəndə göndərmə ayı idi. İmam (ə) bu ayda Ədi ibni Hatəm, Şibs ibni Ribi, Yəzid ibni Qeys, Ziyad ibni Həfs kimi böyük şəxsiyyətləri Müaviyənin yanına göndərdi ki, bəlkə bu imkandan istifadə edərək müharibəyə son qoya bilsin. Onlar Müaviyə ilə belə söhbət apardılar: Ədi ibni Hatəm dedi:–Səni elə bir şeyə dəvət etmək istəyirik ki, onun sayəsində Allah-təala bizim ümmətə birlik bəxş edər, müsəlmanların qanını hifz edər. Biz səni insanların ən fəzilətli, ən yaxşısı və əməli saleh olan şəxsinə tərəf çağırırıq. Camaat onun ətrafına yığılmış, Allah da onları hidayət etmişdir. Səndən və səninlə olanlardan başqa heç kim ona beyət etməkdən imtina etməmişdir. Səndən istəyirik ki, Cəməl əshabının başına gələnlər sənə başına gəlməmiş bu itaətsizliyə son qoyasan!

Müaviyə:–Deyəsən, sülh üçün yox, məni hədələmək üçün gəlmisən! İstədiyən şey çox-çox uzaqdır. Mən Hərbin oğluyam və heç vaxt boş tuluqların səsindən qorxmuram. (Ərəblər dəvələri qovmaq üçün boş tuluqları dinqıldadardılar.) Allaha and olsun, sən camaatı Osmanı qətlə yetirməyə təşviq edənlərdənsən, özün də onun qatillərindənsən. Yox! Ey Ədi, mən onu öz güclü qollarımla tutmuşam!

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.195

² "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.146; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.243

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.195

Şibs ibni Ribî və Ziyad ibni Həfsə dedilər:–Biz sülh yaratmaq üçün gəlmişik, sən isə bizim üçün məsələ çəkirsən. Lazımsız sözlərdən keç. Elə bir şey də ki, həm sənə, həm də bizə faydası olsun.

Yəzid ibni Qeys dedi:–Biz peyğam çatdırmaq və bir xəbər aparmaq üçün gəlmişik. Birliyə səbəb ola biləcək məsələləri söyləməkdən, öyüd-nəsihət verməkdən, dəlil-sübut deməkdən əsla çəkinmərik. Sən bizim imamımızı tanıyırsan. Müsəlmanlar da onun fəzilətini bilirlər. Bu iş heç sənə üçün də gizli deyildir. Dindar və fəzilətli şəxslər heç vaxt səni Əliyə tay-bərabər hesab etməzlər. Allahdan qorx və Əli ilə müxalifət etmə! And olsun Allaha, Əlidən daha təqvalı, zöhdü və bütün fəzilətlərə malik olan bir kəs tanımıram!

Müaviyə dedi:–Siz mənə iki şeyə dəvət etdiniz: Əliyə itaət etmək və birliyi qorumaq. İkincini qəbul edirəm, lakin Əliyə itaət etməyi heç vaxt qəbul etmərəm. Sizin rəhbəriniz bizim xəlifəni öldürmüş, ümmətdə ixtilaf yaratmış və xəlifənin qatillərinə azadlıq vermişdir. Əgər o, xəlifəni öldürmədiyini fikirləşirsə, biz də onun bu fikrini rədd etmirik. Lakin xəlifənin qatillərinin onun dostlarından olmasını inkar etmək olarmı?! O, qatilləri bizə qaytarsın ki, qisas ala. Bundan sonra sizin dediyiniz itaət və birliyə müsbət cavab verərik.¹

MÜAVİYƏNİN CAVABININ TƏHLİLİ

Müaviyə dəlil gətirərkən vahid bir mövqe seçmir, hər dəfə şəraitə uyğun şəkildə danışdı. Bəzən İmam (ə)-in qatil olmasına israr edirdi. Amma bu dəfəki danışıklarda Osmanın qətlinə o həzrətin şərik olmadığını qəbul etdi. Lakin İmam (ə)-in xəlifənin qatillərini ona təhvil verməsinə dair israr edirdi. Halbuki onun belə bir məsələni (intiqa almağı) irəli çəkməyə heç bir səlahiyyəti yox idi. Çünki o nə xəlifənin varisi idi, nə də müsəlmanların hakimi. "Qatillər təhvil verilməlidir" deyərək təkid etməkdə məqsədi yalnız İmam (ə)-in ordusunda ikitirəlik yaratmaq idi. O bilirdi ki, xəlifənin zülmkar məmurlarının əlindən cana gələn və xəlifənin qətlinə sonra Əli (ə)-lə bəyət edən İraq, Misir və Hicaz inqilabçıları elə xəlifənin qatilləridir. Bu böyük qrupu tutub təhvil vermək qeyri-mümkün bir iş olmaqla yanaşı, dövlətin süqut etməsindən, qiyamların baş qaldırmasından başqa bir nəticəsi də olmayacaqdı. Müaviyə bu müzakirələrdə xəlifənin qatillərinin təhvil verilməsini özünün mərkəzi hökumətə tabe olması üçün kafi hesab edirdi. Halbuki öz sözlərinin birində israr edirdi ki, hakimiyyət məsələsi hökmən müxtəlif məntəqələrdə yaşayan ənsar və mühacirdən təşkil olunan şura yolu ilə həll edilməlidir. Bu cür ziddiyyətli sözlər onun hər bir şəraitə uyğun olaraq öz fikrini dəyişməsinə aşkar dəlildir.

İndi isə Müaviyənin Əli (ə)-in nümayəndələri ilə apardığı müzakirənin davamını qeyd edirik. Şibs ibni Ribî dedi:–Ey Müaviyə, səni and verirəm bir olan Allaha, əgər Əmmar Yasiri sənə versələr, onu öldürərsənmi? Halbuki Peyğəmbər (s) Əmmarın barəsində "Onu ən zülmkar qövmlə öldürəcəkdir" -

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), -ci cild, səh.21-22; "Vəqətu-Siffeyn", səh.196; "Tarixi-Təbəri", -cı cild, səh.2-3

deyə buyurmuşdu.

Müaviyə dedi:–Allaha and olsun, əgər Əli Süməyyənin oğlu Əmmarı mənim ixtiyarımda qoysa, onu Osmanın qulamı Nailin əvəzində öldürərəm!

Şibs dedi:–Yerin-göyün Allahına and olsun ki, ədalətli yol seçməmişən! Tək olan Allaha and olsun ki, heç vaxt Süməyyənin oğlunu öldürə bilməzsən! Əgər bu işi görmək istəsən, onda gərək başlar bədəndən ayrılısın və yer özünün bu qədər genişliyi ilə sənə dar gəlsin.

Müaviyə dedi:–Yer mənə dar gəlsə, sənə məndən də çox dar gələr!

Bu yerdə danışıqlar sona çatdı və nümayəndələr heç bir müsbət nəticə əldə edilmədən, Müaviyənin təfəkküründə azacıq belə dəyişiklik hasil olmadan geri qayıtdılar. Müaviyə Ziyad ibni Həfsəni çağırdı və onun əqidəsinə təsir edə biləcəyini fikirləşdiyi üçün təklikdə söhbət etmək istədiyini bildirdi.

Müaviyə dedi:–Əli qohumluq əlaqələrini kəsmiş, bizim imamımızı (Osmanı) öldürmüş, onun qatillərini gizlətməmişdir. Sən gəl öz qəbilə və qohum-əqrəbənla birlikdə bizə kömək et. Söz verirəm ki, qələbədən sonra iki böyük şəhərin (Kufə və Bəsrənin) hansının hakimliyini istəsən sənə verim.

Ziyad ibni Həfsə dedi:–Pərvərdigarım tərəfindən olan dəlil və Onun mənə verdiyi nemətlərə görə heç vaxt cinayətkarlara arxa durmaram!¹

Bu sözləri deyib Müaviyənin yanından çıxdı. Əmr As da bu müzakirələrdə iştirak edirdi. Müaviyə ona dedi: Biz onların hansı biri ilə danışırsansa, çox yaxşı cavab verir. Hamısının ürəyi bir ürək kimidir, məntiqləri də birdir.²

MÜAVİYƏNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİ İMAM (Ə)-İN HÜZURUNDA

Nüfuzlu şəxsiyyətləri göndərməkdə İmam (ə)-in məqsədi bu idi ki, Müaviyənin tutduğu mövqeyi dəyişdirsən və bu məsələ müzakirə yolu ilə həll edilsin. Halbuki Müaviyənin bu işdə məqsədi müharibənin gedişini təxirə salmaqla İmam (ə)-in qoşununda ixtilaf yaratmaq idi. O bilirdi ki, Əli (ə) onun kimilərin qarşısında tutduğu mövqeyi heç vaxt dəyişməz. Müaviyə Həbib, Şərhbil və Müəni Əli (ə)-in hüzuruna göndərdi. Onların məntiqi elə Müaviyənin məntiqi idi. Əslində onlar Müaviyənin sözlərini artırıb-əskiltmədən təkrar edən carçılar idilər.

İndi onların İmam (ə)-la apardıqları müzakirəni qeyd edirik. Həbib dedi:–Osman hidayət olunmuş bir xəlifə idi, siz onun haqqını tapdalayaraq onu öldürdünüz. Onun qatillərini təhvil verin, onlardan qisas alaq. Əgər sən onu öldürmədiyini desən, onda hakimiyyətdən geri çəkilsən və onu şuraya tapşırırsan. Camaat hər kəsi seçsə, o da xəlifə olsun.

Həbibin sözləri çox süst və əsassız idi. Əvvəlcə İmam (ə)-ı dəlilsiz-

¹ Burada həmçinin bir Quran ayəsinə də istinad olunmuşdur ("Qəsəs" surəsi, ayə:17)

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.199; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.148; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.3; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-hədid), 4-cü cild, səh.2

sübutsuz olaraq xəlifənin qətində günahlandırıb özünü xəlifənin müdafiəçisi hesab edir. Sonra isə İmam (ə)-ın bu işi görmədiyini qəbul edir və ona deyir ki, xilafətdən kənara çəkilsin. Sanki onun sözlərinin hamısı son sözü üçün bir müqəddimə imiş. Buna görə də İmam (ə) qətiyyətlə bildirdi:—Sus! Sənin hökumətə aid olan işlərə müdaxilə etməyə, bizim işdən götürülməyimizi tələb etməyə haqqın yoxdur! Sənin belə bir səlahiyyətin yoxdur və ona da layiq deyilsən.

Həbib dedi:—Allaha and olsun ki, özünü xoşlamadığın bir vəziyyətdə görəcəksən!

İmam (ə) buyurdu:—Sən heç nədən! Get öz süvari və piyadalarını bir yerə yığ! Sənin əlindən heç bir iş gəlməz!

Şərhbil dedi:—Mən də elə Həbib dəyənləri deyirəm. Ona verdiyin cavabdan başqa bir sözün də varmı?

İmam (ə) buyurdu:—Bəli! Sənə və sənin dostuna başqa bir cavab da varımdır. Allah Öz Peyğəmbərini seçib onun vasitəsi ilə insanları zəlalətdən xilas etdi. Nəhayət, o öz risalətini yerinə yetirdikdən sonra Allah onu layiq bildiyi yerə (cənnətə) göndərdi. Sonra camaat Əbu Bəkrə onun canişini kimi qəbul etdilər. Əbu Bəkr də Öməri özünə canişin seçdi... Sonra Osman hakimiyyəti ələ aldı. Camaat onun gördüyü (yaramaz) işlərə etiraz edib, hücum edərək onu öldürdülər. Sonra onların işlərindən kənarda olduğum halda mənə pənah gətirdilər. Onlar çox ısrarla mənə beyət etdilər. Əvvəlcə bunu qəbul etmədim, yenə də ısrar edərək dedilər: "Ümmət səndən başqasının xilafətinə razı deyildir. Biz bundan qorxuruq ki, səninlə beyət etməsək, ikitirəlik yarana bilər." Buna görə də mən onların beyətini qəbul etdim. Təhlə və Zübeyr də mənimlə beyət etdilər, lakin sonradan beyəti pozdular. Sonra Müaviyə mənimlə müxalifətə qalxdı. Onun nə dində bir xidməti var, nə də islamda yaxşı bir keçmiş. O, (Məkkənin fəthində əsirlikdən) azad edilmişdir, özü də azad edilmişin oğludur. O, əməvi hüzurəndir. Onun atası həmişə Allah və Onun Peyğəmbəri ilə düşmən olmuşdur. Onların hamısı islamı məcburiyyət üzündən, çıxılmaz vəziyyətdə qaldığı üçün qəbul etmişlər. Sizin bu işinizə təəccüb edirik ki, nə üçün onun üçün qüvvə yığmısınız, nə üçün ona itaət edir və Peyğəmbər ailəsini tərk edirsiniz. Siz nə üçün Peyğəmbərin Əhli-beytini qoyub başqalarına qoşulmusunuz?! Mən sizi Allahın Kitabına, Peyğəmbərin sünnəsinə, batili məhv edib din nişanələrini dirçəltməyə dəvət edirəm. Bunu deyir və hər bir mömin kişi və qadın üçün Allahdan bağışlanmaq istəyirəm.¹

Əgər tamah Təmmim qəbiləsinin zahidi Şərhbilə qələbə çalmasaydı və onun islam tarixindən müəyyən qədər xəbəri olsaydı, İmam (ə)-ın sözlərini qəbul edərdi. Lakin o, İmam (ə)-ın haqq sözləri qarşısında aciz qaldığına görə sözü dəyişib dedi: Osmanın qətli barəsində nə deyirsən?! Onun məzlumcasına öldürülməsinə şəhadət verirsənmi?

Bu cür suallar bir peyğam gətirənin vəzifəsi deyildi. Onun məqsədi

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.200-202; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.148; "Tarixi-Təbəri", -ci cild, səh.4; "Nəhcül-bəlağə"nin şərhə (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.23-24

yalnız yığıncağı bir-birinə vurmaq idi. Bu məsələ barəsində mühakimə yürütmək Osmanın qətlinin səbəblərini araşdırmağı gərəkli etdiyindən İmam (ə) onu təsdiq etmədi. Onlar da elə bunu bəhanə edərək çıxıb getdilər və dedilər:—"Hər kəs onun məzlumcasına öldürülməsinə şəhadət verməsə, biz ondan bezarıq!"

İmam (ə) onları bu ayənin aşkar nümunəsi hesab etdi:—*"Sən ölümləri və karları, arxa çevirdikləri vaxt anlada bilməzsən; və sən korları zəlalətlərdən hidayətə gətirə bilməzsən. Sən yalnız Bizim ayələrimizə iman gətirən və haqqın qarşısında təslim olan kəslərə söz eşitdirə bilərsən."*¹

ON YEDDİNCİ FƏSİL

SIFFEYN MÜHARİBƏSİNİN MÜQƏDDƏRATININ HƏLL EDİLMƏSİ

İmam (ə) səbir və mətinlik nümunəsi idi. O, Müaviyənin müxalifətçiliyi qarşısında həmişə mülayim davranırdı. Amma vəzifə və rəyasət sevdası Müaviyəni özünə elə məftun edib aldatmışdı ki, nümayəndə göndərüb ona öyüd-nəsihət verməyin nəinki faydası olmadı, üstəlik onu daha da inadkar etdi. İmam (ə) çarəsizlikdən qərara aldı ki, məsələni müharibə ilə həll etsin, öz qiymətli vaxtını daha bundan artıq hədəf etməsin, bu "xərçəng virusunu" islam cəmiyyətinin orqanizmindən qoparıb atsın.

İslamda cihad qanunlarından biri də budur ki, əgər islam hökuməti bir qrupla dinc yanaşı yaşamaq barəsində müqavilə bağlasa, onda bu müqavilə möhtərəmdir. Əgər islam hakimi əldə olan məlumatlara əsasən, qarşı tərəfin müqaviləni pozmaq niyyətində olduğunu və xəyanət etmək istədiyini hiss etsə, onda cəld hərəkət edir, müqavilənin artıq ləğv olunduğunu bildirir və müharibəyə başlayır. Qurani-Kərim bu məsələyə toxunaraq buyurur: *"Hər vaxt bir qövmin xəyanət edəcəyindən qorxsanız, onlarla olan müqaviləni ədalətli şəkildə ləğv edin, çünki Allah xainləri sevməz."*²

Bu qanun göstərir ki, islam dini ədalətin və əxlaq normalarının qorunmasına xüsusi diqqət yetirir, düşmənin söz-söhbət və rəftarından xəyanət nişanələri görünə belə, xəbərdarlıq etmədən düşməne yürüş edilməsinə icazə vermir. İmam (ə) Siffeyndə bu qanunun göstərişindən də artıq diqqət yetirirdi. Çünki onunla Müaviyə arasında "dinc yanaşı yaşamaq" barədə bir müqavilənin bağlanmadığına, yalnız haram aylarda hərbi toqquşmanın qadağan olduğuna və nəticədə sakitliyin bir müddət Siffeynə hakim olmasına baxmayaraq, şamlıların bu sakitliyin Məhərrəm ayından sonra da qüvvədə qalacağını güman etməsinlər deyər, İmam (ə) Mərsəd ibni Harisə fərman verdi ki, Məhərrəm ayının axırncı günü günbatan çağ Şam ordusunun qarşısında dayanıb uca səslə desin:—Ey Şam əhli, Əmirəl-möminin deyir: "Mən sizə möhlət verdim və müharibə işində səbir etdim ki, haqqa doğru qayıdasınız. Allahın Kitabından dəlil gətirib sizi ona tərəf dəvət etdim, lakin siz tüğyançılıqdan əl çəkmədiniz. Belə bir şəraitdə mən hər bir

¹ "Nəml" surəsi, ayə:80-81

² "Ənfal" surəsi, ayə:58

amanı qarşılıqlı şəkildə ardan götürdüm. Allah xainləri sevməz."¹

Bu xəbər Müaviyənin qoşunu üçün oxunduqda hər iki tərəfdə canlanma yarandı və döyüşən tərəflər ordunu nizama salmağa başladılar. Cinahların sərkərdələri təyin edildi. Imam (ə) öz qoşununu aşağıdakı ardıcılıqla tənzim etdi: Əmmar Yasir süvarilərin, Əbdüllah ibni Bədil Xəzai piyada qoşunlarının baş sərkərdəsi təyin edildi, ordunun ümumi bayrağı Haşim ibni Ütbəyə tapşırıldı. Sonra Imam (ə) qoşunu üç hissəyə—sağ cinah, sol cinah və mərkəzi cinaha böldü. Yəmənliləri ordunun sağ tərəfində, Rəbiə qəbiləsinin müxtəlif şaxələrini sol tərəfdə və əksəriyyəti kufəli və bəsrəli olan Müzər qəbiləsinin pəhləvanlarını ordunun mərkəzində yerləşdirdi. Bu üç bölmənin hər birini süvarilərə və piyalara böldü. Sağ və sol cinahlara Əşəs ibni Qeyslə Əbdüllah İbni Abbası, hər iki piyada qoşunu üçün də Süleyman ibni Sürəd ilə Haris ibni Mərrəni təyin etdi. Sonra hər bir qəbilənin bayrağını onun başçısına tapşırıldı. İbni Müzahim "Vəqətu-Siffeyn" kitabında hər biri bir qəbiləyə məxsus olan iyirmi altı bayraq olduğunu qeyd edir.²

Müaviyə də öz qoşununu həmin tərtiblə tənzim etməyə başladı, sərkərdələri və bayraqdarları təyin etdi. Sübh çağı həlledici döyüşün baş verməsi qəti oldu. Imam (ə) öz qoşununun içində ayağa qalxıb uca səslə dedi: "Onlar sizinlə müharibəyə başlamayınca siz döyüşə başlamayın. Allaha şükürlər olsun ki, sizin bu döyüşdə dəlil və sübutunuz vardır. Onlar döyüşü başlayana kimi sizin başlamamağınız əlinizdə başqa bir sübutdur. Onları məğlub etdiyiniz vaxt sizə arxa çevirib qaçanları və yaralıları öldürməyin. Düşmənin övrətini açmayın, öldürülənlərin burun-qulağını kəsməyin. Onların düşərgələrinə çatdığınız vaxt pərdələri yırtmayın, mənim icazəm olmadan heç kimin evinə girməyin, döyüş meydanında ələ keçirdiyiniz şeylərdən başqa düşmənin heç bir mal-dövlətinə əl vurmayın. Heç bir qadına, hərçənd sizin özünüzə, sizin böyüklərinizə, ağsaqqallarınıza nalayiq söz desə belə, əziyyət verməyin. Çünki onlar əql və qüdrət cəhətindən zəif olurlar. Onlar müşrik olan vaxtda da bizə əmr olunmuşdu ki, onlara əl vurmayaq. Əgər cahiliyyət dövründə bir kişi çəlik, yaxud dəmirlə bir arvada həmlə etsəydi, bu iş onun üçün ar sayılırdı və onların övladları sonralar bu işə görə məzəmmət olunurdular."³

Əmirəl-möminin Əli (ə) Cəməl, Siffeyn, Nəhrəvan döyüşlərində öz əsgərlərinə belə tövsiyə edirdi: "Ey Allah bəndələri, Allah ilə müxalifət etməkdən qorxun! Gözlərinizi aşağı salın və səsinizi alçaldın, az danışın. Özünüzdü düşmənlə mübarizə edib əlbəyaxa olmağa, dişlə müdafiə olunmağa hazır edin. Mətin və möhkəm olun, Allahı yad edin ki, nicat tapasınız. İxtilafdan və ikitirəlikdən uzaq olun ki, süstləşməyəsınız və şövkətiniz, əzəmətiniz aradan getməsin. Səbirli olun, Allah səbir edənlərdir."

¹ "Kamil" (İbni Əsir), 1-ci cild, səh.25; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.5; "Vəqətu-Siffeyn", səh.202-203; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.387

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.24-26; "Vəqətu-Siffeyn", səh.205

³ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.149; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.6; "Vəqətu-Siffeyn", səh.203-204; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.26

İmam (ə)-ın sözləri sona çatdıqda on bir cərgə döyüşçü ilə birlikdə düşmənin qarşısında bayraq qaldırdı. Onun qoşun bilmələri ilə tənzim olunmuşdu ki, bəziləri İraqda, bəziləri isə Şamda yaşayan qəbilələrin üzvləri döyüşdə bir-birinin qarşısında qərarlaşırdılar. İlk günlərdə döyüş çox yavaş gedirdi, hələ də döyüşün dayandırılması və barışıq siyasəti hər iki tərəfə ümid verirdi. Tərəflər günortaya qədər döyüşür, sonra döyüşü saxlayırdılar. Lakin sonralar döyüş şiddətləndikdə sübhədən gecəyə kimi, hətta gecənin bir vaxtına kimi davam edirdi.¹

DÖYÜŞÇÜLƏRİN HƏRƏKƏTİ

Səfər ayının birinci günü İmam (ə)-ın ordusundan Malik Əştər, Şam ordusundan isə Həbib ibni Məsləmə öz əsgərləri ilə birlikdə döyüş meydanına gəldilər, günün bir hissəsini vuruşdular. Hər iki tərəfdən ölənlər oldu. Sonra bir-birindən aralanıb öz düşərgələrinə qayıtdılar.

İkinci gün İmam (ə)-ın tərəfindən Həşim ibni Ütbə başda olmaqla bir dəstə süvari və piyada, Şam ordusu tərəfdən də Əbül-Əvər Səlimi ilə həmin qaydada meydana daxil oldular, süvarilər süvarilərlə, piyadalar da piyadalarla döyüşə başladılar. Üçüncü gün İmam (ə)-ın tərəfindən Əmmar, Müaviyə tərəfdən isə Əmr As öz qoşunu ilə meydana girdilər və onların arasında şiddətli döyüş baş verdi.

Əmmar Şam qoşununun qarşısında dayanıb uca səsle dedi:–Allahla, Peyğəmbərlə ədavət aparan, müsəlmanlara zülm edən, müşriklərə kömək edən bir adamı tanımaq istəyirsinizmi?! Allah Öz dinini aşkar edib Peyğəmbərinə kömək etmək istəyəndə belə bir şəxs dərhal rəğbət üzündən yox, qorxudan, özü də zahirdə islamı qəbul etdi. Peyğəmbər vəfat etdikdə o, müsəlmanların düşməni, günahkarların dostu oldu. Ey camaat, bilin və ağah olun, dediyim bu şəxs elə Müaviyədir. Onu lənətləyin və onunla mübarizəyə qalxın. O, Allah nurunu söndürmək, Allah düşmənlərinə kömək etmək istəyir.

Bu vaxt bir nəfər Əmmara dedi ki, Rəsuli-Əkrəm (s) buyurub: ***"Camaatla, islamı qəbul etdikləri vaxta qədər vuruşun, islamı qəbul etdilsə, onların qanı və mal-dövləti toxunulmazdır."***

Əmmar onun sözünü təsdiq edib dedi:–Əməvi hizbi ilə ilk gündən islamı qəbul etməmişdir; onlar islamı zahirdə qəbul etmiş, özlərinə dost-tanış tapana kimi küfrlərini məxfi saxlamışlar.²

Əmmar bu sözü deyib süvari qoşunun sərkərdəsinə şamlıların süvarilərinə hücum etmək əmrini verdi. Hücum əmri verildi, lakin şamlılar onların qarşısında müqavimət göstəridilər. Sonra piyadaların sərkərdəsinə hücum əmri verdi. İmam (ə)-ın qoşunu ciddi bir yürüşlə düşmən qoşununu darmadağın etdi, Əmr As öz yerini dəyişdirməyə məcbur oldu. Əmr As Əmmarın işlətdiyi taktikaya keçdi. Əmmar əməvi hizbini və onun başçılarını

¹ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.387-388; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.27; "Vəqətu-Siffeyn", səh.214-215

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.7; "Vəqətu-Siffeyn", səh.215-216

kafir adlandırmaqla düşmənin səflərini həyəcana gətirmişdi. Bunun müqabilində Əmr As da nizənin ucuna qara bir parça bağlayıb yuxarı qaldırdı. Bu parçanı nə vaxtsa Peyğəmbər (s) ona vermişdi. Gözlər ona dikildi və söz-söhbət başlandı. İmam (ə) hər hansı bir fitnənin bürüz etməsinin qarşısını almaq üçün dərhal məsələni öz dostlarına aydınlaşdırmağa başlayıb dedi: Bilirsinizmi ki, bu bayrağın sərgüzəşti nədir?! Bir gün Peyğəmbər (s) bu bayrağı çölə çıxatdı və üzünü islam qoşununa tutub dedi:—Kim onu, içindəki şeylərlə birlikdə götürə bilər?

Əmr As dedi:—"Onun içində nə var?" Peyğəmbər (s) buyurdu:—"Budur (onda belə yazılıb) ki, heç bir müsəlmanla vuruşmasın və heç bir kafirə yaxınlaşmasın." Əmr As onu bu şərtlə götürdü, amma Allaha and olsun ki, müşriklərə qoşulub və bu gün müsəlmanlarla vuruşur. Çərdəyi yaran və insanı yaradan Allaha and olsun, bunlar səmimi qəlbdən yox, üzde iman gətirmişdilər, öz küfrlərini də gizlədirdilər. Küfrlərini aşkar etmək üçün dost tapdıqları zaman, öz ədavətlərini yenidən başladılar. Amma zahirdə namazı tərk etmədilər.

Dördüncü gün İmam (ə)-ın tərəfindən Məhəmməd Hənəfiyyə, Şam qoşunundan isə Übeydullah ibni Ömər bir dəstə ilə döyüşə girişdi. Şiddətli döyüş başladı.¹ Übeydullah Məhəmməd Hənəfiyyəyə xəbər göndərdi ki, gəl təkbətək vuruşaq. Məhəmməd irəli çıxmaq istədi, lakin İmam (ə) hadisədən xəbər tutduqda dərhal atını oğluna tərəf çapdı, əmr etdi ki, dayansın. Sonra öz atını Übeydullahə tərəf sürdü və dedi: Mən səninlə vuruşacağam. Gəl qabağa!

Übeydullah bu sözü eşidəndə bədəni lərzəyə düşdü və dedi:—Mən səninlə döyüşmək istəmirəm!

Sonra atını döndərüb meydandan uzaqlaşdı. Bu vaxt hər iki tərəfin qoşunları bir-birindən aralanıb öz düşərgələrinə qayıtdılar.

38-ci ilin səfər ayının beşində bazar günü iraclıların sərkərdəsi İbni Abbas, şamlıların sərkərdəsi isə Vəlid ibni Ütbə olmaqla iki qoşun bölməsi döyüşə başladı. Ağır bir döyüşdən sonra günorta vaxtı döyüşü dayandıraraq öz qərargahlarına qayıtdılar. Bu vaxt şamlıların sərkərdəsi Əbdül-Müttəlib övladlarını nalayiq sözlərlə söyməyə başladı. İbni Abbas onu mübarizəyə çağırırdı, lakin o qorxub meydanı tərk etdi.

Şam ordusunun döyüşçüləri islam tarixi və həqiqətlər barədə kar, kor və ümumiyyətlə xəbərsiz idilər. Əgər belə olmasaydı, Quranın aşkar şəkildə fəsiq adlandırıdığı bir adam onlara rəhbərlik etməzdi. Belə ki, Qurani-Kərim Vəlidin barəsində buyurur: **"Əgər fəsiq bir adam sizə bir xəbər gətirsə (sözünü dərhal qəbul etməyin və) onun barəsində axtarış aparın."**²

Digər bir ayədə onun barəsində belə buyurulur: **"Məgər mömin olan bir şəxs fəsiq kimidirmi?! Heç vaxt bərabər deyildirlər."**

Bu döyüşlərdə bir çoxları öldürülür, tərəflər heç bir müsbət nəticə əldə etmədən öz yerlərinə qayıdırdılar, lakin buna baxmayaraq İmam (ə)-ın,

¹ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.388

² "Hucurat" surəsi, ayə:6 "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.7; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.150; "Vəqətu-Siffeyn", səh.221-222; "Murucuz-zəhəb", səh.388

Əmmarın və İbni Abbasın sözləri həqiqəti şamlılara aydınlaşdırırdı. Bu zaman Müaviyənin iddialarının əsassız olması müəyyən qədər sübuta yetdi. Buna görə də döyüşün beşinci günü Şimr ibni Əbrəhə Hümeyri bir dəstə Şam qarisi ilə birlikdə Əli (ə)-in tərəfinə keçdi. Onların nura tərəf üz gətirmələri Müaviyənin qoşununu bürüyən zülməti göstərirdi.

Şamın üsyankar rəhbəri bu kimi hadisələrin yenidən təkrarlanacağından bərk qorxuya düşmüşdü. Bir gün Əmr As Müaviyəyə dedi:–Sən Məhəmmədlə yaxın qohum və islamda böyük nüfuza malik olan bir adamla vuruşmaq istəyirsən. O fəzilətdə, mənəviyyədə, müharibə fəndlərini bilməkdə misilsiz bir adamdır. O, səninlə müharibədə Məhəmmədin azsaylı dostları, qəhrəmanlar, qarilər və ən şərəfətli adamlarla birlikdə səninlə müharibəyə gəlmişdir. Müsəlmanlar onlara xüsusi əzəmət gözü ilə baxırlar. Gərək şamlıları ən çətin şəraitdə qoyasan və müharibənin uzanması onlarda ruhi yorğunluq yaratmamış onları tamahlandırasan. Sən hər şeyi unudursan, amma bunu unutma ki, sən batil yoldasan.

Müaviyə onun sözlərindən başa düşdü ki, şamlıları döyüş meydanına cəzb edən səbəblərdən biri batinində təqva və imandan heç bir əsər-ələmət olmasa da zahirdə özünü dindar, mömin və təqvalı göstərməsidir. Buna görə də bir minbər düzəldilməsini əmr etdi, sonra sərkərdələri yanına çağırıb minbərə çıxdı, din və şəriət üçün ürək ağrısı keçirən bir adam kimi göz yaşları axıdaraq dedi:–"Ey camaat, canınızı və başınızı bizə tapşırın! Sütləşməyin və köməyinizi əsirgəməyin. Bu gün çox təhlükəli bir gün, həqiqətin qorunub-saxlanması gündür. Siz elə bir adamla mübarizə edirsiniz ki, o, beyəti sındırmış, nahaq yerə qan axıtmışdır. Göylərdə heç kim onu üzürlü hesab etmir."

Ondan sonra Əmr As minbərə çıxdı, Müaviyənin sözlərinə oxşar sözlər danışdıqdan sonra minbərdən endi.¹

IMAM (Ə)-İN ÇIXIŞI

Müaviyənin məkr işlətməklə, özünü dindarlığa vurmaqla şamlıları mübarizəyə dəvət etməsi xəbəri İmam (ə)-a çatdıqda hamının bir yerə yığılmasına dair göstəriş verdi. Ravi deyir: İmam öz kamanına söykənmiş və Peyğəmbərin dostlarını ətrafına yığmışdı. O, camaatı Peyğəmbər səhabələrinin onun ətrafında olmasından agah etmək istəyirdi. O, Allaha həmd-səna etdikdən sonra dedi:–"Camaat! Sözlərimə qulaq asın, yadda saxlayın ki, özünü bəyənməyin mənşəyi əmr və fərmandan çıxmaq, lovğalığın mənşəyi isə kibr və özünü görməkdir. Şeytan sizə puç və batil vədələr verən bir düşməndir. Agah olun: müsəlman müsəlmanın qardaşıdır. Nalayıq sözlər danışmayın və (bir-birinizə) köməyinizi əsirgəməyin. Şəriət bir, onun yolları da düzdür. Hər kəs o yolu tutsa, ona qoşar və hər kəs o yolu tərk etsə, ondan çıxmış olar. Hər kəs də ondan ayrılırsa, məhv olmuşdur. Əmanətdar sayılan, lakin xəyanət edən, yaxud vədə verib ona əməl etməyən, danışanda yalan danışan adam müsəlman deyildir. Biz rəhmət ailəsiyik,

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.180; "Vəqətu-Siffeyn", səh.222

sözlərimiz doğru, əməllərimiz üstündür. Peyğəmbərlərin sonuncusu da, islamın rəhbərliyi də, Allah kitabının qariləri də bizdəndir. Mən sizi Allaha və Peyğəmbərə, həmçinin Allah düşmənləri ilə cihada, Onun yolunda müqavimət göstərməyə, razılığını kəsb etməyə, namaz qılıb, zəkat verməyə, Allah evini ziyarət etməyə, Ramazan ayının orucunu tutmağa, beytül-malı onun öz sahiblərinə çatdırmaqda çalışmağa dəvət edirəm. Dünyanın qəribə işlərindən biri də budur ki, əməvi sülaləsindən olan Müaviyə və Əmr As camaatı dindarlığa təşviq etməyi qərara almışlar. Bilirsiniz ki, mən Peyğəmbərlə heç vaxt müxalifət etməmişəm, qəhrəmanların qorxudan geri çəkilib bədənləri lərzəyə düşdüyü vaxt mən canımı ona qalxan etmişəm. Allaha şükürlər olsun ki, məni bu fəzilətlə əziz etdi. Allahın Rəsulu, başı mənim sinəmdə olan halda can verdi. Ona təkliddə qüsl verdim; mələklər onun pak cəsədini o yana-bu yana döndərirdilər. Allaha and olsun ki, hansısa bir ümmət öz peyğəmbərlərinin vəfatından sonra ixtilafa düşər olublarsa, (həmin vaxt) batil əhli haqq əhlinə qələbə çalıbdır.¹

Bu zaman o həzrətin imanlı dostu və vəfalı silahdaşı Əmmar camaata dedi:—İmam sizə bunu bildirmək istəyir ki, ümmət nə işin əvvəlində düzgün yol seçdilər, nə də axırında.

Ibni Müzahimin yazdığından aydın olur ki, İmam (ə) bu sözləri səfər ayının altısında, bazar ertəsi günü (axşamçağı) buyurmuş, axırda da fitnə-fəsadın kökünü kəsmək üçün ordunun hərtərəfli hücumu keçməsinə istəmişdi.

İmam (ə) səfərin yeddisində, çərşənbə axşamı günü ordunu kütləvi hücum üçün hazırladı və bir xütbə söyləyərək döyüş taktikasını bəyan etdi.

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

ÜMUMİ HÜCUMLAR BAŞLANIR

Qanlı Siffeyn müharibəsinin başlanmasından səkkiz gün keçirdi, ara-sıra hücumlar və zirehli qoşun bölmələrinin məhdud hərəkəti bir nəticə verməmişdi. İmam (ə) mümkün qədər ən az tələfat vermək yollarını fikirləşirdi. Özü də arxayın idi ki, məhdud dairədə aparılan döyüşlərin tələfatdan başqa heç bir nəticəsi yoxdur. Buna görə də səfər ayının səkkizində (çərşənbə axşamı) ay işığında öz köməkçilərinə belə bir xütbə söylədi:—O Allaha şükür olsun ki, Onun sındırdığı şey bir daha düzəlməz, möhkəmlətdiyi şey də heç vaxt sınımaz. Əgər O istəsəydi, bu ümmətdən, yaxud başqa məxluqlardan hətta iki nəfər belə, bir-biri ilə ixtilaf etməzdilər, fəziləti az olanlar fəzilət sahiblərinin fəzilətini inkar etməzdilər. Qəzavü-qədər bizi və bu qrupu bura çəkib gətirdi və bizi bir-birimizlə qarşı-qarşıya qoydu. Hamımız Allahın hüsurundayıq. Əgər istəsə, zalımları təkzib və haqqı aşkar etmək üçün əzabın nazil olmasını sürətləndirər. O, dünyanı əməl, axirəti isə əməllərə mükafat verilməsi evi etdi ki, pis əməl sahiblərini, yaramaz əməllərinə görə cəzalandırsın, yaxşı əməl sahiblərini isə yaxşı

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.181-182; "Vəqətu-Siffeyn", səh.223-224

əməllərinə görə mükafatlandırın. Ağah olun və bilin ki, Allahın istəyi ilə sabah düşmənlə qarşılaşacaqsınız. Belə isə, bu gecə daha çox namaz qılıb Quran oxuyun, Allahdan qələbə istəyin. Sabah isə onlarla ciddiyyətlə və ehtiyatla qarşılaşın və öz işinizdə doğrucu olun."¹

İmam (ə) getdikdən sonra əsgərlər öz silahlarını hazırlamağa və döyüş üçün lazım olan şeyləri yerbəyer etməyə başladılar. İmam (ə) səfər ayının səkkizində, çərşənbə günü fərman verdi ki, bir nəfər şamlıların qarşısında dayanıb onlarla döyüşə hazır olduqlarını elan etsin.

Müaviyə də İmam (ə) kimi, öz qoşununu tərtibə salaraq müxtəlif dəstələrə böldü. Həms, Ordon, Qənsər əhalisi onun qoşununun müxtəlif cinahlarını təşkil edirdi. Zəhhak ibni Qeys Fərhi başda olmaqla şamlılar Müaviyəni qorumağı öhdəsinə aldılar və onu əhatə etdilər ki, düşmənin mərkəzə (Müaviyənin qərargahı olan yerə) nüfuz etməsinin qarşısını alsınlar. Qoşunun bu şəkildə nizama salınması Əmr Asın xoşuna gəlmədi və bu işdə Müaviyəyə kömək etmək istədi. Buna görə də birlikdə bağladıkları əhd-peymanı (yəni qələbə çalacaqları təqdirdə Misrin hakimiyyətinin Əmr Asa verilməsini) Müaviyəyə xatırlatdı və dedi:–Həms qəbiləsinin sərkərdəliyini mənə ver və Əbül-Əvəri bu işdən götür.

Müaviyə bu təklifdən sevinib xoşal oldu və dərhal Əbül-Əvərin yanına bir adam göndərdi ki, ona belə desin: "Əmr Asın müharibə işlərində yaxşı təcrübəsi vardır, amma bu təcrübə məndə və səndə yoxdur. Mən onu süvari qoşun bölmələrinin sərkərdəsi seçmişəm. Sən başqa bir yerə get."

Əmr As Misrə hakim olmaq ümidi ilə iki oğlunu–Əbdüllahı və Məhəmmədi çağırdı, öz təcrübəsi və fikri əsasında bir qoşun nizama saldı, göstəriş verdi ki, zirehli paltarda olanlar ön cəbhədə, zirehsizlər isə arxa cəbhədə yerləşsinlər. Sonra oğlanlarına dedi ki, cərgələrin arasında gəzişərək onların nizam-intizamına dəqiq nəzarət etsinlər. Bununla da kifayətlənməyib özü də dəstələrin arasında hərəkət etməyə, onların nizam-intizamını yoxlamağa başladı. Sonra Müaviyə kimi qoşunun ortasında minbərə çıxdı. Yəmənلیلər onun mühafizəsini öz öhdələrinə aldılar. O əmr vermişdi ki, hər kəsin minbərə yaxınlaşdığını hiss etsəniz, dərhal öldürün.²

Bir adamın müharibə etməkdə məqsədi qüdrətə və rəhbərliyə çatmaq olsa, onda özünü mühafizə etmək üçün çoxlu adam təyin etməlidir. Lakin əgər məqsədi ali-insani məqamlara, mənəvi kamallara çatmaq olsa, onda öz məram və məqsədi yolunda ölümdən heç bir qorxusu olmaz. Buna görə də İmam (ə)-ı heç bir kəs mühafizə etməirdi, üstəlik o həzrət öz atına minib fərman verir, qoşuna rəhbərlik edir, qorxulu nərələri ilə Şam pəhləvanlarının canına vəlvələ salır və iti qılıncı ilə onları biçib-tökürdü.

Rəhbərlik üslubunda mövcud olan fərqlər məqsədlərdəki fərqlərdən irəli gəlir. Şəhadət arzusu ilə olan bir mədəniyyət axirətə olan etiqaddan və özünün haqq olmasına inamlı olmaqdan doğur. Amma ölümdən qorxmaq, öz

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.. "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.182; "Vəqətu-Siffeyn", səh.225; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.150

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.182; "Vəqətu-Siffeyn", səh.226

canını qorumaq üçün başqalarını qurban etmək dünya həyatına bağlılıqdan və qeyb aləmini inkar etməkdən irəli gəlir.

Maraqlıdır ki, Əmr Asın oğlu bu həqiqəti etiraf edərək İmam (ə) barəsində belə demişdi: "Bunlar ilahi bir məqsədlə meydana gəlmişlər və şəhadətdən əsla qorxuları yoxdur."

Əmr Asın Müaviyəyə xeyirxahlıq göstərməsi ona məhəbbətdən və ya onun qələbə çalmasına çalışmaq üçün deyildi. O yalnız öz mənafeyini nəzərə alaraq onun qələbə çalmasını istəyir və Müaviyə ilə məşvərət edib öz rəyini söyləyərkən həmişə onu vurğulayırdı. Onların aşağıda qeyd olunan söhbətlərində bu həqiqət aydın olur:

Müaviyə:–Tez ol, qoşunu nizama sal!

Əmr As:–Bu şərtlə ki, hökumətim özüm üçün olsun!

Müaviyə, İmam (ə)-dan sonra Əmr Asın ona rəqib çıxacağından qorxduğu üçün dərhal soruşdu:–Hansı hökumət?! Misrin hökumətindən başqa bir şey də istəyirsənmi?!

Əmr As:–Məgər Misir cənnətin əvəzi ola bilərmi?! Məgər Əlini öldürmək odu heç vaxt sönməyən cəhənnəm əzabı üçün münasib qiymət ola bilərmi?!

Müaviyə bu sözlərin qoşun arasında yayılacağından qorxub həyəcanla dedi:–Astdan danış, sözlərini bir kəs eşitməsin!"

Əmr As Misrə hakim olmaq arzusu ilə şamlılara dedi:–"Ey Şam əsgərləri! Öz səflərinizi nizama salın, başlarınızı öz Allahınıza icarə verin. Allahdan kömək istəyin, həm Onun düşmənləri, həm də öz düşmənlərinizlə cihad edin! Onları öldürün, Allah onları öldürüb məhv etsin!"¹

O biri tərəfdən də İmam (ə) bir at istədi, ona ağ rəngli bir at gətirdilər ki, çox güclü və cəld idi, iki cilovla cilovlanırdı. İmam (ə) onun yüyənini əlinə alıb bu ayəni tilavət etdi: **"Pak və münəzzəhdir o Allah ki, minik heyvanlarını bizim üçün ram etdi, halbuki bizdə o qüdrət və bacarıq yox idi. Hamımız Ona tərəf qayıdacağıq."**

Sonra əllərini qaldırıb belə dua etdi: **"İlahi, qədəmlər Sənə tərəf götürülür, bədənlər əziyyətə düşür, qəlblər ayılır, əllər göyə qalxır, gözlər açılır... İlahi, biz Peyğəmbərin həyatda olmadığı bir zamanda düşmənin çoxluğundan, arzu və istəklərimizin pərakəndəliyindən Sənə şikayət edirik. İlahi, bizimlə bu tayfa arasında haqq əsasında hökm et! Sən hakimlərin ən yaxşısısan."**²

Nəhayət, səfər ayının səkkizində, çərşənbə günü hərtərəfli hücumlar başlandı. Sübhün əvvəlindən gecəyə kimi davam edən bu döyüşdə tərəflər müsbət bir nəticə əldə etmədən öz mövqelərinə qayıtdılar. Cümə axşamı İmam (ə) sübh namazını qaranlıqda qıldı və dua oxuyandan sonra özü hücumu başladı. Onun ətrafındakılar da hər tərəfdən döyüşə girişdilər.³

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.189-190; "Vəqətu-Siffeyn", səh.237

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.186; "Vəqətu-Siffeyn", səh.230-231

³ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.151; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.8

Hücumdan əvvəl İmam (ə)-in etdiyi duanın bir hissəsi belə idi: *"İlahi, əgər bizi Öz düşməninə qalib etsən, bizi zülm etməkdən saxla və qədəmlərimizi haqq üçün möhkəmlət. Əgər onlar bizə qələbə çalsalar, bizə şəhadət nəsisib et, dostlarımdan sağ qalanları isə fitnələrdən saxla!"*¹

İMAM (Ə)-İN QOŞUNUNDAKI SƏRKƏRDƏLƏRİN ALOVLU ÇIXIŞLARI

Hər bir ordunun böyük şəxsiyyətlərinin və qoşun başçılarının çıxışları böyük bir təbliğat sayılır. Çox hallarda kiçik bir xitab böyük bir ordunu həyəcana gətirir və qələbəyə zəminə yaradır. Buna görə də səfər ayının doqquzunda, cümə axşamı günü İmam (ə)-in qoşunundakı böyük şəxsiyyətlər çıxış etməyə başladılar. İmam (ə)-in özündən əlavə, Əbdüllah ibni Bədil, Səid ibni Qeys və Malik Əştər çıxış edərək hər biri xas bir məntiqlə qoşunu düşmənlərə qarşı yürüşə təşviq etdilər.² Bu müddətdə müəyyən hadisələr də baş verdi ki, onların bəzilərini qeyd edirik:

1-KİM BU QURANI ƏLİNƏ ALAR?!

Əli (ə) döyüşü başlamazdan əvvəl höccəti tamam etmək üçün öz əsgərlərinə dedi:–Kim bu Qurani əlində tutub şamlıları ona dəvət edə bilər?

Bu vaxt Səid adlı bir cavan ayağa qalxıb öz hazırlığını bildirdi. İmam (ə) öz sözünü bir daha təkrar etdi. Yenə də həmin oğlan yerindən qalxıb dedi ki, mən hazıram. Əli (ə) Qurani ona verdi və o, Müaviyənin qoşununa tərəf yollandı. Qoşunun qarşısında dayanıb onları Allahın Kitabına əməl etməyə çağırırdı, lakin çox keçmədən düşmən tərəfindən şəhid edildi.³

2-İKİ HÜCRÜN MÜHARİBƏSİ

Hücr ibni Ədi Kindi Peyğəmbərin hüzuruna gəlib islamı qəbul etmiş, sonralar da Əli (ə)-in səmimi dostları və müdafiəçilərindən biri olmuşdu. O, İmam (ə)-in bir neçə sadıq dostu ilə birlikdə Müaviyənin cəlladları tərəfindən "Mərcü-Əzra" adlı yerdə (Şamın təqribən iyirmi kilometrliyində yerləşir) qətlə yetirildi. Tarixdə o, "Hücrül-xeyr", amma onun əmisi Hücr ibni Yəzid "Hücrüş-şərr" adı ilə tanınır.

Təsadüfən belə bir gündə yaxın qohum olmalarına baxmayaraq, bu iki Hücr bir-biri ilə qarşılaşdılar. Əvvəlcə Hücrüş-Şərr onu mübarizəyə dəvət etdi. Onlar nizə ilə döyüşən zaman Müaviyənin qoşunundan Xüzeymə adlı bir nəfər Hücr ibni Yəzidin köməyinə gəldi və Hücr ibni Ədini nizə ilə vurdu. Bu vaxt Hücrün dostları Xüzeyməyə hücum edib onu öldürdülər,

¹ "Vəqətu Siffeyn", səh.232

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.186; "Vəqətu-Siffeyn", səh.234; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.188

³ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.196; "Vəqətu-Siffeyn", səh.144

lakin Hücr ibni Yəzid qaçıb canını qurtardı.¹

3-ƏBDÜLLAH İBNI BƏDİLİN ŞAM ORDUSUNUN SOL CİNAHINA HÜCUMU

Peyğəmbər (s)-in yaxın səhabələrindən olan Əbdüllah ibni Bədil Xəzai İmam (ə)-ın ordusunda adlı-sanlı sərkərdələrdən idi. O, nəfsin saflığında, inqilabi ruhiyyədə və şücaətdə (Malik Əştərdən sonra) dillər əzbəri idi. Sağ cinahın rəhbərliyi ona, sol cinahını isə Əbdüllah İbni Abbasa tapşırılmışdı. İraqlı qarilər Əmmar Yasirin, Qeys ibni Sədin və Əbdüllah ibni Bədilin ətrafına toplaşmışdı.²

Əbdüllah hücumu keçməzdən qabaq öz silahdaşlarına dedi:—Müaviyə özünün layiq olmadığı bir məqamı iddia edir; o həmin məqamın həqiqi sahibləri ilə mübarizəyə qalxmış, batil bir məntiqə haqla döyüşə gəlmişdir. O, çöl ərəbləri və müxtəlif hizblərlə (dəstələrlə) birlikdə hücumu keçmiş, azgınlıq və zəlaləti onlar üçün gözəl cəzələndirmişdir. Allaha and olsun! Siz Allah tərəfindən olan bir nurun və aydın dəlilin sayəsindəsiniz. Tüğyançılar və zülmkarlarla mübarizə edin, onlardan qorxmayın. Sizin əlinizdə Allah tərəfindən olan bir Kitab ola-ola onlardan necə qorxa bilərsiniz?! Halbuki (bu Kitab) aydın və qəbul edilmiş bir Kitabdır. Siz Peyğəmbərlə birlikdə olanda da onlarla vuruşmusunuz. Allaha and olsun, onlar indi də elə o vaxtkı kimidirlər. Ayağa qalxın və Allah düşmənləri və öz düşmənlərinizlə döyüşmək üçün hərəkət edin!³

O, sol cinahın rəhbərliyini öhdəsinə alaraq, iki zirehli paltar geydi, hər əlinə bir qılınc götürdü və hücumu başladı. Elə ilk hücumda Müaviyənin qoşununu yolun üstündən qovub çıxartdı və Şam ordusunun sol cinahının sərkərdəsi olan Həbib ibni Məsləməni məğlub etdi. O çalışırdı ki, özünü Müaviyənin çadırına yetirsin və fəsadın kökünü kəssin. Müaviyə ilə, öluncəyə qədər onu müdafiə etmək barədə əhd-peyman bağlayan keşikçilər "beş divar" şəklində onu əhatə etmişdilər. Bu da Əbdüllahın irəliləməsinə mane olurdu. Lakin bu "divarlar" çox da çətinlik törətmədən bir-birinin ardınca süqut etdilər. Əbdüllah güclü hücumu keçməsinə baxmayaraq Müaviyənin xeyməsinə çatmamış vurulub şəhid edildi. Təbəri öz tarixində bu hadisəni İbni Müzahimin "Vəqəti-Siffeyn" kitabında⁴ yazdığına nisbətən daha aşkar şəkildə yazmışdır. O, belə yazır:

Əbdüllah düşmən ordusunun sol cinahına, Malik Əştər də sağ cinahına hücum edirdi. Malik zirehli paltarda itmişdi. Əlindəki Yəmən qılıncını endirəndə, sanki ondan su tökülür, qaldıranda da parıltısı gözləri qamaşıdırırdı. O, sağ cinahı darma-dağın etdi və Əbdüllah ibni Bədilin sayı üç yüz nəfərdən çox olmayan Quran hafizləri ilə çatdığı bir nöqtəyə çatdı,

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.195-196; "Vəqəti Siffeyn", səh.342

² "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.151

³ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.151; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.9; "Vəqəti-Siffeyn", səh.234

⁴ "Vəqəti-Siffeyn", səh.248

düşməni onların ətrafından qovdu. Onlar Maliki gördükdə sevindilər, dərhal İmam (ə)-ın vəziyyətini soruşdular. O həzrətin salamat olduğunu və ordunun sol cinahında vuruşduğunu eşitdikdə, Allaha şükür etdilər. Bu zaman Əbdüllah özünün azsaylı qoşunu ilə irəliləmək və Müaviyənin keşikçilərini öldürəndən sonra onun özünü tutmaq üçün ısrar edirdi. Lakin Malik ona xəbər göndərdi ki, irəli getməsin, elə olduğu yerdə dayanıb, özünü müdafiə etsin.¹

Əbdüllah ildırım sürətli bir hücumla keşikçiləri darmadağın edib Müaviyəyə çata biləcəyini təsəvvür edirdi. Buna görə də hər iki əlində qılınc olan halda öz köməkçiləri ilə hücumla başladı. Qarşısına çıxan hər kəsi bir zərbə ilə yerə səirdi. Nəhayət o qədər irəlilədi ki, Müaviyə öz yerini dəyişməyə məcbur oldu. Əbdüllahın bu hücumdakı maraqlı işlərindən biri hücum edəndə "Ya ləsarati Osman" deyərək Osmanın intiqamını almaq barədə şüar verməsi idi. Məqsədi də öz qardaşı Osman idi ki, elə bu döyüşdə öldürülmüşdü. Lakin düşmənlər başqa cür başa düşür və heyrətdə donub qalmışdılar: Əbdüllahın camaatı xəlifə Osmanın intiqamını almağa çağırması necə mümkün ola bilərdi?!

Nəhayət, Müaviyə öz canına ciddi şəkildə təhlükə hiss etdi və sağ cinahın sərkərdəsi Həbib ibni Məsləməyə bir neçə dəfə xəbər göndərdi ki, onun köməyinə çatsın. Lakin Həbibin söyləri heç bir nəticə vermədi: o, Əbdüllahı geri qaytara bilmədi. Onunla Müaviyənin xeyməsi arasında çox məsafə yox idi. Müaviyə çarəsiz qalıb keşikçilərə əmr verdi ki, daş atmaqla onunla döyüşə girişsinsinlər. Onlar Əbdüllahın azsaylı qoşununa daş atmaqla hücum etdilər. Əbdüllah yaralandı və torpağa düşdü.²

Müaviyə qəti bir təhlükədən xilas olduğu üçün çox sevindi, onun cəsədinin üstünə gəldi. Müaviyənin yaxın adamlarından olan Əbdüllah ibni Amir öz əmmaməsini Əbdüllahın üzünə sərdi və ona rəhmət göndərdi. Müaviyə onun üzünü açmağa ısrar edirdi, lakin Əbdüllah ibni Amir bu işdən imtina edirdi, çünki aralarında qədimdən dostluq var idi. Müaviyə onun burun-qulağını kəsməyəcəyinə dair söz verdikdən sonra, İmam (ə)-ın şücaətli sərkərdəsinin üzünü görə bildi. Gözü Əbdüllaha sataşanda dedi:— Allaha and olsun ki, bu onların böyüyüdür! İlahi, məni qalan iki qəhrəmana—Əştər Nəxəi və Əşəs Kindiyə—qalib et!"³

Sonra Əbdüllah kimi misilsiz qəhrəmanın şücaət və qəhrəmanlığı barəsində Ədi ibni Hatəmin şerini oxudu. O şerin ilk beyti belədir:

"Cəngavər o kəsdir ki, əgər müharibə ona diş qıdırtsa, o da elə etsin, əgər qol çırmasa, o da qolunu çırmasın."⁴

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.196; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.151-152

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.242-246

³ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.153-154; "Vəqətu-Siffeyn", səh.246; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.13-16; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.398; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.197

⁴ Yəni orada

MÜHARİBƏNİN "LEYLƏTUL-HƏRİR"Ə QƏDƏR DAVAM ETMƏSİ

İki qoşun arasında əsil döyüşlər 38-ci ilin səfər ayının birində başladı və ayın on üçündə günortaya qədər davam etdi. Tarixçilər o ayın ortancıl gecəsini "Leylətül-hərİR" adlandırırlar. "HərİR" ərəb dilində itin ulamasına deyilir, çünki o gecə Müaviyənin əsgərləri aldıkları ağır zərbələrə görə it kimi ulayırdılar. Müaviyənin və əməvilərin hökumətinin tamamilə məhv edilməsinə az qalırdı, amma bu zaman Əmr As hiylə işlədərək İmam (ə)-ın qoşununda ixtilaf yaratdı və beləliklə həlledici anlarda döyüşü dayandırdı. Nəhayət, ayın on yeddisində, cümə günü hadisə "həkimyyətlə" nəticələndi və müharibənin müvəqqəti olaraq dayandırılması elan olundu. Tarixçilər Siffeyn hadisələrini ayın onuna kimi tərtiblə, ardıcıl yazmışlar, lakin ondan sonrakı hadisələrin arasındakı bağlılığı itirmişlər.¹

İndi "Leylətül-HərİR" günü günortaya qədərki vaxt ərzində baş verən hadisələri qeyd edirik.

AYIN ONUNDA BAŞ VERƏN HADISƏLƏR

Səfər ayının onu günəş üfuku yarib öz nurunu qan gölünə dönmüş Siffeyn çölünə saçdı. İmam (ə)-ın vurğunları və şəhadət aşiqləri-Rəbiə qəbiləsi o həzrəti göz bəbəyi kimi qoruyurdular. Onların sərkərdələrindən biri ayağa durub dedi:—"Kim ölümə beyət əli verib öz canını Allaha satar?!"

Bu vaxt yeddi min nəfər ayağa qalxdı və öz sərkərdələri ilə yenidən beyət etdilər, üstəlik dedilər ki, Müaviyənin xəyməsinə daxil olana qədər irəliləyəcək, arxaya da baxmayacaqlar. Onların nə qədər iman aşiq olduqlarını bilmək üçün onlardan birinin dediyi sözü qeyd etmək kifayətdir: "Əgər sizdən axırıncı bir kişi sağ qala-qala Əliyə zərər yetişsə, ərəblər içində üzünüz olmayacaq!"

Müaviyə onların rəşadət və şücaətini görəndə ixtiyarsız olaraq onları tərifləməyə başladı və belə bir şer oxudu:

"Əgər desən ki, Rəbiə qəbiləsi meydana arxa çevirdi,

*Gözlənilmədən onların yığcam dəstələrini dağ kimi döyüşən halda görəcəksən."*²

SAĞ CİNAHIN YENİDƏN BƏRPA EDİLMƏSİ

Rəbiə qəbiləsinin göstərdiyi rəşadətlə müqayisədə Müzər qəbiləsi zəiflik göstərdi. İmam (ə)-ın ordusunun sol cinahı, onun sərkərdəsi Əbdüllah ibni Bədilin öldürüldüyünə və Müzər qəbiləsinin meydandan qaçmasına görə məğlubiyyətə uğradı, bundan sonra o cinahın döyüşçüləri İmam (ə)-ın sərkərdəlik etdiyi mərkəzi cinaha qoşuldular. İmam (ə) sağ cinahı yenidən bərpa etmək üçün Səhl ibni Hənifi ona sərkərdə təyin etdi, lakin şamlıların Həbib ibni Məsləmənin rəhbərliyi ilə olan sel kimi hücumları təzə təyin olunmuş sərkərdəyə mövcud vəziyyəti nizama salmaq üçün imkan vermədi.

¹ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.387-390

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.4

İmam (ə) Müzər qəbiləsinin sağ cinahda möhkəm dayanmamasından xəbərdar olduqda dərhal Maliki çağıraraq ona fərman verdi ki, İslami inzibati itirən bu qəbiləyə belə desin: **"Nə üçün qarşılaşmağı bacarmadığınız ölümdən müvəqqəti həyata qaçırsınız?!"**

Malik məğlubiyyətə uğramış sağ cinahın qarşısında dayanıb İmam (ə)-in sözünü onlara çatdırdı və çox həyəcanlı bir çıxışda dedi:—**"Cihad meydanından qaçmaq izzətin və başıucalığın əldən getməsinə, beytul-malın tələf olmasına, həyatda zillətə, dünya və axirətdə rüsvayçılığa, Allahın qəzəbinə və Onun dərddli əzabına səbəb olacaq. Dışlərinizi bir-birinə bərk-bərk sıxın və düşmənin qarşısına öz başlarınızla çıxın!"**

Bunu deyib sağ cinahı nizama saldı, hücumu özü başladı, Müaviyənin qoşununun (İmam (ə)-in qoşununun sol cinahı ilə üzbəüz olan) sol cinahını geriye oturtdu və Müaviyənin mərkəzi cinahına çatdı.¹

İmam (ə) sağ cinahın məğlubiyyətdən sonra yenidən nizama salınmasından xoşhal oldu, onlara buyurdu: **"İndi səbirli olun ki, sizə Allah tərəfindən sabitlik və rahatlıq nazil oldu və Allah sizi yəqinlə möhkəmlətdi. Məğlub olanlar (döyüş meydanında möhkəm dayanmayanlar) bilsinlər ki, özlərini ilahi qəzəb və bəla qarşısında qoymuşlar. Cihaddan qaçmaq həmişə Allahın qəzəbi və zillətlə yanaşıdır."**²

ÖZÜN ÖLDÜRÜRSƏN, ÖZÜN DƏ MATƏM TUTURSAN!

Sənanın şimal şərqində yerləşən Məarib şəhəri onda olan böyük bir səddə görə məşhurlaşmışdı (bu sədd 542-570-ci illər arasında dağıdılmışdır). Yəmənin qəbilələri bu səddin bərkətindən inkişaf etmiş və güclü əkinçilikdən bəhrələnmişlər. Bu sədd "Ərm" adı ilə məşhur olan sel nəticəsində dağılmış, şəhər əhalisi də Ərəbistanın digər məntəqələrinə səpələnmiş, əksəriyyəti Şam, İordoniya, Fələstin və İraqda məskunlaşmışdılar. Onlar dağınıq halda olmalarına baxmayaraq, öz əsil-nəsəblərini tamamilə qoruyub saxlamışdılar. Buna görə də Əzd, Müzər, Kində, Xüzaə və Rəbiə qəbilələrinin bəzi şaxələri İraqda, bəziləri isə Şam, İordoniya və Fələstində yaşayırdılar.³

İmam (ə)-in ordunu tərtib etməkdə seçdiyi yol bu idi ki, İraqda yaşayan hər qəbilənin üzvləri həmin qəbilənin başqa yerlərdə yaşayan üzvləri ilə qarşı-qarşıya dursunlar. Çünki bu cür qarşıdurmalar insani duyğuların təhririk olunmasına səbəb olur, nəticədə şiddətli qan axıdılmasının qarşısı alınır.⁴

Bir gün Xəsəmi qəbiləsinin Şamda yaşayanlarının başçısı Əbdüllah həmin qəbilənin İraqda yaşayanlarının başçısı ilə görüşmək istədi. Çox çəkmədən bu görüş baş tutdu. Şamlı qəbilə başçısı təklif etdi ki, hər ikisi müharibəni saxlayıb nəticəni gözləsinlər, hansı tərəf qələbə çalsa, onunla bəyət etsinlər. Lakin onların müzakirəsi heç bir fayda vermədi. Çünki İraqlı qəbilə başçısı bu təklifi heç cür qəbul etmədi və İmam (ə)-dan ayrılmaq

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.14

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.12 "Vəqətu-Siffeyn", səh.250; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.197-198

³ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.14

⁴ "Möcmül-büldan", 5-ci cild, səh.34-35

istəmədi. Sonra bu iki qəbilənin arasında təkbətək döyüş başlandı. İraqlı qəbilədən olan Vəhəb ibni Məsud Xəsəmi şamlılardan olan öz rəqibini yerə sərdi. Bu zaman şamlı qəbilədən bir nəfər hücum edərək iraqlı xəsəmilərin rəisini—Əbu Kəbi öldürdü, sonra onun cənazəsinə baxıb ağlaya-ağlaya dedi:—"Mən Müaviyəyə itaət etdiyim üçün səni öldürdüm, halbuki mənim yaxın qohumum idin və səni onlardan çox istəyirdim. Allaha and olsun, nə deyəcəyimi bilmirəm. Yalnız bunu deyə bilərəm ki, şeytan bizi azdırmışdır. Qüreyş bizi öz əllərində bir alətə döndərmişdir!"

Qəbilələr arasındakı təkbətək döyüşlər hər iki tərəfdən səksən nəfərin öldürülməsi ilə sona çatdı.¹

TARIX TƏKRAR OLUNUR

Siffeyn müharibəsində bu hadisənin oxşarı az-çox baş vermişdir ki, onların bəzilərini qeyd edirik:

1-İraqlılardan Nəim ibni Süheyb Bəcli öldürülmüşdü. Onun əmioğlu Nəim ibni Haris Bəcli Şam ordusunda idi və Müaviyədən israrla tələb edirdi ki, öz əmioğlusunun cəsədini dəfn etsin. Müaviyə bu işə icazə vermir və bəhanə gətirərək deyirdi ki, Osman bunların qorxusundan gecə dəfn olundu. Lakin o dedi:—"Ya gərək bu işi görəsən, ya da gedib Əliyə qoşulacağam!" Nəhayət Müaviyə ona, öz əmioğlusunun cənazəsini dəfn etməyə icazə verdi.²

2-Əzd qəbiləsinin iki şaxəsi qarşı-qarşıya dayandı. Onlardan birinin başçısı dedi:—"Böyük bələlardan biri budur ki, bir qəbilədən olan iki şaxə bir-birinə qarşı dayansın. Allaha and olsun ki, biz bu müharibədə öz əlimizlə özümüzün əl-ayağımızı kəsib-doğramaqdan başqa bir iş görmürük. Əgər bu işi görməsək, öz qəbiləmizə və başçımıza kömək etməmiş olarıq, görsək də öz izzətimizi puça çıxarar, həyat işigimizi söndürmüş olarıq."³

3-Şamlılardan bir nəfər meydana girib mübariz istədi. İraqlılardan biri onun qabağına çıxdı, aralarında şiddətli döyüş başlandı, nəhayət iraqlı şamlının boynundan tutub zərbə ilə yerə vurdu və sinəsinin üstündə oturdu. Onun dəbilqəsini çıxarıb niqabını üzündən götürdükdə öz doğma qardaşı olduğunu gördü. O, İmam (ə)-ın dostlarından istədi ki, İmam (ə) onun vəzifəsini aydınlaşdırsın. İmam (ə) buyurdu ki, onu azad etsinlər. Onu buraxdılar, o da yenidən Müaviyəyə qoşuldu.⁴

4-Müaviyənin qoşunundan Süveyd adlı bir nəfər meydana gəlib mübariz çağırırdı. İmam (ə)-ın qoşunundan Qeys onun qarşısına çıxdı. Yaxınlaşanda bir-birini tanıdılar, hər biri digərini öz rəhbərinə qoşulmağa dəvət etdi. Qeys

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.204-205; "Vəqətu-Siffeyn", səh.252-258

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.14; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.207; "Vəqətu-Siffeyn", səh.259; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.154

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.209; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.15; "Vəqətu-Siffeyn", səh.262

⁴ "Nəhcül-əblğənin şərh (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.215; "Vəqətu-Siffeyn", səh.272

Əli (ə)-a olan imanının mərtəbələrini öz əmioğlusuna aydınlaşdırıb dedi:– "Tək olan Allaha and olsun! Əgər bacara bilsəm, əlimdəki qılıncı bu ağ xeyməyə (Müaviyənin xeyməsinə işarə etdi) o qədər vuraram ki, onun sahibindən heç bir əsər-ələmət qalmasın."¹

ŞİMR İBNI ZİL-CÖVŞƏN İMAM (Ə)-İN QOŞUNUNDADIR

Dünyanın qəribəliklərindən biri də budur ki, Şimr Siffeyn müharibəsində İmam (ə)-a qarşı sədaqət və vəfadarlıq göstərirdi. O, Ədhəm adlı bir nəfərlə vuruşanda alından ağır yaralandı və onun alın sümüyü sındı. O da əvəzini çıxmaq üçün şamlıya bir qılınc zərbəsi endirdi, lakin zərbə boş çıxdı. Şimr dincəlmək üçün öz xeyməsinə qayıtdı, su içdikdən sonra bir nizə götürüb meydana getdi və gördü ki, onun şamlı rəqibi yerindəcə dayanıb. Ona möhlət vermədi, nizə ilə vurub atdan yerə saldı. Əgər şamlılar onun köməyinə gəlməsəydilər, Şimr onu öldürəcəkdə. Bu vaxt Şimr dedi:–"Bu nizə elə o qılınc zərbəsinin əvəzində!"²

ŞƏHADƏTLƏ İFTIXAR ETMƏK

Şəhadət iftixarı və Allahla görüşə eşq müqəddəs hədəf uğrunda döyüşən imanlı və axirətə etiqadı olan insanlarda bir amaldır və bu, başqa xalqlar arasında mövcud deyildir. Şəhadətə olan eşq-məhəbbət cihadın ən böyük amilidir. Şəhid bu əqidə ilə müvəqqəti dünya həyatını əbədi həyatla dəyişir və bu yolda canından keçir.

Siffeyn müharibəsində bir gün Bəni-Əsəd qəbiləsindən olan güclü bir pəhləvan Şam qoşunu tərəfdən meydana girib mübariz istədi. İraqlılar bu pəhləvanı görüb geri çəkildilər. Lakin gözlənilmədən Müqəttə Amiri adlı qoca bir kişi ayağa qalxıb döyüşə getmək istədi. İmam (ə) onu meydana getməyə qoymadı. O pəhləvanın "Bir kişi varmı qabağa çıxsın?!" - deyə çəkdiyi nəre qulaqları cingildədir, hər dəfə də şəhadət aşiqi olan o qoca kişi onunla döyüşmək üçün ayağa qalxırdı. İmam (ə) da onun getməsinə mane olurdu. Axırda qoca kişi dedi:–"Ey İmam, icazə verin, bu döyüşdə iştirak edirəm, ya şəhid olub cənnətə yola düşüm, ya da onu öldürüb şərini sizdən uzaq edirəm."

Bu dəfə İmam (ə) icazə verdi və onun barəsində dua etdi. Bu qocanın aşiqanə və rəşadətli hücumları şamlı pəhləvanın canına elə vəlvələ saldı ki, qaçmağa başladı, meydandan uzaqlaşaraq Müaviyənin xeyməsinə çatdı. Qoca kişi də onu ora qədər qovdu, amma ələ keçirə bilmədiyi üçün əvvəlki yerinə qayıtdı.

Əli (ə) şəhadətə çatandan sonra camaat Müaviyə ilə bəyət etdi. Bu zaman Müaviyə Müqəttə Amirini çağırırdı. O, qocalıq dövrünü yaşadığı halda,

¹ "Nəhcül-bəlağənin şərh-i" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.213; "Vəqətu-Siffeyn", səh.268

² "Nəhcül-bəlağənin şərh-i" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.213; "Tarixi Təbəri", 3-cü cild, səh.18

Müaviyənin yanına gəldi. Müaviyə ona dedi:–Qardaş, əgər bu vəziyyətdə bura gəlməsəydin, əlimdən qurtarmazdın.

Amiri:–Səni and verirəm Allaha, mənə öldür və bu zillətli yaşayışdan qurtar!

Müaviyə:–Səni heç vaxt öldürməyərəm, çünki mənə lazımsan.

Amiri:–İstəyin nədir?

Müaviyə:–Səninlə qardaş olmaq istəyirəm.

Amiri:–Mən keçmişdə Allah xatirinə səndən ayrılmışdım. Allah qiyamət günü bizi bir yerə yığıb səninlə mənim aramda qəzavət edənə qədər elə o fikirdə də qalacağam.

Müaviyə:–Qızını mənə ver.

Amiri:–Sənin bundan asan xahişini rədd etdimsə, bu xahişini sözsüz rədd edərəm.

Müaviyə:–Məndən bir hədiyyə qəbul et.

Amiri:–Sənin hədiyyənə ehtiyacım yoxdur.¹

HƏRBI TAKTIKA

Onuncu və ondan sonrakı günlərdə iraqılı süvarilərlə şamlı süvarilər arasında şiddətli çarpışmalar başlandı, bu zaman Imam (ə)-in ordusundan min nəfər şamlıların mühasirəsinə düşdü və onların mərkəzi qərargahla olan rabitələri kəsildi. Bu vaxt Imam (ə) uca səslə buyurdu: **"Bir kəs yoxdurmu ki, Allahın razılığını alsın və axirətin müqabilində öz dünyasını satsın?!"**

Əbül-Əziz adlı bir nəfər Imam (ə)-in yanına gəlib dedi:–"Hər nə əmr etsən, yerinə yetirməyə hazıram." O, boz ata minmişdi, bədəni zirehli paltarda qərq olmuşdu, gözlərindən başqa bir yeri görünmürdü. Imam (ə) onun üçün dua edib buyurdu: "Şam qoşununa hücum edib özünü mühasirədəkilərə çatdır. Onlara yaxınlaşdıqda de ki, Əmirəl-möminin sizə salam göndərir və istəyir ki, siz o tərəfdən təkbir deyəsınız, biz də bu tərəfdən; siz o tərəfdən hücum edin, biz isə bu tərəfdən. Sonra mühasirəni yarıb, sizi azad edək."

Imam (ə)-in göndərdiyi adam şücaətlə Şam qoşununa hücum edib özünü mühasirədəkilərə çatdırdı. Onlar Imam (ə)-in göndərdiyi xəbəri eşidəndə sevindilər. Bu vaxt hər iki tərəfdən təkbir və "la ilahə illəllah" səsləri ucaldı, mühasirə yarıldı və mühasirədəkilər Imam (ə)-in qoşununa qoşuldular. Şamlılar səkkiz yüz nəfər tələfat verməklə geri çəkildilər, bununla da müharibə müvəqqəti olaraq sakitləşdi.²

MÜHARİBƏNİN QIZĞIN ÇAĞINDA SIYASI HƏRƏKƏTLƏRİN ARTMASI

Hərbi icmalçılar Əli (ə)-in qoşununun hərtərəfli hücumunun

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.278; "Nəhcül-bəlağənin şərh-i" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.223-224

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.308; "Nəhcül-bəlağənin şərh-i" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.243

əvvəllərində, qələbənin o həzrətin tərəfində olacağını qeyd edirlər. Çünki vəziyyətin günbəgün o həzrətin xeyrinə olaraq dəyişdiyini, Müaviyənin qoşununun isə ölüm və məhv olmaqla təhdid olunduğunu öz gözləri ilə görürdülər. Bu qələbənin bir neçə səbəbi var idi. Onların bəzilərini qeyd edirik:

1-Həzrət Əli (ə)-ın layiqli və dahi rəhbərliyi. Məhz belə düzgün hərbi rəhbərlik nəticəsində Müaviyənin tərəfindən öldürülənlər İmam (ə)-ın ordusundan öldürülənlərdən təqribən iki qat çox idi. (Siffeyn müharibəsində hər iki tərəfdən öldürülənlərin sayını sonda qeyd edəcəyik).

2-İmam (ə)-ın misilsiz şücaəti. Dünyada o həzrətin şücaətinin misli görünməmişdir. O həzrətin düşmənlərinin birinin dediyi kimi, Əli hansı pəhləvanla qarşılaşırdısa, torpağı onun qanı ilə suvarırdı. Bu şücaətlər sayəsində böyük pəhləvanların şəri İraq ordusunun başı üstündən götürüldü, düşmənin canına qorxu düşdü və onların əksəriyyəti meydandan qaçdılar.

3-İmam (ə)-ın əsgərlərinin o həzrətin haqq olan imamət və xilafətinə, təqva və fəzilətinə olan sarsılmaz əqidə və inamları. İstər islam ümmətinin rəhbərliyinin Allah tərəfindən təyin olunmasını, istərsə də ənsar və mühacirin seçməsinə əsas götürən haqq-ədalət tərəfdarları hamılıqla batilə qarşı vuruşmaq, zülmkarlara qarşı mübarizə etmək üçün İmam (ə)-ın bayrağı altına yığışmışdılar. Halbuki Müaviyənin əsgərlərinin vəziyyəti tamamilə başqa cür idi. Onların bəziləri "məzlum xəlifə"nin intiqamını almaq üçün, əksəriyyəti isə maddi qərəzlər və dünyəvi məqsədlər üçün Müaviyənin ətrafına yığışmışdılar, bəziləri isə Əli (ə)-a bəslədikləri qədim ədavətə görə Müaviyənin ardına düşmüşdülər.

4-İmam (ə)-ın qoşununda islam ümmətinin ən sevimli və tanınmış şəxsiyyətlərinin olması. Bu kimi şəxsiyyətlər "Ühüd", "Bədr" və "Hüneyn" müharibələrində Peyğəmbər (s)-lə birlikdə cihad etmiş, həzrət də onların sədaqət və paklıqlarını təsdiqləmişdi. Onlardan Əmmar Yasir, Əbu Əyyub Ənsari, Qeys ibni Səd, Hücr ibni Ədi, Əbdüllah ibni Bədil və s. kimiləri göstərmək olar. Onların İmam (ə)-ın qoşununda iştirak etməsi Müaviyənin ordusunda olan çoxlu qərəzsiz, lakin sadə əsgərlərin qəlbinə şəkk-şübhə və tərəddüd salmışdı.

Bu və bu kimi digər amillər nəticəsində Müaviyə və (onun ayrılmış əqli olan) Əmr As labüd olan məğlubiyyətin qarşısını almaq üçün gizli fəaliyyətlərə başlayaraq İmam (ə)-ın ordusunun qələbəsini məğlubiyyətlə nəticələndirmək istədilər. Məsələn, İmam (ə)-ın sərkərdələri ilə gizli məktublaşmaq, onların diqqətini cəlb etmək, o həzrətin ordusunda təfriqə və ikitirəlik yaratmaq və s. kimi işlərə əl atırdılar.

Siffeyn müharibəsində İmam (ə)-a ən çox vəfadar qalan Rəbiə qəbiləsi idi. Müzər qəbiləsində müəyyən qədər zəiflik müşahidə olunurdu, amma Rəbiə qəbiləsi öz yerində dağ kimi dayanmışdı. İmam (ə)-ın gözü onların bayrağına sataşanda soruşdu: "Bu bayraqlar kimindir?" Dedilər ki, Rəbiə qəbiləsinindir. Buyurdu: **"Bunlar Allah bayraqlarıdır. Allah onların**

***sahiblərini qorusun, onları mətin və sabit qədəm etsin.*"¹**

İmam (ə)-a xəbər verdilər ki, bu qəbilənin başçılarından olan Xalid ibni Müəmmər Müaviyə ilə gizli əlaqə yaratmış və onların arasında məktublaşma başlanmışdır. İmam (ə) dərhal onu və Rəbiə qəbiləsinin sair başçılarını çağıraraq dedi:—"E Rəbiə qəbiləsi! Siz mənim dövlətimə "ləbbeyk" deyənlər və mənim köməkçilərimsiniz. Mənə xəbər çatıb ki, sizin dostlarınızdan biri Müaviyə ilə məktublaşır. (Sonra üzünü Xalidə tutub dedi:) Sənin barəndə eşitdiyim söz düz olsa, səni bağışlayıb aman verirəm, bu şərtlə ki, Hicaza, İraqa, yaxud Müaviyənin hakimiyyət dairəsində olmayan hər hansı bir yərə gedib orada yaşayasan. Əgər sənin barəndə deyilənlər yalan olsa, bizim yanar qəbləmizi, arxayınlıq verən andlarımızla sərnləşdir."

O elə oradaca and içərək heç vaxt belə bir işin olmadığını dedi. Onun dostları dedilər ki, əgər bu xəbər düz olsa, səni öldürəcəyik. Onların içində Ziyad ibni Həfsə İmam (ə)-a dedi:—"Xalidin and içdiyinə görə onun etimadını ələ gətir ki, sənə xəyanət etməsin."²

Mövcud məlumatlar göstərir ki, o, Müaviyənin Əli (ə)-ın ordusundakı casuslarından idi. Qəlbənin yaxın olduğu, hətta Müaviyənin özünün belə, ələ keçəcəyi anlarda Xalid geri çəkilmək əmri verir, sonra isə öz əməlinə bir bəhanə gətirirdi. Bu barədə aşağıdakı hadisəni qeyd edirik:

İmam (ə)-ın qoşununun sol cinahını təşkil edən Rəbiə qəbiləsinin sərkərdəsi Əbdüllah İbni Abbas idi. Bu cinah Şam ordusunun sağ cinahı ilə qarşı-qarşıya idi. (Şam ordusunun sağ cinahına Şamın ən nüfuzlu adamları olan Zulkəla Hümeyri və Übeydullah ibni Ömər rəhbərlik edirdi.) Zulkəla və Übeydullahın rəhbərlik etdiyi Hümeyr qəbiləsinin süvariləri və piyada qoşunu İmam (ə)-ın ordusunun sol cinahına hücumla keçdi, lakin irəliləyə bilmədilər. İkinci hücumdan əvvəl Übeydullah ibni Ömər qoşunun qarşısında dayanıb dedi:—"Osmanı bax bu iraclılar öldürmüşdür! Əgər onları məğlub etsəniz, onun intiqamını alar, Əlini məhv edərsiniz!"

Bu hücumda da Rəbiə qəbiləsi xas bir təmkinlə müdafiə olundular, bir-iki zəif adamdan başqa heç kəs geri çəkilmədi. İmam (ə)-ın ordusunda itibaxışlı adamlar dedilər ki, Xalid əsgərlərin bəzilərini geri çəkilməyə vadar etmək istəyirdi, lakin onların təmkin və müqavimətini gördükdə dərhal onlara tərəf qayıtdı və öz əməlinə bəhanə gətirməyə başlayıb dedi:—"Geri qayıtmaqda məqsədim bu idi ki, fərariləri sizə tərəf qaytaram."³

İbni Əbil-Hədid yazır: "Kəlbə və Vəqidi kimi tarixçilər inanırlar ki, o ikinci hücumda qəsdən geri çəkilməyə dair fərman vermişdi ki, İmamın sol cinahdakı qoşununu məğlubiyyətə düşür etsin. Çünki Müaviyə Xalidə söz vermişdi ki, əgər İmam qalib gəlsə, Xorasanın hakimiyyətini ona verəcəkdir."⁴

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.225-226; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.18-19

²Yenə orada

³ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.156; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.19

⁴ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.228

Ibni Müzahim isə belə yazır: "Müaviyə Xalidə xəbər göndərmişdi ki, əgər o, bu döyüşdə qələbə çalarsa, Xorasanın hakimiyyəti onundur. Xalid Müaviyəyə aldı, lakin öz arzusuna çatmadı. Çünki Müaviyə hakimiyyətə gələndə onu bir hakim kimi Xorasana göndərdi, lakin o, Xorasana çatmamış yarı yolda həlak oldu."¹

Şam ordusunun əsgərləri Übeydullah ibni Ömər ilə fəxr edib deyirdilər: "Pakizənin pakizə oğlu bizimlədir!" İraqlılar isə Məhəmməd ibni Əbi Bəkr ilə fəxr edib onu Təyyib (pakizə) ibni Təyyib adlandırırdılar.

Hümeyr və Rəbirə arasında olan şiddətli döyüşlərdə hər iki tərəf çoxlu insan tələfatı verdi. Bu döyüşün ən az tələfatı bundan ibarət idi: İmam (ə)-in qoşunundan beş yüz nəfər tam yaraqlı halda meydana daxil oldu və Şam ordusundan da elə həmin sayda olan qoşunla qarşılaşdı. Onların arasında baş verən şiddətli döyüşdən sonra bir nəfər belə sağ qayıtmadı və hamısı qətlə yetirildi, orada cəsədlərdən ibarət bir "təpə" yaranmışdı. Bu təpəyə "Təllül-cəmacim" (başlar təpəsi) adı vermişdilər. Bu döyüşdə Müaviyənin ən böyük arxası sayılan və Hümeyr qəbiləsini onun mühafizəsi üçün səfərbər edən Zulkəla Xəndəfin əli ilə öldürüldü. Bundan sonra Hümeyr qəbiləsinin arasına qəribə bir çaxnaşma düşdü.²

2-Übeydullah ibni Ömər döyüşün ən qızgın çağlarında fitnə və ixtilaf yaratmaq üçün bir nəfəri həzrət Müctəbə (ə)-in yanına göndərərək onunla görüşmək istədiyini bildirdi. Həzrət Müctəbə (ə) atasının icazəsi ilə onunla görüşdü. Söhbət əsasında Übeydullah həzrət Müctəbə (ə)-a dedi:—Sənin atan həm keçmişdə, həm də hal-hazırda Qüreyşin qanını axıdıb. Sən onun canişini olmağa hazırsanmı? Bu halda səni "müsəlmanların xəlifəsi" kimi təqdim edərik!

Həzrət Müctəbə (ə) qəzəblənib onun təklifini rədd etdi və imamət elmi vasitəsi ilə onun müsibətli aqibətindən xəbər verib dedi:—Səni bu gün-sabah öldürülmüş halda görürəm. Ağah ol ki, şeytan sənin çirkin işlərini nəzərində gözəl cəmləndirmişdir."

Ravi yazır: "Übeydullah o gün, yaxud onun sabahı yaşıl geyimli dörd min nəfərlik bir qoşunla meydana çıxdı və elə həmin gün Həmdan qəbiləsindən olan Hani ibni Xəttabın əli ilə cəhənnəmə vasil edildi."³

3-Müaviyə fəsahtətli və gözəl danışığı olan qardaşı Ütbə ibni Əbi Süfyanı çağıraraq dedi:—Əşəs ibni Qeyslə görüş və onu sazişə dəvət et." O, İmam (ə)-in qoşununa yaxınlaşıb uca səslə Əşəsi çağırdı. Əşəsə xəbər verdilər ki, Müaviyənin qoşunundan bir nəfər onunla görüşmək istəyir. Əşəs dedi ki, adını soruşun. Ona "Əbu Süfyanın oğludur" - deyərək xəbər verdilər, o dedi:— "O, əyyaş və əhli-kef bir cavandır. Onunla görüşmək lazımdır."

Danışıklarda Ütbə Əşəsə dedi:—Əgər Müaviyə Əlidən savayı, başqa bir adamla görüşmək istəsəydi səninlə görüşərdi. Çünki sən iraqlıların başçısı,

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.306

² "Vəqətu Siffeyn", səh.297; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.233

³ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.233; "Vəqətu-Siffeyn", səh.297

yəmənliyə bəyüysən. Sən Osmanın kürəkəni və onun təyin etdiyi hakim idin, özünü Əlinin başqa sərkərdələri ilə müqayisə etmə! Əştər Osmanı öldürmüş, Ədi ibni Hatəm də onu qətlə yetirmək üçün camaatı təhrik etmişdir. Səid ibni Qeys həmin adamdır ki, Əli onun diyəsinə boynuna almışdı. Şüreyh və Zəhr ibni Qeys həvayi-nəfsdən başqa bir şey tanımırlar. Sən duz-çörək haqqını tanıyan bir adam kimi irahlıları müdafiə etdin, təəssüb üzündən şamlılarla mübarizəyə qalxdın. Allaha and olsun, işimizin hara gəlib çıxdığını özün yaxşı bilirsən. Demirəm Əlidən ayrılıb Müaviyəyə kömək et. Biz, hər ikimizin xeyrinə olacağı halda səni orada qalmağa dəvət edirik."

Ravi iddia edir ki, Əşəs gizlədə Müaviyə ilə əlaqə yaratmışdı və müharibənin müvazinətini Müaviyənin xeyrinə dəyişmək üçün fürsət gözləyirdi. O cavab verərkən əvvəldə Əli (ə)-ı təriflədi və Ütbənin sözlərini bircə-bircə rədd etdi, lakin axırda müharibəni dayandırmaq üçün öz razılığını işarə ilə bildirdi və dedi:—"Sizin sağ qalıb yaşamağa olan ehtiyacınız bizimkindən çox deyildir. Mən bu iş barəsində fikirləşirəm və inşallah, öz fikrimi bildirəcəyəm."

Ütbə geri qayıdıb hadisəni Müaviyəyə xəbər verdi. Müaviyə sevinərək dedi:—"O, sülh üçün öz razılığını bildirmişdir!"¹

4-Müaviyə Əmr Asa dedi:—Əlidən sonra adlı-sanlı adam İbni Abbasdır. Əgər o bir söz desə, Əli onunla müxalifət etməz. Tez ol, bir çarə fikirləş. Müharibə bizim amanımızı kəsdi! Biz yalnız şamlılar tamamilə qırılıb qurtarandan sonra İraqa çata bilərik!" Əmr As dedi:—"İbni Abbas heç vaxt aldanmaz. Əgər onu aldatmaq mümkün olsaydı, Əlini də aldatmaq mümkün olardı."

Müaviyənin ısrarından sonra o, İbni Abbasa bir məktub yazdı, məktubun axırında onun barəsində bir şer də qoşdu. Əmr As məktubla yazdığı şəri Müaviyəyə göstərəndə o dedi:—"Sənin məktubun bu gözəl şerlə əsla uyğun deyil."

Fırıldaqqı və hiyləgər qoca—Əmr As bu məktubda və şerdə Abbasa və onun övladlarını tərifləmiş, Maliki məzəmmət etmiş, axırda da ona yağlı vədə verərək demişdi ki, əgər müharibə sona çatsa, İbni Abbas şuranın üzvü olacaq, bu şura vasitəsilə də əmir təyin olunacaqdır.

Məktub İbni Abbasa çatanda onu İmam (ə)-a göstərdi, həzrət buyurdu: "Allah Əmr Ası öldürsün! Necə də aldadıcı bir məktubdur! Tez ol, bunun cavabını yaz, şerin də cavabını bacarıqlı şair olan qardaşın yazsın."

İbni Abbas cavabda belə yazdı: "Mən ərəblər arasında sənin kimi həyasız bir adam görməmişəm! Öz dinini çox ucuz bir qiymətə satdın. Sən günahkarlar kimi dünyanı böyük sayır, riyakarcasına zahidlik edirsən. Əgər Allahı razı etmək istəyirsənsə, onda əvvəlcə Misir sevdasını başından çıxart və öz evinə qayıt... Nə Əli Müaviyə ilə bərabərdir, nə də İraq əhalisi də şamlılarla. Mən Allahı istəyirəm, sən isə Misrə hakim olmağı."

Sonra isə öz qardaşı Fəzlin Əmr Asın yazdığı şer vəznində qoşduğu bir şəri məktubun axırında yazıb İmam (ə)-a göstərdi. İmam (ə) buyurdu: "Əgər

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.408

ağıllı olsa, bir daha cavab yazmaz."

Məktub Əmr Asa çatdıqda onu Müaviyəyə göstərib dedi:—"Sən məni məktub yazmağa dəvət etdin, amma bunun nə sənə xeyri oldu, nə də mənə." Müaviyə dedi:—"Əli ilə İbni Abbasın qəlbi birdir, hər ikisi Əbdül-Müttəlibin övladlarıdır."¹

5-Müaviyə İmam (ə)-ın əsgərləri arasında canlanmanın çoxaldığını, mühasirə dairəsinin getdikcə kiçildiyini və şamlıların qərargahının süqut etməsinə az qaldığını hiss edəndə, qərara aldı ki, birbaşa İbni Abbasa məktub yazsın, bu müharibənin Bəni-Haşimlə Bəni-Üməyyə arasında olan bir ədavət odu olduğunu bildirsən və onu bu müharibənin pis əqibətindən çəkindirsin. O, bu məktubda İbni Abbası tamahlandırmaq üçün yazmışdı: "Əgər camaat sən ilə beyət etsə, biz də beyət etməyə hazırıq." Bu məktub İbni Abbasa çatanda dəlil-sübut üzündən olan çox sərt bir cavab yazdı. Belə ki, hətta Müaviyə də bu məktubu yazdığına görə peşman oldu və dedi:—"Bu öz işimin nəticəsidir. Daha bir il müddətində ona məktub yazmayacağam."²

ƏMMAR VƏ İTAƏTSİZLİK EDƏNLƏR

Yasirin ailəsi islamda əsil-nəsəbli ailələrdən biridir və islamın əvvəllərində hamılıqla Peyğəmbər (s)-ə iman gətirib bu yolda çox amansız zülmələrə, ağır işkəncələrə məruz qaldılar. Nəhayət Yasir və onun arvadı Süməyyə canlarını islam yolunda və Əbu Cəhl ilə onun həmfikirələrinin işkəncələri altında qurban verdilər. Onların cavan oğlu Əmmar Məkkə cavanlarının vasitəçiliyi və həmçinin zahirdə islamdan bezarlıq elan etməklə canını qurtara bildi. Allah-Taala Əmmarın bu işinin iradsız olduğunu aşağıdakı ayədə elan etmişdir: **"(Küfr izhar etməyə) məcbur olan, qəlbi isə imanla aram olanlardan başqa..."** ("Nəhl", 106) Əmmarın başına gələn və onun zahirdə küfr danışması xəbəri Peyğəmbər (s)-ə çatanda həzrət buyurdu: **"Əsla! (O kafir olmayıb!) Əmmar başdan-ayağa imandır. Tövhid onun əti-qanı ilə qaynayıb qarışmışdır."** Bu halda Əmmar ağlaya-ağlaya gəlib çatdı. Peyğəmbər (s) onun göz yaşını silib dedi ki, əgər yenə də belə bir çıxılmaz vəziyyətə düşsə, bezarlıq izhar etsin.³

Bu fədakar səhabə barəsində təkcə bu ayə nazil olmamış, təfsirçilər əlavə iki ayənin də onun barəsində nazil olduğunu qeyd etmişlər.⁴ O, Peyğəmbər (s)-in Mədinəyə hicrətindən sonra daim onunla birgə idi və bütün qəzvlərdə və bəzi səriyyələrdə iştirak etmişdi. Peyğəmbər (s) vəfat edəndən sonra rəsmi xilafətə etiraz etməsinə baxmayaraq, xəlifə ilə həmkarlıq etmək hər yerdə islamın xeyrinə olsaydı, əlindən gələni əsirgəməzdi.

Peyğəmbər (s) Mədinəyə gəldikdən sonra ilk işi məscid tikmək idi. O məscidin tikilişində Əmmar hamıdan çox çalışıb zəhmət çəkir, təklidə bir

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.410-414; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.98-99

² "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.100; "Vəqətu-Siffeyn", səh.414-416

³ "Təfsiri Təbəri", 14-cü cild, səh.122; "Əsbabun-nuzul", səh.212 və başqa təfsirlər

⁴ "Əddürrül-mənsur" təfsiri, "Zümər" surəsinin 9-cu və "Ənam" surəsinin 52-ci ayəsinin təfsirinə bax.

neçə adamın işini görürdü. Onun islama vəfadar və sədaqətli olması başqalarının onu öz imkan və qüdrətindən artıq işə vadar etmələrinə səbəb olmuşdur. Bir gün Əmmar onlardan Peyğəmbər (s)-ə şikayət edib dedi:– "Bunlar mənə öldürdülər!" Bu vaxt Peyğəmbər (s) özünün ürəkoxşayan tarixi kəlamını buyurdu: ***"Zülmkar və haqdan azmış bir tayfa səni öldürməyincə, sən ölməyəcəksən. Sənin dünyadan götürəcəyin axırıncı azuqən bir qurtum süddür."***¹

Bu söz Peyğəmbər (s)-in səhabələri arasında yayılaraq dillərə düşdü. Əmmar o gündən xüsusi bir hörmətə layiq görüldü. Peyğəmbər (s) də onu müxtəlif məclislərdə tərifləyirdi.

Siffeyn müharibəsində Əmmarın Imam (ə)-ın qoşununda olması xəbəri Müaviyənin qoşunundakı aldanan şəxslərin ürəyinə qorxu saldı, onların bəziləri bu barədə axtarış aparmağa başladılar.

ƏMMARIN ÇIXIŞI

Əmmar meydana getmək qərarına gəldikdə Imam (ə)-ın dostlarına dedi:– Ey Allah bəndələri, ayağa qalxın və özünə zülm edərək Allahın Kitabının əksinə hökm edən bir adamın (Osmanın) intiqamını almaq istəyənlərlə mübarizə edin! Halbuki onu saleh insanlar, yaxşı işə əmr, təcavüzü inkar edənlər öldürmüşlər. Lakin onun öldürülməsi ilə öz mənafelərinin təhlükəyə düşdüyünü görənlər "o nə üçün öldürülmüşdür?!" deyərək etiraz etdilər. Cavabda dedik ki, o, pis və yaramaz əməllərinə görə öldürülmüşdür. Dedilər ki, "axı o, pis bir iş görməmişdir!" Bəli, onların nəzərində Osman heç bir qanunsuz iş görməmişdir. Halbuki o, beytül-malın dinarlarını onlara peşkəş etdi, onlar da yeyib dağıtdılar. Onlar Osmanın intiqamını almaq istəmirlər, sadəcə dünya ləzzətlərini dadmışlar və dünyanı sevirlər, bunu da bilirlər ki, əgər bizim əlimizə düşsələr, o cür ləzzətli yeməklərdən məhrum olacaqlar. Ümyyə sülaləsi islamı hamıdan əvvəl qəbul etməmişlər ki, bu cəhətdən hakimiyyətə layiq olalar. Onlar camaatı aldadaraq "İmamımız (Osman) məzlumcasına öldürülmüşdür" bəhanəsini kətirərək camaata zülm ilə hakim olmaq istəyirlər. Bu bir hiylədir və gördüyünüz kimi, bu yolla istədiklərinə çatmışlar. Əgər belə bir hiyləyə əl atmasaydılar, onlarla iki nəfər belə, beyət etməz, onlara kömək etməzdilər."²

Əmmar bu sözləri deyib meydana yola düşdü. Köməkçiləri də onun arxasınca hərəkət etdilər. Onun gözü Əmr Asın xeyməsinə sataşdıqda uca səslə dedi:–"Öz dinini Misir hökumətinə satdın! Vay olsun sənə!" Sonra gözü Üübeydullah ibni Ömərin xeyməsinə sataşanda dedi:–Allah səni öldürsün! Öz dinini Allahın və islamın düşməninə dünyasına satdın.

Übeydullah dedi:–Xeyr! Mən məzlum şəhidin qisasını almaq istəyirəm!

Əmmar dedi:–Yalan deyirsən! Allaha and olsun, sən Allahın razılığını əsla istəmirsən. Sən əgər bu gün də öldürülməsən, sabah öləcəksən. Əgər Allah Öz bəndələrini onların niyyətləri əsasında mükafatlandırır

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.21

² "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.21; "Vəqətu-Siffeyn", səh.319; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.157

cəzalandırırsa, bax gör sənin niyyətin nədir!

Sonra Əli (ə)-in köməkçiləri onun ətrafını tutmuş halda dedi:–İlahi! Sən bilirsen ki, əgər Sənin razılığın özümü bu dəryaya atmağında olsa, onda özümü ora ataram. Əgər bilsəm ki, Sənin razılığın qılıncın ucunu qarnıma dayandırıb, onun üstündə iki qat olmağında və kürəyimdən çıxmağındadır, onda elə belə də edəcəyəm. İlahi, mən bilirəm və Sən də məni agah etmisən ki, bu gün Səni hər şeydən artıq razı salan şey yalnız bu qoşuna qarşı cihad etməkdir. Əgər bundan başqa da bir iş Sənin razılığına səbəb olsaydı, elə onu da edərdim.¹

ƏMMARIN İMAM (Ə)-İN QOŞUNUNDA OLMASININ DÜŞMƏN TƏRƏFƏ QOYDUĞU TƏSİRİ

Əmmarın şəxsiyyəti və inqilabi xidmətləri şamlılara gizli deyildi. Peyğəmbər (s)-in onun barəsində buyurduğu sözlər hər yerə yayılmışdı. Şamlılar üçün müəyyən qədər gizli qalan şey Əmmarın İmam (ə)-in qoşununda olub-olmaması idi. Onun İmam (ə)-in qoşununda iştirak etməsi xəbəri Şam ordusunun içərisində yayıldıqda Müaviyənin zəhərli təbliğatlarına aldananlar bu məsələni araşdırmağı qərara aldılar. Bu fikrə düşənlərdən biri Yəmənin tanınmış şəxsiyyəti Zulkəla idi ki, Hümeyr qəbilələrini Müaviyənin qoşununa səfərbər etməkdə böyük rol oynamışdı. Amma indi haqqın nuru onun qəlbinə saçılmışdı, həqiqəti tapmaq istəyirdi. O, bu məqsədlə Hümeyr qəbiləsinin başçılarından biri və Kufədə yaşayan Əbu Nuh ilə əlaqə yaratmağı qərara aldı (o, İmam (ə)-in qoşununda idi). Zulkəla özünü cəbhənin ön sıralarına yetirdi və uca səslə dedi:–Hümeyr qəbiləsinin Kəla şaxəsindən olan Əbu Nuh ilə danışmaq istəyirəm!

Əbu Nuh bu sözləri eşidib irəli çıxdı və dedi:–Sən kimsən? Özünü təqdim et!

Zulkəla:–Mən Zulkəlayam. Xahiş edirəm ki, mənim yanıma gələsən.

Əbu Nuh:–Sizə tərəf təklildə gəlməkdən Allaha sığınırım, amma öz dəstəmlə gələ bilərəm.

Zulkəla:–Sən Allahın və Onun Rəsulunun pənahındasan, Zulkəla da sənə aman vermişdir! Mən mühüm bir məsələ barəsində sənənlə danışmaq istəyirəm. Gəl, iki qoşunun arasında danışaq.

Onların hər biri öz qoşunundan ayrılıb ortada müzakirəyə başladılar.

Zulkəla:–Mən keçmişdə (Ömər ibni Xəttabın hakimiyyəti dövründə) Əmr Asdan bir hədis eşitdiyimə görə səni çağırdım.

Əbu Nuh:–Hansı hədisi?

Zulkəla:–Əmr As o vaxt demişdi ki, Rəsulullahın belə buyurduğunu eşitdim: **"Şam və İraq əhli bir-biri ilə vuruşacaqdır, haqq rəhbərlik və hidayət bir tərəfdədir, Əmmar da elə onlarla birlikdə, həmin tərəfdədir."**

Əbu Nuh:–Allaha and olsun ki, Əmmar bizimlədir!

Zulkəla:–Bizimlə vuruşmaqda tam ciddidirmi?

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.320; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.157; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.21

Əbu Nuh:–Bəli! Kəbənin Rəbbinə and olsun ki, o, sizinlə müharibəyə məndən də ciddi və qətiyyətlidir. Mən arzu edirəm ki, kaş sizin hamınız bir nəfər olaydınız və hamınızın başını da birdəfəyə kəsəydim, əmioğlum olduğun halda hamıdan əvvəl səndən başlayaydım!

Zulkəla:–Nə üçün belə arzu edirsən, halbuki mən qohumluq əlaqələrini kəsməmişəm! Səni öz yaxın qohumum hesab edir və səni öldürmək istəmirəm.

Əbu Nuh:–Allah islam sayəsində bir sıra qohumluq əlaqələrini kəsmiş, pərakəndə olan bəzi adamları bir-birinə qohum etmişdir. Sən və sənin yoldaşların bizimlə olan mənəvi bağlıqlarınızı qırırsınız. Biz haqq, siz isə batılınsınız, çünki küfr və azğınların başçısına kömək edirsiniz.

Zulkəla:–İstəyirsənsə, birlikdə şamlıların içinə gedək. Mən sənə aman verir və əmin edirəm ki, nə öldürüləcəksən, nə səndən bir şey əskiləcək, nə də beyət etməli olacaqsan. Əmmarın Əli (ə)-in qoşununda olmasını Əmr Asa de, bəlkə Allah bu iki qoşunun arasında sülh bərqərar edə.

Əbu Nuh:–Mən sənə və dostlarının məkrli hiyləsindən qorxuram!

Zulkəla:–Mən öz sözlərimə zəmanət verirəm.

Əbu Nuh üzünü göyə tutub dedi:–İlahi, Sən bilirsən ki, Zulkəla mənə necə aman verdi. Sən mənim qəlbimdə olanlardan xəbərdarsan. Məni hifz et!

Bunu deyib Zulkəla ilə Müaviyənin qoşununa tərəf yola düşdü. Müaviyənin və Əmr Asın qərargahına yaxınlaşanda gördü ki, hər ikisi camaatı müharibəyə təhrik edirlər. Zulkəla Əmr Asa dedi:–İstəyirsənmi ki, Əmmar Yasirin barəsində ağıllı və doğruçu bir adamla müzakirə edəsən?

Əmr As:–Dediyin o adam kimdir?

Zulkəla Əbu Nuhu göstərib dedi:–O, mənim əmioğlumdur, özü də Kufə əhlidir.

Əmr As üzünü Əbu Nuha tutub dedi:–Mən sənə üzündə Əbu Turabdan (Həzrət Əlinin ləqəbidir) bir nişanə görürəm!

Əbu Nuh:–Mənim üzümdə Məhəmməd (s) və onun dostlarının, sənə üzündə isə Əbu Cəhlin və Fironun nişanəsi var.

Bu vaxt Müaviyənin sərkərdələrindən biri–Əbül-Əvər qılıncını siyirib dedi:–Üzündə Əbu Turabın nişanəsi olan bu yalançıyı gərək öldürüm! O qədər cürətlənib ki, bizim içimizdə bizi söyür!

Zulkəla dedi:–Allaha and olsun, əgər ona toxunmaq istəsən, burnunu qılıncla kəsərəm! Bu mənim əmioğlumdur və mənim zəmanətimlə buraya gəlmişdir. Onu gətirmişəm ki, sizə Əmmardan xəbər versin, çünki siz həmişə onun barəsində mübahisə edirsiniz.

Əmr As:–Səni and verirəm Allaha, düzünü de görək Əmmar Yasir sizin içinizdədirmi?

Əbu Nuh:–Bu sualı nə üçün verməyini bilməsəm, cavab vermərəm. Halbuki Peyğəmbər (s)-in səhabələrindən bir qrupu bizimlədir və hamısı da sizinlə vuruşmaq barədə qəti qərara gəlmişlər.

Əmr As:–Peyğəmbər (s)-in belə buyurduğunu eşitmişəm: **"Əmmarı zalımlar öldürəcək. Əmmarın haqdan ayrılması mümkün deyildir, cəhənnəm odu ona haramdır."**

Əbu Nuh:–Yeganə olan Allaha and olsun ki, o bizimlədir və sizə qarşı vuruşmağa hazırdır.

Əmr As:–O bizimlə vuruşmağa hazırdır?!

Əbu Nuh:–Bəli! Allaha and olsun, o, Cəməl müharibəsində mənə demişdi ki, biz Cəməl əshabına qələbə çalacağıq. Dünən də dedi ki, əgər şamlılar bizə hücum etsələr və bizi Hicrə qovsalar, yenə də döyüşdən əl çəkməyəcəyik. Çünki bizim haqq, onların isə batıl yolda, bizim öldürülənlərimizin cənnətdə, onlarınkının isə cəhənnəmdə olduğunu bilirik.

Əmr As:–Bir iş görə bilərsənmi ki, Əmmarla görüşüm?

Əbu Nuh:–Bilmirəm, lakin çalışaram ki, görüş baş tutsun.

Bu sözü deyib onlardan ayrıldı və İmam (ə)-in qoşununa, Əmmarın olduğu yerə getdi, hadisəni əvvəldən-axıra kimi Əmmara söylədi. Sonra əlavə etdi ki, başda Əmr As olmaqla on iki nəfərlik bir dəstə onunla görüşmək istəyir. Əmmar görüş üçün hazırlığını bildirdi. Sonra hamısı süvaridən ibarət olan bir dəstə İmam (ə)-in qoşununun axır tərəfinə hərəkət etdi. Ovf ibni Bışr Əmmarın dəstəsindən ayrıldı, şamlılara yaxınlaşıb "Əmr As haradadır?" - deyə ucadan səsləndi. Dedilər ki, buradadır. Ovf Əmmarın olduğu yeri göstərdi. Əmr As Əmmara dedi ki, Şam ordusuna tərəf hərəkət etsin. Ovf cavab verdi ki, o, sizin məkr və hiylələrinizdən amanda deyil! Axırda qərara aldılar ki, hər ikisi iki xəttin arasında müzakirəyə başlasınlar (hər ikisini də bir qrup döyüşçü müşayiət edirdi). Hər iki dəstə razılaşdıqları nöqtəyə çəkildilər, lakin ehtiyatı əldən vermədilər, atdan enən vaxt əllərini qılıncların dəstəyində saxladılar. Əmr As Əmmarı görəndə ucadan kəlməyi-şəhadəti deməyə başladı. Bu yolla o, özünün islama məhəbbətini göstərmək istəyirdi. Lakin Əmmar onun bu işinə aldanmadı və nəyə çəkib dedi:–Sus! Sən Peyğəmbər (s)-in sağlığında da, ondan sonra da onu tərk etdin, indi necə onun risalətinə şəhadət verirsən?!

Əmr As həyasızcasına dedi:–Əmmar, biz bu məsələ üçün gəlməmişik. Mən səni bu qoşun içində ən sadıq adam hesab edirəm. Hamımızın Allahımız, qibləmiz, kitabımız bir olduğu halda nə üçün bizimlə vuruşduğunuzu bilmək istəyirəm!

Əmmar qısa söhbətdən sonra dedi:–Peyğəmbər (s) mənə xəbər vermişdir ki, mən əhd-peyman pozanlarla və haqdan azanlarla döyüşəcəyəm. Əhd-peyman pozanlarla vuruşdum. Siz də haqdan azanlarsınız. Amma bilmirəm ki, dindən çıxanlarla görüşə biləcəyəm, ya yox. Ey qoca, sən Peyğəmbər (s)-in Əli barəsində belə buyurduğunu bilirsənmi: ***"Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır. İlahi, onu sevəni sev, onunla düşmən olana düşmən ol!"***

Bu müzakirələr Osmanın qətli ilə əlaqədar söhbətdən sonra yekunlaşdı. Sonra bir-birindən aralanıb öz yerlərinə qayıtdılar.¹

Bu görüşdən aydın oldu ki, Əmr As Əmmarın İmam (ə)-in qoşununda olub-olmamasını bilmək istəmirdi. Çünki o Əli (ə)-in sərkərdələrini yaxşı tanıyırdı. Buna görə də Əmmarın məntiqi dəlilləri qarşısında təslim olmaq

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 8-ci cild, səh.16-22; "Vəqətu-Siffeyn", səh.332-336

əvəzinə, yersiz mübahisələrə başlayıb hay-küy saldı, Osmanın qətli məsələsini ortaya atdı ki, bu işdə əli olduğunu onun da boynuna qoysun, beləliklə də xəbərsiz şamlıları qiyama vadar etsin. Əlbəttə, Müaviyə və Əmr Asın bəxti onda gətirdi ki, Zulkəla Əmmardan qabaq qətlə yetirildi. Çünki, əgər o Əmmardan sonra sağ qalsaydı, onda Əmr As puç və əsassız bəhanələrlə onu bir daha aldada bilməyəcək, bu da Müaviyə və Əmr As üçün böyük bir çətinlik törədəcəkdi. Buna görə də Zulkəlanın öldürülməsindən və Əmmarın şəhadətindən sonra Əmr As Müaviyəyə dedi:—Mən bilmirəm bunların hansının ölümünə sevinim: Zulkəlanın, yoxsa Əmmarın? Allaha and olsun, əgər Zulkəla qalsaydı, bütün Şam əhlini Əlinin tərəfinə qaytaracaqdı!¹

SİFFEYN MÜHARİBƏSİNDƏ İMAM (Ə)-İN GÖSTƏRDIYI QƏHRƏMANLIQLAR

İmam (ə) bütün qoşunların baş komandanı idi. O, Əmr As və Müaviyə kimi deyildi ki, ən təhlükəsiz bir yerdə, xeymənin içində otursun, ordu qəhrəmanlarından ibarət bir qrup onun mühafizəsini öz öhdəsinə alsın və təhlükə hiss etdikdə qaçsın. O həzrət qoşunun müxtəlif bölmələrinə baş vurmaqla özünün sərkərdəlik vəzifəsini ifa edir, ən çətin anlarda lap ön cəbhədə vuruşurdu. Ağır hücumlarda qələbə onun mübarək və qüdrətli əlləri ilə nəsib olurdu. Biz o həzrətin rəşadətlərindən bir neçəsini nümunə olaraq burada qeyd edirik. (Bunlar tarix kitablarında, o cümlədən İbni Müzahimin "Vəqətü-Siffeyn" və Təbərinin "Tarix" kitabında ətraflı şəkildə qeyd olunmuşdur.)

1-İMAM (Ə) YAĞIŞ KİMİ YAĞAN OXLAR ALTINDA

İmam (ə)-ın qoşununun sağ cinahının sərkərdəsi Əbdüllah ibni Bədilin öldürülməsi ilə bu cinahın vəziyyəti çox gərginləşdi və qoşunda çaxnaşma yarandı. Müaviyə Həbib ibni Məsləməni göndərdi ki, o cinahın sağ qalanlarını darmadağın etsin. Səhl ibni Hənif də İmam (ə)-ın qoşununun bu hissəsini nizama salmaq barədə o həzrətdən göstəriş aldı, lakin bu səylər heç bir müsbət nəticə vermədi. Sağ cinahın dağınıq vəziyyətdə olan dəstələri İmam (ə)-ın rəhbərlik etdiyi mərkəzi cinaha qoşuldular.

Tarix Rəbiə və Cübn qəbilələrinin bu ağır şəraitdə göstərdiyi igidlik, Müzər qəbiləsinin isə zəiflik və süstlüyündən xəbər verir. İmam (ə) belə bir ağır şəraitdə irəli çıxdı və şəxsən döyüşə girdi. Siffeyn müharibəsində xəbər aparıb-gətirən Zeyd ibni Vəhəb deyir: "İmam (ə)-ı yağış kimi yağan oxların altında görürdüm. Düşmənin yağdırdığı oxlar ona dəymir, çiyni ilə boynunun arasından uçub keçirdi. İmam (ə)-ın oğlanları düşmənin yağış kimi yağdırdığı oxlar altında o həzrətə zərər dəyəcəyindən qorxurdular. Buna görə də sipər kimi İmam (ə)-ın ətrafını tutdular. Lakin İmam (ə) onların istəklərinin əksinə olaraq irəliləyib düşməni geri qovurdu. Birdən İmam (ə)-ın qarşısında onun öz qulamı Kisan Əbu Süfyanın qulamı Əhmər

¹ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.137

ilə tutuşdu, bu çarpışmada Kisan qətlə yetirildi. Əbu Süfyanın qulamı öz qələbəindən qürrələnərək qılıncını siyirib İmam (ə)-a tərəf gəldi. Lakin o həzrət bir göz qırpımında əllərini onun zirehinə atdı, onu özünə tərəf çəkdi, sonra göyə qaldırıb elə möhkəm yerə çırpdı ki, çiyini və qolları sındı. Sonra onu buraxdı. Bu vaxt İmam (ə)-ın oğlanları—Hüseyn və Məhəmməd Hənəfiyyə qılıncla onun nəfəsini kəsdilər, sonra İmam (ə)-ın yanına gəldilər. İmam (ə) üzünü öz sevimli oğlu Həsənə tutub dedi:—Nə üçün qardaşların kimi onun qətlinə iştirak etmədin?

İmam Həsən (ə) cavab verdi: O iki qardaşım kifayət idi.

Zeyd ibni Vəhəb əlavə edir: İmam (ə) Şam ordusuna yaxınlaşdıqca, sürətini daha da artırır. Həzrət Müctəbə (ə) Müaviyənin ordusunun İmam (ə)-ı mühasirəyə alaraq onun həyatını təhlükə altına salacaqlarından qorxaraq o həzrətə dedi:—Bir az dayan, Rəbiə qəbiləsindən olan fədakar dostların sənə çatsınlar.

İmam (ə) cavab verdi: Sənin atan üçün müəyyən olunmuş bir gün vardır ki, (ömrü) ondan o yana keçməz: nə dayanmaq onu gecikdirər, nə də düşməyə tərəf irəliləmək onu irəli atar. Özü ölümün pişvazına getməkdən, yaxud ölümün ona tərəf gəlməsindən atanın heç bir qorxusu yoxdur.¹

Əbu İshaq deyir: Siffeyn günlərindən birində İmam (ə) əlində balaca bir nizə tutmuşdu, öz sərkərdələrindən olan Səid ibni Qeysin yanından keçəndə o, İmam (ə)-a dedi:—"Qorxmursan?! Düşməyə bu qədər yaxınlaşdığın halda səni öldürə bilərlər!" İmam (ə) buyurdu: ***"Elə bir adam yoxdur ki, onun üçün Allah tərəfindən mühafizəçilər olmasın. (Bu mühafizəçilər) onu quyunun dibinə düşməkdən, divar altında qalmaqdan, yaxud ona bir zərər yetişməsindən qoruyurlar. İlahi hökm gəlib çatdıqda onu buraxarlar və o, taleyin çox yaxınlığında qərar tutur."***²

2-MÜAVİYƏNİN QULAMI HƏRİSİN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Şam qoşununda ən güclü pəhləvan Müaviyənin qulamı Həris idi. O, hərdən Müaviyənin paltarlarını geyib döyüşə girir və bundan xəbərsiz olanlar döyüşənin Müaviyənin özü olduğunu güman edirdilər. Bir gün Müaviyə onu çağıraraq dedi:—Əli ilə döyüşdən çəkin, amma öz nizənlə kimi istəsən, nişan al.

O, Əmr Asın yanına gedib Müaviyənin sözlərini ona söylədi. Əmr As (hər niyyətlə olursa-olsun) Müaviyənin fikrini səhv hesab edib dedi:—Əgər sən Qüreyşdən olsaydın, Müaviyə istəyərdi ki, Əlini sən öldürəsən, amma o belə bir iftixarın Qüreyşdən qeyrisinə nəşib olmasını istəmir. Əgər əlinə fürsət düşsə, Əliyə də hücum et.

Təsadüfən həmin gün İmam (ə) öz süvari qoşununun qarşısında meydana gəldi. Həris Əmr Asın sözlərinin təsiri altında İmam (ə)-ı mübarizəyə

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.198-200; "Vəqətu-Siffeyn", səh.248-250; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.151-152; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.10-11

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.119; "Vəqətu-Siffeyn", səh.250

çağırdı. İmam (ə) rəcəz oxuyandan sonra irəli çıxdı və döyüşə başladı, elə ilk anlarda onu bir zərbə ilə iki yerə böldü. Bu xəbər Müaviyəyə çatanda həddindən artıq təsirləndi və onu aldatdığına görə Əmr Ası məzəmmət edərək bir şer oxudu. O şerin iki beytinin tərcüməsi belədir:

"Həris, ey məğlub olmuş qəhrəman! Məgər bilmirdin ki, Əli bütün qəhrəmanlara qalibdir?!"

"Elə bir qəhrəman tapılmadı ki, Əli ilə mübarizəyə girişəndə (Əli) onu öldürməsin."

Hərisin ölümü Müaviyənin qoşununda qəzəblə yanaşı olan qorxu dalğası yaratdı. Əmr ibni Həsən adlı başqa bir pəhləvan Əli (ə)-dan onun intiqamını almaq üçün meydana girdi, lakin hələ o həzrətlə qarşılaşmamış İmam (ə)-in ordusundan olan Səid ibni Qeysin əli ilə öldürüldü.¹

3-İMAM (Ə) MÜAVİYƏNİ MÜBARİZƏYƏ ÇAĞIRIR

Bir gün İmam (ə) meydana gəlib iki qoşunun arasında dayandı, axırıncı dəfə olaraq höccəti Müaviyəyə tamam etmək istədi. İmam (ə) buyurdu:– Müaviyə, Müaviyə, Müaviyə!

Müaviyə özünün xüsusi məmurlarına dedi:–Qabağa gedin və onun məqsədinin nə olduğunu öyrənin.

Məmurlar:–Nə deyirsən, ey Əbu Talibin oğlu?

İmam (ə):–Ona bir kəlmə sözüm var.

Məmurlar Müaviyəyə dedilər:–Əli sənə özünə danışmaq istəyir.

Müaviyə Əmr Asla birlikdə meydana gəldi və İmam (ə)-in qarşısında dayandılar. İmam (ə) Əmr Asa məhəl qoymadan Müaviyəyə dedi:–Vay olsun sənə! Nə üçün camaat bizə görə bir-birini qırır? Yaxşı olar ki, meydana gələsən, bir-birimizlə vuruşaq, hansımız qələbə çalsaq, o da rəhbərliyi əlinə alsın.

Müaviyə Əmr Asa dedi:–Bu barədə nə fikirləşirsən?

Əmr As:–Əli insafla danışır. Əgər (qorxub) qayıtsan, bu sənə özün və nəslin üçün heç vaxt yuyulmayan bir ar olacaqdır.

Müaviyə:–Əmr As! Mən sənə heç vaxt aldanmaram. Hər kəs Əli ilə döyüşə girişsə, sözsüz yer onun qanı ilə doyar.

Bunu deyib öz qoşunlarına tərəf qayıtdılar. İmam (ə) da gülümsəyib öz yerinə qayıtdı. Müaviyə Əmr Asa dedi:–Sən nə qədər də axmaq adamsan! Zənnimcə sənə verdiyin təklif ciddi deyil, zarafatla qarışıq idi.²

ŞƏHİD ÖVLADININ ŞÜCAƏTİ

Haşim Mərqal bacarıqlı və şücaətli sərkərdələrdən biri idi. Belə ki, hamı onun islami fəthlərdəki parlaq xidmətlərini bilirdi. Onun şəhid olması ilə

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.215-216; "Vəqətu-Siffeyn", səh.272-273; "Əl-əxbarüt-tival", səh.671

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 5-ci cild, səh.217-218; "Vəqətu-Siffeyn", səh.274-275; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.158; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.23 "Əl-əxbarüt-tival", səh.176-177

İmam (ə)-in ordusunda nəzərə çarpacaq dərəcədə süstlük yaranması gözlənilirdi, lakin onun oğlunun odlı xitabəsi vəziyyəti tamamilə dəyişdirdi və onun yolunu gedənlərdə daha da ciddiyyət yaratdı.¹ O atasının bayrağını əlinə aldı, haqq fədailərinə üz tutub dedi:–Haşim Allah bəndələrindən biri idi, ilahi dəftərdə onun ruzisi təyin olunmuş, işləri yazılmışdı. Əcəli çatdı və heç kimin müxalifət edə bilməyəcəyi Allah onu Öz dərgahına çağırdı. O, Peyğəmbər (s)-in əmioğlusunun, o həzrətə ilk iman gətirən və ümmət içində ilahi dini ən dərindən bilən bir şəxsin yolunda cihad etdi. O, Allah düşmənləri ilə–haramı halal hesab edənlər, cəmiyyətdə zülm ilə hökmranlıq edənlər və çirkin işləri şeytan tərəfindən gözəl cilvələndirilənlərlə barışmaz düşmən idi. Sizə vacibdir ki, Peyğəmbər (s)-in qanunları ilə müxalifət edənlər, ilahi qanunları qüvvədən salanlar və Allah övliyalı ilə mübarizəyə qalxanlarla cihad edəsiniz. Bu cihadda Allaha itaət etmək üçün öz pak canınızı qurban verin ki, axirətdə ən yüksək məqamlara nail olasınız. Əgər ilahi mükafat və cəzanı, cənnət və cəhənnəmi nəzərə almasaydıq belə, yenə də Əli tərəfində mübarizə aparmaq, ciyər yeyənin oğlu Müaviyə ilə birlikdə vuruşmaqdan yaxşıdır. Niyə belə olmasın, halbuki, siz öz arzularınıza ümidvarsınız.²

Onun sözləri qurtarmamış İmam (ə)-in sədaqətli şiası Əbut-Tüfeyl, Haşimə bir mərsiyə qoşdu. Onun ilk beyti belədir:

"Ey Haşim, Peyğəmbər sünnəsinin düşmənləri ilə Allah yolunda vuruşaraq Cənnəti qazandın."³

TÜLKÜ ASLANIN ÇƏNGİNDƏ

Müharibənin şamlılara göstərdiyi təzyiq meydanı onlar üçün dar etmişdi. Müharibə odunu qızışdırırlar başqalarına təskinlik vermək üçün özləri də şəxsən meydana girməyə məcbur oldular ki, bu yolla müxalifləri susdura bilsinlər. Əmr Asın Haris ibni Nəsr adlı bir düşməni var idi. Hər ikisinin eyni bir məramın ardınca getməsinə baxmayaraq bir-birinin bədxahlarından sayılırdılar. Haris bir şer qoşaraq Əmr Ası Əli (ə) ilə müharibəyə getməyib yalnız başqalarını meydana göndərməsinə görə tənqid etdi. Onun şəri Şam qoşunu arasında yayıldı və Əmr As heç olmazsa, bir dəfə İmam (ə)-la döyüşmək məcburiyyətində qaldı. Lakin siyasət meydanının tülküsi döyüş meydanında da hiyləgər idi. İmam (ə)-la qarşılaşanda o həzrət möhlət vermədən nizəsi ilə onu vurub yerə sərdi. İmam (ə)-in alicənablığından agah olan Əmr As dərhal yerdə soyunub övrətini açdı. İmam (ə) onu təqib etmək fikrindən dönüb gözlərini yumdu və geri qayıtdı.⁴

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.29; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.393; "Əl-əxbarüt-tival", səh.481

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 8-ci cild, səh.29; "Vəqətu-Siffeyn", səh.356

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.359

⁴ "Əyanuş-şiə", 1-ci cild, səh.501; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 6-cı cild, səh.313; "Vəqətu-Siffeyn", səh.423

ƏMR ASIN MALIKLƏ QARŞILAŞMASI

Malikin döyüş meydanında göstərdiyi rəşadət Müaviyənin yuxusuna haram qatmışdı. Buna görə də Mərvan ibni Həkəmə əmr etdi ki, bir dəstə qoşunla Malikin ömrünə son qoysun. Lakin o bu işi qəbul etmədi və dedi:– Sənə ən yaxın adam Əmr Asdır ki, Misrin hökumətini ona vermişən. Yaxşı olardı ki, bu məsuliyyəti onun öhdəsinə qoyasan. O sənin sirdəşindir, mənim yox. Ona çoxlu bəxşişlər etmişən, məni isə hər şeydən məhrum etmişən.

Müaviyə çarəsiz qalıb Əmr Asa əmr etdi ki, bir dəstə qoşunla Maliklə döyüşməyə getsin, çünki Malikin döyüş təcrübəsi və misilsiz şücaəti şamlıların arasında çaxnaşma salmışdı. Əmr As Mərvanın sözlərindən agah idi, amma çarəsizlikdən bu işi qəbul etdi. Amma tülkü hara, aslanla qarşılaşmaq hara! Əmr As Maliklə qarşılaşanda bədəni lərzəyə düşdü, lakin meydandan qaçmağı özünə ar bildi. Hər iki tərəf rəcəz oxuduqdan sonra hücum keçdilər.

Malik hücum edəndə Əmr As geri çəkildi, nizə onun üzünü yaraladı. Əmr As canının qorxusundan üzünün yarasını bəhanə edərək bir əli ilə atın yüyənini, bir əli ilə də üzünü tutub öz qoşununa tərəf qaçdı. Onun meydandan qaçmasını görən əsgərlər "nə üçün belə yaramaz və qorxaq bir adamı onlara əmir seçmişdir?" - deyə Müaviyəyə etiraz etdilər.¹

TƏQVALI CAVAN VƏ DÜNYAPƏRƏST QOCA

Bir gün Malik iraqlıların arasında uca səslə dedi:–Sizin aranızda bir kəs varmı ki, öz canını Allahın razılığı müqabilində satsın?

Əsal ibni Hicl adlı bir cavan meydana daxil oldu. Müaviyə də Hicl adlı qoca bir kişini onunla döyüşə göndərdi. Onların hər ikisi nizələrini bir-birinə tərəf tuşlayaraq öz əsil-nəsəblərini deməyə başladılar. Bu zaman onların ata-oğul olduqları məlum oldu. Atıdan düşüb qucaqlaşdılar. Ata oğluna dedi:– Oğlum, dünyaya tərəf gəl!

Oğlu dedi:–Atacan, axirətə tərəf gəl! Mən dünyaya aldanıb şamlılara tərəf gəlsəydim, sən məni bu yoldan qaytarmalı idin. Sən Əli və sair möminlər barəsində nə fikirləşirsən?

Axırda bu qərara gəldilər ki, hər ikisi öz əvvəlki yerlərinə qayıtsınlar.² Əsas əqidə müdafiəsindən ibarət olan bir müharibədə dini bağlılıqdan başqa hər növ qohumluq süst və gücsüzdür.

ŞAM QOŞUNUNDA RUHIYYƏ ZƏİFLİYİ

Müaviyənin qoşun sərkərdələrindən olan Əbrəhə öz qoşun bölməsindən öldürülənlərin çoxluğundan çox narahat idi. O öz gözləri ilə şamlıların Müaviyə adlı bir nəfərin həvayi-nəfsinə qurban olduqlarını, Müaviyənin də özünün qəsbi hökumətini qoruyub saxlamaq üçün belə bir dəhşətli

¹ "Şəhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 8-ci cild, səh.79; "Vəqətu-Siffeyn", səh.440-441

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.443; "Şəhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 8-ci cild, səh.82

müharibəyə əl atdığını görürdü. Buna görə də Şamda sakin olan yəmənlilərin arasında uca səslə dedi:—"Vay olsun sizə, ey Yəmən əhli! Siz fani olmaq istəyirsiniz! Bu iki nəfəri (Əli və Müaviyəni) boşlayın, qoyun bir-biri ilə vuruşsunlar. Hansı qalib gəlsə, biz ona tabe olaq."

Imam (ə) onun sözlərini eşidəndə buyurdu:—Çox gözəl söz dedin! Mən Şama daxil olduğum gündən belə gözəl bir söz eşitməmişdim.

Bu xəbərin yayılması Müaviyəni bərk qorxuya saldı, özünü qoşunun lap axır tərəfinə yetirib ətrafındakılara dedi:—Əbrəhə aqlını itirmişdir!

Amma yəmənlilər bir ağızdan deyirdilər ki, Əbrəhə dindarlıq, şücaət və əql cəhətindən onların ən yaxşısıdır. Belə bir şəraitdə Ürvə Dəməşqi Şam qoşununun abır-heysiyyətini və ruhiyyəsini qoruyub saxlamaq üçün meydana atılıb dedi:—"Əgər Müaviyə Əli ilə mübarizə etməkdən boyun qaçırdısa, ey Əli, mənimlə mübarizəyə hazır ol!"

Onun qarşısını almaq istədilər, lakin Imam (ə) qəbul etmədi və dedi:—"Mənim nəzərimdə Müaviyə ilə Ürvənin heç bir fərqi yoxdur."

Imam (ə) bunu deyib hücum etdi, bir zərbə ilə onu iki yerə böldü: yarisı bir tərəfə, yarisı isə o biri tərəfə düşdü. Hər iki qoşunda olanlar Əli (ə)-ın bu zərbəsindən heyratə gəldilər. Imam (ə) onun iki yerə bölünmüş cəsədinə belə xitab etdi: "Peyğəmbəri nübüvvətə seçən Allaha and olsun, indi cəhənnəm odunu görüb peşman olmusan!"

Bu vaxt Ürvənin əmioğlu onun intiqamını almaq üçün Əli (ə)-la döyüşmək istədi, o da Imam (ə)-ın bir qılınc zərbəsi ilə Ürvəyə qovuşdu.¹

TARIX TƏKRAR OLUNUR

Imam (ə)-ın döyüş meydanındakı misilsiz şücaətləri şamlıların ürəyinə dəhşətli bir qorxu salmışdı. Uca bir təpənin üstündən vəziyyəti müşahidə edən Müaviyə ixtiyarsız olaraq şamlıları danlayıb dedi:—Ölüm olsun sizə! İçinizdə bir kişi yoxdurmu ki, Əbəl-Həsənə (Əliyə) sui-qəsd etsin, yaxud döyüş vaxtı, yaxud da iki qoşun bir-birinə qarışıb toz-torpaq qalxdıqda onu öldürsün?!

Vəlid ibni Ütbə Müaviyənin yanında durmuşdu, ona dedi:—Bu iş üçün sən hamıdan irəlidəsən.

Müaviyə dedi:—Əli məni bir dəfə mübarizəyə dəvət etdi, lakin mən heç vaxt onun qarşısına çıxmaram. Çünki ordu öz rəhbərini qorumaq üçündür.

Axırda Busr ibni Ərtatı Imam (ə) ilə mübarizəyə təşviq edib dedi:—Toz-torpaq qalxan vaxt onunla vuruş.

Busrun Hicazdan yenidən Şama gəlmiş əmioğlu onun bu işinə mane olmaq istədi, lakin Busr Müaviyəyə söz verdiyinə görə meydana getdi. O, başdan-ayağa zirehli paltar geymiş halda Əli (ə)-ı mübarizəyə dəvət etdi. Imam (ə)-ın nizə zərbəsi onu yerə sərdikdə o da Əmr As kimi öz övrətini açdı, Imam daha onu təqib etmədi.²

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 8-ci cild, səh.94; "Vəqətu-Siffeyn", səh.433

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.459

MÜAVİYƏNİN SÜLHƏ ISRARI

Siffeyn müharibəsinin həddindən artıq uzun sürdüyünə və şamlıların ağır tələfat verdiyinə görə Müaviyə məcburiyyət qarşısında qalaraq hansı yolla olursa olsun, İmam (ə)-ı sülhə, sazişə vadar etmək və müharibəni saxlatdırıb qoşunları əvvəlki yerlərinə qaytarmaq fikrinə düşdü. Bu işə o, bir neçə yolla başladı. Onların ümdəsi aşağıdakılar idi:

- 1-Əşəs ibni Qeyslə müzakirə;
- 2-Qeys ibni Sədlə müzakirə;
- 3-İmam (ə)-a məktub yazmaq.

Amma İmam (ə)-ın qoşununda olan yüksək ruhiyyə nəticəsində bu tədbirlərin hamısı heçə çıxırdı. Nəhayət "Leylätül-Hərir" hadisəsi baş verdi, bu zaman Müaviyənin hərbi təşkilatının bütünlüklə dağılmasına az qalırdı. Amma Müaviyənin məkrli hiylələri, iraqlıların sadələvhlükləri, Müaviyənin casuslarının İmam (ə)-ın qoşunu içərisində geniş fəaliyyət göstərməsi və s. kimi işlər hadisələrin gedişini şamlıların xeyrinə olaraq dəyişdi. İndi isə bu müzakirələri ətraflı şəkildə qeyd edirik:

1-Müaviyə öz qardaşı və söz ustası olan Ütbə ibni Əbi Süfyanı çağırıb ona dedi ki, İmam (ə)-ın ordusunda böyük nüfuza malik olan Əşəs ibni Qeyslə görüşsün və ondan, hər iki qoşundan sağ qalanlara rəhm etməsini xahiş etsin. Ütbə özünü ön cəbhəyə yetirdi və elə oradan özünü təqdim edib Əşəsi çağırırdı ki, Müaviyənin sözünü ona desin. Əşəs onu tanıyıb dedi:—"İsrafçı və əyyaş bir adamdır, onunla görüşmək lazımdır." Ütbənin sözlərinin xülasəsi bu idi: "Müaviyə Əlidən başqa birisi ilə görüşməli olsaydı, onda səninlə görüşərdi. Çünki, sən, iraqlıların rəisi, Yəmən əhlinin böyüyü və Osmanın kürəkənisən. Səni Osman vəzifəyə qoymuşdur. Sən Malikdən və Ədi ibni Hatəmdən tam ayrı bir adamsan. Malik Osmanı qətlə yetirdi, Ədi də camaatı bu işə təhrik edirdi. Mən demirəm ki, Əlidən ayrıl və Müaviyəyə kömək et; mən səni, sağ qalanların canını qoruyub saxlamağa dəvət edirəm. Mənim və sənin xeyrin elə bundadır."

Əşəsin cavabda Əli (ə)-ı hörmət və əzəmətlə yad edərək "İraqın və Yəmən böyüyü Əlidir" deməsinə baxmayaraq, axırda bir diplomat kimi sülh təklifini qəbul etdi və dedi:—"Sağ qalanları hifz etməkdə sizin ehtiyacınız bizimkindən çox deyildir." Ütbə Əşəsin sözlərini Müaviyəyə deyəndə Müaviyə sevinib dedi:—"Sülhə meyl etmişdir."

2-Peyğəmbər (s)-in ənsar və mühacirdən ibarət olan səhabələri İmam (ə)-ın ətrafına yığılmışdı, amma ənsardan yalnız Nöman ibni Bəşir və Məsləmə ibni Müxəlləd Müaviyəyə qoşulmuşdu. Müaviyə Nömana dedi ki, İmam (ə)-ın şücaətli sərkərdəsi olan Qeys ibni Səd ilə görüşsün, onun razılığını cəlb etməklə sülhün müqəddiməsini hazırlasın. O, Qeys ilə görüşəndə hər iki qoşuna dəyən zərərləri irəli çəkərək dedi:—"Müharibə bizə də, sizə də gördüyünüz tələfatları və xəsarətləri vurmuşdur. Belə isə, sağ qalanlar barəsində Allahdan qorxun və bir çıxış yolu fikirləşin!"¹

Qeys Nömana cavab verəndə Müaviyənin və Əli (ə)-ın ətrafındakıların

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.102; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 8-ci cild, səh.61; "Vəqətu-Siffeyn", səh.408; "Əyanuş-şia", 1-ci cild, səh.804

kim olmasına istinad edərək dedi:–Biz Peyğəmbər (s) zamanında düşmənin nizələri qarşısında haqq qələbə çalana kimi canla-başla dayanırıdık, halbuki kafirlər bu işdən narahat idilər. Ey Nöman, indi Müaviyənin köməkçiləri bir ovuc "azad olunmuşlar"dan, çöldə yaşayanlardan və aldadılmış yəmənlilərdən başqa heç kəs deyildir. Amma Əliyə bax: onun ətrafını Allahın razı olduğu mühacir, ənsar və tabein tutmuşdur. Müaviyənin ətrafında səndən və sənin dostundan (Məsləmə ibni Muxəlləddən) başqa bir kəs yoxdur. Siz nə Bədrdə olmusunuz, nə də Ühüddə; nə islamda təqdirəlayiq bir xidmətiniz vardır, nə də sizin barənizdə bir ayə nazil olmuşdur.¹

3-Bu görüşlərdə məqsəd sülh və saziş üçün şərait yaratmaq idi. Lakin Müaviyənin istədiyi kimi olmadı. Buna görə də Imam (ə)-a bir məktub yazaraq ona itaətsizlik etdiyi ilk günlərdəki istəyini, yəni Şam hökumətini, o həzrətə beyət və itaət etmədən ona verilməsini istədi, sonra əlavə etdi: "Bizim hamımız Əbdü-Mənafin övladlarıyıq, öz izzətini və azadlığını itirənlərdən başqa heç birimiz digərindən üstün deyildir."

Imam (ə) öz katibini çağırdı, ona göstəriş verdi ki, məktubun cavabını onun imla etdiyi şəkildə yazsın. O həzrətin məktubunun mətni "Nəhcül-Bəlağə"də, 17-ci nömrə altında gəlmişdir.²

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

SIFFEYN MÜHARİBƏSİNİN GEDİŞİNİN DƏYİŞİLMƏSİ

Imam (ə) 38-ci ilin Rəbiül-əvvəl ayının onunda, çərşənbə axşamı günü sübh çağı, hələ hava qaranlıq ikən sübh namazını öz köməkçiləri ilə qıldı. O həzrət Şam ordusunun bacarıqsızlığından və yorğunluğundan tamamilə agah idi və bilirdi ki, düşmən axırıncı səngərlərə tərəf geri çəkilmişdir və güclü bir hücum ilə Müaviyənin xeyməsinə ələ keçirmək olar. Buna görə də Malik Əştərə göstəriş verdi ki, ordunu nizama salsın. Malik zirehli paltarda qoşunun içinə gəldi, öz nizəsinə söykənərək fəryad etdi: "Öz cərgələrinizi tərtibə salın!" Bir azdan hücum başlandı və döyüşün ələ ilk anlarında düşmənin məğlubiyyət əlamətləri aşkar oldu və onlar meydandan qaçmağa başladılar. Bu vaxt Şam qoşunundan bir nəfər irəli çıxaraq Imam (ə)-la birbaşa müzakirə aparmaq istədi. Imam (ə) bu təklifi qəbul etdi, iki qoşunun arasında müzakirə başlandı. O kişi dedi ki, hər iki qoşun əvvəlki yerlərinə qayıtsın, Imam da Şamı Müaviyəyə versin. Imam (ə) onun bu təklifini eşidib təşəkkür etdi və dedi:–"Mən bu barədə uzun müddət fikirləşmişəm və özüm üçün iki çıxış yolu görmüşəm: ya itaətsizlik edənlərlə mübarizə, ya da Allaha və Onun Peyğəmbərinə nazil olanlara qarşı küfr etmək! Allah da Onun mülkündə üsyankarlıq və günah edilməsinə, başqalarının da bunların

¹ Məqsəd səqifədəki hadisələrdir. Nömanın atası Bəşir öz əmioğlu Səd ibni Übadənin xilafətə çatmaması üçün, ayağa qalxıb Əbu Bəkrə beyət etdi və ənsarın birliyini pozdu. "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.78-79; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.97; "Vəqətu-Siffeyn", səh.448

² "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.103-104; "Vəqətu-Siffeyn", səh.417

qarşısında sükut edərək əmr be mərufdan və nəhy əz münkərdən boyun qaçırmalarına heç vaxt razı olmaz. Buna görə də itaətsizlik edənlərlə mübarizə etməyi zəncirlə birgə olmaqdan yaxşı bildim."

O kişi Imam (ə)-ı qane etməkdən məyus oldu və **"Hamımız Allaha məxsusuq və hamımız Ona tərəf qayıdacağıq"** ayəsini oxuya-oxuya öz qoşununa tərəf qayıtdı.¹

Tərəflər arasında amansız döyüşlər başladı. Bu döyüşdə mümkün olan hər bir vasitədən istifadə olunurdu: Ox, daş, qılınç və nizə döyüşçülərin başlarına endirilirdi. Döyüş çərşənbə günü səhər kimi davam etdi. Müaviyənin qoşunu o günün gecəsi ölülərin və yaralıların çoxluğundan it kimi ulaşırdı. Buna görə də tarixdə həmin gecə "Leylətül-hərir" (ulaşma gecəsi) adlanır.

Malik əsgərlərin içində gəzişərək deyirdi: "Qələbəyə bir ox uçuşundan çox qalmamışdır." (Və fəryad edirdi ki:) "Bir kəs varmı ki, öz canını Allaha satsın və bu yolda Əştər ilə birlikdə vuruşub ya qələbə çalsın, ya da Allaha qovuşsun?!"²

Imam (ə) bu həssas anlarda ordunun sərkərdə və nüfuzlu şəxsiyyətləri qarşısında çıxış edib buyurdu: "Ey camaat, görürsünüz ki, sizinlə düşmənin işi hara çatmışdır! Düşmən axır nəfəslərini çəkir. İşlərin başlanğıcı onun axırı ilə müqayisə olunur. Mən onları səhər çağı ilahi məhkəməyə çəkəcək, onların zillətli həyatlarına son qoyacağam."³

Müaviyə o həzrətin sözlərinin məzmunundan agah olduqca Əmr Asa dedi:—Sabah Əli müharibənin işini birdəfəlik xətm edəcəkdir. İndi nə etmək lazımdır?

Əmr As dedi:—Sənin əsgərlərin nə onun əsgərləri kimidir, nə də özün onun kimisən. O, din, əqidə və məram uğrunda vuruşur, sən isə başqa şey uğrunda vuruşursan. Sən yaşamaq istəyirsən, o isə şəhid olmaq. İraq qoşunu sənin qələbəni özləri üçün qorxu bilirlər. Halbuki Şam ordusunun Əlinin qələbə çalmasında heç bir qorxuları yoxdur.

Müaviyə:—Bəs nə etməliyəm?

Əmr As:—Elə bir təklif irəli sürək ki, qəbul etsələr də, etməsələr də ikitirəliyə və ixtilafa düşər olsunlar. Onları Allahın Kitabına dəvət et və de ki, səninlə onların arasında hökm etsin. Bu halda öz istəyinə nail olarsan. Bu fikir çoxdan mənim başımda dolanırdı, vaxtı gəlib çatmadığı üçün aşkar etmirdim.

Müaviyə öz həmkarının gözəl tədbirini bəyənib təşəkkür etdi, onu həyata keçirmək qərarına gəldi. Cümə axşamı günü, Rəbiül-əvvəlin on üçündə (başqa bir rəvayətə görə Səfərin on üçündə) Imam (ə)-ın ordusu tarixdə misli görünməmiş bir hiylə ilə qarşılaşdı. Əmr Asın şamlı tüğyançılara etdiyi

¹ "Əyanuş-şia", 1-ci cild, səh.510; "Vəqətu-Siffeyn", səh.474; "Əl-əxbarut-tival", səh.187

² "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.160; "Vəqətu-Siffeyn", səh.475; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.26

³ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.108; "Əl-əxbarut-tival", səh.188; "Vəqətu-Siffeyn", səh.476

xidmət əməvilərə doğrudan da yenidən həyat verdi. Şam ordusunun əsgərləri Əmr Asın göstərişi ilə Quranları nizələrin başına keçirib öz sıralarını Quranla bəzədilər. Böyük Dəməşq Quranını on nəfər nizə ucunda götürmüşdü. Bu vaxt hamısı bir səslə deyirdilər: "Bizimlə sizin aranızda hakim Allahın Kitabıdır."

Iraqlıların qulaqları bu səslərə doğru yönəldi, gözləri nizələrin başlarına dikildi. Şam ordusundan yalnız ürəkyandıran fəryad və şüarlar eşidilirdi. Hamılıqla deyirdilər: "Ey ərəblər, öz arvadlarınız və qızlarınız naminə Allaha baxın! Allahı, yalnız Allahı öz dininizdə nəzərdə tutun! Şamlılardan başqa kim onun sərhədlərinə keşik çəkəcək?! Iraq əhalisindən başqa kim Iraqın sərhədlərini qoruyacaq? Romalılarla, türklərlə və kafirlərlə cihad etmək üçün kim qalacaqdır?"¹

Quranların ruhoşşayan mənzərəsi, ürəkyandıran nalələr Imam (ə)-in əsgərlərinin çoxunun ağlını əlindən alaraq, onları heyrətə və dəhşətə saldı. Bir neçə dəqiqə bundan əvvəl iftixarlı qələbənin astanasında yerləşən cəngavərlər ovsunlanmış kimi, öz yerlərində mıxlanıb qaldılar. Lakin Malik Əştər, Ədi ibni Hatəm, Əmr ibni Həmiq kimi igidlər hiylənin mahiyyətindən agah idilər və bilirdilər ki, düşmənin müqavimət göstərməyə qüdrəti olmadığına və məhv olma ərəfəsində qaldıqlarına görə özlərini yalnız bu yolla xilas etmək istəyirlər. Halbuki onlar heç vaxt Qurana baş əyməmişdilər və əymək də istəmirdilər. Buna görə də Ədi ibni Hatəm Imam (ə)-a dedi:– Batil ordusunun heç vaxt haqq ilə qarşılaşmaq qüdrəti yoxdur. Hər iki tərəfdən çoxlu ölüb-yaralananlar olmuşdur. Bizdə qalanlar onlardan qüvvətlidirlər. Şamlıların nalələrinə qulaq asma. Biz sənə tabeyik.

Malik Əştər dedi:–Müaviyənin canişini yoxdur, lakin sənin canişinin vardır. Onun əsgərləri varsa da, sənin əsgərlərində olan səbir onlarda yoxdur. Dəmiri dəmirə döy və Allahdan kömək istə.

Üçüncüsü dedi:–Ya Əli, biz təəssüb üzündən deyil, Allah xatirinə sənə kömək edirik... Hal-hazırda haqq özünün son nöqtəsinə çatmışdır. Sən olan yerdə bizim sözümüz yoxdur.²

Lakin özünü Imam (ə)-in dostları cərgəsinə salan və elə ilk gündən etibarən müəmmalı şəkildə hərəkət edən və Müaviyə ilə olan əlaqəsi müəyyən qədər aşkar olan Əşəs ibni Qeys Imam (ə)-a dedi:–Onların sözlünə cavab ver, çünki sən onlara cavab verməkdə hamıdan layiqlisən. Camaat yaşamaq istəyir, müharibə yox!

Imam (ə) onun mənfur niyyətindən agah idi, buyurdu:–Bu barədə fikirləşmək lazımdır!³

Müaviyə Imam (ə)-in əsgərlərinin dini hislərini təhrik etmək üçün Əmr

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.26; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.400; "Əl-əxbarut-tival", səh.188; "Vəqətu-Siffeyn", səh.481; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.160

² "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.401; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.108; "Vəqətu-Siffeyn", səh.482

³ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.401; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.109; "Vəqətu-Siffeyn", səh.482

Asın oğlu Əbdüllaha (o dövrdəki "müqəddəs"lərdən biri idi) fərman verdi ki, iki qoşunun arasında dayanıb onları Allahın Kitabının qəzavətinə dəvət etsin. O, iki qoşunun ortasında durub dedi:—"Camaat, bu müharibə din uğrundaırsa, onda hər iki tərəf öz müxalifinə höccəti tamam etmişdir; yox əgər dünya üçündürsə, onda yenə də hər iki tərəf həddi keçmişdir. Biz sizi Allahın Kitabının hökmünə dəvət edirik. Əgər siz dəvət etsəydiniz, biz hömkən qəbul edərdik. Fərsəti qənimət sayın!"

Bu şüarlar pərakəndə şəkildə olan şamlıları və sadələvh iraqlıları aldatdı. Böyük bir dəstə İmam (ə)-ın yanına gəlib dedi ki, onların dəvətlərini qəbul etsin. İmam (ə) bu həssas anlarda aldananlara haqqı başa salmaq üçün dedi:— ***"Ey Allahın bəndələri! Allahın Kitabına dəvəti qəbul etməkdə mən hər kəsdən layiqliyəm, lakin Müaviyə, Əmr As, ibni Əbu-Müeyt, Həbib ibni Məsləmə və ibni Əbu-Sərh din əhli, Quran əhli deyildirlər. Mən onları sizdən yaxşı tanıyıram. Mən uşaqlıqdan indiyə qədər daim onlarla rastlaşmışam. Onlar uşaqlıqda uşaqların, böyüyəndə də kişilərin ən pisi idilər. Allaha and olsun, onlar Quranları tanıdıqları və onlara əməl etmək üçün qaldırmamışlar, bu iş sadəcə olaraq bir hiylə və məkrdir. Ey Allah bəndələri, başlarınızı və qollarınızı mənim ixtiyarında qoyun; haqq qəti nəticəyə çatmış, zalımların kökünün kəsilməsinə bir şey qalmamışdır."***

Sadiq köməkçilər İmam (ə)-ın tərəfini saxladıkları halda gözlənilmədən zirehli paltar geymiş, alınları səcdədən qabar bağlamış və əllərində qılınc tutmuş iyirmi min əsgər döyüş meydanını tərk edib sərkərdənin qərargahına gəldilər.¹ Başda Məsər ibni Fədəki, Zeyd ibni Həsən və bəzi iraqlı qarilər rəhbərlik olmaqla (onlar sonralar xəvaricin başçıları oldular) gəlib İmam (ə)-ın qarşısında dayandılar və o həzrətə "Ya Əmirəl-möminin" deyil, "Ya Əli" deyərək xitab edərək tam ədəbsizliklə dedilər: "Onların dəvətini qəbul et, əks halda Osman ibni Əffanı öldürdüyümüz kimi, səni də öldürəcəyik! Allaha and olsun, əgər onların dəvətini qəbul etməsən səni öldürərik!"

Dünənə qədər qeydsiz-şərtsiz itaət olunan bir rəhbərin işi bu gün o yerə çatmışdı ki, ona təslim olmağa və zorla sülh qəbul etməsinə dair əmr verirdilər! İmam (ə) onlara belə cavab verdi: "Allahın Kitabına dəvət edən, o kitabın dəvətini qəbul edən ilk şəxs mənəm. Sizi Allahın Kitabından başqa bir şeyə dəvət etmək mənə caiz deyildir. Mən onlarla ona görə vuruşuram ki, onlar Quranın hökmünə qulaq asırlar. Onlar Allaha qarşı itaətsizlik etmiş, Onun əhdini pozmuş və kitabını kənara qoymuşlar. Bilin ki, onlar sizi aldatmışlar! Onlar Qurana əməl etmək istəmirlər."

İmam (ə)-ın məntiqi və dəlil əsasında olan sözləri onlara azacıq belə, təsir etmədi. Zamanın keçməsi də göstərdi ki, onlar tələsən, həqiqəti dərk etməyən və nadan adamlar idilər və şamlıların boş şüarlarına qapılmışdılar. İmam (ə) onlara nə qədər nəsihət verirdisə də, xeyri olmurdu; onlar öz inadkarlıqlardan əl çəkmir, ısrarla deyirdilər ki, gərək Malikin döyüşdən geri qayıtmasına əmr verəsən.

Döyüş çağında bir ordu üçün ikitirəlik və ixtilafdan daha ziyanlı bir şey

¹ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.161; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.401; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.27; "Vəqətu-Siffeyn", səh.489

yoxdur. Bundan da zərərli şey sadələvh və siyasi məsələləri dərk etməyən adamların öz dərrakəli və bacarıqlı sərkərdələrinə qarşı qiyam etmələridir. İmam (ə) özünü qələbə astanasında görür, düşmənin bu hiyləsinin nə olduğunu bilirdi. Lakin təəssüflər olsun ki, bu ixtilaf İmam (ə)-ın qoşununun vəhdətini pozurdu. İmam (ə) səcdədən qabar bağlamış, başdan-ayağa silahlanmış iyirmi min "müqəddəs" in qarşısında müqavimət göstərməyi məsləhət görmədi, öz yaxın səhabələrindən olan Yəzid ibni Hanini çağıraraq dedi:—Özünü Malikə çatdır və de ki, döyüşü dayandıraraq təcili olaraq mənim yanıma gəlsin.

Yəzid ibni Hani özünü ön cəbhəyə çatdırdı, Malikə dedi:—İmam əmr edir ki, müharibəni dayandıraraq mənim yanıma gəlsin.

Malik dedi:—Mənim salamımı İmama çatdır və de ki, indi məni meydandan geri çağırmağın vaxtı deyil. İnşallah, tezliklə qələbə islam ordusuna nəsib olacaq.

Hani geri qayıdıb dedi:—Malik geri qayıtmağı məsləhətə uyğun görmür və deyir ki, qələbənin bir addımlığındadır.

Qiyamçılar İmam (ə)-a dedilər: Malik sənə əmrinlə bu işdən boyun qaçırır. Ona sən demisən ki, döyüş meydanında müqavimət göstərsin!

Əli (ə) təmkinlə buyurdu: Mən heç vaxt öz məmurlarımla məxfi danışmamışam. Nə demişəmsə, hamısını eşitmişiniz. Nə cürətlə məni əşkarda dediyimin əksi ilə müttəhim edirsiniz?

Qiyamçılar: Tez ol, Malikə xəbər göndər, meydandan geri dönsün! Əks halda sənə ya Osman kimi öldürəcəyik, ya da tutub Müaviyəyə təhvil verəcəyik!

İmam (ə) Haniyə dedi:—Gördüklərini Malikə çatdır.

Malik İmam (ə)-ın sözündən agah olub dedi:—Bu fitnə Quranların nizəyə vurulmasından irəli gəlmişdir. Bunların hamısı Əmr Asın hoqqalarıdır. Qələbəni görmürsən?! Heç rəvadır mı ki, belə bir şəraitdə döyüşü saxlayım?!

Hani: Heç rəvadır mı ki, sən burada olasan, Əmirəl-möminin də öldürülə, yaxud tutulub Müaviyəyə təhvil verilə?!

Malik bu sözləri eşidəndə bədəni əsdi, dərhal döyüşü saxlayıb özünü İmam (ə)-a çatdırdı. Gözü qiyamçıların bədbəxt üzələrinə sataşanda dedi:—Düşməne üstünlük qazanıb qələbənin bir addımlığında olan bir vaxtda onlara aldandınız mı?! Allaha and olsun ki, onlar Allahın əmr və fərmanlarından boyun qaçırmış, Peyğəmbərin sünnəsini tərk etmişlər. Onlarla razılaşmayın və mənə azacıq möhlət verin, işi xətm edirəm.

Qiyamçılar:—Sənənlə razılaşmaq, sənə törətdiyin xətdə şərik olmaqdır.

Malik:—Çox heyf olsun ki, sizin igidləriniz öldürülmüş, alçaq və yaramazlarınız isə sağ qalmışdır. Deyin görüm siz nə vaxt haqlı olmusunuz?! Döyüşən vaxtda haqq idiniz, döyüşdən əl çəkdiyiniz vaxt batıl, yoxsa döyüşəndə batıl, döyüşdən əl çəkdiyiniz vaxt haqq?! Əgər belə güman edirsinizsə, onda sizin ölümləriniz imanlarınızı, təqvalarını və ixtisalarınızı etiraf etdiyiniz halda, gərək cəhənnəmdə olsunlar!

Qiyamçılar:—Allah yolunda vuruşduq, Allaha görə də döyüşdən əl çəkirik. Biz sənə qulaq asmırıq, bizdən uzaq ol!

Malik:—Aldanmış və döyüşü saxlamağa dəvət olunmusunuz. Ey üzükara,

alınları qabar bağlayanlar! Mən sizin namazlarınızı zahidliyin və şəhadətə eşq bəslədiyinizin nişanəsi hesab edirdim. İndi məlum oldu ki, sizin məqsədiniz ölümdən qaçmaq, dünyaya bağlanmaqdır. Vay olsun sizə! Ey nəcis yeyən heyvanlara oxşayanlar! Heç vaxt izzət və şərəfət üzü görməyəcəksiniz! Zalımlar rədd olduğu kimi, siz də rədd olun!

Bundan sonra qiyamçılar bir tərəfdən, Malik isə digər tərəfdən bir-birinə nalayiq sözlər deməyə, atlarının başlarına qamçı vurmağa başladılar. İmam (ə)-ın gözü qarşısında baş verən bu xoşagəlməz mənzərə çox əzablı idi. Həzrət əmr etdi ki, bir-birindən aralansınlar. Elə bu zaman qiyamçılar İmam (ə)-ın gözləri önündə o həzrətin Quranın hakim olmasına razılıq verməsini tələb etməyə başladılar. İmam (ə) sükut edərək fikir dəryasına qərq olmuşdu.¹

İYİRMİNCİ FƏSİL

HƏKƏMİYYƏT MƏSƏLƏSİ VƏ TƏZYİQ QURUPU

Əmr Asın irəli sürdüyü təklif müsbət nəticə verdi, İmam (ə)-ın qoşununda qərribə bir ixtilaf və ikitirəlik yaratdı. Ixtilaf yaradanların və bu fitnəyə uyanların əksəriyyəti sadələvh adamlar idi. Onlar Müaviyənin hiyləgərliklərinə aldanaraq İmam (ə)-ın icazəsi olmadan onun tərəfindən şüar verib deyirdilər ki, Əli Quranın hökm etməsinə razıdır. Halbuki o həzrət mütləq şəkildə sükut edərək islamın gələcəyi barəsində fikirləşirdi.²

MÜAVİYƏNİN İMAM (Ə)-A MƏKTUBU

Belə bir böhranlı şəraitdə Müaviyə Əli (ə)-a belə bir məktub yazdı: "Bizim aramızdakı çəkişmələr çox uzandı, hər birimiz qarşı tərəfdən tələb etdiyi şeydə özünü haqlı bilir, amma tərəflərdən heç biri digərinə tabe olmaq istəmir. Hər iki tərəfdən çoxlu adam öldürülmüşdür. Mən qorxuram ki, gələcək keçmişdən daha pis olsun. Bu müharibənin məsuliyyəti ikimizin boynundadır və bizdən başqa heç kim onun məsuliyyətçisi deyildir. Mən elə bir təklif irəli sürürəm ki, ümmətin xeyri və həyatı ondadır, onların özlərinin salamat qalması, dini barışıq, kinlərin aradan qaldırılması da ona bağlıdır. O təklif budur ki, razı olduğumuz iki nəfər: biri mənim, biri isə sənin tərəfindən bizim aramızda Quran əsasında mühakimə yürütsün. Bu iş həm sənin üçün, həm də mənim üçün yaxşı olar, fitnəni aradan qaldırar. Bu barədə Allahdan qorx, əgər Quran əhlisənsə Quranın hökmünə razılıq ver!"³

Quranı nizələrin ucuna sancıb qaldırmaq ixtilaf yaradan bir fitnədən başqa bir şey deyildi. Bu üsul Quranın qəzavət etməsi yolunu əsla öyrətmirdi. Lakin Müaviyə bu məktubda bu şübhəni dəf edərək hər iki tərəfdən bir nəfər seçilməsini ortaya atdı. O, məktubun axırında tam

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), səh.216-219; "Vəqətu-Siffeyn", səh.489

² "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.104

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.493; "Əl-əxbarut-tival", səh.191

həyasızlıqla İmam (ə)-i təqvaya, Qurana dəvət etdi!

İMAM (Ə)-İN BU MƏKTUBA CAVABI

"Zülm və yalançılıq insanın din və dünyasını puç edər, onun xəta işlərini və qanunsuz əməllərini eyb axtaranlara aşkar edər. Sən bilirsən ki, öz keçmişini bərpa etməyə qadir deyilsən. Bir dəstə insan əhd-peymanı pozaraq nahaq yerə müxalifətə başladılar, Allahın aşkar əmrini dəyişdirdilər, Allah da onların yalanlarını ifşa etdi. Elə bir gündən qorx ki, o gündə işinin aqibəti yaxşı olanlar sevinəcək, öz rəhbəri ilə müxalifət edənlər peşman olacaqlar: bunlar dünyaya aldanaraq ona ürək bağlamışdır. Bizi Quranın hökmünə dəvət edirsən, halbuki özün onun əhli deyilsən. Biz sənə cavab vermədik, lakin Quranın hakim olmasını qəbul etdik."¹

Əşəs ibni Qeys elə ilk günlərdən Müaviyə ilə gizli əlaqə yaratmaqda müttəhim olunmuşdu, müharibənin gedişində də bu əlaqələr müəyyən qədər hiss olunurdu. O, bu dəfə israr etdi ki, Müaviyənin yanına gedib onun Quranları qaldırmaqda məqsədinin nə olduğunu öyrənsin.²

Əşəs elə ilk gündən etibarən İmam (ə)-a sədaqətli deyildi və Müaviyənin qardaşı Ütbə ilə müzakirə apardıqdan sonra sülh fikrinə düşmüşdü. O, "Leylətül-hərİR"də müharibənin davam etdirilməsini hər iki tərəfin məhv olması hesab etdi. Quranların nizəyə vurulması fitnəsində də Əli (ə)-ın şamlıların dəvətinə müsbət cavab verməsinə israr edir, həm də qoşunun yorğunluğundan söz açırdı. Bu dəfə Müaviyə ilə əlaqə yaratmaq və sülh barəsində son qərara gəlməsi üçün, vaxt verilməsini tələb edirdi. (Sonra qeyd edəcəyik ki, o, İmam (ə)-ın nümayəndə təyin etməsinə imkan vermədi və o həzrətin təyin etdiyi nümayəndəni bir bəhanə ilə kənarlaşdırdıqdan sonra öz seçdiyi nümayəndəni qəbul elətdirdi. Bu da irəqlilərin tam zərərinə idi.)

Əşəs Müaviyə ilə görüşdükdən sonra təzə bir söz gətirmədi, sadəcə olaraq Müaviyənin məktubunun sözlərini yenidən təkrar etdi. Silahlı qiyamçıların göstərdiyi təzyiq İmam (ə)-ı, Quranın hakim olmasını qəbul etməyə vadar etdi. Buna görə də hər iki tərəfin qariləri iki qoşunun ortasında toplaşib Qurana baxdılar və onun hökmünü dirçəltmək qərarına gəldilər, sonra öz yerlərinə qayıtdılar. Hər iki tərəfdən "biz Quranın hökmünə razıyıq" - səsləri ucaldı.³

İKİ QAZININ (HƏKƏMEYNİN) SEÇİLMƏSİ

Aydındır ki, Quranın özü danışmır və Quranı dərk edənlər onu nitqə gətirməli, ona baxıb Allahın hökmünü çıxarmalıdırlar ki, düşmənciliyə son qoyulsun. Bu məqsədlə qərara alındı ki, bir neçə nəfər şamlılardan, bir neçə nəfər də irəqlilərdən seçilsin. Şamlılar Müaviyəyə qeydsiz-şərtsiz tabe idilər.

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.493-494

² "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.161; "Tarixi-Təbəri", 6-cı cild, səh.28

³ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.161; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.28

O hər kəsi seçsəydi, ona rəy verəcəkdilər. Hamı da bilirdi ki, o bu fitnənin əsasını qoyan Əmr Asdan başqa heç kimi seçməyəcək. Yaxşı deyiblər ki, şamlılar məxluqa itaət etməkdə hamıdan müti, Xaliqə asi olmaqla hamıdan irəli idilər.

Amma sonralar "xəvaric" adlanan "təzyiq qrupu" İmam (ə)-a iki şeyi qəbul etdirdilər (onlar sonradan həkəmiyyəti kəbirə günah sayır və onu qəbul etdiklərinə görə tövbə edirdilər, üstəlik Əli (ə)-dan da "tövbə etməsini" tələb edirdilər):

1-Həkəmiyyəti qəbul etmək (yəni münaqişəni, hər iki tərəfdən hakim seçməklə həll etmək);

2-İmam (ə)-ın rəy verdiyi adamları yox, öz istədiklərini seçmək.

Tarixin başdan-başa ibrət dərsi olan bu hissəsini aşağıda qeyd edirik:

Təzyiq qrupu:—Biz həkəmiyyətə Əbu Musanı seçirik.

İmam (ə):—Mən heç vaxt bu işə razı olmaram və ona belə bir haqq vermərəm!

Təzyiq qrupu:—Biz də ondan qeyrisinə rəy vermirik. Çünki ilk gündən bizi müharibədən saxlayaraq onu böyük fitnə hesab edən yalnız o idi.

İmam (ə):—Əbu Musa xilafətimin ilk çağlarında məndən ayrıldı və camaatın mənə kömək etməsinə mane oldu, cəzalandırılmaqdan qorxdığı üçün də qaçdı. Nəhayət ona aman verdim, o da mənə tərəf qayıtdı. Mən həkəmiyyətə İbni Abbası seçirəm.

Təzyiq qrupu:—Biz sənə ilə İbni Abbasın arasında heç bir fərq görmürük. Elə bir adamı seç ki, sənə və Müaviyəyə qarşı eyni fikirdə olsun.

İmam (ə):—Malik Əştəri bu işə seçirəm.

Təzyiq qrupu:—Malik müharibə odunu qızışdırmışdır. Biz də məhz onun hökmünə ! görə məhkum olunmuşuq.

İmam (ə):—Malikin hökmü nədir ki?

Təzyiq qrupu:—O, camaatı bir-birinin canına salaraq sənə ilə özünün istədiyini yeritmək istəyir.

İmam (ə):—Əgər Müaviyə özünə hakim seçməkdə tam azaddırsa, onda Qüreyşdən olan bir nəfər (Əmr As) qarşısında Qüreyşdən olan bir nəfərdən (İbni Abbasdan) başqası münasib deyildir. Siz də onun müqabilində Əbdüllah İbni Abbası seçin, çünki Əmr As işə nə qədər düyün vursa, İbni Abbas onları açar və o nə qədər düyün açsa, İbni Abbas onu bağlayar. İbni Abbas onun möhkəmlətdiyi işi sütləşdirər, sütləşdirdiyi işi möhkəmlədən.

Əşəs:—Əmr Asla Əbdüllah İbni Abbas hər ikisi Müzər qəbiləsindəndir. Müzərdən olan iki nəfər bir-biri ilə qəzavət etməməlidirlər. Əgər biri Müzərdən olsa, (Məsələn, Əmr As) ikincisi hökmən yəmənli olmalıdır (Əbu Musa Əşəri)!

(Heç kəs Əşəsdən bu qanunu haradan çıxardığını soruşmur.)

İmam (ə):—Qorxuram ki, sizin seçdiyiniz yəmənli aldansın, çünki Əmr As elə bir adamdır ki, öz məqsədinə çatmaqda heç nədən çəkinmir.

Əşəs:—Allaha and olsun, əgər o iki həkəmdən biri yəmənli olsa, hətta bizim istəyimizin əksinə qəzavət etsə belə, bizim üçün daha yaxşıdır; əgər hər ikisi Müzər qəbiləsindən olsa, bizim istəyimiz kimi qəzavət etsə də belə, bizim üçün xoşagəlməzdir.

Imam (ə):—İndi ki, Əbu Musa Əşəri üçün bu qədər israr edirsiniz, onda özünüz bilin. Nə istəyirsinizsə, onu da edin!¹

Əbu Musa Əşəri Kufənin valisi olanda Cəməl müharibəsini yatırtmaq üçün camaatın Imam (ə)-a kömək etmələrinin qarşısını almışdı. O bəhanə gətirib deyirdi ki, Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Hər vaxt mənim ümmətimin arasında fitnə yaransa, kənara çəkilin." İndi isə həkəmiyyətdə Imam (ə)-ın nümayəndəsi olmaq istəyir! Şübhəsiz, o, sadələvh olmaqdan əlavə, Imam (ə)-la müxalif olduğuna görə onun xeyrinə rəy verməyəcəkdi.

Imam (ə) təzyiq qrupunu öz yanlış və azğın fikirlərindən döndərmək üçün heç nəyi əsirgəmədi. Buna görə də bütün sərkərdələri bir yere yığıb ümumi bir yığıncaqda məsələni belə aydınlaşdırdı: Ağah olun! Şamlılar öz istədiklərini, ən yaxın adamları olanları seçdilər, siz isə xoşunuza gəlməyən adamlar arasında ən yaxın olanı (Əbu Musanı) həkəmiyyətə seçdiniz. Sizin işiniz Əbdüllah ibni Qeys (Əbu Musa Əşərinin adıdır) kimilərlədir. O dünən deyirdi: "Müharibə fitnədir; kamanlarınızın bəndlərini qırın və qılıncları qınına qoyun." Əgər o doğru danışdırsa, nə üçün öz xoşuna döyüşdə iştirak etdi?! Əgər yalançıdırsa, deməli müttəhim olunur. Əmr Asın sinəsini Əbdüllah İbni Abbasın düynələnmiş yumruğu ilə sındırın, möhlət verənlərdən istifadə edin və islam sərhədlərinin (nəzarətini) ixtiyarınıza alın. Məgər görmürsünüz ki, şəhərləriniz təcavüzə məruz qalmış, ölkələriniz düşmən oxlarına hədəf olmuşdur?!²

Imam (ə)-ın sözləri sərkərdələrə yalnız bu qədər təsir qoydu ki, onlar o həzrətlə təkliddə görüşdülər. Əhnəf ibni Qeys Imam (ə)-a dedi:—Mən Əbu Musanı yoxlamışam, idrak qüvvəsi çox da güclü deyil. Əvvəllər də islama qarşı vuruşmuşdur. Əgər istəyirsinizsə, həkəmiyyətə məni seçin. Əgər bunu məsləhət görmürsünüzsə məni ikinci, yaxud üçüncü hakim təyin edin, görün Əmr Asın vurduğu düynələri necə açar, açdığı düynələri necə bağlayaram.

Imam (ə) Əhnəfin nümayəndəliyini irəli sürdü, lakin onlar o qədər inadkar və azğın idilər ki, Əbu Musadan başqasına rəy vermədilər. Onun seçilməsi o qədər xəsəratli idi ki, şamlı bir şair öz şerində bunu belə aşkara çıxarmışdı:

Əgər İraq camaatının yaxşı bir rəyi olsaydı onları azğınlıqdan qurtarar, İbni Abbası seçərdilər.

Lakin yəmənli bir qocanı seçdilər ki, o beşlə-altını seçə bilmir.

Haqqı deməkdə qorxusu olmayan bir nəfərin sözlərini Əliyə çatdırın:

Əbu Musa Əşəri etimadlı adam deyildir."

Gələcəkdə qeyd edəcəyik ki, Müaviyə ilə sülh etməyi Imam (ə)-a qəbul etdirən, həkəmləri seçməkdə o həzrətə imkan verməyənlər elə həkəmiyyət məsələsini kəbirə günah sayan ilk şəxslər oldular və əhd-peyman bağladıqdan sonra Imam (ə)-ı onu pozmaqda müttəhim etdilər. Amma Imam (ə) heç vaxt peymanı pozmaz və bu "müqəddəs insanların" sözlərinə bir

¹ "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.189; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.113; "Əl-əxbarut-tival", səh.192; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.402; "Vəqətü Siffeyn", səh.499

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 13-cü cild, səh.309

daha qulaq asmazdı. İndi həkəmiyyətdə müqavilə sənədinin mətninin necə yazıldığını və İmam (ə)-ın üçüncü dəfə olaraq təzyiq qrupunun rəylərinin təsiri altında qalıb-qalmadığını araşdırırıq.

HƏKƏMIYYƏT MÜQAVİLƏSİNİN QƏBUL ETDİRİLMƏSİ

Siffeyn müharibəsinin sonundakı həkəmiyyət hadisəsi islam tarixində misli görünməmiş bir məsələ hesab olunur. Əmirəl-möminin Əli (ə) qələbənin iki addımlığında idi, əgər onun nadan köməkçiləri müharibəni saxlamasaydılar, yaxud, heç olmazsa, ona maneçilik törətməsəydilər, o həzrət fitnənin kökünü kəsər, xəbis əməvi sülaləsinin sonradan səksən il davam edəcək hökumətinə son qoyar, nəticədə islam tarixini və müsəlmanların mədəniyyətini tamamilə dəyişdirərdi. Amma o, Əmr Asın hiyləgərliyi və özünün qoşunundakı nadan əsgərlərin çoxunun aldanması nəticəsində müharibəni qəti qələbəyə qədər davam etdirə bilmədi. Belə nadan "dostlar"ın vurduqları ziyan ağıllı düşmənin vurduğu xəsarətdən qat-qat artıq idi. Onlar İmam (ə)-a dörd məsələni qəbul etdirdilər ki, bunun zərəri əvvəlcə özlərinə, sonra isə digər müsəlmanlara dəydi:

1-Müharibəni dayandırıb Quranın və Peyğəmbər (s) sünnəsinin hakimliyini qəbul etmək.

2-Əbu Musanı (İmam (ə) tərəfindən) nümayəndə seçmək.

3-Həkəmiyyət müqaviləsinin mətnindən "Əmirəl-möminin" ləqəbini çıxartmaq.

4-Müqavilə imzalandıqdan sonra onu pozmağa dair israr etmək.

Yuxarıda birinci və ikinci bəndin qəbul etdirilməsi aydınlaşdı. İndi isə üçüncü və dördüncü bəndin necə qəbul etdirilməsini bəyan edirik. Quranların nizəyə keçirilməsindən sonra döyüşün toz-torpağı yatdı, mübahisələr dayandı və qərara alındı ki, hər iki tərəfin başçıları həkəmiyyət müqaviləsinə tənzim etsinlər. Bir tərəfdə İmam (ə) öz tərəfdarları ilə, o biri tərəfdə də Müaviyə və onun "ayrılmış əqli" Əmr As öz mühafizəçiləri ilə dayandı. Müqavilənin yazılması üçün iki sarı vərəq hazırlandı. Vərəqlərin həm baş tərəfində, həm də axırında İmam (ə)-ın "Mühəmmədun Rəsulullah" yazılmış möhrü vurulmuşdu. Müqavilənin mətnini Əli (ə) deyir, o həzrətin katibi Übeydullah ibni Rafe də onu yazırdı. İmam (ə) öz sözlərini belə başladı:

"Bu, Əmirəl-möminin Əli və Əbu Süfyanın oğlu Müaviyə arasında olan bir müqavilədir, onların tabeçiləri onun əsasında Allah kitabının və onun Peyğəmbərinin qəzavət etməsini qəbul etmişlər."

Bu vaxt Müaviyə yerindən atıldı, dedi:—Bir nəfəri "Əmirəl-möminin" kimi qəbul edən, sonra isə onunla mübarizə edən şəxs axmaqdır!

Əmr As dərhal İmam (ə)-ın katibinə dedi:—Əlinin adını və atasının adını yaz. O, sizin əmirinizdir.

İmam (ə)-ın şücaətli sərkərdəsi Əhnəf o həzrətə dedi:—Məbada "Əmirəl-möminin" ləqəbini öz adının yanından pozsan! Əgər pozasan, bir daha geri qayıtmayacağından qorxuram. Bu sözü, hətta ölüm-dirimə gətirib çıxarsa belə, qəbul etmə!

Söz uzandı və günün bir hissəsi bu məsələnin müzakirəsi ilə keçdi. İmam (ə) öz adının yanından bu kəlmənin pozulmasına razı olmadı. Müaviyə ilə əvvəldən sirdaş olan və ilk günlərdən İmam (ə)-la dostluq pərdəsi altında onun əleyhinə işləyən Əşəs ibni Qeys israrla bu ləqəbin götürülməsinə çalışırdı. Bu çəkişmələrdə İmam (ə) "Hüdeybiyyə" sülhünün acı xatirələrini qeyd edib buyurdu: Hüdeybiyyədə Peyğəmbər (s)-in katibi mən idim. Bizim tərəfdə Rəsulullah, müşriklərin tərəfində isə Süheyl ibni Əmr dayanmışdı. Mən sülh müqaviləsini bu şəkildə tənzim etdim: **"Bu, Allahın Rəsulu Mühəmmədlə Süheyl ibni Əmr arasında olan sülh müqaviləsidir."** Amma müşriklərin nümayəndəsi Peyğəmbərə dedi:—Mən "Rəsulullah" kəlməsi ola-ola onu heç vaxt imzalamaram. Mən sənəin doğrudan da Allah Peyğəmbəri olduğunu bilsəydim, sənəinlə heç vaxt vuruşmazdım. Allahın peyğəmbəri olduğu halda sənəi təvafdan saxlasam, zülmkarlardan olaram. Yaz ki, "Mühəmməd ibni Əbdüllah", mən də qəbul edirəm." Bu vaxt Peyğəmbər (s) mənə buyurdu: "Əli, mən həm Allahın Peyğəmbəri, həm də Əbdüllahın oğluyam. "Rəsulullah" ləqəbini adının yanından silməklə mənim risalətim aradan getməz." Bəli, o gün müşriklər Rəsulullah ləqəbini onun adının yanından pozmaq üçün mənə çox təzyiq göstərdilər. O gün Peyğəmbər müşriklər üçün sülhnamə yazmışdı, bu gün də mən onların (müşriklərin) övladları üçün yazıram. Mənim yolum elə Peyğəmbərin yoludur.

Əmr As qəzəblənib Əli (ə)-a dedi:—Sübhənəllah! Biz mömin olduğumuz halda bizi kafirlərə və müsəlmanların düşmənlərinə oxşatdın!

İmam (ə) buyurdu: Elə bir gün olmuşdurmu ki, sən kafirlərin himayəçisi və müsəlmanların düşməni olmayasan?! Sən elə sənəi doğan anana oxşayırsan!

Bu sözləri eşidən Əmr As məclisdən durub dedi:—Allaha and olsun, bundan sonra heç vaxt sənəinlə bir məclisdə oturmaram!

İmam (ə)-ın "dostlarının" Əmirəl-möminin ləqəbinin o həzrətin adının yanından silinməsi üçün təzyiq göstərmələri o həzrətin məzlumiyyəti və yeni səhifələr açdı.¹

Lakin bunun müqabilində İmam (ə)-ın sədaqətli dostlarından bir qrupu qılınclarını siyirmiş halda o həzrətin hüzuruna gəlib dedilər: Əmr ver, icra edək!

Osman ibni Hənif onlara nəsihət verib dedi:—Hüdeybiyyə sülhündə mən də var idim. Biz də Peyğəmbər (s)-in yolu ilə gedirik.²

İmam (ə) buyurdu: Hüdeybiyyədə Peyğəmbər (s) bu hadisəni mənə xəbər verib buyurmuşdu: "Belə bir gün sənəin üçün də vardır; sən də məcburiyyət qarşısında qalaraq belə bir iş görəcəksən."

SÜLH MÜQAVİLƏSİNİN MƏTNİ

Tərəflər arasındakı bu münaqişə İmam (ə)-ın öz sözünü geri götürərək Peyğəmbər (s)-in yolunu seçməsi ilə sona çatdı. Əli (ə) öz mübarək adının

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət"; "Əxbarut-tival", səh.149; "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.189; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.232

² "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.112

"Əmirəl-möminin" ləqəbi olmadan yazılmasına razılıq verdi. Beləliklə, müqavilənin yazılması davam etdi. Onun ən mühüm maddələri aşağıdakılar idi:

1-Tərəflər razılaşdı ki, Quranın hökmünü qəbul etsinlər, onun göstərişlərindəki hüdudlardan kənara çıxmasınlar, Qurandan başqa heç nə onları birləşdirməsin və ixtilafli məsələlərdə əvvəldən axıra kimi Quranı özlərinə hakim seçsinlər.

2-Əli və onun tərəfdarları Əbdüllah ibni Qeysi (Əbu Musa Əşərinə), Müaviyə və onun tərəfdarları isə Əmr Ası özlərinə hakim seçsinlər.

3-Hər iki nəfərdən Allahın Öz bəndəsindən əhd-peyman aldığı ən yüksək səviyyədə əhd-peyman alındı ki, Allahın Kitabını özlərinə yolgöstərən seçsinlər, Onun hökmünü bildikləri vaxt ondan kənara çıxmasınlar, bilmədikləri vaxt Peyğəmbər (s)-in sirə və sünnəsini əsas götürsünlər, ixtilafa yol verməsinlər, həvayi-nəfsə tabe olmasınlar və şübhəli işlərə qarışmasınlar.

4-Əbdüllah ibni Qeyslə Əmr Asın hər biri öz rəhbərindən ilahi bir peyman aldılar ki, onların Kitab və Peyğəmbər sünnəsi əsasında olacaq qəzavətlərinə razı olsunlar. Onların malı, canı və namusu hər iki tərəf haqdan çıxmıyincaya qədər toxunulmazdır.

5-Əgər qazılərdən biri öz vəzifəsini yerinə yetirməzdən qabaq ölsə, həmin tərəfin rəhbəri qabaqkı şərtlərlə yenidən adil bir şəxsi onun yerinə seçə bilər. Əgər rəhbərlərdən biri qəzavət yerinə yetirilməzdən qabaq ölsə, təbəçiləri onun yerinə bir nəfər seçə bilərlər.

6-Hər iki hakimdən əhd-peyman alındı ki, bu yolda ciddi səy etməkdə heç nəyi əsirgəməsinlər, nəhaq hökm verməsinlər. Əgər öz əhd-peymanlarına əməl etməsələr, ümmət hər ikisinin qəzavətindən bezarlıq elan etsin, bu halda artıq onların qarşısında heç bir iltizam yoxdur.

Bu müqaviləyə əməl etmək bütün əmirlərə, qazilərə və ümmətə vacibdir. Bundan sonra, o əhd-peymanın müddəti qurtarana kimi camaatın mal, can və namusları əmin-amanlıqdadır. Silahlar yerə qoyulmalı, yollarda təhlükəsizlik bərqərar edilməlidir. Bu barədə həmin məclisdə hazır olanlarla qaiblər arasında heç bir fərq yoxdur.

7-Hər iki qazi İraqla Şam arasında yerləşən bir məntəqədə düşərgə salmalı, onların istədiklərindən başqa heç kim orada olmamalıdır. Onlara mübarək Ramazan ayının axırına kimi möhlət verilir, bu müddətdə qəzavət işini sona çatdırmalıdırlar, istəsələr ondan tez də qəzavət edə, yaxud həcc mövsümünə qədər uzada bilərlər.

8-Əgər hər iki qazi Allahın Kitabı və Peyğəmbərin sünnəsinə müvafiq şəkildə qəzavət etməsələr, müsəlmanlar müharibəni davam etdirəcəklər və bu halda artıq tərəflər arasındakı müqavilə ləğv olunacaq, heç bir əhdnamə mövcud olmayacaqdır. İslam ümmətinə vacibdir ki, bu əhdnamədə yazılanlara əməl etsinlər, hamılıqla zorakılıq etmək, yaxud əhdnaməni pozmaq istəyənlərin qarşısında vahid bir ümmət olsunlar.¹

¹ "Əl-əxbarüt-tival", səh.195; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə,səh.29; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.403

Təbərinin nəql etdiyinə görə hər iki tərəfdən on nəfər şahid kimi həkəmiyyət əhdnaməsini (müqaviləsini) imzaladılar. İmam (ə)-in tərəfindən: Əbdüllah İbni Abbas, Əşəs ibni Qeys, Malik Əştər, Səid ibni Qeys Həmdani, Xəbbab ibni Ərrət, Səhl ibni Hənif, Əmr ibni Həmiq Xəzai, İmam (ə)-in iki oğlu–Həsənə (ə) Hüseyn (ə) gözə dəyirdi.¹ Əhdnamə 37-ci ilin səfər ayının 17-də, çərşənbə günü, axşamçağı yazıldı və tərəflər onu imzaladılar.²

Hər iki qazi qərara aldı ki, Şamla Hicazın sərhəddində yerləşən Əzrəh adlı yerə gedib orada qəzavətə başlasınlar; həmçinin hər iki tərəfdən dörd yüz nəfər də onlarla getdi ki, bir nəzarətçi kimi qəzavətə nəzarət etsinlər.

HƏKƏMIYYƏTİN İMAM (Ə)-İN QOŞUNUNDA BURAXDIĞI ƏKS-TƏSİR

Əhdnamə tənzim olunduqdan sonra qərara alındı ki, Şam və İraq camaatı müzakirənin nəticəsindən xəbərdar olsunlar. Əşəs həkəmiyyət müqaviləsini həm şamlılara, həm də iraclılara təqdim etdi. Şamlılarda heç bir müxalifətçilik müşahidə olunmadı. Amma iraclıların içindən Ənzət tayfası müxalifətə başladı və o tayfadan olan Midan və Cəd ilk dəfə olaraq "Allahdan başqası üçün heç bir hökm (etmə haqqı) yoxdur!" şüarını verdilər, sonra qılınclarını siyirib şamlılara hücum etdilər və Müaviyənin xeyməsinin yanında qətlə yetirildilər. Əhdnamə Murad qəbiləsinə təqdim olunanda onların rəisi Saleh ibni Şəfiq də yuxarıdakı şüarı verdi və dedi:

"Allahdan başqası üçün heç bir hökm (etmə haqqı) yoxdur–müşriklərin xoşuna gəlməsə də belə!"

Sonra bir şer oxudu, onun tərcüməsi belədir:

"Nə oldu ki, Əli tökülən qanlar qarşısında həkəmiyyətə razı oldu?!"

Halbuki əgər əhzaqla (Müaviyə və onun həmfikirləri ilə) vuruşsaydı, onun işində heç bir nöqsan olmazdı."

Əşəs Bəni-Təminin bayraqlarının yanında dayanıb əhdnaməni onlara təqdim edəndə onlardan həmin şüar eşidildi. Onların içindən Ürvə Təmini dedi:–Kişiləri Allah dinindən qabağa salaraq onları qazi seçirsiniz?! Hökm və qəzavət yalnız Allaha məxsusdur. Ey Əşəs, bəs bizdən öldürülənlərin taleyi necə oldu? (Yəni onlar haqq yolda öldürülülər, yoxsa batil yolda?)³

Bunu deyib qılıncla Əşəsə hücum etdi, lakin onun vurduğu zərbə Əşəsin atına dəyib onu atdan yerə yıxdı. Əgər Əşəsin köməyinə gəlməsəydilər, o, Ürvənin əli ilə öldürüləcəkdə. Əşəs İraq ordusunun arasında sonra gəzib İmam (ə)-in hüzuruna gəldi, öz işini elə qələmə verdi ki, guya İmam (ə)-in dostlarının əksəriyyəti həkəmiyyət əhdnaməsinə razıdır və bir-iki qrupdan başqa heç kim onunla müxalifət etmir. Amma çox keçmədən hər iki tərəfdən "Hökm yalnız Allaha məxsusdur", "Ya Əli, hökm Allahındır, sənə yox!"

¹ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.162; "Vəqətu-Siffeyn", səh.510; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.30

² "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.163

³ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.237; "Vəqətu-Siffeyn", səh.512 "Murucuz-zəhəb", 1-ci cild, səh.403; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.163; "Əl-əxbarüt-tival", səh.197

kimi şüarlar ucalmağa başladı. Onlar deyirdilər: "Biz kişilərin Allah dinində hakim olmasına (və Allahın hökmünü dəyişməsinə) heç vaxt icazə vermərik! Allah fərman vermişdir ki, Müaviyə və onun dostları ya öldürülsün, ya da tutulub bizə təhvil verilsinlər. Həkimyyəət məsələsi bizim buraxdığımız bir xəta idi. Biz bundan qayıdıb tövbə etdik. Sən də tövbə et, əks təqdirdə səndən də bezarlıq elan edəcəyik."¹

QƏBUL ETDİRİLƏN DÖRDÜNCÜ İŞ

İmam (ə)-ın nadan "dostları" bu dəfə dördüncü bir işi o həzrətə qəbul etdirərək elə həmin gün həkimyyəət müqaviləsini qüvvədən salmasını tələb edirdilər. Lakin bu dəfə İmam (ə) tam ciddi şəkildə müqavimət göstərdi, onların üstünə fəryad edib dedi:–Vay olsun sizə, indi də belə deyirsiniz?! İndi ki, razı olub əhdnaməni imzaladıq, yenidən müharibəyə başlayaq?! Məgər Allah-Taala **"İlahi əhd-peymanlara, onları bağladığınız vaxt vəfa edin və andları möhkəmləndəndən sonra sındırmayın, halbuki, Allahu öz işlərinizə zəmin seçirsiniz. Allah gördüyünüz işlərdən agahdır."** - deyər buyurmamışdırmı?!²

Amma İmam (ə)-ın sözləri onlara təsir qoymadı, o həzrətə itaət etməkdən boyun qaçırdılar, həkimyyəti zəlalət və azgınlıq sayaraq İmam (ə)-dan bezarlıq elan etdilər və tarixdə islam tayfaları arasında ən təhlükəli fırqə olan "xəvaric" adı ilə məşhurlaşdılar. Bunlar tarix boyu heç bir hökumətlə razılaşmamış, özlərinə məxsus olan bir yol seçmişlər. Biz "mariqin" fəslində onların ideoloji səhvlərini ətraflı şəkildə açıqlayıb qeyd edəcəyik ki, həkimyyəət dedikdə məqsəd "kişilərin Allah dinində hakimiyyəti" deyil, tərəflərin ixtilafı olduğu məsələdə Quranın və Peyğəmbər (s) sünnəsinin hökm etməsi idi. Bu hökm, o cür böhranlı bir şəraitdə Əmr As tərəfindən irəli sürülməsinə, hiylə və məkrə yanaşı olmasına baxmayaraq, çox düzgün və məntiqi bir iş idi. İmam (ə) özü bu barədə buyururdu: **"Biz Allah dinində adamları deyil, Quranı hakim etmişik. Bu Quran da iki cildin arasında yerləşən, dil açıb söz danışmayan bir xətdir. Onu bəyan edən bir nəfər hökmən lazımdır. Bəyan edənlər ondan söz açırlar. Şamlılar bizə "Gəlın Quranı hakim seçək" deyəndə, biz ondan üz çevirmədik. Çünki, Allah-Taala Quranda buyurur: "Əgər bir şeydə ixtilafınız olsa, Allaha və Onun Peyğəmbərinə müraciət edin." Allaha müraciət etmək Qurana, Peyğəmbərə müraciət etmək isə onun sünnəsinə qayıtmaq deməkdir."**

İmam (ə)-ın bu xütbədə diqqət yetiriləsi bir cümləsi vardır. O həzrət buyurmuşdu: **"Əgər həqiqətdə Allahın Kitabı əsasında hökm olunsa, ümmət içində biz ona qarşı ən ləyaqətli adamlarıq; əgər Peyğəmbərin sünnəsi əsasında qəzavət olunsa, yəni də biz ona qarşı ən səlahiyyətli adamıq."**

Beləliklə Siffeyn döyüşü belə bir gündə, İmam (ə)-ın və onun dostlarının

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.513; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.237

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.238

qiymətli vaxtını aylarla tutandan sonra sona çatdı. Bundan sonra qoşunlar bir-birindən aralanıb öz yerlərinə qayıtdılar. (İmam (ə)-ın ordusundan 20-21 min nəfər şəhid edilmişdi, şamlılardan isə 40-50 min, başqa rəvayətə görə 90 min nəfər öldürülmüşdü.)

ƏSİRLƏRİN AZAD OLUNMASI

Müqavilə sənədinin kağızları yazılıb imza edildikdən və hamıya paylandıqdan sonra Əmirəl-möminin Əli (ə) düşmən tərəfdən tutulan bütün əsirləri birtərəfli olaraq azad etdi. Halbuki şamlı əsirlər azad olunmazdan qabaq Əmr As, Müaviyənin İmam (ə) tərəfdən tutulan əsirləri edam etməsini israr edirdi. Müaviyə İmam (ə)-ın bu alicənablığını görəndə bədəni əsməyə başladı, Əmr Asa dedi:–Əgər biz əsirləri öldürsəydik, dost-düşmən içində rüsvay olardıq.

Müharibə boyu İmam (ə)-ın əsirlərlə olan rəftarı belə idi: əgər bir nəfər heç kəsi öldürmədən əsir düşsəydi, onu azad edirdi, lakin əsir düşən şəxs adam öldürmüş olsaydı, ondan qisas alınır və öldürülürdü. Əgər azad olunmuş əsir yenidən əsir düşsəydi, sorğu-sualsız edam olunurdu. Çünki düşmən ordusuna qayıtması onun mənfur niyyətini göstərirdi.¹

İMAM (Ə) HƏKƏMİYYƏTİN VƏZİYYƏTİNƏ NƏZARƏT EDİR

İmam (ə) Siffeyndən Kufəyə qayıtdıqdan sonra da həkəmiyyətdən qafil qalmır, müntəzəm surətdə İbni Abbasa lazım olan tövsiyələri edirdi. (İbni Abbas 400 nəfərə başçılıq edərək o məntəqəyə göndərilmişdi).

Müaviyə də oraya 400 nəfər göndərmişdi.

İmam (ə)-ın dostları ilə Müaviyənin adamları arasında olan fərq bu idi ki, şamlılar öz başçılarına kor-koranə və qeydsiz-şertsiz itaət edirdilər, Müaviyədən bir məktub gələndə heç vaxt "Müaviyə nə yazıb?" - deyər soruşmazdılar. Halbuki İmam (ə)-dan İbni Abbasa bir məktub gəldikdə, hamının nəzər-diqqəti ona yönəlirdi ki, görsünlər İmam (ə) ona nə göstərişlər verir. Buna görə də İbni Abbas onları danlayıb dedi:–"Nə vaxt İmamdan bir xəbər çıtsa, soruşursunuz ki, nə yazmışdır. Əgər gizlətsəm, deyəcəksiniz ki, nə üçün gizlətdin; açıb desəm də sirrimiz açılar, heç bir şey gizli qalmaz."²

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

İMAM (Ə)-IN SİFFEYNDƏN KUFƏYƏ QAYITMASI

Bütün çıxış yolları bağlandıqdan sonra məcburiyyət qarşısında qalan İmam (ə) ikrah üzündən həkəmiyyəti qəbul etdi. Çünki əgər müqavimət göstərsəydi, daxili müxaliflər Müaviyənin ordusu ilə əlbir olub İmam (ə)-la

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.518

² "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.167; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.37; "Vəqətu-Siffeyn", səh.533 "Əl-əxbarüt-tival", səh.198

müharibəyə qalxacaqdı. Bunun da nəticəsi o həzrətin özünün və onun sadıq dostlarının qətlə yetirilməsindən başqa bir şey olmayacaqdı. Buna görə də həkəmiyyət sona çatandan sonra İmam (ə) məsələnin həll olunması üçün Kufəyə qayıtdı ki, nümayəndələr və bir nəzarətçi heyət göndərsin. O, hərəkətə başlayanda Peyğəmbər (s)-dən də nəql olunan bu duanı oxuyurdu:

"İlahi, səfərin məşəqqətindən, qayıtmaq qəmindən, malın və əhl-əyalın düçar olacağı bəladan Sənə pənah aparıram!"

İmam (ə) bu duanı oxuya-oxuya Kufəyə yola düşmək üçün Fəratın sahilinə çıxdı. Səndəvdə şəhərinə çatanda Bəni-Səid qəbiləsi o həzrətin pişvazına çıxıb xahiş etdilər ki, onlara qonaq olsun, lakin İmam (ə) onların dəvətlərini qəbul etmədi.¹ Kufə xurmalıqlarına yaxınlaşanda evinin kölgəsində oturan qoca bir kişi ilə qarşılaşdı. Üzündə xəstəliyin əsər-əlaməti görünürdü. İmam (ə)-la o qoca arasında belə bir söhbət oldu:

İmam (ə):–Rəngin niyə qaçıb? Xəstəsənmi?

Qoca kişi:–Bəli.

İmam (ə):–Xəstəliyi xoşlamırdınmı?

Qoca kişi:–Xeyr, xəstə olmaq istəmirəm.

İmam (ə):–Belə xəstəliklər Allah yanında xeyir bir iş hesab olunmurmu?

Qoca kişi: Bəli.

İmam (ə):–Müjdə olsun ki, Haqqın rəhməti sənə şamil olmuş, günahların bağışlanmışdır! Adın nədir?

Qoca kişi:–Adım Saleh, atamın adı Səlimdir. Səliman ibni Təyy qəbiləsindənəm. Biz Səlim ibni Mənsur qəbiləsi ilə həmpeymanıq.

İmam (ə): – Həm sənin öz adın, həm atanın adı, həm də həmpeymanınızın adı necə də gözəldir! Bu müharibədə bizim tərəfdə iştirak edirdinmi?

Qoca kişi:–Xeyr, iştirak etməmişəm, amma çox arzu edirdim. Gördüyün kimi, zəifliyim məni bu işdən saxlamışdır.

İmam (ə):–Allahın kəlamını eşit: **"Zəiflərə, xəstələrə, cihad yolunda xərcləməyə mal-dövləti olmayanlara Allah və Onun Peyğəmbərinə xatir xeyirxahlıq istəmələrinin maneçiliyi yoxdur. Allah bağışlayan və rəhimlidir."**

İmam (ə):–Camaat bizim şamlılarla olan bu işimiz barədə nə deyir?

Qoca kişi:–Sənə qarşı bədxah olanlar sənin bu işindən sevinirlər, lakin sənin həqiqi dostların qəzəblənmiş və çox təsirlənmişlər.

İmam (ə):–Düz deyirsən. Allah sənin xəstəliyini günahlarının bağışlanmasına bir səbəb etsin. Çünki xəstəlikdə heç bir mükafat yoxdur, lakin günahların bağışlanmasına səbəb olar. Mükafat əmələ, danışığa aiddir, lakin eyni halda gərək hüsnü-niyyətdən qafil olmayasan. Çünki, Allah çoxlarını xeyir niyyətlərinə görə behiştə aparacaq.²

İmam (ə) bu sözləri deyib yoluna davam etdi. Bir qədər yol gedəndən sonra Əbdüllah ibni Vədiə Ənsari ilə rastlaşdı, Müaviyə ilə olan əhdnamə

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.86 "Vəqətu-Siffeyn", səh.528

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.33; "Vəqətu-Siffeyn", səh.528

barəsində camaatın fikrini ondan öyənmək istədi. Onların arasında belə bir söhbət oldu:

Imam (ə):–Camaat bizim işimiz barədə nə deyir?

Ənsari:–Camaat arasında iki fikir var. Bəziləri onu bəyənməmiş, bəziləri isə bəyənməmişdir. (Quranın ifadəsi ilə desək, **"Onlar həmişə ixtilafdadırlar."**)

Imam (ə):–Təhlilçilər nə deyir?

Ənsari:–Onlar deyirlər ki, Əlinin ətrafında bir dəstə adam var idi, amma Əli onları dağıtdı; onun möhkəm bir qalası var idi, lakin onu viran etdi. Əli itirdiyi adamları nə vaxt tapa bilər və dağıtdığı binanı nə vaxt düzəldə bilər?! Əgər o, döyüşü ona itaət edənlərlə birlikdə davam etdirsəydi, qələbə də çalsaydı, məğlub da olsaydı, onda ağıllı və siyasətlə uyğun olan bir iş görmüş olardı.

Imam (ə):–Mən viran etdim, yoxsa onlar (xəvariclər)?! O cəmiyyəti mən dağıtdım, yoxsa onların özləri ixtilaf və ikitirəlik yaratdılar?! Bəzilərinin mənimlə müxalifətə başladığı vaxt mənə vəfadar qalanlarla döyüşü davam etdirməyim elə bir iş deyildi ki, mən ondan qafil olam. Mən öz canımdan keçib ölümü gülərlə qəbul etmək istəyirdim, lakin Həsənlə Hüseyin baxanda gördüm ki, onlar şəhadət üçün məndən qabağa keçirlər. Qorxdum ki, onların şəhid olması ilə Peyğəmbər (s)-in sülaləsi kəsilsin. Odur ki, bu işi məsləhət görmədim. Allaha and olsun, əgər şamlılarla yenidən qarşılaşsam, bu yolu seçərəm və bu vaxt Həsənlə Hüseyin də mənimlə olmaz.¹

Ənsarinin Imam (ə)-la açıq söhbətindən iki məsələ aydınlaşır:

1) Imam (ə)-in bərqərar etdiyi mühitin tamamilə azad bir mühit olması. Belə ki, hökumət barəsində hamı özünün müxtəlif rəy və fikirlərini aşkar edə bilirdi. Imam (ə)-in qarşısında həm müvafıqlar, həm də müxaliflər öz əqidələrini bildirməkdə bərabər idilər, müxaliflər silaha əl atmayınca, silahlı qiyam etməyincə tam azadlığa malik idilər.

2) Peyğəmbər (s) sülaləsinin qorunub saxlanması. Quran o həzrətin sülaləsini "Kövsər" adlandırmışdır, onu qorumaq islamda ən mühüm vacib əməllərdəndir. Imam (ə) Müaviyə və sayı çox da az olmayan daxili müxalifətlə mübarizəni davam etdirsəydi, bu iş Həsənlə-Hüseyinin (ə) şəhid olmalarına, Peyğəmbər (s)-in sülaləsinin kəsilməsinə, həmçinin imamətin aradan getməsinə səbəb olacaqdı. Imam Zaman (ə)-in zühuruna kimi məsumların nəslinin qalıb davam etməsinə dair Allahın iradəsi Əli (ə)-in həkəmiyyəti qəbul etməsini gərəkli edirdi. Bu məsələ həkəmiyyətin qəbul edilməsinin yeganə dəlili deyildi, amma Imam (ə)-ı bu işə vadar edən səbəblərdən biri sayılırdı.

IMAM (Ə) XUBBAB IBNI ƏRRƏTİN QƏBRI QARŞISINDA

Imam (ə) öz seyrini davam etdirərək, Bəni-Ovf qəbiləsinin evlərinin qabağında dayandı. Yolun sağ tərəfində uca bir yerdə yeddi-səkkiz qəbir

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.529-530; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.164; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.34

görünürdü. İmam (ə) orada kimlərin dəfn olunduğunu xəbər aldıqda Qüdatə ibni Əclan Əzdi cavab verib dedi:–Siz Siffeynə yola düşəndən sonra Xubbab ibni Ərrət vəfat etdi və ölməmişdən vəsiyyəət etdi ki, onu uca bir yerdə dəfn etsinlər. O dəfn olunduqdan sonra başqaları da öz ölümlərini gətirib burada dəfn etməyə başladılar.

İmam (ə) Xubbaba rəhmət göndərəndən sonra onun barəsində belə buyurdu:–O, islamı səmimi qəlbdən qəbul etmiş, tam meyl və rəğbət üzündən hicrət etmişdi. O, bir ömür cihad etdi, axırda cismi zəiflədi. Allah yaxşı əməl sahiblərinin mükafatını zay etməz. (Sonra orada dəfn edilənlərin ruhlarına xitabən buyurdu:) Salam olsun sizə, ey vəhşətli, susuz və ot-ələfsiz yerlərin müsəlman sakinləri! Siz bizdən qabağa keçdiniz, biz də sizin arxanızca gələcəyik, az bir müddətdən sonra sizə qoşulacağıq. İlahi, bizi də, onları da bağışla, bizim və onların günahlarından, xətələrindən keç. (Sonra buyurdu:) Allaha şükür olsun ki, yeri ölümlər və dirilər üçün yığışmaq yeri etdi. Allaha şükür olsun ki, hamını ondan (torpaqdan) yaratdı və bizi ona qaytaracaq, ondan da dirildəcək. Xoş o kəslərin halına ki, axirəti yada salar, hesab günü üçün iş görər və kafi miqdarla qənaətlənərlər.¹

İmam (ə) bunu deyib yoluna davam etdi. Həmdən qəbilələrinin evlərinin yanından keçəndə qadınların nalə və şivən səslərini eşitdi. Onlar Siffeyndə öldürülən adamlarına ağlayırdılar. İmam (ə) Şərhbili çağırıb dedi:–Arvadlarınıza tövsiyə edin, özlərini ələ alsınlar. Haray-həşir salmasınlar.

O cavab verib dedi:–Əgər bu iş bir neçə evlə qurtarsaydı, bu sözə əməl etmək mümkün idi. Lakin elə bu şaxədən yüz səksən nəfər öldürülmüşdür. Elə bir ev yoxdur ki, orada ağlaşma, şivən səsi olmasın. Amma biz kişilər heç vaxt ağlamırıq, üstəlik onların şəhadətindən xoşhalıq da.

İmam (ə) onların ölənlərinə rəhmət göndərdi. Şərhbil İmam (ə)-ı (ata mindiyi halda) yola salmaq istədikdə o həzrət buyurdu:–Qayıt, çünki bu cür müşayiət etmək valinin qürurlanmasına, möminlərin zillətinə səbəb olar.²

O həzrət Kufəyə daxil olanda həkəmiyyəyə nəzarət etmək məqsədilə dörd yüz nəfər seçdi, Şüreyhi hərbi sərkərdə, İbni Abbası isə onların dini rəhbəri təyin etdi. Bundan sonra artıq zorla qəbul elətdirilən nümayəndəsini–Əbu Musa Əşərinə göndərməyin vaxtı gəlib çatmışdı.³

İmam (ə) öz xilafətinin əvvəllərindən Əşərinin o həzrətin rəhbərliyinə qarşı laqeyd olduğunu bildirdi. Camaat da onun sadəliyindən, əqlinin zəifliyindən xəbərdar idilər. Buna görə də o yola düşəndə İmam (ə) və bir dəstə adam onunla söhbət etdi. O söhbətin bir hissəsini nəql edirik.

İMAM (Ə)-İN ƏBU-MUSA İLƏ SÖHBƏTİ

Dost-düşmən Əbu Musanın sadə və dünyagörüşsüz bir adam olmasında

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.529-530; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.164; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.34

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.531; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.164; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.416

³ "Vəqətu-Siffeyn", səh.533; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.406; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.37

yekdil fikirdə olaraq onu "küt və dəstəksiz bıçaq", "hövsələsiz adam" adlandırırdılar. Amma Əli (ə) nə edə bilərdi?! Çünki onun sadələvh və nadan dostlarının əksəriyyəti elə Əbu Musa kimi idilər və o həzrətə iki məsələni: həm həkəmiyyəti, həm də həkəmi (qazini) qəbul etdirdilər. Əbu Musa Dümətül-cəndələ yola düşəndə Imam (ə) ona dedi:–Allahın Kitabı (Quran) əsasında qəzavət et və onun həddini keçmə.

Sonra ətrafındakılara buyurdu:–Bilirəm ki, o bu işdə aldanacaq.

Übeydullah:–Əgər aldanacaqsan, nə üçün onu göndəirirsən?

Imam (ə):–Əgər Allah-Taala bəndələri ilə Öz elmi əsasında rəftar etsəydi, daha onlar üçün peyğəmbərlər göndərməz və onların vasitəsi ilə bəndələrə dəlil gətirməzdi.¹

IMAM (Ə)-IN HƏRBI SƏRKƏRDƏSİNİN ƏBU-MUSA İLƏ SÖHBƏTİ

Imam (ə) öz sərkərdəsi Şüreyh ibni Hanini dörd yüz nəfərlə birlikdə Dümətül-Cəndələ göndərdi. O, Əbu Musanın əlindən tutub dedi:–Sən çox ağır bir məsuliyyətin altına girmisən. Bu elə bir işdir ki, xəsarət dəysə, heç vaxt bərpa olunmaz. Əgər Müaviyə İraqa hakim olsa, artıq yer üzündə İraq adlı bir yer mövcud olmayacaqdır. Amma əgər Əli Şama hakim olsa, şamlılar üçün heç bir çətinlik qarşıya çıxmaz. Sən Imam (ə)-ın xilafətinin əvvəllərindən ona qarşı laqeydlilik göstərmisən. Əgər yenə də belə bir iş görsən, güman yəqinə, ümid məyusluğa dönəcək.

Əbu Musa cavabda dedi:–Mənə töhmət vuranlara yaraşmaz ki, mənə qəzavət işinə seçələr, mən də batili onlardan dəf edib haqqı bərqərar edəm.²

Imam (ə)-ın qoşunundakı tanınmış şair və Əbu Musanın qədim dostu Nəcəşi bir şer qoşaraq onu haqq-ədalət əsasında əməl etməyə çağırırdı. O şəri Əbu Musaya oxuduqdan sonra Əbu Musa dedi:–Allahdan istəyirəm ki, üfüqlər aydınləssın və mən də öz vəzifəmi Allahın razılığı əsasında yerinə yetirəm.³

ƏHNƏFİN ƏBU MUSA İLƏ SÖHBƏTİ

Əbu Musa ilə vidalaşan axırıncı adam Əhnəf idi. O, Əbu Musanın əlindən tutub dedi:–Bu işin əhəmiyyətini dərk et və bil ki, iş davam edir. Əgər İraqı zay etsən, daha ondan bir şey qalmayacaq. Allah ilə müxalifət etməkdən qorx. Əgər sabah Əmr Asla qarşılaşsan, əvvəl sən salam vermə. Salam verməkdə qabağa düşməyin yaxşı iş olmasına baxmayaraq, o buna layiq deyildir. Onunla əlbəəl görüşmə, çünki sənəlin əlin ümmətin əmanətidir. Olmaya səni məclisin baş tərəfində oturda; çünki bu iş hiylə və məkrdir. Sənənlə bir otaqda təklikdə danışmasına imkan vermə, çünki bir neçə nəfəri

¹ "Əl-Mənaqib" (İbni Şəhəşub), 2-ci cild, səh.261

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.245; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.115

³ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.247; "Vəqətü Siffeyn", səh.534

şahid kimi gizlətməsi, onların da sənin əleyhinə şəhadət vermələri mümkündür.

Sonra onun Imam (ə)-a sadıq olub-olmamasını yoxlamaq üçün ona belə təklif etdi:–Əgər Imam (ə)-ın barəsində Əmr Asla razılığa gələ bilməsəniz, ona de ki, iraclılar Şamda yaşayan Qüreyşli bir nəfəri xəlifə seçə bilərlər. Əgər bunu da qəbul etməsə, başqa bir şey təklif et. Məsələn, de ki, şamlılar İraqda yaşayan Qüreyş tayfasından bir nəfəri xəlifə seçə bilərlər.¹

(Bu sözlərin mənası Imam (ə)-ın işdən götürülməsi, başqa bir xəlifənin təyin edilməsi idi.) Əbu Musa bu sözləri eşitdi, lakin heç bir əksül-əməl göstərmədi. Əhnəf dərhal Imam (ə)-ın yanına qayıtdı və hadisəni o həzrətə dedi, sonra da qeyd etdi ki, biz öz haqqımızı almaq üçün elə bir adamı göndəririk ki, onun üçün sənin xilafətdən çıxarılıb-çıxarılmamağının heç bir fərqi yoxdur. Imam (ə) buyurdu:–Həqiqətən Allah Öz işində qalibdir.

Əhnəf dedi ki, bu iş bizim narahatçılığımıza səbəb olacaq.²

SƏD VƏQQAS VƏ ONUN OĞLU ÖMƏR

Səd Vəqqas Imam (ə)-la beyət etməyənlərdən biri idi, lakin özünü münaqişələrdən uzaqda saxlamışdı. Siffeyn müharibəsi sona çatdıqdan sonra Bəni-Səlim tayfasının olduğu yerə gələrək xəbərləri müntəzəm surətdə izləyirdi. Elə bu zaman uzaqdan bir atlının ona tərəf gəldiyini gördü. Yaxınlaşanda məlum oldu ki, öz oğlu Ömərdir. (O, Kərbəlada Imam Hüseyn (ə) və onun dostlarını qətlə yetirmişdi.) Atasının vəziyyəti soruşduqda, o, qəbul etdirilən həkəmiyyəti və qazilərin Dumatül-cəndələ getməsinə xəbər verdi. O, atasına dedi ki, özünü oraya çatdırsın, bəlkə islamdakı xidmətlərinə görə xilafəti ələ keçirə bildi. Atasının dedi:–Oğlum, sakit ol. Mən Peyğəmbərdən eşitmişəm ki, ondan sonra bir fitnə qalxacaqdır. Ən yaxşı adam odur ki, o fitnədən uzaq olsun. Mən elə əvvəldən xilafət məsələsinə baş qoşmadım, bundan sonra da baş qoşmamam. Əgər o iş qarışmalı olsam, Əli ilə birlikdə qarışaram. Camaat məni iti qılınclarla hədələdi, lakin mən onu cəhənnəm odundan irəli bildim.³

Səd Vəqqas hər iki tərəfə kömək etməyi fitnə qarışıq bir kömək, onun sonunu da cəhənnəm odu hesab edirdi. Amma eyni halda Əli (ə)-ın Müaviyəyə nisbətən mövqeyini tam üstün tuturdu. O elə həmin gecə oxuduğu (oğlunun da eşitdiyi) şərdə Əli (ə)-ı tərifişlədi, Müaviyəni isə pislədi. Onun məzmunu belə idi:

***"Əgər bir gün bu iş girişməli olsam,
Əliyə tabe olar, o hara meyl etsə, ora gedərəm."***

Onun nə qədər cahil olmasında bunu bilmək kifayətdir ki, rəhbərliyi və imaməti Qədir Xumda hamıya aydın olan, Osmanın qətlindən sonra mühacir və ənsarın beyət etdiyi bir imama tabe olmağı "fitnəyə daxil olmaq" kimi təsəvvür edirdi. Halbuki belə bir imamdan üz döndərmək cəhənnəmə daxil

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.249; "Vəqətu-Siffeyn", səh.536; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.116

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.537

³ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.249

olmağa səbəb olur.¹

MÜAVİYƏ VƏZİYYƏTDƏN NIGARANDIR

Səhabələrdən və onların övladlarından bir qrupu Əli (ə)-a qoşulmadıqları halda, Müaviyə ilə də həmkarlıq etmədilər, müharibə dayandıqdan sonra da Müaviyənin dəvəti ilə Şama gəldilər. Onlardan Əbdüllah ibni Xübeyri, Əbdüllah ibni Öməri və Müğeyrə ibni Şöbəni göstərmək olar. Müaviyə Müğeyrəyə dedi:–Bu işdə mənə kömək et, həkəmlərin fikrini mənə xəbər ver.

Müğeyrə bu işi qəbul edərək Dumətül-cəndələ yola düşdü, qazilərin fikirlərini öyrənmək üçün onların hər biri ilə ayrılıqda görüşdü. Əvvəlcə Əbu Musaya dedi:–Bu çəkişmələrdən və qan axıdılmasından uzaq olan bir adam barəsində fikrin nədir?

Əbu Musa dedi:–Onlar ən yaxşı adamlardır! Onların çiyinləri qan yükündən azad, qarınları haram maldan təmizdir.

Sonra Əmr Asla görüşdü və ondan da həmin sualı soruşdu. Əmr As belə cavab verdi:–Bu işdən kənara çəkilənlər ən pis adamlardır; onlar nə haqqı tanımış, nə də batili inkar etmişlər.

Müğeyrə Şama qayıdıb Müaviyəyə dedi:–Mən hər ikisini eyni bir sözlə imtahan etdim. Əbu Musa Əlini xilafətdən çıxaracaq, bu hadisədə iştirak etməyən Əbdüllah ibni Öməri xilafətə seçəcək. Amma Əmr As sənə qədim dostundur. Camaat deyir ki, o, xilafəti özü üçün istəyir və səni özündən çox da ləyaqətli hesab etmir.²

HƏKƏMİYYƏT HİYLƏSİNİN SONU

Nümayəndələrin hərtərəfli şəkildə araşdıraraq hökmünü kitab və sünnədən çıxaracaqları, sonra nəticəni İmam (ə)-ın və Müaviyənin tərəfdarlarına xəbər verməli olduqları məsələlər aşağıdakılar idi:

- 1-Osmanın qətlə yetirilməsi səbəblərinin araşdırılması;
- 2-İmam (ə)-ın hökumətinin qanuni olması;
- 3-Müaviyənin İmam (ə)-ın qanuni hökuməti ilə müxalifət etməsinin səbəbi və onun haqlı olub-olmaması;
- 4-Hazırkı şəraitdə sülhə zəmanət verə biləcək səbəblər.

Amma təəssüflər olsun ki, onların araşdırmadıqları məsələ elə qeyd olunan bu dörd məsələ idi. Çünki, onların hər biri xas bir təcrübə ilə həkəmiyyət meydanına girişərək öz şəxsi rəylərini həyata keçirmək istəyirdilər.

Sanki, qeyd edilən bu dörd məsələ ümumiyyətlə onlara həvalə edilməmişdi. Qazilərin və nəzarətçi qrupların Dumətül-cəndəldə uzun müddət qalmaları islam cəmiyyətinə qorxu və təşvişin hakim olması ilə nəticələndi. Tələsənlər və səthi düşüncələr bir cür, dərinfikirlilər və

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.539

² "Kamil" (İbni Əsir), 2-ci cild, səh.167; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.251; "Vəqətu-Siffeyn", səh.539

dərrakəlilər isə başqa cür fikirləşirdilər. Birinci mövzu barəsindəki danışıqların mövzusu bu idi ki, üçüncü xəlifə və onun məmurlarının yaramaz işləri dəqiq sənədlərə istinadən araşdırılsın, sonra isə xəlifənin qətlinə iştirak edən iraclılar, misirlilər və səhabələr dəvət olunsun, məsələ diqqətlə araşdırılsın, qatillərin, yəni islam xilafət üsulunu ayaq altına salan, Peyğəmbər (s)-in, hətta şeyxeynin ənənəsindən çıxanların iddiaları bitərəf şəkildə araşdırılsın. Amma bu barədə heç bir ciddi iş görülmədi. Yalnız Əmr As öz məqsədinə çatmaq (yəni İmamı xilafətdən salmaq, Müaviyəni və ya öz oğlu Əbdüllahı xilafət kürsüsünə oturtmaq) üçün Əbu Musaya dedi:– Osmanın məzlum şəkildə öldürüldüyünü qəbul edirsənmi?¹

O da bunu bir növ təsdiq edərək dedi:–Xəlifənin qatilləri onu tövbələtdikdən sonra öldürmüşlər. Halbuki günahkar tövbə etdikdə onun günahları bağışlanır.

Barəsində ümumiyyətlə heç bir söz açılmayan məsələ İmam (ə)-in hakimiyyətinin qanuni olması idi. Halbuki bu hakimiyyət mühacir və ənsarın yekdil rəyi əsasında Əli (ə)-a qəbul etdirilmişdi. O həzrətin özü əvvəldə onu qəbul etməyə razılıq verməmiş, amma mühacir və ənsarın bir yerə yığılıb ondan qeyrisinə rəy verməyəcəklərinə israr etdiklərini görəndə məsuliyyət hiss edərək xilafəti qəbul etmişdi. Birinci xəlifə bir-iki nəfərin Səqifədə ona beyət etməsi ilə, ikinci xəlifə də Əbu Bəkrin təyin etməsi ilə "qanuni xəlifə" olmuşdu, amma İmam (ə)-in xilafəti mühacir və ənsarın hamısının (beş nəfərdən başqa) beyət etməsi ilə tam rəsmi və qanuni idi, bu barədə şakk-şübhəyə, tərəddüdə azacıq belə yer yox idi.

İkinci məsələdə olduğu kimi, üçüncü məsələ barəsində də əsaslı bir söz açılmadı, çünki hər iki həkəm Müaviyənin müxalifətinin səbəbinin İmam (ə)-ı, öz qanuni məqamından çıxarıb xilafəti ələ keçirmək fikrindən başqa bir şey olmadığını bilirdi. Müaviyənin yaşayış tərz, danışıq və hərəkətləri–istər Osmanın qətlinə əvvəl, istərsə də ondan sonrakı dövrlərdə–göstərirdi ki, o, uzun müddət əməvi xilafəti təsis etmək, bununla da islam xilafəti adı ilə kəsrə və qeyser üsul-idarəsini yenidən dirçəltmək fikrində idi. "Xəlifənin intiqamı", "qatillərdən qisas almaq" kimi məsələlər də onun qanun pozması və müxalifəti üçün sadəcə olaraq bir bəhanə idi. Əgər o, doğrudan da özünü "xəlifənin qəyyumu" hesab edirdisə, sair müsəlmanlar kimi İmam (ə)-ın qanuni hökumətinə tabe olaraq, dövrün xəlifəsindən Osmanın qatillərindən qisas almasını tələb etməli idi. Müaviyə müxalifətə başladığı ilk dövrlərdə İmam (ə) dəfələrlə xəlifənin müxaliflərinin əleyhinə şikayət etməyin qanuni yolunu ona göstərərək xatırlatmışdı ki, onun ilk vəzifəsi ümmətin vəhdətini qoruyub hifz etmək, mühacir-ənsar şurasına hörmətlə yanaşmaq, sonra isə bu məsələni qaldıraraq qisas alınmasını və s. kimi işləri tələb etməkdir, o, imamın hökumətini rəsmiyyətlə qəbul etməyincə, bu məsələni qaldıra bilməz.

Dördüncü məsələ barəsində də Əbu Musa Müaviyənin mühacir-ənsar şurasında təsdiq olunan qanuni bir hökumətə qarşı qiyamını məhkum etmək, yaxud İmam (ə)-ın xilafətinin əvvəllərində ona kömək etmədiyinə görə

¹ "Əl-əxbarüt-tival", səh.193

özünü təqsirləndirmək əvəzinə, tərəflərin hər ikisini xətakar hesab edərək, yalnız "ikinci xəlifənin oğlu" olmaq iftixarına nail olan və bu münaqişələrdən uzaqda qalan bir adamı—Ömər ibn Əbdüllahı xilafətə seçmək istəyirdi. Halbuki o, tədbir və işləri idarə etmək nöqtəyi-nəzərindən o qədər zəif idi ki, hətta atası onun barəsində "oğlum o qədər huşsuzdur ki, hətta öz arvadına talaq verməkdən belə, acizdir" - deyirdi.

Əslində qazilər qeyd olunan dörd məsələ ətrafında bitərəf şəkildə danışmaq aparmalı idilər. Təkcə İmam (ə)-in hökumətinin qanuni olması və Müaviyənin mərkəzi hökumətə qarşı qiyam etməsi kimi məsələlərə diqqət yetirmək başqa işlər barəsində də düzgün qərar çıxarılmasına kifayət idi.

Əmr As Dumətül-cəndələ gəldiyi ilk gündən Əbu Musaya həm Peyğəmbər (s)-in səhabəsi, həm də özündən böyük bir adam kimi hörmət göstərir, danışmaq lazım gəldikdə onu irəli salırdı. Onlar Əlini və Müaviyəni xilafətdən götürmək barədə razılığa gələndə də Əmr As onu, öz rəyini bildirmək və öz rəhbərini işdən salmaq üçün irəli saldı. Buna görə də əvvəlcə Əbu Musa Əli (ə)-ı xilafətdən çıxartdı və işin əvvəlində dostlarının tövsiyələrinin heç birinə əhəmiyyət vermədi, lakin Əmr As dərhal Müaviyəni xilafətə seçdi. Əbu Musanın nadanlığı və sadəliyi bir daha bərpa olunmaz və böyük xəsarətlər vurdu.

Burada onların danışmalarını əks etdiririk ki, "Həkimyyət oyunu"nın nə ilə nəticələnməsi və İmam (ə)-in sadələvh dostlarının inadkarlıqlarının islama necə ziyanlar vurması bir daha aydın olsun:

Əmr As:—Osmanın məzlumcasına öldürülməsini bilirsənmi?

Əbu Musa:—Bəli!

Əmr As:—Camaat! Siz şahid olun, Əlinin nümayəndəsi xəlifənin məzlumcasına öldürülməsini etiraf etdi. (Sonra üzünü Əbu Musaya tutub dedi:) Müaviyə Osmanın qəyyumu olduğu halda, nə üçün ondan üz döndərirsen?! Halbuki o, Qüreyşdəndir. Əgər camaatın "nə üçün islamda heç bir xidməti olmayan bir adamı xilafətə seçdin?!" - deyə etiraz edəcklərindən qorxursansa, onlara belə cavab verə bilərsən ki, o, məzlum xəlifənin qəyyumudur və onun intiqamını almağa qadirdir, tədbir və siyasətdə də nümunə bir adamdır. Peyğəmbərlə qohumluğuna gəldikdə isə, o, Peyğəmbərin zövcəsinin (Ümmü Həbibənin) qardaşıdır. Bunlardan da əlavə, əgər o, xəlifə olsa, heç kim sənə qədər ehtirama layiq görülməyəcəkdir.

Əbu Musa:—Allahdan qorx! Xilafət dindarlara və fəzilətlilərə məxsusdur. Əgər xilafət üçün ailə şərəfəti əsas götürülsə, onda Qüreyşdə ən şərəfətli adam Əlidir. Mən heç vaxt ilk mühacirləri buraxıb Müaviyəni xilafətə seçmərəm! Hətta əgər Müaviyə mənim xeyrimə olaraq xilafətdən geri çəkilsə, yenə də onun xilafətinə rəy verməmə. Əgər Ömər ibn Xəttabın adını dirçəltmək istəyirsənsə, onda gəl, Əbdüllah ibn Ömər xilafətə seçək.

Əmr As:—Əgər Əbdüllah ibn Ömər xilafətini istəyirsənsə, onda nə üçün mənim oğlum Əbdüllaha rəy vermirsən? Halbuki mənim oğlumun heç nəyi ondan əskik deyildir və fəziləti, doğruluğu da gün kimi aydındır.

Əbu Musa:—Öz atası kimi, onun da bu fitnədə əli olmuşdur, daha xilafətə layiq ola bilməz!

Əmr As:–Xilafətdə elə bir qətiyyətli şəxs olmalıdır ki, o həm yesin, həm də yedizdirsin. Əmərin oğlunda belə bir bacarıq yoxdur. İndi ki, bu adamlar barəsində razılaşma hasil olmadı, gərək başqa bir nəzər verəsən, bəlkə o təklif ətrafında razılığa gələ bilək.

Bu vaxt gizli şəkildə məsləhətləşərək razılığa gəldilər. O razılaşmanı qeyd edirik:

Əbu Musa:–Mənim fikrim budur ki, həm Əlini, həm də Müaviyəni xilafətdən götürək, xilafət məsələsini müsəlmanların şurasına həvalə edək, onlar kimi istəsələr, onu da xəlifə seçsinlər.

Əmr As:–Razıyam. Gərək öz rəyimizi rəsmi şəkildə bildirək.

Nəzarətçilər və qazilərin rəyini gözləyənlər onların sözlərinə qulaq asmaq üçün bir yerə yığılmışdılar. Bu vaxt Əmr As Əbu Musanın sadələşməsindən və nadanlığından istifadə edərək onu qabağa saldı ki, sözə başlayıb öz rəyini bildirsin. Əbu Musa da öz çıxışından sonra Əmr Asın məxfi şəkildə razılaşdıqları sözü təsdiq etməkdən boyun qaçıracağına ehtimal vermədən sözə başlayıb dedi:–Mən və Əmr As bir məsələ barəsində eyni fikrə gəlmişik, ümidvarıq ki, müsəlmanların məsləhəti onda olsun.

Əmr As:–Düzdür, öz sözünü davam etdir.

Bu vaxt İbni Abbas özünü Əbu Musaya çatdırıb dedi:–Əgər bir məsələ barəsində razılığa gəlmisinizsə, qoy əvvəlcə Əmr As danışsın, sonra sən danış. Çünki, onun razılaşdığını zəhmətə danışması ehtimalı var.

Amma Əbu Musa onun etdiyi xəbərdarlığa əhəmiyyət vermədən dedi:–Əmin ol, hər ikimiz xilafət məsələsində bir fikrə gəlmişik. (Sonra ayağa durub dedi:) Biz ümmətin vəziyyətini araşdırdıq. İxtilafları aradan qaldırmaq və vəhdəti bərpa etmək üçün Əlini və Müaviyəni xilafətdən çıxarıb xilafəti müsəlmanların şurasına həvalə etməkdən yaxşı bir yol görmədik. Qoy onlar hər kəsi istəsələr, xilafətə seçsinlər. Buna əsasən mən Əlini və Müaviyəni xilafətdən götürürəm!

Bunu deyib arxaya getdi və orada oturdu. Sonra Əmr As Əbu Musanın əvvəlki yerinə gəldi, Allaha həmd-səna edib dedi:–Camaat, Əbu Musanın sözlərini eşitdiniz. O öz imamını xilafətdən götürdü, mən də bu barədə onunla razıyam, mən də onu xilafətdən götürürəm, amma onun əksinə olaraq Müaviyəni xilafətdə saxlayıram. O, Osmanın qəyyumudur, onun intiqamını almaq istəyir. Xilafət üçün ən layiqli bir adamdır!

Əbu Musa üzünü ona tutub qəzəblə dedi:–Səni görüm nicat tapmayasan (ağ gün görməyəsən)! Hiylə işlətdin və günah etdin. Sən bir itə oxşayırsan ki, *"əgər ona hücum etsələr, ağzını açıb dilini çölə çıxarar, buraxsalar da belə edər."*¹

Əmr As:–Sən də *"kitab yükü daşıyan bir ulağa oxşayırsan!"*²

Bu vaxt Əmr Asın məkrli hiyləsi aşkara çıxdı və məclis bir-birinə dəydi.

¹ "Əraf" surəsinin 176-cı ayəsinə işarədir

² "Cümə" surəsinin 5-ci ayəsinə işarədir.

Bax: "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.38; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.118; "Əl-əxbarüt-tival", səh.199; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.408; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.167

Şüreyh ibni Hani ayağa qalxıb Əmr Asın kəlləsinə bir qamçı vurdu. Əmr Asın oğlu da atasının köməyinə gəlib Şüreyhə bir qamçı vurdu. Nəhayət camaat onları ayırdı. (Şüreyh ibni Hani sonralar deyirdi: "Çox peşmanam! Nə üçün qamçı yerinə onun başına qılinc endirmədim!")¹

Ibni Abbas:–Allah Əbu Musanın üzünü qara eləsin! Mən onu Əmr Asın hiyləsindən agah etmişdim, amma o buna məhəl qoymadı.

Əbu Musa:–Düz deyir. Ibni Abbas mənə bu fasiqin hiyləsi barədə xəbərdarlıq vermişdi, lakin mən ona (Əmr Asa) arxayın oldum. Heç vaxt fikrimə gəlməzdi ki, o mənə xeyirxahlıqdan başqa bir şey desin.

Səid ibni Qeys hər iki qaziyə dedi:–Nəinki zəlalətdə fikir birliyinə çatmağınız, heç düzgün bir fikrə gəlməyiniz belə, bizim üçün fərq etməzdi! Sizin rəyinizi icra etmək bizim üçün vacib deyildir. Bu günkü vəziyyətimiz elə əvvəlki kimidir; qiyamçılarla müharibəni davam etdirəcəyik!²

Bu hadisələrdə hamıdan çox Əbu Musa və Əşəsin ibni Qeys (həkəmiyyət səhnəsinin oyunçuları) məzəmmət olundu. Əbu Musa hey Əmr Ası söyürdü, lakin Əşəsin dili tutulmuşdu və heç nə demirdi. Axırda Əmr Asla Müaviyənin havadarları şələ-şülələrini yığıdırıb Şama yola düşdülər, hadisəni ətraflı şəkildə Müaviyəyə dedilər və ona, müsəlmanların xəlifəsi ünvanı ilə salam verdilər. Ibni Abbas və Şüreyh ibni Hani də Kufəyə qayıdaraq hadisəni nəql etdilər. Əbu Musa da yol verdiyi xətaya görə qorxudan qaçıb Məkkəyə sığındı.³

Nəhayət Siffeyn müharibəsi və həkəmiyyət hadisəsi 45 min nəfər (başqa bir rəvayətə görə 90 min) nəfər şamlının və 20-25 min iraqılının öldürülməsi ilə 38-ci ilin şəban ayında sona çatdı.⁴ Bu hadisə Əmirəl-möminin (ə)-in hökuməti və islam xilafəti üçün çoxlu çətinliklər yaratdı ki, bunların çoxu hal-hazırda da davam etməkdədir.⁵

İYİRMİ İKİNCİ FƏSİL

NƏHRƏVAN MÜHARİBƏSİ, YAXUD QURANLARIN NİZƏYƏ VURULMASI SIYASƏTİNİN ÖZ ARDINCA GƏTİRDİYİ XOŞAGƏLMƏZ NƏTİCƏLƏR

Müaviyə və onun "ayrılmış əqli" olan Əmr Asın namərdcəsinə və alçaq siyasətləri çox acı nəticələr verdi. Bu siyasəti tökən elə ilk gündən onun dəhşətli nəticəsini bilirdi və həkəmiyyətdə qələbə çalacağına tam əmin idi. Bu siyasəti qiymətləndirməkdə yalnız bunu bilmək kifayətdir ki, məhz onun sayəsində düşmən öz qədim arzularına çataraq bəzi nəticələr əldə etdi ki,

¹ "Vəqətu-Siffeyn", səh.546; "Kamil" (Ibni Əsir), 3-cü cild, səh.168; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.40

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.547

³ "Əl-imamətu vəs-siyasət, 1-ci cild, səh.118; "Təcaribus-sələf", səh.49; "Kamil" (Ibni Əsir), 3-cü cild, səh.168; "Əl-əxbarüt-tival", səh.200

⁴ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.404

⁵ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.406; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, 6-cı hissə, səh.40 (Təbəri bunu Vaqididən nəql etmişdir); "Təcaribus-sələf", səh.50

onlardan bir neçəsini qeyd etmək olar:

1-Müaviyənin Şama hakimliyi təsbit olundu və o əyalətin ətraf məntəqələrindəki bütün valilər ona itaət etməyi səmimi-qəlbdən qəbul etdilər, bəzi səbəblərə görə Əli (ə)-a azacıq meyilli olanlar da ondan tamamilə ayrılıb Müaviyəyə qoşuldular.

2-İmam qələbənin bir addımlığında ola-ola qələbədən kilometrnlərlə uzaqlaşdı və onu yenidən qazanmaq o qədər də asan deyildi. Çünki, o həzrətin ordusunda cihad ruhiyyəsi tamamilə sönmüşdü, onlarda əvvəlki kimi cihada qarşı şövq və şəhadət arzusundan heç bir əsər-ələmət yox idi.

3-Müaviyənin süqut etməkdə olan ordusu yenidən təşəkkül taparaq, necə deyirlər, "ikinci nəfəs" əldə etdi və İraq əhalisinin ruhiyyəsini zəiflətmək üçün kütləvi şəkildə qarətçiliyə, soyğunçuluğa başladı ki, bununla da məntəqənin təhlükəsizliyini aradan aparıb mərkəzi hökuməti ölkə təhlükəsizliyini təmin etməyə qadir olmamaqda müttəhim etsin.

4-Hər şeydən də pisi İraq ordusunda ikitirəliyin yaranması idi: bəziləri həkəmiyyəti qəbul etdi, bəziləri isə onu küfr və günah hesab edərək İmam (ə)-ın tövbə etməsinin vacib olduğunu, əks halda ona itaət etməkdən boyun qaçırıb onunla-Müaviyəyə qarşı olduğu kimi-mübarizəyə qalxacaqlarını dedilər.

5-Məhz bu tərz-i-təfəkkür sayəsində İmam (ə) Kufəyə gələndən sonra, həkəmiyyətlə müxalif olanlar (o dövrün hökumətinin müxalifləri kimi) bu şəhəri tərk edərək Kufədən iki mil məsafədə bir yerə yığıldılar. (Halbuki əvvəldə özləri həkəmiyyətin tərəfdarı idilər və İmam (ə) da onların təzyiqi altında, həmçinin öz batini əqidə və meylinin əksinə olaraq ona rəy vermişdi.)

Hələ Siffeyn müharibəsinin ağır yaraları sağalmamış "Nəhrəvan" adlı digər bir fitnəli müharibə başladı. Bu qrupun zahirdə darmadağın edilməsinə baxmayaraq, onun tör-töküntüləri ara-sıra qiyamlara əl atırdılar. Bu təhriklərin nəticəsində 40-cı ilin Ramazan ayının 19-cu gecəsində Əli (ə) xəvaricin hiyləsinin qurbanı oldu və ibadət mehrabında şəhid edildi. Beləliklə, İmam (ə) öz xilafəti dövründə üç böyük və dəhşətli müharibə ilə qarşılaşdı.

Birinci müharibədə əks-tərəf Təlhə və Zübeyr kimi əhd-peyman pozanlar idi. Onlar Ümmül-möminin Ayişənin heysiyyətini (və əslində Peyğəmbərin heysiyyətini) oyun-oyuncağa çevirərək qanlı bir müharibə törətdilər, axırda da darmadağın edildilər. İkinci müharibədə əks-tərəf Müaviyə idi. O da Osmanın intiqamını almağı bəhanə edərək İmam (ə)-ın itaətindən çıxdı və mühacirlə ənsarın seçdiyi mərkəzi hökumətə qarşı qiyam edərək haqq-ədalət yolundan azdı. Üçüncü müharibədə əks-tərəf İmam (ə)-ın qədim dostları idilər. Belə ki, onların alınları çoxlu ibadət etməkdən qabar bağlamışdı, Quran tilavəti səsləri hər yerə yayılırdı. Bu qrupla aparılan müharibə əvvəlki iki müharibədən qat-qat çətin idi. Lakin İmam (ə) aylarla səbir etdikdən, çıxış edib müzakirə üçün tanınmış şəxsiyyətləri göndərdikdən sonra onların islah olunmalarından ümidini tamamilə kəsdi və onlarla müharibəyə başladı, o həzrətin öz ifadəsi ilə desək, "Fitnənin gözünü hədəqdən çıxartdı."

Müqəddəslik donu geyən bu insanlarla müharibə etmək qüdrəti İmam

(ə)-dan başqa heç kimdə yox idi. Lakin Əli (ə)-ın islamdakı dəyərli xidmətləri, hicrəti, Peyğəmbər (s) dövründə döyüş meydanlarında canından keçməsi, həyatı boyu zöhd və paklığı, dərin elm və biliyi və güclü məntiqi ona, tam qətiyyətlə və tərəddüdə yol vermədən fəsadın kökünü kəsmək səlahiyyəti verirdi.

Bu üç qrup islam tarixində "nakisin" (əhd-peyman pozanlar), "qasitin" (haqq yolundan çıxanlar, zülm edənlər), "mariqin" (haqdan azanlar və dindən çıxanlar) adı ilə tanınmışlar. Bunlara belə ad qoyulmasının səbəbi Peyğəmbər (s)-in dövrünə qayıdır. Məhz o həzrətin özü bu üç qrupu belə vəsf etmiş, Əli (ə)-a və başqalarına xatırlatmışdı ki, Əli (ə) bu üç qrupla vuruşacaqdır. Peyğəmbər (s)-in bu sözləri onun qeybi xəbərlərindən biridir. Islam mühəddisləri o həzrətin sözlərini müxtəlif kitablarda qeyd etmişlər. Biz də nümunə olaraq onlardan birini qeyd edirik: Əli (ə) buyurur: **"Peyğəmbər (s) mənə əmr etmişdir ki, nakisinlər, qasitinlər və mariqinlərlə müharibə aparam."**

Ibni Kəsir (774-cü h.q ilində vəfat etmişdir) özünün "Tarixi-Bağdad" adlı kitabının 8-ci cildinin 340-cı səhifəsində bu rəvayətlərdən bir qismini toplamış, o cümlədən qeyd etmişdir ki, Peyğəmbər (s) Ümmü Sələmənin evinə daxil oldu. Sonradan Əli də gəldi. Peyğəmbər üzünü Ümmü Sələməyə tutub dedi:—**"Ey Ümmü Sələmə, Allaha anda olsun ki, bu (yəni Əli) məndən sonra nakisinlər, qasitinlər və mariqinlərlə müharibə edəcəkdir."**¹

Hədis və tarix kitablarına müraciət etməklə yuxarıdakı hədisin düzgünlüyü tamamilə isbat olunur. Buna görə də bu barədə yalnız bunu qeyd edirik ki, böyük tədqiqatçı mərhum Əllamə Əmini "Əl-Qədir" kitabında (3-cü cild, səh.188-195) "Minhacus-sünnə" kitabından nəqlən bu hədisin mənbəyinin bir hissəsini cəm etmişdir.

Mariqinlərin tarixi sübut edir ki, onlar həmişə dövrün hökumətlərinə qarşı müharibə aparmış, heç bir hökumətə tabe olmamış, nə bir hakimi, nə də bir hökuməti rəsmiyyətlə tanımamışlar. Onların nəzərində Əli (ə) kimi adil hakimlə Müaviyə kimi fasiq və azgın bir hakimin heç bir fərqi yox idi. Həmçinin onlar Yəzid (lənətullah əleyh) və Mərvanla Ömər ibni Əbdül-əzizə eyni münasibət bəsləyirdilər.

XƏVARICIN KÖKLƏRİ

Xəvaricin kökü müəyyən mənada Peyğəmbər (s) dövrünə gedib çıxır. Bunlar o həzrətin dövründə öz fikir və ideyalarını bildirir, itaətsizlik və təslim olmamaq ruhiyyələrini göstərən müəyyən sözlər deyirdilər. Onlardan bir neçə nümunə qeyd edirik: Peyğəmbəri Əkrəm (s) "Hüneyn" müharibəsinin qənimətlərini müəyyən məsləhət üzündən bölüşdürdü və uzun illər boyu islama qarşı müharibə etdikdən sonra təzəcə müsəlman olan müşriklərlə ülfət yaratmaq üçün onlara daha çox qənimət verdi. Bu vaxt Hərquş ibni Zühəyr etiraz edib ədəbsizliklə Peyğəmbər (s)-ə dedi:—"Ədalətlə böl!" Onun bu sözü Peyğəmbər (s)-i narahat etdi, buyurdu: "Vay olsun sənə! Əgər mən ədalətli olmasam, bəs kim olacaq?!" Bu vaxt Ömər onun boynunu

¹ "Əlbidayətu və-n-nihayə", 4-cü cild, səh.305

vurmağı təklif etdi, lakin Peyğəmbər (s) qəbul etmədi, onun təhlükəli gələcəyindən xəbər verərək buyurdu: "Onu boşlayın! Onun elə ardıcilları olacaqdır ki, onlar din işlərinə həddindən artıq baş soxacaq, oxun kamandan çıxması kimi dindən çıxacaqlar."¹

Buxari "Əl-müəllifətül-qulub" kitabında bu hadisəni ətraflı şəkildə bəyan edərək yazır: Peyğəmbər onun (Hərquşun) özü və onun dostlarının barəsində belə buyurdu: **"Onlar dindən oxun kamandan çıxdığı kimi çıxacaqlar."**

Peyğəmbər (s) "oxdan atılmaq" mənasını verən "mərq" sözünü işlətməmişdir. Yəni, bu qrup dini dolaşmaq və əyri şəkildə dərk edərək elə bir yerə çatdılar ki, dinin həqiqətindən uzaq düşdülər və müsəlmanlar arasında onlara "mariqin" ləqəbi verildi.² Hərquş özünün etirazçı və üsyankarlıq ruhiyyəsi ilə şeyxeynin xilafəti dövründə sükut möhrünü sındıraraq onların seçki üsuluna və tutduqları yola etiraz etməli idi, lakin bu barədə tarixdə heç bir şey nəql edilməmişdir. Yalnız İbni Əsir "Kamil"də bunu qeyd etmişdir ki, Əhvaz fəth olunanda Hərquş xəlifə tərəfindən islam ordusunun sərkərdəliyini öhdəsinə almışdı. O, Əhvaz və Dovrəq fəth olunandan sonra Ömər in ona yazdığı məktubu öz kitabında qeyd etmişdir.³ Təbəri yazır ki, 35-ci hicri ilində başda Hərquş olmaqla bəsrəli qiyamçılar Mədinəyə gəlmiş, misirli və kufəli qiyamçılarla birgə Osmanın hökumətinə etiraz etmişdir.⁴

Bundan sonra tarixdə onun adı və əlamətləri barədə daha başqa heç bir şey qeyd olunmamışdır. Amma İmam (ə) Əbu Musanı qazi ünvanı ilə göndərmək istəyəndə Hərquş gözlənilmədən Zərqət ibni Nuh Tai ilə birlikdə İmam (ə)-ın yanına gəldi və onların arasında kəskin mübahisələr baş verdi. Biz o mübahisələri qeyd edirik:

Hərquş:—Etdiyin xətdən tövbə et və həkəməyni qəbul etmək fikrindən qayıt! Bizi düşmənlə mübarizəyə göndər, onlarla döyüşüb Allahın görüşünə nail olaq.

İmam (ə):—Həkimyyəət məsələsi ortaya atılanda bunu sizə dedim, lakin siz mənimlə müxalifət etdiniz. İndi ki, əhdnamə bağlandı, bizdən qayıtmağımızı istəyirsiniz?! Halbuki Allah-Taala buyurur: **"İlahi əhd-peymanlara, əhd-peyman bağladığınız vaxt vəfali qalın və öz andlarınızı möhkəmləndəndən sonra sındırmayın, halbuki Allahı bu andlarınıza zəmin seçmişiniz. Allah etdiklərinizdən agahdır."**

Hərquş:—Bu bir günahdır, gərək ondan tövbə edəsən!

İmam (ə):—Heç bir günah olmamışdır, yalnız fikirdə və əməldə bir növ süstlük baş vermişdir ki, bu da sizin tərəfinizdən mənə qəbul etdirildi. Mən elə o vaxt onu sizə dedim və qarşınızı aldım.

Zərqət ibni Nuh:—Əgər həkimyyətdən əl çəkməsən, Allahın razılığını kəsb etmək üçün səninlə vuruşacağıq!

Əli (ə):—Yazıq bədbəxt! Sənin ölü cəsədini döyüş meydanında görürəm ki, külək onun üstünə torpaq tökür.

¹ "Əs-siyərə" (İbni Hişam), 2-ci cild, səh.497

² "Əttənbihu və verrədd", səh.50

³ "Kamil", 2-ci cild, səh.545

⁴ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.386

Zərqət:–Qoy belə olsun!

Əli (ə):–Şeytan sizin ikinizi də yoldan azdırmışdır!

Hərquşun həm Peyğəmbər (s)-lə, həm də Əli (ə)-la olan həyasızcasına mübahisələri onu adi bir müsəlman hesab etdiyimiz vaxt gözlənilməz olardı. Halbuki islam müfəssirlərinin fikrincə, o, münafiq idi və "Tövbə" surəsinin 58-ci ayəsi onun barəsində nazil olmuşdur: *"Münafıqlardan bəziləri qənimətin bölüşdürülməsində sənə irad tuturlar. Əgər onlara bir pay verilsə, razı olar, əgər məhrum olsalar, gözlənilmədən qəzəblənərlər."*¹

XƏVARICIN DIGƏR BAŞÇILARI

Xəvaricin başçılarından biri də Zussədyədir. Rical kitablarında onun adı Nafe qeyd olunur. Hədisçilərin çoxu belə təsəvvür ediblər ki, Zul-Xüveysirə adı ilə məşhur olan Hərquş elə Zussədyədir. Amma Şəhristani özünün "Miləl və nihəl" kitabında (1-ci cild, səh.116) bunun əksini deyərək yazır: Onların hər ikisinin Peyğəmbər (s)-ə etirazı eyni şəkildə idi, hər ikisi Peyğəmbər (s)-ə "ədalətli ol" demiş, həzrət də hər ikisinə eyni cavab vermişdi.²

Buna görə də çoxları bu iki adın bir adamın adı olduğunu təsəvvür etmişdir. Amma Zussədyənin tarixdə gələn və Peyğəmbər (s)-in dilindən olan vəsfi Zul-Xüveysirədə olduğu kimi deyildir. İbni Kəsir mariqinlər barəsində olan rəvayətləri toplayaraq qeyd etmişdir ki, Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: *"Bir dəstə, kamandan atılan ox kimi dindən çıxacaq və bir daha ona qayıtmayacaqlar. Əlamətləri də budur ki, onların arasında qarayanız, əli naqis olan bir kişi vardır. Onun əlinin axırında arvad döşünə oxşar uzanıb-yığılanət parçası vardır."*³ Nəhrəvan müharibəsi qurtardıqdan sonra İmam (ə) əmr verdi ki, ölümlərin içindən Zussədyənin cəsədini tapıb onun əlinin necə olduğunu yoxlasınlar. Onun cəsədini tapıb gətirdilər, əli eynilə Peyğəmbər (s)-in buyurduğu kimi idi.

XƏVARIC ARASINDA ƏQIDƏ MƏKTƏBLƏRİ

Xəvaric əvvəldə həkəmiyyət üstündə İmam (ə)-la müxalifətə qalxdılar və onu Quranın əksinə təsəvvür etdilər. Bu işin başqa bir səbəbi yox idi, lakin zamanın keçməsi ilə bu cərəyan əqidəvi bir məktəb şəklində düşüb şaxələndi, "mühəkkimə"dən savayı yaranan başqa məktəblər, o cümlədən, Əzariqə, Nəcdat, Beyhəsiyyə, Ücaridə, Süalibə, Əbaziyyə, Səfriyyə aradan getdi, onlardan Əbaziyyə fırqəsi (bunlar Əbdüllah ibni Əbazın ardıcılıqları idilər və Bəni-Mərvan dövlətinin axırlarında qiyam etmişdilər) mötədil olan xəvaric hesab olunurdu. Hal-hazırda yalnız bu fırqə qalmaqdadır. Onlar Əmmanda, Fars körfəzində və Əlcəzairdə yayılmışlar. Xəvaricin tarixi Nəhrəvan hadisəsindən başqa yerlərdə də islam tarixçilərinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu barədə Təbəri özünün "Tarix"ində, Mübərrəd "Kamil"də,

¹ "Məcməul-bəyan", 3-cü cild, səh.40

² "Kamil" (Mübərrəd), 3-cü cild, səh.919 (Hələb çapı)

³ "Əssiyərə" (İbni Hişam), 2-ci cild, səh.496

Bilazəri "Əl-isabə"də və s. xəvaricə aid olan hadisələri toplamışlar. Son zamanın tarixçiləri arasında—istər islami olsun, istərsə də qeyri-islami—bu barədə çoxlu təhlil kitabları yazılmışdır, o cümlədən:

1-"Mülxəssu-tarixi xəvaric"; Müəllif: Məhəmməd Şərif Səlim (1342-ci ildə Qahirədə çap olunmuşdur).

2-"Əl-Xəvaricu fil-islam"; Müəllif: Ömər Əbünnəsır (1949-cu ildə Beyrutda çap olunmuşdur.)

3-"Vəqətü Nəhrəvan"; Müəllif: Xətib Həşimi (1372-ci ildə Tehrandə çap olunmuşdur.)

4-"Əl-Xəvaricu fi əsril-əməvi", Müəllif: Doktor Nəyyif Məhmud (Bu kitab Beyrutda iki dəfə çap olunmuşdur.)

(Şərqsünaslardan da bəziləri bu mövzuya diqqət yetirmiş, bu barədə kitablar yazmışlar, o cümlədən:)

5-Müəllif: Alman şərqsünası Füluzenin yazdığı "Əl-Xəvaric vəş-şiə" kitabı (1902-ci ildə alman dilində yazılmışdır, Əbdürrəhman Bədəvi onu ərəb dilinə tərcümə etmişdir.)

6-Zəhir Qılmavinin 1930-1940-cı illərdə dissertasiya müdafiəsi məqsədilə yazdığı "Ədəbul-xəvaric" kitabı. (Bu kitab 1940-cı ildə nəşr olunmuşdur.) Müəllif bu kitabda xəvaric şairlərindən olan İmran ibni Hiyyan barəsində söz açmış və xəvaricin tarixindəki hadisələri təhlil edərkən əsil islami mənbələrə müraciət etmişdir. Həmçinin, bu mövzunu islam tarixinin təhlilində olan xas bir üslub ilə izləmişdir.

XƏVARICIN RÜSVAYÇI NÜMAYİŞİ

"Xəvaric" kəlməsi kəlam elmində və tarixdə çox işlənən sözlərdəndir. Ərəb dilində hökumətlərə qarşı qiyam edən, dövrün hökumətinə qarşı çıxıb onu qanuni bilməyənlərə xəvaric deyirlər. Amma kəlam və tarix alimlərinin terminologiyasında bu kəlmə Əli (ə) qoşununda azlıq təşkil edən, Əbu Musa və Əmr Asın həkəmiyyətini qəbul qəbul etdiyinə görə İmam (ə)-dan ayrılanlara deyilir. Bu şəxslər **"la hukmə illa lillah"** sözünü öz şüarları seçmişdilər. Məhz bu şüara görə miləl və nihəl (dinlərdən və məzhəblərdən bəhs edən) elmində onları "mühəkkimə" adlandırırlar.

İmam (ə) qəbul etdirilən müqavilədən sonra döyüş meydanını tərk edib Kufəyə qayıtmaq və Əbu Musa ilə Əmr Asın qəzavətinin nəticəsini gözləməyi məsləhət gördü. O həzrət Kufəyə daxil olanda öz ordusunda parçalanma ilə qarşılaşdı. Sayı on iki min nəfərə çatan bir qoşun bölməsi Kufəyə daxil olmaqdan imtina etdilər və həkəmiyyətə etiraz əlaməti olaraq bəziləri Hərura adlı bir kəndə getdilər, bəziləri isə Nuxeylə düşərgəsində məskən saldılar.

Xəvaric həkəmiyyəti bir növ "Osmanın qanlı köynəyi" kimi əldə əsas tutaraq onun İmam (ə)-ın üzünə çəkirdilər. Halbuki elə onların özləri "Quranlar nizə başına vurulan gün"də həkəmiyyəti qəbul etmək üçün İmam (ə)-ı təzyiqə məruz qoydular, hətta onu ölümə belə, təhdid etdilər. Amma çox keçmədən bəhanə axtarmaq və iğtişas salmaq niyyəti ilə öz fikirlərindən dönərək onu, hətta şirk və dindən çıxmaq qədər günah və qanunsuz bir iş hesab etdilər, özləri tövbə etdilər, İmam (ə)-dan da tələb etdilər ki, o da öz

"günahını" boynuna alıb sonra tövbə etsin, həkəmiyyətin nəticəsi elan olunmazdan qabaq yenidən qoşun yeridib Müaviyə ilə müharibəni davam etdirdin.

Amma Əli (ə) günaha yaxın düşən, qanunsuz bir işi qəbul edən və bağlanan əhdnaməni pozan bir adam deyildi. İmam (ə) onların parçalanmalarına əhəmiyyət vermədi, Kufəyə daxil olandan sonra adi qaydada yaşamağa başladı. Amma inadkar xəvariclər öz mənfur məqsədlərinə çatmaq üçün müxtəlif tədbirlərə əl atırdılar. O cümlədən:

1-İmam (ə)-ı əhdnaməni pozmağa vadar etmək üçün onunla xüsusi görüşlər keçirmək;

2-Camaat namazında iştirak etməmək;

3-Məsciddə İmam (ə)-ın əleyhinə kəskin şüarlar vermək;

4-Əli (ə)-ı və Siffeyn əhdnaməsini möhtərəm sayanların hamısını kafir hesab etmək;

5-Ayrı-ayrı şəxsiyyətlərə sui-qəsd etmək, İraqda təhlükəsizliyi aradan aparmaq;

6-Silahlı qiyam edib İmam (ə)-ın hökuməti ilə qarşılaşmaq.

Bunların müqabilində İmam (ə) da onların fitnəsini yatırtmaq üçün bəzi işlər görürdü. O işlər aşağıdakılarda xülasələdir:

1-Siffeyndə həkəmiyyət barədə özünün seçdiyi mövqeyi aydınlaşdıraraq, onunla elə əvvəldən müxalif olduğunu, təzyiqdən başqa bir şeyin onu imzalamağa məcbur etmədiyini aşkar etmək.

2-Özünün məntiqi və kəsərli sözləri ilə onların bütün iradlarına cavab vermək.

3-İbni Abbas kimi şəxsiyyətləri göndərərək onların fikirlərini aydınlaşdırıb düz yola hidayət etmək.

4-Ümumi halda onların sükut edənlərinə, hərçənd rəy və fikirləri dəyişməsə belə, başqa müsəlmanlarla heç bir təfəvütləri olmayacağını demək. Buna görə də onların payını beytul-maldan verirdi, maaşlarını da kəsməmişdi.

5-Əbdüllah ibni Xubbabı və onun hamilə arvadını qətlə yetirən xəvaricləri təqib etmək.

6-Onların silahlı qiyamlarına cavab verib fəsadın kökünü kəsmək.

Bu bəndlərdə qeyd olunanlar bizim bəhsimizin əsas mövzusunı təşkil edir. Xoşbəxtlikdən tarixdə bu hadisələr dəqiq şəkildə yazılıb saxlanmışdır. Biz onların hamısını aşağıda qeyd edirik:

1-Xüsusi görüşlər keçirmək

Bir gün xəvaricin başçılarından ikisi–Zərqət Tai və Hərqus İmam (ə)-ın hüzuruna gəldilər, onların arasında çox kəskin danışqlar oldu:

Hərqus:–Öz xətandan tövbə et və həkəmiyyət məsələsindən geri qayıt. Sonra bizi Müaviyə ilə müharibəyə göndər. Onunla müharibə edib Allahla görüşə nail olaq!

İmam (ə):–Mən bunu istəyirdim, amma siz Siffeyndə mənim üstümə qalxdınız, həkəmiyyəti mənə siz qəbul etdirdiniz. İndi biz onlarla müqavilə imzalamış, müəyyən şərtləri qəbul edərək onlarla əhd bağlamışıq. Allah-Taala buyurur: *"İlahi əhd-peymanlara, əhd-peyman bağladığınız vaxt*

vəfali qalın və öz andlarınızı möhkəmləndəndən sonra sındırmayın, halbuki Allahı bu andlarınıza zəmin seçmişiniz. Allah etdiklərinizdən agahdır."

Hərquş:—Bu bir günah idi, gərək ondan tövbə edəsən!

İmam (ə):—Bu, günah yox, rəydə bacarıqsızlıq və tədbirdə zəiflik idi (səbəbkarı da siz özünüz idiniz). Mən əvvəldə sizi bu işdən xəbərdar etdim, sizin qabağınızı almağa çalışdım.

Zərqət:—Allaha and olsun, əgər kişilərin Allahın Kitabında həkəmiyyətinə son qoymasan, Allahın razılığı üçün səninlə vuruşacağıq!

İmam (ə) qəzəbli halda:—Ay bədbəxt! Necə də pis adamsan! Səni görürəm ki, tezliklə öldürüləcəksən və külək torpağı üstünə tökəcək!

Zərqət:—Elə bunu arzu edirəm!

İmam (ə):—Şeytan ikinizin də əqlini əlinizdən almışdır. Allahın əzabından qorxun, uğrunda döyüşdüyünüz bu dünyada heç bir mənfəət yoxdur!

Bunu eşidib hər ikisi "la hukmə illa lillah" şüarını verərək İmam (ə)-in hüsurundan çıxıb getdilər.¹

2-Camaat namazından ayrılmaqla hökumətə etiraz.

Namazı camaatla birlikdə qılmaq müstəhəbdir, təklildə (fırada) qılmaq isə günah deyildir.² Amma islamın əvvəllərində vəziyyət tamamilə başqa cür idi, belə ki, camaat namazında ardıcıl olaraq iştirak etməmək hökumətə qarşı etiraz, nifaq və ikiüzlülük əlaməti idi. Buna görə də rəvayətlərdə namazın camaatla qılınmasına dair çoxlu təkidlər olunmuşdur.

Xəvaric məscidə gəlir, amma camaat namazında iştirak etməməklə öz müxalifətlərini aşkar edir, namaz başlayanda çox kəskin şüarlar verməyə başlayırdılar. Bir gün İmam (ə) namaz qılanda, xəvaricin başçılarından biri olan İbni Kəvvə etiraz əlaməti olaraq bu ayəni oxudu: ***"Sənə və səndən qabaqkı peyğəmbərlərə vəhy olundu ki, əgər şirk əməli əncam versən, əməlin puç olacaq və ziyankarlardan olacaqsan."***³

İmam (ə) tam mətanət və təmkinlə, həmçinin Quranın hökmü ilə ***"hər vaxt Quran tilavət olundusa, ona qulaq asın və aram olun, bəlkə ilahi rəhmətdə olasınız"***⁴ -ayəsinin hökmünə görə sükut etdi, İbni Kəvvə ayəni qurtardıqdan sonra namazını davam etdirdi. Lakin o, ayəni yenidən oxudu, İmam (ə)-da sükut etdi. İbni Kəvvə bu işi bir neçə dəfə təkrar etdi, İmam (ə) da təmkinlik göstərdi. Nəhayət İmam (ə) aşağıdakı ayəni oxumaqla ona elə cavab verdi ki, həm öz namazına xələl gəlmədi, həm də İbni Kəvvəni susdurdu: ***"Səbir et, həqiqətən Allahın vədəsi haqdır. Mömin olmayanların işləri səni qəzəbləndirməsin!"***⁵

İbni Kəvvə də bu ayəni tilavət etməklə tam həyasızlıqla Peyğəmbər (s)-dən sonrakı ilk mömini müşrik hesab edərək deyirdi ki, o, Allahdan qeyrisini

¹ "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.53

² "Vəsailuş-şiə", 5-ci cild, səh.370

³ "Zümər", ayə65

⁴ "Əraf" surəsi, 204

⁵ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.269; "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.54

hökmə şərik qərar vermişdir! Biz sonralar "ilahi hakimiyyət" barəsində ətraflı şəkildə söhbət edəcəyik.

3- "*La hukmə illa lillah*" şüarının verilməsi.

Xəvaric öz mövcudiyyətini elan etmək və Imam (ə)-ın hökuməti ilə müxalifətçiliyini bildirmək üçün dəfələrlə həm məsciddə, həm də kənarda bu şüarı verirdilər. Qurandan götürülən bu şüar bir neçə ayədə gəlmişdir:

1) "*Hökm yalnız Allaha məxsusdur. O, haqqa əmr edir və O, qəzavət edənlərin ən yaxşısıdır.*"¹

2) "*Agah ol ki, hökm yalnız Ona məxsusdur və O, hesab çəkənlərin ən sürətlisidir.*"²

3) "*Hökm yalnız Allaha məxsusdur. Əmr etmişdir ki, Ondan qeyrisinə ibadət etməyəsınız.*"³

4) "*Hökm yalnız Allaha məxsusdur. Ona təvəkkül etmişəm, təvəkkül edənlər də yalnız Ona təvəkkül etməlidirlər.*"

5) "*Həmd və sitayiş dünya və axirətdə yalnız Ona məxsusdur, hökm Onunkudur və Ona tərəf qayıdacaqsınız.*"⁴

6) "*Əgər Ona iman gətirsəniz, (bilin ki,) hökm böyük və əzəmətli olan Allaha məxsusdur.*"

Bu ayələrdən "hökm"ün yalnız Allaha məxsus olduğu, Ondan qeyrisinə aid etməyin isə şirk hesab olunması düşünülür. Amma başqa bir ayədə qeyd edilir ki, "*Biz Bəni-İsrailə kitab, hökm və nübüvvət verdik.*"⁵ Digər bir ayədə Allah-Taala Peyğəmbərə əmr edir ki, haqq əsasında hökm etsin: "*Onların arasında, Allahın nazil etdiyi hökm əsasında qəzavət et və onların həvayi-nəfslərinə tabe olma.*" Başqa bir yerdə Allah-Taala həzrət Davuda əmr etmişdir ki, camaatın arasında haqq ilə hökm (qəzavət) etsin.

Çox acınacaqlı və kədərləndirici haldır ki, Imam (ə) bir ovuc cahil və nadanların arasına düşmüşdü. Onlar ayələrin zahiri mənalarına əsaslanaraq hay-küy qoparıb, camaatı yoldan azdırırdılar. Xəvaric əsas etibar ilə Quran qariləri və Quran hafizləri idi. Lakin Peyğəmbər (s)-in buyurduğu kimi "*Quran onların sinə və boğazlarından uzağa getmir, onların ruhlarına hopmurdu.*" Onlar Imam (ə) kimi həqiqi Quran təfsirçilərinin, yaxud da o həzrətin tərbiyə etdiyi şagirdlərin yanına gedib ilahi ayələrin düzgün mənə və məfhumlarını öyrənmək, hansı mənada olan hökmün yalnız Allaha məxsus olduğunu bilmək istəmirdilər.

Qeyd etdiyimiz kimi, hökmün çoxlu mənaları var ki, onları qısa şəkildə qeyd edirik:

1-Yaradılış aləmində tədbir, eləcə də ilahi istəyin, məşiiyyətin nüfuzlu olması;⁶

¹ "Ənam" surəsi,, 57

² "Ənam" surəsi,, 64

³ "Yusif" surəsi,, 40

⁴ "Qəsəs" surəsi,, 70

⁵ "Casiyə" surəsi,, 16

⁶ "Yusif" surəsi,, 67

2-Şəriət və qanun qoyma;¹

3-Cəmiyyətə haqq olan bir üsul surətində hakimiyyət edib onlara istila tapmaq.²

4-Camaatın ixtilafı məsələlərində ilahi qanun əsasında qəzavət etmək.³

5-Bir ilahi əmanətdar kimi cəmiyyətə rəhbərlik etmək.⁴

Deməli, "hökm" sözünün müxtəlif mənalara, daha doğrusu, müxtəlif işlənmə yerləri vardır. Belə isə, bir ayənin sadəcə zəhəri mənasına istinad edərək Siffeyndə həkəməynə müraciət etməyi ayə ilə müxalif hesab etmək olarmı?! Əvvəlcə hansı hökmün yalnız Allaha məxsus olmasını, sonra isə İmam (ə)-in əməlini araşdırıb onu Quranla müqayisə etmək lazımdır. İmam (ə) yerində özünün məxsus səbir və hövsələsi ilə bəzi dəlillər gətirərək ayələrin həqiqi məna və məqsədlərini onlara başa salırdı. Lakin bütün ilahi peyğəmbərlər və dünya islahatçıları inadkarlıq və nadanlıq dərdini müalicə etməkdə aciz qalmışlar. Biz qeyd olunan ayələrin məfhumlarını təhlil etməzdən öncə, xəvaricin inadkarlıqları və öz başınaçılıqları yaxşıca aydınlaşsın deyə, onların bəzi kəskin rəftarlarını nəql edirik.

İMAM (Ə)-İN ALİCƏNABLIĞI

Əli (ə)-in yerinə hər bir qüdrət sahibi olsaydı, ölkə başçısını müşrik və kafir adlandıran bu ədəbsizləri tənbeh edərdi. Lakin İmam (ə) qüdrət sahiblərinin əksəriyyətinin əksinə olaraq onlara tam açıqürəklik göstərir, onlarla alicənablıqla davranırdı. Bir gün İmam (ə) xitabə kürsüsündə oturub camaata nəsihət edirdi. Birdən xəvaricdən olan bir nəfər məscidin küncündən fəryad çəkib dedi:—*"La hukmə illa lillah!"* Onun sözü qurtaranda başqa birisi durub həmin şüarı təkrar elədi, sonra bir dəstə adam qalxıb xorla həmin şüarı təkrar etdilər. İmam (ə) onlara cavab verərək buyurdu:—Zahirdə haqq sözdür, amma onlar batili nəzərdə tuturlar (Sonra buyurdu:) Bizimlə olduğunuz vaxta qədər sizə üç hüquq verilir (nalayiq hərəkətləriniz bu hüquqları almağınıza mane olmayacaqdır):

1-Sizin namaz qılmaq üçün məsciddə gəlməyinizə maneçilik törətmirik.

2-Bizimlə əlbir olduğunuz (və düşmənlərə qoşulmadığınız) vaxta qədər sizi beytul-maldan məhrum etmirik.

3-Nə qədər ki, müharibəyə başlamamısınız, sizinlə vuruşmayacağıq.⁵

Başqa bir gün İmam (ə) məsciddə nəsihət etməyə məşğul ikən, xəvaricdən bir nəfər şüar verdi və camaatın diqqətini özünə cəlb etdi. İmam (ə) buyurdu:—Haqq sözdür, lakin batil məqsədlə deyilir. (Sonra əlavə etdi:) Əgər sükut etsələr, onlarla başqaları kimi rəftar edəcəyik, yox əgər yenə danışıqlar, cavablarını verəcəyik. Əgər qiyam etsələr, onlarla vuruşacağıq.

Sonra xəvaricdən olan Yəzid ibni Asim Müharibi ayağa durub Allaha həmd-səna etdi, dedi:—Allahın dinində zilləti qəbul etməkdən Ona pənah

¹ "Ənam" surəsi, 57

² "Yusif" surəsi, 40

³ "Maidə" surəsi, 49

⁴ "Casiyə" surəsi, 16

⁵ "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.53

aparıram! Belə bir iş Allahın işində bir hiylə və bir zillətdir ki, onun sahibini ilahi qəzəbə düşar edəcək. Əli, bizi ölümlə qorxudursanmı?!

Imam (ə) onun cavabında sükut etdi.

IMAM (Ə)-IN HİDAYƏTEDİCI FƏALİYYƏTLƏRİ

Imam (ə)-ın ordusunun "sağ qolu" sayılan bir dəstənin iki dəfə qiyam etməsi işləri daha da çətinləşdirdi. Birincisi Siffeyndə olmuşdu, (burada onlar Imam (ə)-dan tələb edirdilər ki, müharibəni dayandırıb həkəməynin qəzavətini qəbul etsin, əks halda qətlə yetiriləcəkdi.) İkincisi isə müqavilənin imzalanmasından və həkəmiyyətin qəbul olunmasından sonra. (Bu dəfəki istəkləri birincidəkinin tamamilə əksinə idi; onlar əhdnamənin pozulmasını istəyirdilər.)

Birinci istəkləri hərçənd Imam (ə)-ı qələbədən məhrum etdi, lakin Imam (ə)-ın sadələvh əsgərlərinin müharibəni davam etdirmək istəmədikləri, üstəlik o həzrəti qətl ilə təhdid etdikləri belə bir şəraitdə sülhə razılaşmaq qeyri-qanuni bir iş deyildi və əqlin xilafına sayılmırdı. Imam (ə)-ın öz sözü ilə desək (o həzrət xəvaricin başçılarına xitabən belə buyurmuşdu), "Həkəməynin qəzavətinin "dostların" təzyiqi altında qəbul olunması tədbirdə bacarıqsızlıq, işdə zəiflik idi və onların öz tərəfindən mənə qəbul etdirilmişdi."¹

Halbuki ikinci istəkləri hamını əhd-peymanların qorunmasına dəvət edən Quran hökmünün tamamilə ziddinə idi. Bu halda Imam (ə) çıxış yolunu yalnız ictimai səbatın qorunmasında, təmkinli olmaqda, aldanmışları hidayət edib yol göstərməkdə, bəzi vaxtlar isə onların dəstələrini dağıtmaqda görürdü. Buna görə də əvvəlcə onları hidayət etmək üçün çalışırdı, lakin bu tədbir fayda vermədikdə şəraitə uyğun olaraq başqa yollardan istifadə edirdi. O cümlədən, onları hidayət etmək üçün müsəlmanlar arasında kitab və sünnəyə dərin bilikdə məşhur olan alim və fəzilətli dostlarını xəvaricin düşərgəsinə göndərirdi.

IBNI ABBASIN XƏVARICLƏ MÜBAHİSƏSİ

Ibni Abbas Imam (ə)-ın əmri ilə xəvaricin düşərgəsinə gedib onlarla söhbət etdi. Burada onların söhbətlərini qeyd edirik:

Ibni Abbas:–Sizin sözünüz nədir? Əmirəl-mömininə qarşı nə iradınız var?

Xəvaric:–O, möminlərin əmiri idi, amma həkəmiyyəti qəbul etdikdə kafir oldu. Gərək öz küfrünü etiraf edib, tövbə etsin. Bundan sonra biz ona tərəf qayıdaq.

Ibni Abbas:–Mömin gərək onun islami əqidə və üsullarına olan yəqini aludə olmamış öz küfrünü iqrar etməsin.

Xəvaric:–Onun küfrünün səbəbi budur ki, həkəmiyyətə razı olmuşdur.

Ibni Abbas:–Həkəmiyyəti qəbul etmək Allahın bir neçə yerdə qeyd etdiyi Quran məsələsidir. O cümlədən buyrulur: *"Ey iman əhli, şikari*

¹ "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.53

ehram halında öldürməyin. Sizdən hər kəs onu qəsdən öldürsə, gərək o heyvanın ağırlığı qədər kəffarə versin. Bu kəffarənin o heyvanın ağırlığında olmasını iki nəfər ədalətli şəxs təsdiq etsin." Əgər Allah-Taala ehram halında şikar etmək kimi nisbətən asan olan bir məsələdə hakim seçməyi əmr edirsə, onda nə üçün imamət məsələsində müsəlmanların qarşısına çətinlik çıxanda hakim seçməyi rəva görməsin?!

Xəvaric:–Qazilər onun fikrinə rəy verdilər, amma o, qəbul etmədi.

Ibni Abbas:–Qazilərin məqamı İmamın öz məqamından heç bir vəch ilə yüksək deyildir. Nəinki qazilər, hətta müsəlmanların imamı da yolunu azsa, ümmət onunla müxalifətə qalxmalıdırlar. Əgər qazilər haqqın ziddinə bir hökm etsə, sözsüz gərək ümmət onların əleyhinə qalxsın.

Bu zaman onlar məhkum olunduqlarını hiss edib nadan kafirlər kimi inadkarlığa başladılar, İbni Abbası tənqid atəsinə tutub dedilər:–Sən elə həmin Qüreyş qəbiləsindənən ki, Allah onların barəsində **"Qüreyş kinli bir qrupdur"**, həmçinin, **"... Quranın vasitəsi ilə kinli adamları qorxudasan"**¹ deyə buyurmuşdur.²

Əgər onlar doğrudan da haqqı istəsəydilər, başlarında özbaşınaçılıq və inadkarlıq fikirləri dolaşmasaydı, şübhəsiz, İbni Abbasın məntiqi sözlərini qəbul edib silahı yerə qoyar və İmam (ə)-a qoşular, sonra isə əsil düşmənlərlə vuruşardılar. Lakin təəssüflər olsun ki, İbni Abbas cavab verərkən onlar imanlılara yox, Qüreyş müşriklərinə aid olan ayələri tilavət etdilər.

Quran həkəmə (qaziyə) müraciət etməyi kiçik dava-dalaşlarda belə (məsələn, ailə münasibətlərində) caiz bilmiş, tərəflər hüsnü-niyyətdə olduqları halda bunun nəticəsini də yaxşı hesab etmişdir. Allah-Taala buyurur: **"Əgər ər-arvadın ixtilafından qorxursunuzsa, bir nəfəri kişinin ailəsindən, bir nəfəri də arvadın ailəsindən qəzavətə seçin; əgər islah olunmağı istəsələr Allah o ikisini hədəfə çatmaqda müvəffəq edər. Allah alim və agahdır."**

Ümmətin üç ay davam edən qanlı müharibədəki ixtilafının ər-arvadın arasındakı ixtilafdan az olduğunu, habelə, ümmətin tərəflərdən iki nəfərin kitab və sünnə əsasında olan qəzavətə seçilməsini istəməsinin qanunsuz bir iş və küfr olduğunu, nəticədə bu işi görənlərin tövbə etməli olduğunu vacibliyini heç vaxt iddia etmək olmaz.

Bu ayələrə diqqət yetirməklə aydın olur ki, xəvaric tərəfindən həkəmiyyətin xəta hesab edilməsinin səbəbi inadkarlıqdan, özbaşınalıqdan başqa bir şey deyildi.

Ibni Abbasın dəlil-sübut əsasında olan müzakirələri sona çatmadı, onları hidayət etmək üçün İmam (ə)-ın tərəfindən yenə də göndərildi. İmam (ə) ona əmr etmişdi ki, xəvariclə Peyğəmbər (s) sünnəsi əsasında mübahisə etsin, çünki Quran ayələrində müxtəlif ehtimallar, müxtəlif yozumlar vardır, xəvaric də özlərinə sərfəli olan ehtimalı seçə bilərdilər. Belə ki, o həzrət

¹ "Məryəm", 97

² "Kamil" (Mübərrəd), səh.582; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.273

buyurdu: *"Xəvaricə Quran ayələri əsasında müzakirə etmə; çünki Quranda çoxlu ehtimallar vardır, bu surətdə sən bir söz deyəcəksən, onlar da başqa söz deyəcəklər (və müsbət bir nəticə alınmayacaq). Amma sünnə əsasında onlara dəlil gətir, bu halda onu qəbul etməkdən başqa bir çarələri olmayacaq."*¹

IMAM (ə) ŞƏXSƏN XƏVARICIN DÜŞƏRGƏSİNƏ GEDİR

Imam (ə) Səsəə ibni Suhan Əbdi, Zeyd ibni Nəzir, İbni Abbas kimi şəxsləri göndərməklə onların hidayət olunmasından məyus olduqda şəxsən gedib onlarla görüşmək qərarına gəldi ki, bəlkə həkəməyn məsələsini və onun müqəddiməsini şərh etməklə, həmçinin bu işə məhz onların özlərinin bais olduqlarını onlara anlatmaqla hamısını, yaxud bir qismini qiyamdan saxlaya bilsin. İmam (ə) hərəkət edəndə Səsəədən soruşdu ki, qiyamçılar xəvaricin başçılarından hansının təbəçiliyindədirlər. O, "Yəzid ibni Qeys Ərcinin" - deyə cavab verdi.

İmam (ə) öz atına minib düşərgənin arasından keçdi, Yəzidin xeyməsinin qabağında atdan düşdü, iki rəkət namaz qılıb öz kamanına dayandı, sora üzünü xəvaricə tutub sözünü belə başladı:—Sizin hamınız Siffeyndə iştirak edirdinizmi?

Dedilər:—Yox!

İmam (ə) buyurdu:—İki dəstəyə ayrılın, hər iki dəstə ilə söhbət edəcəyəm. (Sonra uca səslə buyurdu:) Sakit olun və pıçıldaşmayın, sözlərimə qulaq asın! Hər kəsdən şahidlik etməsini istəsəm, öz bildiklərinə uyğun olaraq şəhadət versin.

İmam onlarla danışığa başlamazdan qabaq özü Allahın dərgahına üz tutdu, hamının nəzər-diqqətini Allah dərgahına yönəldərək dedi:—İlahi, bu elə bir məqamdır ki, hər kəs onda qələbə çalsa, qiyamət günündə də qalib olacaq, hər kəs bu məqamda məhkum olursa, o dünyada da kor və azmış olacaq. Ey camaat! Məgər siz Quranlar nizəyə vurulanda, hiyləgərlik məqsədlə demədinizmi ki, "onlar bizim qardaşlarımızdır, biz bir dindəyik, onlar öz keçmiş işlərini unutmuş, peşman olmuşlar, indi Allahın Kitabına pənah gətirmişlər, gərək onların rəylərini qəbul edib qəm-qüssələrini aradan qaldıraq!" (Və mən də sizə cavab vermədimmi ki,) sizin bu təklifinizin zahiri iman, batini isə ədavət və kin-küdurətdir; onun əvvəli mərhəmət və ürəyəyatan, axırı isə peşmançılıqdır. Öz yerinizdə qalın, tutduğunuz yolu buraxmayın, düşmənlə cihad etmək üçün dişlərinizi sıxın, heç kəsin nərəsinə əhəmiyyət verməyin; çünki əgər onunla razılaşılsa, yoldan azdırar və öz halına buraxılsa, xar və zəlil olar. Axırda bu iş (onların istəkləri qarşısında təslim olmaq) mənim təsdiq etdiyimin əksinə oldu və gördüm ki, siz düşmənlə belə bir fürsət verdiniz.²

İbni Əbil-Hədid 36-cı xütbənin şərhində yazır: "Xəvaric İmam (ə)-a

¹ "Nəhcül-bəlağə", 73-cü məktub

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.280

dedilər ki, dediklərinin hamısı düzdür, amma nə etmək olar ki, biz böyük bir günaha mürtəki olmuş və ondan tövbə etmişik. Sən də gərək tövbə edəsen!" Imam xas bir günaha işarə etmədən ümumi şəkildə buyurdu: "Əstəğfirullahə Rəbbi və ətubu iləyh." Bu vaxt xəvaricin düşərgəsindən altı min nəfər ayrılıb Imama qoşuldu."

Ibni Əbil-Hədid bu istiğfarın izahında yazır: "Imamın bu tövbəsi "müharibə məkrdir" qəbilindən olan siyasət idi. O heç bir günahı iqrar etmədən bütün peyğəmbərlərin dediyi müəmmalı bir söz dedi və düşməni də onunla razılaşdı."¹

DOST CILDINDƏ OLAN DÜŞMƏNLƏRİN TÖRƏTDİYİ FITNƏ-FƏSADLAR

Imam (ə) xəvaric düşərgələrindən Kufəyə qayıtdıqdan sonra, camaat arasında belə bir şeyi yayıldı ki, o, həkəmiyyəti ləğv etmiş, onu zəlalət saymışdır; o həm də camaatın Müaviyə ilə müharibə etməsi üçün döyüş sursatı hazırlamaq və həkəmlərin rəyi elan olunandan sonra hərəkət etmək istəyir. Bu vaxt Əşəs ibni Qeys (onun həm həyatı, həm də Imam (ə)-a hansı məqsədlə qoşulması tamamilə şübhəli idi) zahirdə dostluq göstərdi, batində isə Müaviyənin xeyrinə olaraq sözlə başlayıb dedi:—Camaat deyir ki, Əmirəlmöminin öz əhdindən dönmüş, həkəmiyyəti küfr və zəlalət hesab etmişdir. O, müqavilə müddətinin axırına qədər gözləməyi qanunsuz hesab edir.

Əşəsin sözləri Imam (ə)-ı həqiqəti açıb söyləməyə məcbur etdi. O həzrət dedi:—Hər kəs mənim həkəmiyyət müqaviləsini qüvvədən salmağımı fikirləşirsə, yalan deyir. Hər kəs onu zəlalət hesab edərsə, özü zəlalətdədir.

Həqiqətin aşkar edilməsi xəvaricə elə ağır gəldi ki, "la hukmə illa lillah" şüarını verərək məscidi tərk etdilər və yenidən öz düşərgələrinə qayıtdılar. Ibni Əbil-Hədid burada qeyd edir ki, Imam (ə)-ın hökumətində baş verə biləcək hər növ xələl və iğtişas Əşəsin əlində idi, çünki o bu məsələni ortaya atmasaydı, Imam (ə) həqiqəti deməyə məcbur olmaz və elə həmin ümumi tövbə ilə qane olan xəvaric Imam (ə)-la birlikdə Müaviyəyə qarşı müharibəyə gedərdilər. Amma o, Imam (ə)-ın tövriyəni açıb həqiqəti bəyan etməsinə səbəb oldu.

XƏVARICI HİDAYƏT ETMƏK ÜÇÜN YENİ SƏYLƏR

Mübərrəd "Kamil" kitabında Imam (ə)-ın əvvəlki ilə tamamilə fərqlənən digər bir mübahisəsini qeyd edir ki, o həzrətin xəvariclə etdiyi ikinci mübahisəsi olmasına ehtimal verilir. Onun xülasəsi belədir:

Imam (ə):—Yadınızdadırmı, onlar Quranları nizələrə vurub qaldıranda mən dedim ki, bu iş hiylə və məkrdir. Əgər onlar Quranın qəzavət etməsini istəsəydilər yanıma gəlib mənim qəzavət etməyimi tələb edərdilər. Bir nəfər tanıyırsınızmı ki, həkəmiyyəti mən hesab etdiyim dərəcədə pis bir iş saysın?

Xəvaric:—Yox.

Imam (ə):—Təsdiq edirsinizmi ki, siz məni tam ikrahlı olduğum halda bu

¹ Yəni orada

işə vadar etdiniz, mən də məcbur qalıb sizin tələbinizi qəbul etdim, şərt qoydum ki, hakimlər yalnız Allahın hökmü əsasında qəzavət etdikdə onların hökmü qüvvədə olacaq. Hamınız da bilirsiniz ki, Allahın hökmü məndən o yana keçməz (və mən haqq imam, mühacir və ənsarın seçdiyi xəlifəyəm.)

Əbdüllah ibni Kəvvə:–Düzdür, o iki nəfəri bizim ısrarımızla Allah dinində qazi seçdin, amma indi biz iqrar edirik ki, bu əməlimizlə kafir olmuşduq, indi də ondan tövbə edirik. Sən də bizim kimi öz küfrünü iqrar edib tövbə et, sonra isə hamımızı Müaviyə ilə döyüşə göndər.

İmam (ə):–Bilirsinizmi ki, Allah ər-lə-arvad arasında ixtilaf yarandıqda iki nəfər həkəmə (qaziyə), həmçinin ehram halında şikar öldürüldükdə kəffarə təyin etmək üçün iki nəfər ədalətli şəxsə müraciət olunmasını əmr etmişdir?!

İbni Kəvvə:–Sən "Əmirəl-möminin" ləqəbini öz adından silməklə özünü hökumətdən saldın.

İmam (ə):–Peyğəmbər (s) bizim üçün (hər bir şeydə) örnekdir. "Hüdeybiyyə" qəzvəsində, Peyğəmbərlə Qüreyş arasında bağlanan sülhnamədə "Rəsulullah" yazılmışdı. Qüreyşdən olan nümayəndə buna etiraz edib "Əgər sən Allahın Rəsulu olduğunu iqrar etsəydin, onda sənənlə müxalifət etməzdim. Gərək "Rəsulullah" ləqəbini öz adının yanından götürəsən!" - deyəndə Peyğəmbər mənə buyurdu: "Ya Əli, "Rəsulullah" ləqəbini adının yanından sil." Dedim: "Ya Rəsuləllah, qəlbim belə bir iş görməyə icazə vermir." Peyğəmbər öz əli ilə onu pozdu, təbəssüm edərək mənə buyurdu: "Bu iş sənə də başına gələcək."

İmam (ə)-ın sözləri tamam olandan sonra Hərurada yığışanların içindən iki min nəfər ayrılıb o həzrətin tərəfinə gəldilər. Orada yığışdıqlarına görə onlara "həruriyyə" adı verildi.¹

BAŞQA BİR MÜBAHİSƏ

Xəvaric barəsində İmam (ə)-ın siyasəti belə idi: Onlar nəhaq qan axıtmayınca, qarətçilik və soyğunçuluq etməyincə Kufədə və onun ətrafında azad şəkildə yaşaya bilərlər–hətta gecə-gündüz onların inkar səsləri məscidi doldursaydı və onun əleyhinə şüar versəydilər də belə. Buna görə də İmam (ə) yenidən İbni Abbası Hərura kəndinə göndərirdi. İbni Abbas onlara dedi:– Nə istəyirsiniz?

Dedilər:–Gərək Siffeyndə olanların və həkəmiyyətə razılıq verənlərin hamısı Kufədən çıxsınlar, hamılıqla Siffeynə gedib üç gecə orada qalaq və öz əməlimizdən tövbə edib sonra Müaviyə ilə müharibə etmək üçün Şama gedək!

Bu sözlərdə inadkarlığın və nadanlığın əlamətləri tamamilə aşkardır, çünki əgər həkəmiyyət məsələsi günah və qanunsuz bir iş olsaydı belə, ona görə tövbənin mütləq günahın baş verdiyi yerdə, özü də orada üç gecə qalmaq şərti ilə, icra olunması lazım deyildi. Tövbə elə bir an qəlbə də peşman olmaqla və istiğfar etməklə gerçəkləşir. İmam (ə) onların cavabında

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.274-275; "Kamil" (Mübərrəd), səh.45

dedi:—Bu sözü nə üçün indi, iki nəfər qazi təyin olunub göndəriləndən və tərəflər əhd-peyman bağladıqdan sonra deyirsiniz?

Dedilər:—O vaxt təzyiq çoxalmışdı, yaralılar da həddindən artıq çox idi. Bizim çoxlu silahımız və atımız tələf olmuşdu. Buna görə də həkəmiyyəti qəbul etdik.

Imam (ə) buyurdu:—Təzyiqin şiddətləndiyi bir gündə qəbul etdinizmi?! Peyğəmbər (s) müşriklərlə bağladığı müqaviləni möhtərəm sayır, amma siz isə mənə deyirsiniz ki, öz əhdimi pozum!

Onlar daxilən xəcalət hissi keçirdilər, lakin öz əqidələrinə olan təəssübə görə bir-bir gəlib "la hukmə illa lillah" şüarını verdilər. Bir gün onlardan biri məscidə daxil oldu və elə həmin şüarı verdi, camaat onun ətrafına yığıldı. O, öz şüarını təkrar etdi. Bu dəfə dedi:—Allahdan başqa heç bir kəs üçün hökm yoxdur, Əbül-Həsən (Əli (ə)) üçün ikrahlı olsa da belə.

Imam (ə) buyurdu:—Mən heç vaxt Allahın hökmünə ikrahla yanaşmıram, lakin sizin barənizdə Allahın hökmünü gözləyirəm.

Camaat Imam (ə)-a dedi:—Nə üçün bunlara bu qədər möhlət və azadlıq verirsən?! Nə üçün onların kökünü kəsmirsən?!

Buyurdu:—Onlar məhv olmayacaqlar; onlardan bir qrupu ataların sülbündə, anaların bətnində qalıb qiyamətə kimi elə bu halda olacaqlar.¹

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

XƏVARICIN MÜXALİFƏT SƏBƏBLƏRİNİN TƏHLİLİ

Xəvaricin Imam (ə)-la müxalifətçilik səbəbləri Müaviyənin o həzrətlə müxalifətçilik səbəblərindən tamamilə fərqli idi. Müaviyə Ömər xilafəti dövründən etibarən Şamın muxtariyyətinin müqəddiməsini hazırlamışdı və özünü Şamın mütləq hakimi hesab edirdi. Osmanın qətlindən sonra Imam (ə)-ın onu Şamın hakimiyyətindən kənarlaşdırmaq istədiyini bildikdə, onunla müxalifətə başladı, əvvəlcə Təlhə və Zübeyri təhrik etməklə, sonra isə Siffeyn müharibəsini başlamaqla Imam (ə)-ın qabağında dayandı, son anlarda Quranları nizəyə vuraraq fitnə ilə Imam (ə)-ın ordusunda dərin ixtilaf və ikitirəlik yaratdı.

Amma xəvaric zahirpərəst, başqa sözlə "quru müqəddəslər" idilər. Onlar islamın əsaslarından xəbərsiz olduqlarına, ona səthi baxdıqlarına görə Imam (ə)-la müxalifətə qalxdılar, puç bəhanələrə istinad edərək ilahi hidayət çağırışı qarşısında cəbhələşmə yaratdılar, o hidayət çağırışını söndürmək üçün, hətta özlərinin məhv olmaları qiymətinə belə, irəlilədilər.

Xəvariclə Müaviyə arasında olan məhz bu bariz fərqi görə Imam (ə) onlara qələbə çaldıqdan sonra buyurdu: *"Məndən sonra xəvariclə vuruşmayın, çünki haqqı axtararaq müəyyən səbəblərə görə xəta yolu gedənlərlə batili axtaran və onu əldə edənlər bərabər deyildirlər."*²

Xəvaricin müxalifət səbəblərinin təhlil olunması göstərir ki, onlar şamlıların əksinə olaraq cah-cəlal, məqam istəmirdilər. Onlara düzgün

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə", (İbni Əbil-Hədid) 2-ci cild, səh.310-311

² "Nəhcül-bəlağə", 58-ci xütbə

olmayan təfəkkür və xas bir gerilik hökm sürürdü. İndi isə onların etirazlarının ən mühümlərini qeyd edirik;

1-ŞƏXSLƏRİN DINƏ HAKIMIYYƏTİ

Onlar daim etiraz edib deyirdilər ki, bir-biri ilə müxalif olan qrupdan iki nəfərin öz şəxsi fikirləri əsasında müsəlmanların müqəddəratını əllərinə alması, öz şəxsi rəylərini müsəlmanların tanınmış rəhbərlərinin rəylərinə hakim etməsi necə mümkün ola bilər?! Onlar deyirdilər: Şəxslər özlərinin naqis aqlları ilə müsəlmanların müqəddəratına, dininə hökm edə bilməzlər. Onların həmişəki sözləri bu idi: "Əli şəxsləri Allah dinində hakim etmişdir!"

Bu sual göstərir ki, onlar qazilərin qəzavətə seçilmə şərtlərindən xəbərsiz olub belə təsəvvür edirdilər ki, İmam (ə) müsəlmanların taleyini həll etməkdə onları tam ixtiyar sahibi etmişdir ki, istədikləri kimi qərar qəbul etsinlər, hansısa qərəzli işlər görsünlər. İmam (ə) bu etiraza cavab verib buyurdu: "Biz Allahın dininə adamları deyil, Quranı hakim etmişik. Bu Quran iki cildin arasında yerləşən, dil açıb söz danışmayan bir xətdir. Onu bəyan edən bir adam lazımdır. Bəyan edənlər ondan söz açırlar: Şamlılar "Quranı hakim seçək" - deyəndə, biz ondan üz çevirmədik. Çünki Quranda buyurulur: **"Əgər bir şeydə ixtilafınız olsa, onu Allaha və Onun Peyğəmbərinə qaytarın (onlara müraciət edin)."** Allaha müraciət etmək Qurana, Peyğəmbərə müraciət etmək isə onun sünnəsinə qayıtmaq deməkdir. Əgər qazilər Allahın Kitabına uyğun qəzavət etsələr, onda biz onu hamıdan qabaq qəbul edərək; əgər Peyğəmbər sünnəsinə müvafiq şəkildə qəzavət etsələr, yenə də biz onu hamıdan əvvəl qəbul edərək."¹

İmam (ə) digər bir xütbədə həmin cavabı başqa ibarələrlə bəyan edərək buyurur: "Hər iki həkəm (qazi) buna görə seçilmişlər ki, Quranın dirçəltiyi şeyləri dirçəltsinlər, onun öldürdüyü şeyləri də öldürsünlər (yəni haqqı dirçəldib, batili məhv etsinlər). Quranın dirçəltiyi şeyləri dirçəltmək onun ətrafına yığılmaq, Quranın öldürdüyü şeyləri öldürmək də onlardan uzaqlaşmaqdır. Əgər Quran bizi şamlılara tərəf sövq etsə, gərək onlara tabe olaq; əgər onları bizə tərəf sövq etdirsə, gərək onlar bizə tabe olsunlar. Mən sizə heç bir şər gətirməmiş, sizi aldatmamış və heç nəyi sizdən gizlətməmişəm."²

2-MÜDDƏTİN TƏYİN OLUNMASI

Onların ikinci etirazları bu idi ki, nə üçün qəzavət üçün müddət təyin olunmuş və qərara alınmışdır ki, hər iki qazi bitərəf yerdə (Dumətül-cəndəldə), Ramazan ayının axırına qədər müzakirə edib iki dəstənin ixtilafı barədəki rəylərini bildirməlidirlər? Həmçinin nə üçün bu iş elə oradaca—Siffeyn səhrasında, Quranlar nizə ucunda qaldırılan vaxt yerinə yetirilmədi?

Doğrusu, görəsən belə yersiz iradlar tutmaq onların cəhalətinə dəlalət etmirmi?! Məgər hər iki tərəfin əlləri dirsəyə qədər qana batan bir halda belə

¹ "Nəhcül-bəlağə", 125-ci xütbə

² "Nəhcül-bəlağə", 17-ci və 123-cü xütbələr

bir böyük qəzavət işi o qədər də asan idimi ki, bir-iki gündə həll olunub qurtarsın və tərəflər də onu qəbul etsinlər? Bu işdə mümkün qədər səbirli olsaydılar, cahillər ayılar, ümmət arasında sülhün bərqərar olunmasına daha yaxşı şərait yaranardı.

Imam (ə) bu etirazın cavabında buyurdu: "Siz deyirsiniz ki, nə üçün sizinlə onların arasında müəyyən bir vaxt təyin etdim və qəzavət işini sürətləndirmədim. Mən ona görə belə etdim ki, xəbərsizlər agah olsunlar, xəbəri olanlar da (öz əqidələrində) daha möhkəmlənsinlər ki, bəlkə Allah bu müddətdə ümmətin işini islah edə."

3-INSAN HAKIMIYYƏTİNİN "HAKIMIYYƏTİN YALNIZ ALLAHA MƏXSUS OLMASI" İLƏ ZİDDİYYƏTİ

Xəvaric Imam (ə)-la müxalifət etdikləri müddət ərzində "la hukmə illa lillah" ayəsinə istinad edərək o həzrətin işinin Qurana zidd olduğunu iddia edir, öz şüarlarında deyirdilər: "Ya Əli! Hakimiyyət sənə və sənin dostlarına yox, yalnız Allaha məxsusdur!"

Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, bu şüar Qurani-Kərimin "Yusif" surəsinin 40 və 67-ci, həmçinin başqa ayələrdən əxz edilmişdir. Onun məfhumu hakimiyyətin əsil bir haqq kimi Allaha məxsus olduğunu, heç bir insanın başqası üzərində belə bir haqqa malik olmadığını göstərən tövhid prinsipidir. Amma hakimiyyət haqqının Allaha həsr edilməsi bir qrup insanın Allahın izninə görə etdiyi müəyyən qanunlar əsasında hökumət etməsi və Allah hakimiyyətinin haqq təzahürünə çevrilməsi ilə zidd deyildir. Heç bir ağıllı insan iddia edib ictimai həyatın hökumət olmadan mümkün olduğunu deyə bilməz. Çünki, ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsi, ziddiyyətli və münaqişəli məsələlərin həll edilməsi yalnız bir hakimiyyət sayəsində mümkün olur.

Imam (ə) onların şüarını eşidəndə buyurdu: "Bəli, hakimiyyət haqqı Allahındır. (Və heç bir bəndə Allahın izni olmadan hökumət edə bilməz), lakin xəvaric öz şüarlarında başqa məqsəd güdürlər; o da budur ki, cəmiyyətdə ümumiyyətlə heç bir hökumət olmasın. (İstər Allahın izni ilə olsun, istərsə də olmasın.) Halbuki camaat üçün bir hakimin olması—istər yaxşı əməl sahibi olsun, istərsə də pis əməl sahibi—zəruridir ki, onun hökuməti sayəsində mömin öz yaxşı işlərinə məşğul olsun, kafir də öz maddi həyatından bəhrələnsin."¹

Hökumətin olmaması təhlükəsizliyin aradan getməsinə səbəb olar, bu halda nə mömin xeyir işlər görməyə müvəffəq olar, nə də kafir maddi həyatdan bəhrələnər. Əgər məqsəd doğrudan da hökumətin bərqərar olunmasını rədd etməkdirsə, bu halda Peyğəmbər (s)-in və şeyxeynin hökumətini necə izah etmək olar?

Xəvaric əqidə və əməldə bir-biri ilə daim çəkişmədə idilər. Bir tərəfdən ictimai həyatın nüfuzlu bir rəhbər olmadan qeyri-mümkün olmasını bilir, digər tərəfdən isə düzgün olmayan çıxarışlar nəticəsində hər hansı bir

¹ "Nəhcül-bəlağə", 40-cı xütbə

hökumətin bərqərar edilməsini hakimiyyətin Allaha məxsus olması ilə müxalif hesab edirdilər. Maraqlıdır ki, xəvaric əvvəldə öz dəstələri üçün bir başçı da seçmişdilər. Təbəri yazır: "38-ci ilin şəvval ayında xəvaricdən bir dəstəsi Əbdüllah ibni Vəhəb Rasibinin evində yığılmışdı. Bu zaman Əbdüllah öz çıxışında dedi:—"Bir dəstə adamın Allaha iman gətirib Quranın hökmünü qəbul etməsi, amma dünya həyatının onların nəzərində əmr və mərifət və nəhy əz münkərdən üstün olması heç də yaxşı deyildir."

Ondan sonra Hərquş ibni Zühəyr və Həməzə ibni Sənan da danışdı. Həməzə öz sözünün sonunda dedi:—"İşlərinizi bir nəfərə tapşırın. Həqiqətdə sizin üçün bir sərkərdə, etimad olunacaq bir şəxs mütləq lazımdır ki, ondan soruşub, ona müraciət edəsiniz."¹

HƏKƏMIYYƏT–AXIRINCI ÜMİD

Siffeyn müharibəsindən əvvəl də, sonra da müsəlmanlar arasında əsaslı məsələlər qarşıya qoyulmuşdu ki, onların həlli yollarından biri hakimlərin seçilməsi idi. Bu hakimlər çətin məsələləri həqiqətgörən nəzərlə araşdırmalı, onların barəsində dürgün rəy verməli idilər. Bu məsələlər aşağıdakılardan ibarət idi:

1-Osmanın qətli;

2-İmam (ə)-in dostlarının xəlifənin qətli ilə müttəhim olunması.

3-"Osmanın qəyyumu olmaq" barədə Müaviyənin iddiası.

Siffeyn müharibəsində irəli çəkilən bu məsələlərin həlli üçün iki yol vardı: Birincisi bu idi ki, tərəflər öz ixtilaflarını mühacir və ənsarın seçdiyi İmama təqdim etsinlər, İmam da tam azad bir məhkəmədə onların barəsində ilahi hökmü icra etsin. İmam (ə) da Siffeyn müharibəsindən əvvəl məhz bu yola təkid edərək Müaviyəyə yazmışdı: *"Osmanın qatilləri barəsində çox danışdın. Camaatın cərgələrinə daxil olub mənimlə bəyət et, bundan sonra şikayət məsələsini ortaya at. Mən hamınızı Allahın Kitabına tərəf sövq edirəm!"*²

Bu yol, Müaviyənin inadkarlığı və onun Şama hakim olmaq üçün göstərdiyi hərisliyə görə tamamilə bağlandı və Siffeyn müharibəsi ilə nəticələndi.

İxtilafların həll edilməsinin ikinci düzgün yolu bu idi ki, işi səlahiyyətli bir məhkəməyə təqdim etsinlər, orada bitərəf və həqiqəti görən hakimlər ixtilafı həll etsinlər, qəzavət işində islamın və müsəlmanların həqiqi mənafeyini nəzərdən qaçırmasınlar, (Əmr Asda olduğu kimi) hər növ şəxsi mənafeyi və (Əbu Musada olduğu kimi) kin-küdurəti kənara qoysunlar. Belə bir məhkəmədə İmam (ə) öz məqsədlərinə çatıb çətinlikləri həll edə bilərdi.

Xəlifənin qətli də müəmmalı bir məsələ deyildi. Onun səbəbləri uzun illər öncə yaranmışdı və günbəgün də kəskinləşməkdə idi. Nəhayət təzyiqlərin güclənməsi və irticaçı vəziyyətin şiddətlənməsi, layiqli və saleh şəxslərin döyülüb təhqir edilməsi, xeyirxah insanlara əzab-əziyyət və işkəncə verilməsi elə bir güclü partlayış yaratdı ki, hətta Əli (ə) da onun

¹ "Tarixi-Təbəri", 6-cı cild, səh.55

² "Nəhcül-bəlağə", 64-cü xütbə

qarşısını ala, xəlifəni ölümdən qurtara bilmədi.

Osmanın xilafət aparatına bağlı olanların və Müaviyənin iddiası səlahiyyətli bir məhkəmədə irəli çəkilməli, haqq batıldən seçilməli idi. Dünyanın heç bir yerində qətlə yetirilən bir nəfərin intiqamını almaq üçün qoşun çəkməyi rəva görmürlər. Halbuki bu müharibədə bir nəfərin intiqamını almaq üçün böyük bir qoşun yeridildi, nəticədə təqribən 65 min nəfər həlak oldu.

Əgər Dumətül-cəndəldə təşkil olunan məhkəmə düz işləsəydi, bu məsələləri həll edərək müsəlmanların baş verən hadisələr qarşısındakı vəzifələrini ayırd edə bilərdi. Amma təəssüflər olsun ki, orada müzakirə olunmayan yeganə şey–ixtilafın köklərini araşdırıb tapmaq idi. Əmr As öz rəqibinin əqlini oğurlamaqla onun imzası ilə İmam (ə)-ı xilafətdən salmaq və Müaviyənin xilafətini qanuniləşdirmək istəyirdi. Əbu Musa isə özü ilə həmfikir olan Əbdüllah ibni Öməri xilafətə keçirmək istəyirdi, çünki deyirdi ki, onun əli tərəflərdən heç birinin qanına batmamışdır.

Məhkəmənin rəyi elan olunandan sonra Əli (ə) onu rəsmi şəkildə qəbul etmədi və buyurdu ki, qazilər iltizam verdikləri sözün əksinə əməl etmişlər. İmam (ə) ki, bir ordu təşkil edərək Şama yola düşməyi qərara almışdı, lakin xəvaric hadisəsi onun Müaviyəni təqib etməsinə mane oldu.

FƏSADIN KÖKÜNÜN KƏSİLMƏSİ

İmam (ə) xəvariclə mülayim münasibətdə idi, onlara buyurduğu sözlərində dostluq yaradan və hidayətedici xəbərdarlıqlardan başqa bir şey eşidilmədi. Həzrət onlarla, özünün inadkar və sözəbaxmayan övladını yola gətirmək istəyən bir ata kimi rəftar edirdi; onların maaşlarını beytül-maldan verir, məsciddə və onun ətrafında yaratdıqları iğtişaslara etina etmir və çalışırdı ki, onları ram etməklə vəhdəti bir daha cəmiyyətə qaytarsın, Şamdakı əsl xəvaricin kökünü kəssin. Siffeyndəki əhdnamə də İmam (ə)-a bu səlahiyyəti vermişdi. Çünki müqavilədə qeyd edilmişdi ki, əgər həkəməyn Quran və Peyğəmbər (s)-in sünnəsinin əksinə olaraq qəzavət etsələr, İmam (ə) əvvəlki mövqeyində qalacaqdır.¹

İmam (ə) Müaviyə ilə yenidən müharibəyə başlamağın Siffeyn əhdnaməsinə zidd olmadığını, elə ona müvafiq olaraq müharibəni başlayıb düşməni məhv etməyin zəruri olduğunu camaata başa salmaq üçün çoxlu çıxışlar etdi. Onların birində buyurdu: ***"Biz onlarla şərt bağlamışdıq ki, ədalət əsasında qəzavət edələr, haqqa əməl edələr. Hər iki qazi də öz zülmkar qəzavətlərindən qabaq, bizim qoyduğumuz şərti qəbul etmişdilər. İndi isə haqq ilə müxalifət etmiş, batil hökm çıxarmışlar. Haqq bizimlədir və fitnə odunu söndürmək üçün cihadı əvvəldən başlamalıyıq."***²

İmam (ə) və onun dostları "xəbis şəcərənin" kökünü kəsməkdən, fəsadı aradan qaldırmaqdan başqa bir şey fikirləşmirdilər. Amma gözlənilmədən hadisələrin gedişi bu fikirlərin tam əksinə olaraq dəyişildi, Müaviyə ilə deyil, xəvariclə müharibə etmək qəti bir məsələyə çevrildi.

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.234

² "Nəhcül-bəlağə", (Əbdühün şərhi), 172-ci xütbə

Imam (ə)-ın bu barədə qəti qərara gəlməsinin səbəblərini aşağıdakılardan başa düşmək olar:

1. Imam (ə)-a xəbər çatdı ki, xəvaric Əbdüllah ibni Vəhəb Rasibinin evində yığılaraq "əmr be məruf və nəhy əz münkər" adı ilə silahlı qiyam etməyi qərara almış, bu məqsədlə Bəsrədəki həmfikirələrinə məktub yazaraq onları da təcili olaraq xəvaricin düşərgəsinə—"Xeybər"in kənarındakı Nəhrəvana dəvət etmişlər, Bəsrə xəvaricləri də öz hazırlıqlarını bildirmişlər.¹

2. Dumətül-cəndəl məhkəməsində tam həyasızlıqla Imam (ə)-ı öz qanuni məqamından çıxarmış, Müaviyəni onun yerinə seçmişdilər. Bu da Imam (ə)-ı, bu barədə ümumxalq fikrini aydınlaşdırmağa məcbur etdi. Buna görə də Imam (ə) Kufədə minbərə çıxdı, Allaha həmd-səna etdikdən sonra buyurdu: "Agah və xeyirxah bir insanla müxalifət etmək peşmançılığa, həsrətə səbəb olar. Mənim həm həkəmiyyət məsələsində, həm də bu iki nəfərin qəzavəti barəsində rəyim mənfəidi, lakin siz mənim rəyimi qəbul etmədiniz və o iki nəfərin hakim olmasını qəbul etdiniz. Onlar öz əhdlərini pozaraq Quranın öldürdüyü şeyi dirildilər, diriltiyi şeyi isə öldürdülər; öz nəfsani istəklərinə tabe oldular, dəlil və höccət olmadan rəy verdilər. Buna görə də Allah, Onun Peyğəmbəri və möminlər hər iki hakimdən bezədirlər. Cihada, Şama tərəf hərəkət etməyə hazırlaşın və bazar ertəsi günü Nüxeylə düşərgəsində bir yerə yığışın. Allaha and olsun, mən bunlarla (şamlılarla), hərçənd özümdən başqa heç kim olmasa belə, vuruşacağam."

3. Imam (ə) dayanmadan Kufədən çıxıb Siffeynə getməyi qərar aldı. Onun dostlarından bəziləri dedilər ki, yaxşı olardı ki, bizdən ayrılan xəvaricləri də cihada dəvət edəsən. Buna görə də Imam (ə) xəvaricin başçılarına belə bir məktub yazdı: ***"Əmr As və Əbu Musa xətaya yol vermiş, Allahın Kitabı ilə müxalifət etmiş və həvayi-nəfsə tabe olmuşlar. Onlar nə sünnəyə əməl etmişlər, nə də Qurana. Allah, Onun Rəsulu və möminlər onların əməlindən bezədirlər. Mənim məktubum sizə çatan kimi gəlin, hər ikimizin düşmənlərinə tərəf gedək."***

4. Imam (ə)-ın məktubu onların ruhiyyələrində azacıq belə olsun, təsir buraxmadı və bu təklifi rədd etdilər. Imam (ə) onlardan məyus olduqda qərara aldı ki, onların cihadda iştirak edəcəklərini gözləməsin, öz ixtiyarında olan, yaxud toplaya biləcəyi qoşunla Siffeynə tərəf hərəkət etsin. Bəsrənin hakimi İbni Abbasa bir məktub yazaraq ondan kömək istədi. Məktub ona çatanda onu camaata oxudu, lakin Əhnəfin başçılıq etdiyi min beş yüz nəfərdən başqa müsbət cavab verən olmadı. İbni Abbas könüllülərin azlığından təəssüfləndi, böyük bir yığıncaqda çıxış edib dedi:—"Əmirəl-möminindən mənə bir məktub gəlmişdir. O, məktubda mənə əmr etmişdir ki, qoşun yığıb cihadda iştirak etmək üçün onun yanına göndərim. Mən bu barədə fərman verdim, amma cihadda iştirak etmək üçün yalnız min beş yüz nəfər hazırlaşdı, halbuki dövlət divanında altmış min nəfərin adı vardır. Təcili olaraq hərəkətə başlayın və bəhanə gətirməyin. Hər kəs öz imamının çağırışına etinasızlıq etsə, bərk peşman olacaq. Mən Əbül-Əsvədə əmr

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.132

etmişəm ki, sizin hərəkət proqramınızı tərtib etsin."

Əbül-Əsvəd və başqalarının göstərdiyi səylər nəticəsində yalnız min səkkiz yüz nəfər əvvəlkilərə qoşuldu və üç min iki yüz nəfərdən ibarət olan qoşun Kufəyə yola düşdü. İmam (ə) Bəsrə qoşununun sayının azlığından fikrə daldı, kufəlilərin arasında çıxış edib buyurdu: **"Ey Kufə əhli! Siz haqq işində mənim qardaşlarım və köməkçilərimsiniz. Mən sizin köməyinizlə haqqa arxa çevirənləri məhv edəməm. Ümidvaram ki, siz haqq keşikçiləri, bu yolda möhkəm və sabitqədəm olasınız. Bilin ki, Bəsrə əhalisindən yalnız üç min iki yüz nəfər köməyə gəlmişlər. Sizə vacibdir ki, sədaqətlə kömək edəsiniz. Rəislər və qəbilələr öz qohum-əqrəbalarına yazsınlar, döyüş qüdrəti olanları bu müharibəyə dəvət etsinlər."**

Səd ibni Qeys Həmdani, Ədi ibni Hatəm, Hücr ibni Ədi kimilər və sair qəbilə ağsaqqalları bu fərmana itaət edib öz qəbilələrinə məktub yazdılar. Beləliklə qırx min nəfər döyüşçü on yeddi min cavan və səkkiz min qulamla birlikdə Kufəyə gəldilər, Bəsrə qoşunu da onlara qoşuldu. Böyük bir ordu İmam (ə)-ın bayrağı altında birləşdi. Bəziləri Müaviyə ilə vuruşmazdan öncə xəvaricin işinin xətm edilməsinə israr edirdilər. İmam (ə) buyurdu: "Onları boşlayın, və yer üzündə zülmkar şahlar olmaq, möminləri qul etmək istəyənlərin soracağına gedin!"

Bu vaxt hər tərəfdən səslər ucaldı: "Bizi hara məsləhət görürsənsə, ora da apar! Hamımızın qəlbimiz bir nəfərin qəlbi kimidir və yalnız sənə kömək etmək üçün döyünür!"

5. Belə həssas bir vəziyyətdə xəbər çatdı ki, xəvaric çayın sahilində Əbdüllah ibni Xubbabın başını kəsmiş, bununla da kifayətlənməyib onun arvadını da öldürmüş və bətnindəki uşağı çıxarıb onun da başını kəsmişlər. İbni Qüteybə "Əl-imamətu vəs-siyasət" kitabında yazır:

Xəvaric Əbdüllah ilə qarşılaşanda ondan soruşdular:—Kimsən?

Əbdüllah:—Allahın mömin bəndəsi!

Xəvaric:—Əli barəsində fikrin nədir?

Əbdüllah:—O, möminlərin əmiri, Allaha və Onun Rəsuluna iman gətirən ilk şəxsdir.

Xəvaric:—Adın nədir?

Əbdüllah:—Əbdüllah ibni Xubbab ibni Ərrət.

Xəvaric:—Sənin atan Peyğəmbərin səhabəsi idimi?

Əbdüllah:—Bəli.

Xəvaric:—Səni narahat etdikmi?

Əbdüllah:—Bəli!

Xəvaric:—Sənin atandan, atanın da Peyğəmbərdən nəql etdiyi hədisi bizim üçün söylə.

Əbdüllah:—Atam Peyğəmbərin belə buyurduğunu nəql edib: **"Məndən sonra bir fitnə baş verəcəkdir, o fitnədə möminin qəlbi öləcək. Gecə imanlı halda yatacaq, gündüz isə kafir olacaqdır."**

Xəvaric:—Məqsədimiz bu hədisi səndən eşitmək idi. Allaha and olsun, səni elə (faciəli şəkildə) öldürəcəyik ki, indiyə kimi heç kimi o cür öldürməmişik!

Bunu deyib onun əl-ayağını bağladılar və hamilə arvadı ilə birlikdə

xurma ağacının altına gətirdilər. Bu vaxt ağacdən bir xurma düşdü. Xəvaricdən biri onu götürüb ağzına qoydu, onun həmfikiriləri etiraz səslərini ucaltdılar: "Nə üçün camaatın malını, razılığı olmadan, yaxud pulunu vermədən yeyirsən?!"

O, dərhal xurmanı ağzından çıxarıb tulladı. Sonra xəvaricdən biri bir məsihinin oradan keçən donuzunu oxla vurub öldürdü. Bu vaxt başqaları etiraz edib dedilər ki, bu əməl yer üzündə fəsad salmaqdır! Buna görə də onun sahibini razı saldılar. Sonra Əbdüllahı əl-qolu bağlı halda çayın kənarına gətirib başını qoyun başı kimi kəsdilər, arvadını da öldürdülər, sonra onun qarnını yırtıb uşağını çıxartdılar və onun da başını kəsdilər. Yenə də kifayətlənməyib başqa üç nəfər arvadı da (onlardan biri səhabə idi) öldürdülər."¹

Əbdüllahın atası Xubbab ibni Ərrət ilk müsəlmanlardan idi və ölənə kimi Qüreyşin ona verdiyi işkəncə izləri onun bədənində qalmışdı. O, İmam (ə) Siffeyndən qayıtmazdan əvvəl vəfat etdi. İmam (ə) qayıdandan sonra onun qəbri üstünə gedib rəhmət oxudu, onu təriflədi.

Mübərrəd "Kamil" kitabında Əbdüllahın faciəli şəkildə qətlə yetirilməsini yazaraq qeyd etmişdir ki, onun qatilini tutandan sonra o (qatil) dedi: "Mən sizdən istəyirəm ki, Quranın diriltiyi şeyi dirildin, öldürdüyünü öldürün."

O, Əbdüllahın atasının Peyğəmbərdən nəql etdiyi hədisi qeyd edəndən sonra yazır: Xəvaric xurma ağacının meyvəsindən yemək üçün onun sahibinə təklif etdilər ki, onun pulunu alsın. O dedi ki, ağacımın meyvəsini sizə bağışladım, lakin onlar qəbul etməyib dedilər: "Onun pulunu hökmən almalısan!" Bu vaxt məsihi kişi fəryad edib dedi ki, "siz bir müsəlmanın qanını tökməkdən qorxmursunuz, amma xurma sahibi razı ola-ola onun meyvəsini yemək istəmirsiniz!"²

6. Əmirəl-möminin Əli (ə) Əbdüllahın qətlə yetirilməsindən xəbər tutduqda Haris ibni Mürrəni xəvaricin düşərgəsinə göndərdi ki, bu barədə düzgün bir xəbər gətirsin. Haris onların içinə gedəndə bütün islam və insaniyyət qanunlarının əksinə olaraq onu da tutub öldürdülər. Göndərilən elçinin öldürülməsi İmam (ə)-ı daha da təəssüfləndirdi. Bu zaman İmam (ə)-ın köməkçilərindən bir dəstə onun hüzuruna gəlib dedilər: "Qulağımızın dibində belə bir təhlükə ola-ola Şama tərəf gedib, arvad-uşaqlarımızı da onların (xəvaricin) içində qoymağımız düz bir işdirmi?!"

ƏBDÜLLAHIN QATILLƏRİNDƏN QISAS ALINMASINA DAİR QƏRAR

Əbdüllahın qatillərinin camaat arasında yaratdıqları qorxu və vəhşət İmam (ə)-ı cəhalətin, şəqavətin kökünü kəsməyə məcbur etdi və qərara aldı ki, Həruraya (Nəhrəvana) tərəf hərəkət etsin. Hərəkət vaxtı o həzrətin nücum elmində məşhur olan bir dostu həmin saatda hərəkət etməyi məsləhət

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.136

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.282; "Əl-Kamil", 2-ci cild, səh.560

görməyib dedi:–Əgər günün bu saatında hərəkət etsən, sənə ağır xəsarət dəyəcək!

İmam (ə) onun sözlünə əhəmiyyət vermədi, nücum elminin belə işlərə tətbiq olunmasını tənqid edib buyurdu:–Nücum elmindən qaranlıq çöllərdə və deryalarda yolu istiqamətləndirmək üçün istifadə etmək lazımdır.

Təsadüfən bu səfərdə İmam (ə) böyük qələbələrə nail oldu. İmam (ə) Kufədən təzəcə aralanmışdı ki, dostlarından biri qaça-qaça gəlib dedi:–Ey Əmirəl-möminin, muştuluq ver! Xəvariclər sizin hərəkətinizdən xəbər tutub qaçmağa üz qoymuş və çaydan keçmişlər.

İmam (ə) buyurdu:–Onların çaydan keçməsinə öz gözlərinlə gördünmü?

Dedi:–Bəli!

İmam (ə) onu üç dəfə and içdirdi, o da üç dəfə and içib dedi ki, xəvaricin körpüdən keçməsinə öz gözləri ilə görmüşdür. İmam (ə) buyurdu:–Allaha and olsun, onlar suyu keçməmişlər və heç vaxt da keçməyəcəklər. Onların qətlgahı suyun kənarındadır. Çərdəyi yaran və insanı xəlv edən Allaha and olsun, (onlar) "Əslas" və "Qəsri-bəvazin" məntəqəsinə də çatmayacaqlar.¹

Onun sözlərini başqa iki nəfər də təsdiq etdi, lakin İmam (ə) onların sözlərini qəbul etmədi. Necə qəbul edə bilərdi, halbuki məsum Peyğəmbər (s) o həzrətin üç dəstə ilə müharibə edəcəyini ona xəbər vermişdi. Onların ikisi ilə müharibə etmişdi, üçüncüsü isə Peyğəmbər (s)-in bəyan etdiyi əlamətlərə görə elə bunlar idi. Bu zaman bir nəfər şəkkə düşdü və fikirləşdi ki, görəsən gözləri ilə gördüyü şahidlərin sözünü qəbul etsin, yoxsa İmam (ə)-ın qeybi xəbərlərini?! Sonra qərara gəldi ki, əgər İmam (ə)-ın sözləri düz çıxmasa, onun düşmənlərinə qoşulacaq.

İmam (ə) ata mindi, qoşun da onun ardınca hərəkətə başladı. Xəvaricin ordugahına çatanda məlum oldu ki, onlar hamılıqla qılıncların qınlarını sındırmış və müharibəyə hazırlaşmışlar. Bu vaxt həmin cavan İmam (ə)-ın hüzuruna gəlib özünün bəd niyyətinə görə ondan üzr istədi.

Tarix göstərir ki, İmam (ə) Mədaindən keçib Nəhrəvanda düşərgə saldı. Sonra onlara xəbər göndərdi ki, Əbdüllahın, onun arvadının və oğlunun qatillərini, qisas alınması üçün təhvil verməlidirlər. Cavabda dedilər ki, bizim hamımız onların qatilləriyik və onların qanını halal bilmişik! İmam (ə) onların yaxınlığına gəlib dedi:–Ey (üsyankar) insanlar! Mən sizə xəbərdarlıq edirəm ki, məbada sabah islam ümmətinin lənətinə gələsiniz və suyun kənarında heç bir dəlil olmadan öldürüləsiniz! Mən sizi həkəmiyyəti qəbul etməkdən saxladım və dedim ki, Bəni-Üməyyənin nə dini var, nə də Quranı istəyirlər. Mən onları, uşaqlarından-böyüyünə kimi yaxşı tanıyıram. Onlar (uşaqlıq çağlarında) uşaqların, (böyüyəndə isə) camaatın ən pisləri idilər. Lakin siz mənim sözümə qulaq asmayıb müxalifətçilik etdiniz. Mən belə bir gün üçün hər iki qazidən iltizam aldım ki, Quranın diriltiyini diriltəsiniz, öldürdüyünü öldürsünlər. İndi ki, onların hər ikisi (Qurandakı) hökmün əksinə əməl etmişlər, biz də ilk sözüümüzün üstündəyik.²

Xəvaric İmam (ə)-ın güclü məntiqi qarşısında boş və əbəs sözləri təkrar

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə", (İbni Əbil-Hədid) 2-ci cild, səh.272

² 36-cı xütbəyə müraciət edin.

etməkdən başqa yol görmədilər və israr edərək dedilər ki, "həkimyyəti qəbul edəndə hamımız kafir olduq. Biz tövbə etdik, sən də öz küfrünü iqrar etdikdən sonra tövbə et. Bu halda biz sən ilə eyni fikirli adam olarıq. Əks halda, bizdən əl çək. Əgər döyüşmək istəyirsənsə, biz döyüşə hazırıq.

İmam (ə) buyurdu:–İman gətirib Rəsulullahın önündə cihad edəndən sonra öz küfrünə şəhadət verimmi?! Həkimyyəti qəbul etmək sizin qılınclarınızı siyirib camaatın başına endirməyinizə, camaatın qanını axıtmağınıza səbəb olacaqmı?! Bu, aşkar ziyankarlıqdır!

HÖCCƏTİN AXIRINCI DƏFƏ OLARAQ TAMAMLANMASI

İmam (ə) xəvariclə müzakirənin bir fayda verəcəyindən məyus olduqda ordunu nizama salmağa başladı. Sağ cinahın rəhbərliyini Hücr ibni Ədiyə, sol cinahın rəhbərliyini isə Şibs ibni Rəbiyəyə tapşırırdı. Əbu Əyyub Ənsarini süvarilərə, Əbu Qutadəni isə piyada qoşunlarına sərkərdə seçdi. Bu müharibədə İmam (ə)-ın qoşununda iştirak edən səkkiz yüz mədinəli səhabənin rəhbərliyini Qeys ibni Səd ibni Übadəyə tapşırırdı, özü isə qoşunun mərkəzində yer seçdi. Sonra süvari qoşun tərəfində "aman" bayrağı qaldırdı, Əbu Əyyuba buyurdu ki, uca səslə desin: "Qayıtmaq üçün yol açıqdır. Hər kəs bu bayrağın altına gəlsə, tövbəsi qəbul olunacaq; həmçinin Kufəyə getsə, yaxud xəvaricdən ayrılarsa, əmin-amanlıqda olacaqdır. Biz sizin qanınızı tökməyə israr etmirik."

Bu vaxt bir dəstə adam ayrılıb bayrağın altına gəldi, İmam (ə) da onların tövbələrini qəbul etdi. Bəziləri demişlər ki, xəvaricdən min nəfər qayıdıb bayrağın altına yığışdı.¹ İmam (ə)-a tərəf gələn xəvaric başçıları bunlar idi: Məsər ibni Fərdəki, Əbdüllah Tai, Əbu Məryəm Sədi, Əşrəs ibni Ovf və Salim ibni Rəbiə. Bundan sonra onların içində Əbdüllah ibni Vəhəb Rasibidən başqa daha tanınmış adam qalmamışdı.²

Təbəri yazır ki, bu dəstənin tövbə edib İmam (ə)-a tərəf qayıtmasından sonra xəvaricin ordusunda iki min səkkiz yüz nəfər qalmışdı, amma ibni Əsir onların sayını min səkkiz yüz nəfər qeyd etmişdir.³

İmam (ə) öz köməkçilərinə göstəriş verdi ki, düşməni döyüşü başlamayınca siz başlamayın. Bu vaxt xəvaricdən bir nəfər İmam (ə)-ın qoşununa hücum etdi, üç nəfəri yerə sərdi. Bu zaman İmam (ə) hücumu özü başladı və əvvəlcə onu öldürdü, sonra ümumi hücum fərmanı verdi və buyurdu:–Allaha and olsun, sizdən yalnız on nəfər öldürüləcək, onlardan isə on nəfərdən başqa heç kim sağ qalmayacaqdır!⁴

Bu vaxt Əbdüllah ibni Vəhəb Rasibi meydana gəlib dedi:–Ey Əbu Talibin oğlu! Səndən əl çəkməyəcəyəm: ya səni öldürəcəyəm, ya da özüm öləcəyəm!

İmam (ə) cavabda buyurdu:–Allah onu öldürsün! Nə qədər də

¹ "Əl-əxbarüt-tival", səh.210

² "Məqalatul-islamiyyin", 1-ci cild, səh.210

³ "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.64; "Kamil" (İbni Əsir), 4-cü cild, səh.64

⁴ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.272, 273

həyasızdır! O bilir ki, mən nizə-qılıncı böyümüşəm. (Sonra əlavə etdi:) O, həyatdan ümidini üzmüş, yalançı və tamahkar gözünü mənə dikmişdir.

Bunu deyib bir qılınc zərbəsi ilə onu cəhənnəmə vasil etdi.¹ Bu döyüşdə qələbə qısa müddət ərzində İmam (ə)-a nəsib oldu. İmam (ə)-ın döyüşçüləri sağdan-soldan düşmənin mərkəzinə hücum etdilər. Çox keçmədən xəvaricin cansız cəsədləri torpağa sərildi. Onların hamısı bu döyüşdə öldürüldü, yalnız on nəfər canını qurtara bildi: ikisi Xorasana, ikisi Əmmana, ikisi Yəməne, ikisi İraq adasına, ikisi isə "Təlli Muzən"ə pənah apardılar və orada qalıb xəvaric nəslini davam etdirdilər.

Döyüş qurtarandan sonra İmam (ə) onların cəsədləri qarşısında dayanıb təəssüflə buyurdu: "Vay halınıza! Sizi aldadanlar sizə böyük ziyan vurmuşlar!"

İmam (ə)-dan soruşdular: "Onları kim aldatdı?" İmam (ə) buyurdu: "Yoldan çıxaran Şeytan və onların tüğyançı nəfsləri. Arzularla onları aldadaraq tüğyançılıq yollarını üzlərinə açdılar, onlara qələbə vədəsi verdilər və nəhayət yandırıcı oda saldılar!"²

İmam (ə)-ın dostları belə təsəvvür edirdilər ki, artıq xəvaricin nəslі kəsilmişdir, lakin İmam (ə) onlara cavab verib buyurdu: Yox, belə deyildir! Onlar nütfə surətində kişilərin sülbündə, qadınların bətnində yaşamaqdadırlar. Hər vaxt onlardan bir şəxə cücersə, (hökumətlər tərəfindən) kəsiləcək (və onun yerində başqa bir şəxə cücerəcək), nəhayət qərarçi və mal-dövlət oğruları şəklində düşəcəklər.³

Sonra buyurdu:—Məndən sonra xəvariclə vuruşmayın. Sizin əsil düşməniniz Müaviyədir. Mən xəvariclə, məhz təhlükəsizliyin təmin olunması naminə döyüşürdüm. Onlardan azlıq təşkil edən bir qrup sağ qalmışdır ki, döyüş üçün yararlı deyildirlər.

İmam (ə) qənimət alınan silahları və atları öz köməkçiləri arasında bölüşdürdü, məişət vəsaitlərini, kənzlərini və qulalarını isə onların vərəsələrinə qayıtdı. Sonra ordunun içində dayanıb onlara təşəkkür etdi və əmr etdi ki, elə oradan birbaşa Siffeynə gedib əsl fəsadın kökünü kəsinlər. Amma onlar İmam (ə)-a belə cavab verdilər:—Qollarımız yorulmuş, qılınclarımız sınımış, oxlarımız qurtarmışdır. Yaxşı olar ki, Kufəyə qayıdıb öz qüvvələrimizi nizama salaq.

Onların qayıtmağa dair ısrar etmələri İmam (ə)-ı təəssüfləndirdi və onlarla birlikdə Kufəyə, Nuxeylə düşərgəsinə qayıtmağa məcbur oldu. Onlar tədriclə Kufəyə gedir, arvad-uşaqları ilə görüşür və evlərində qalırdılar. Çox keçmədən o düşərgədə az sayda adam qaldı. Onların sayı o qədər az idi ki, hətta şamlılarla döyüşə getmək üçün belə, kifayət etməzdi.

XƏVARICIN FITNƏLİ TARIXININ SONU

İmam (ə)-ın əleyhinə qiyam etmək fikrinin əsası 38-ci ilin səfər ayında, Siffeyndə qoyuldu və sonralar, Quranı hakim seçəndə müxalifət dalğaları

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.138

² "Kəşful-ğümmə", 1-ci cild, səh.267

³ "Nəhcül-bəlağə", 59-cu xütbə

daha da şiddətləndi. Kufə xəvaricləri həmin ilin Şəvval ayının onunda Əbdüllah ibni Vəhəb Rasibinin evində yığışb onunla beyət etdilər və qərara aldılar ki, Kufəni tərk etdib Həruraya, sonra isə Nəhrəvana getsinlər. İmam (ə) Şama gedəndə yol üstündə öz fikrini dəyişib xəvariclə döyüşməyə məcbur oldu. Tarixçilərin yazdığına əsasən 38-ci ilin Səfər ayının doqquzunda fəsad kökündən kəsildi.¹

ALTINCI HİSSƏ

NƏHRƏVANDAN SONRAKI HADISƏLƏR VƏ İMAM ƏLİ (Ə)-İN ŞƏHADƏTİ

BİRİNCİ FƏSİL

QARƏTÇİLİK, İCTİMAİ TƏHLÜKƏSİZLIYIN POZULMASI, FACİƏLİ QIRĞINLAR

Nəhrəvandakı fitnə İmam (ə)-in qətiyyətli hərəkətləri, həmçinin o həzrətin vəfalı dostlarının ciddi səyləri ilə yatırıldı. Artıq mövcud şərait İmam (ə)-in öz ordusunu qanunsuzluq törədənlərdən təmizləyib islam məntəqələrinin ictimai asayişini bərqərar etməyi, Müaviyənin və aldanmış şamlıların özbaşınaçılıqlarına son qoymağı tələb edirdi. Çünki, bütün fitnələr Müaviyə tərəfindən yaradılırdı. İraqda Müaviyənin çoxlu casusu var idi, onlar hadisələri müntəzəm şəkildə ona xəbər verirdilər. Bu casusların bəziləri–Vəlid ibni Əqəbənin qardaşı Əmmarə ibni Əqəbə kimi–qədimdən Əli (ə)-a kin bəsləyirdilər. Bu iki qardaş xəbis Bəni-Üməyyə şəcərəsindən olmaqla o həzrətin qatı düşmənlərindən idilər, çünki İmam (ə) bu xəbis sülaləyə ağır və öldürücü zərbələr vurmuşdu. Belə ki, Vəlidin atası Bədr döyüşündə Əli (ə)-in qüdrətli əli ilə öldürülmüşdü. Vəlidin özü "Hücrat" surəsinin 6-cı ayəsində "fasiq" adlandırılmışdır.

Osmanın xilafəti dövründə şərab içdiyinə görə Əli (ə) ona şallaq vurmuşdu. Buna görə onun qardaşı və Müaviyənin Kufədəki casusu Əmmarə ilə Vəlidin özünün Əli (ə)-a qarşı başladığı hərtərəfli müharibədə Müaviyəni təşviq edənlərdən olması çox da təəccüblü deyildi. Əmmarə bir məktub yazmaqla İmam (ə)-in dostları arasında ikitirəlik və ixtilafı şiddətləndirdi, Nəhrəvan hadisəsini məktubda xəbər verdi və xatırlatdı ki, qarılərdən bir qrupu bu hadisədə Əli (ə)-in əli ilə öldürülmüşdür. Bununla da onların arasında ixtilaf və narazılıq artmağa başlamışdır. O, məktubu bir nəfərin vasitəsi ilə Şama göndərdi. Müaviyə məktubu oxuduqdan sonra hər iki qardaşa (biri onun yanında idi) təşəkkür etdi.²

Müaviyə təhlükəsizliyi aradan aparmaq, qarətçilik törətmək və İmam (ə)-in şiələrinə öldürmək üçün şəraiti münasib gördükdə Hicaza, Yəməne və İraqa müxtəlif dəstələr göndərməklə psixoloji müharibələrə başladı, eləcə də

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.98

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.114-115 ("Tarixi-Təbəri"dən nəqlən).

igtişaş yaratmaq, günahsız adamları öldürmək, arvadların, yetim-yesirlərin var-dövlətini qarət etmək və s. kimi işlərlə nəinki Imam (ə)-ın Şamı yenidən ələ keçirmək fikrindən saxladı, üstəlik əməli olaraq mərkəzi hökumətin öz sərhədlərini qorumağa qadir olmadığını isbat etmək istədi.

Şeytani siyasətdən başqa bir şey olmayan bu işlər öz təsirini göstərdi. Müaviyə vicdansız adamları Imam (ə)-ın hakimiyyəti dairəsində olan yerlərə göndərməklə minlərlə günahsız adamı qətlə yetirdi. Bu quldurlar hətta arvadlara, uşaqlara rəhm etmirdilər. Gələcəkdə qeyd edəcəyimiz kimi, onlar Übeydullah İbni Abbasın iki oğlunun başını camaatın gözü qarşısında kəsdilər.

Imam (ə)-ın xilafətinin bu dövründə baş verən hadisələr çox kədərləndiricidir. Əlbəttə bu, Əli (ə)-ın düşməni məhv etmək üçün kifayət qədər siyasi tədbirinin olmaması mənasına deyildi. Sadəcə, o həzrətin ixtiyarına olanlar yalnız sayı çox az olan bir dəstə adam idi, onlar da bəhanəçi, tənbel və rahatlıq axtaran, hər şeydən də pisi onların uzaqgörən olmamaları idi. Buna görə də Imam (ə) özünün yüksək ilahi məqsədlərinə çatı bilmədi. Tarixdə vəhşicəsinə olan bu hücumlar dəqiq şəkildə qeydə alınmışdır. Biz burada bu hücumların aydın təsvirlərini qeyd edirik ki, Müaviyənin islam və insaniyyət qanunlarını necə tapdalaması aydın olsun:

1-ZƏHHAK İBNI QEYSİN QARƏTÇİLİK HƏRƏKATI

Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın Şama doğru hərəkət edib, yenidən müharibəyə hazırlaşması xəbəri Müaviyəyə çatdıqda o bir məktub yazıb Şamın bütün məntəqələrində olan məmurlarına göndərdi ki, camaata oxusunlar. Şam əhalisindən bir qrupu İraqa tərəf hərəkət etməyə hazırlaşdı. Həbib ibni Məsləmə adlı bir nəfər onlara dedi:–Siffeyndən o yana keçməyin, çünki, biz orada düşməyə qələbə çaldıq!

Lakin Əmr As təklif etdi ki, Müaviyə öz ordusu ilə İraqın içərilərinə doğru irəliləsin, çünki bu iş şamlı əsgərlərin ruhiyyələrinin yüksəlməsinə, iraclıların isə zəilliyinə səbəb olacaqdı.

Ordunun necə yerləşdirilməsi barədə söhbətin davam etdiyi vaxt birdən xəbər çatdı ki, Imam (ə)-la xəvaric arasında şiddətli çarpışma baş vermiş, o həzrət xəvaricə qələbə çaldıqdan sonra camaatı Şama tərəf hərəkət etməyə çağırmış, onlar da möhlət istəmişlər. Əmmarə ibni Əqəbə ibni Əbi Müeytdən yenə bir məktub gəlib çatdı. Məktubda Əli (ə)-ın köməkçilərinin arasına təfriqə düşməsindən söz gedirdi. Həm də yazılmışdı ki, o həzrətin ordusundakı qarilər və abidlər qiyam etmişdir, qiyamın şiddətli çarpışmalardan sonra yatırılmasına baxmayaraq ixtilaf hələ də qalmaqdadır.

Müaviyə belə bir vəziyyətdə Zəhhak ibni Qeysi 3-4 min nəfərlik qoşuna sərkərdə təyin etdi və əmr etdi ki, Kufəyə hərəkət edib İmamın tabeçiliyində olan qəbilələri çox sürətlə qarət etsin, bu işi o qədər sürətlə yerinə yetirsin ki, hətta əgər bir şəhərə sübh çağı daxil olsa, həmin günün axşam tərəfi başqa bir şəhərdə olsun, toqquşma baş verməsin deyə, heç vaxt bir yerdə dayanmasın və öz işini "qaçaq müharibə" şəklində yerinə yetirsin.

Zəhhak yolu üstündə Sələbiyyə kəndinə çatdı. İraqlı hacıların Məkkə yolu buradan keçirdi. O, hacıların var-yoxunu qarət edib sonra öz yoluna

davam etdi. Yolda Əbdüllah ibni Məsudun qardaşıoğlu Əmr ibni Ümeyslə rastlaşdı, onu bir dəstə adamla birlikdə öldürdü. Zəhhakın qarətçilik xəbəri Əli (ə)-a çatdıqda minbərə çıxıb dedi:—"Ey camaat, saleh bəndəyə—Əmr ibni Ümeysə tərəf tələsin. Öz dostlarınızdan bir dəstəsi düşmənin hücumundan ziyan çəkmişdir, onun köməyinə qalxın. Hərəkət edin və düşməninizlə vuruşun, öz sərhədlərinizi düşməndən qoruyun!"¹

Onlar Imam (ə)-ın sözlərini eşitdikdə, nəzərə çarpacaq bir əksül-əməl göstərmədilər. Imam (ə) onların süstlüklərini görəndə buyurdu: "Allaha and olsun! Mən sizin on nəfərinizi Müaviyənin adamlarının biri ilə dəyişməyə hazıram. Vay olsun sizə, mənimlə birlikdə çölə çıxıb sonra meydanın ortasında məni tək qoyun, qaçın. Allaha and olsun ki, mənim bəsirətli ölumdən əsla acığım gəlmir və onda mənim üçün böyük bir rahatlıq var, (bu halda) sizdən və sizin yaratdığınız çətinliklərdən xilas olaram!"

Sonra minbərdən endi və Əribeyn məntəqəsinə getdi. Orada Hücr ibni Ədini dörd min nəfərə sərkərdə seçib onlara bir bayraq verdi. Hücr Zəhhakı təqib edə-edə gəlib Səməvəyə çatdı və Tudmər adlı yerdə onunla qarşılaşdı. İki qoşun arasında döyüş başlandı, düşməndən 19 nəfər, Imam (ə)-ın dostlarından isə 2 nəfər öldürüldü. Zəhhak gecə qaranlığından istifadə edərək qaçdı, İraqdan keçəndə, su yüklədikləri dəvə itdiyi üçün susuzluqla qarşılaşdı. Nəhayət bir yol tapıb ətrafdakı qəbilələrdən su aldı.

Imam (ə) bu qarətçilik barədə belə bir xütbə buyurmuşdu: "Ey bədənləri bir-birinə yaxın, rəyləri müxtəlif olanlar! Sizin sözləriniz bərk daşları yumşaldır, (yaramaz) işləriniz isə düşməni tamaha salır. Məclislərdə yığışib boş və əbəs sözlər danışırırsınız, amma düşmənlə döyüş vaxtı "ey müharibə, bizdən uzaq ol!" - deyirsiniz. Öz evinizdən sonra hansı bir evi düşmənin işğalından qoruyur və məndən sonra hansı bir imamla vuruşursunuz?! Allaha and olsun, aldananları elə siz aldatmısınız! Allaha and olsun! Hər kəs sizin vasitənizlə bir işi nizama salsa, ümitsizlikdən başqa bir şey ona nəsisib olmaz; hər kəs, sizin vasitənizlə bir ox atsa, hökmən ucu qırılmış bir oxla atmışdır."

Xütbənin sonunda buyurdu: "Şamlılar da elə sizin kimi adamlardır. Etiqadsız danışmaq düzdürmü?! Təqvasızlıqla, Allahdan qafil olmaqla haqdan qeyrisinə tamah salırsınızmı?!"²

Imam (ə)-ın qardaşı Əqil Zəhhakın namərdcəsinə hücumundan xəbər tutdu, Məkkədən həmdərdlik əlaməti olaraq o həzrətə bir məktub yazdı. Məktubun axırında Imam (ə)-dan xahiş etdi ki, icazə verərsə oğlu ilə birlikdə İraqa gəlsin, qardaşının sevincində-qəmində onunla şərik olsun, çünki o həzrətdən sonra yaşamaq arzusu etmir. Imam (ə) bu istəyə cavab olaraq özünün tarixi məktublarından birini yazıb Qüreyşin vəziyyətini bəyan etdi, onların o həzrətə qarşı zülmü rəva görməkdə peşəkar olduqlarını belə şərh etdi: ***"Ərəblər, əvvəllər Peyğəmbərlə vuruşmaq üçün əlbir olduqları kimi, bu gün də qardaşınla vuruşmaq üçün əlbir olmuş, qardaşının***

¹ "Nəhcül-bəlağə", 97-ci xütbə

² "Şərhi "Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.111-125; "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.104

haqqını inkar etməyə başlamışlar; onun fəzilətlərinə əhəmiyyət verməmiş, onunla düşmənçiliyə başlamışlar; qardaşının risalət əsrinin ən çətin anlarında göstərdiyi səylərin heç birini nəzərə almamış, nəhayət əzab ordusunu ona tərəf hərəkət etdirmişlər."¹

Bu sözlər göstərir ki, İmam (ə) Müaviyə ilə apardığı müharibəni Peyğəmbər (s)-in Əbu Süfyanla apardığı müharibənin davamı kimi qiymətləndirir. Həqiqətdə "Əhzab" müharibəsi Siffeyndə "Osmanın intiqamını almaq" pərdəsi altında yenidən canlanmışdı.

2-BUSRUN HICAZA VƏ YƏMƏNƏ GÖNDƏRİLMƏSİ

İmam (ə) Yəmənin bir hissəsinin idarə olunmasının Übeydullah İbni Abbasa, Cənəd adlı digər bir hissəsini isə Səid ibni Həmrana tapşırırmışdı. Yəmənin mərkəzi hissəsində Osmana tabe olan və osmançıların qayda-qanunu ilə gedən, Əli (ə)-ın dövlətinə rəğbət göstərməyən və həmişə iğtişas salmaq və qiyam etmək fikrində olan bir dəstə var idi. Onlar xəvaric tərəfindən törədilən cinayətlərdən və İmam (ə)-ın ordusunda mövcud olan ixtilafdan agah olan kimi müxalifətə başlayıb Səid ibni Nəmranı oradan qovdular. Əqidə cəhətindən osmançı olmayan bəziləri də vergidən boyun qaçıraraq qiyamçılara qoşuldular. Səid ibni Nəmrən və Übeydullah İbni Abbas vəziyyəti İmam (ə)-a xəbər verdilər, o həzrət Kufədə yəmənli şəxsiyyətlərdən biri olan Yəzid ibni Qeyr Ərqəmlə məşvərət etdi, qərara alındı ki, qiyamçılara bir məktub yazıb onlara nəsihət etsin, hamını bir daha mərkəzi hökumətə tabe olmağa çağırınsın. İmam (ə) məktubu yazıb Həmdan qəbiləsindən olan bir nəfərlə göndərdi. O, məktubu Yəmənə gətirib böyük bir yığıncaqda oxudu. Məktubun məzmunu çox təsirli idi, lakin müxaliflər mərkəzin tabeçiliyinə qayıtmağı Übeydullahla Səidin işdən çıxarılması ilə şərtləndirdilər.

Digər tərəfdən də qiyamçılar o böhranlı şəraitdə fərsəti qənimət sayıb Müaviyəyə şər dolu bir məktub yazaraq xahiş etdilər ki, onunla bəyət etmək üçün Sənaya və Cəndə nümayəndə göndərsin; həm də xatırlatdılar ki, əgər bu işi təxirə salarsa, Əli və onun nümayəndəsi Yəzidlə bəyət edəcəklər.

Məktub Müaviyəyə çatanda o, kütləvi qətl, qiyam və ictimai asayişə pozmaq siyasətini Hicaz və Yəmənə doğru genişləndirməyi qərara aldı, öz sərkərdələri içində ən daşürəkli adam olan Busr ibni Ərtatı çağıraraq dedi:—"Üç min nəfərlik bir qoşunla Hicaza və Mədinəyə tərəf hərəkət et, yol üstündə çatdığın yerlərin əhalisi Əlinin hökumətinin tabeçiliyində olsalar onları söyüb rüsvay et, sonra hamısını mənimlə bəyət etməyə dəvət et, bəyət edənləri burax, imtina edənləri isə öldür. Əli şüələrini hər yerdə tutsan, dərhal öldür."

Müaviyə bu siyasəti davam etdirir, özü Şamda olub Əli (ə) ilə üzbəüz vuruşmadığı halda, elə qarşı-qarşıya aparılan döyüşün nəticələrini alırdı. Vəlid ibni Əqəbə kimi İmam (ə)-la üzbəüz döyüşməyi təklif edənləri əbləh (axmaq) adlandırır və deyirdi ki, onların kifayət qədər siyasi təcrübələri yoxdur. İbni Əbil-Hədidin bu barədə gözəl bir təhlili vardır. O yazır: "Vəlid

¹ "Əl-ğarat", 2-ci cild, səh.431

İmama çox qəzəbli idi, çünki onun atası Bədr döyüşündə o həzrətin əli ilə öldürülmüşdü, özü də Osmanın hakimiyyəti dövründə o həzrətin əli ilə şallaqlanmışdı. O, uzun müddət Kufəyə vali olduğu halda, öz miraslarını Əlinin əlində görürdü. Buna görə də təbii olaraq o həzrətlə qarşılaşmaqdan başqa bir şey fikirləşmirdi. Müaviyə Vəlidin əksinə olaraq uzaqgörən idi, çünki Siffeyndə İmamla qarşılaşanda əməli olaraq başa düşmüşdü ki, əgər müharibədə Quranları nizə başına vuraraq hiyləyə əl atmasaydı, heç vaxt onun əlindən canını qurtara bilməzdi; əgər ikinci dəfə onunla qarşılaşsa, müharibə odunda məhv ola bilər. Buna görə də Əlinin hakimiyyətində olan ərəzilərdə qorxu, vəhşət, iğtişas yaratmaqla onu zəiflətməyi məsləhət gördü ki, o həzrətin islam məntəqələrini idarə etməkdə bacarıqsız olduğunu sübut etsin.¹

BUSRUN HƏRƏKƏTİ

Busr üç min nəfərlə birlikdə Şamdan hərəkətə başladı. Mərvan məbədinə çatdıqda onlardan dörd yüz nəfər xəstəliyə tutularaq öldü, qalan iki min altı yüz nəfərlə Hicaza tərəf hərəkət etdi. O, hər bir yaşayış məntəqəsinə çatdıqda əhalinin dəvələrini zorla alır, özü və əsgərləri onlara minirdi, növbəti məntəqəyə çatanda əvvəlki dəvələri buraxıb çatdıqları yerin dəvələrini zorla alıb minirdilər. Beləliklə bu uzun yolu keçib Mədinəyə çatdılar.

Busr Mədinəyə daxil olanda əvvəlcə əhalini nalayiq sözlərlə, acı söyləşlərlə təhqir etməyə başladı, Osmanın qətlini ortaya atıb dedi:– "Osmanın qətlinə sizin hamınızın əli var idi, yaxud da heç olmazsa bitərəf mövqe seçdiyinizə görə onu xar və zəlil etmişdiniz. Allaha and olsun, elə bir iş görəcəyəm ki, Osmanın ailəsinin rahatlığı və asayışı öz yerinə qayıtsın!"

Sonra hədə-qorxunu davam etdirməyə başladı. Camaat canlarının qorxusundan Hüveytib ibni Əbdül-Üzzanın (Busrun anasının ikinci əri idi) evinə sığındılar, onun vasitəçiliyi ilə Busrun qəzəbi soyudu. Sonra hamını Müaviyə ilə beyətə dəvət etdi. Bəziləri beyət etdilər, lakin o, bunların beyəti ilə kifayətlənməyib Müaviyə ilə müxalif olan tanınmış adamların, həmçinin İraqda Əli (ə) ilə yaxından həmkarlıq edənlərin, o cümlədən, Zürrarə ibni Hərunun, Rəfaə ibni Rafenin və Əbu Əbyyub Ənsarinin evlərini yandırdı. Sonra Bəni-Məsləmə qəbiləsinin başçılarını çağıraraq soruşdu: "Cabir ibni Əbdüllah hardadır? Ya onu tapın, ya da ölümə hazırlaşın!"

Cabir bu vaxt Peyğəmbərin zövcəsi Ümmü-Sələmənin evinə sığınmışdı. Cabir ondan soruşdu: "Nə məsləhət görürsən? Əgər beyət etməsəm, məni öldürəcəklər, beyət də etsəm zəlalət və azgınlığa düşərəm."

"Əl-ğarat" kitabının yazdığına görə Cabir axırda Ümmü-Sələmənin sözü ilə Busra beyət etdi. Busr Mədinədəki məmuriyyətini qurtardıqdan sonra Əbu Hüreyrəni orada özünə canişin seçib Məkkəyə yola düşdü. Mədinə-Məkkə yolunda qabağına çıxanları öldürdü, mal-dövlətlərini qarət etdi. Məkkəyə yaxınlaşanda İmam (ə)-ın Qusm İbni Abbas adlı valisi şəhəri tərk etdi. Busr Məkkəyə daxil olanda camaatı söyüb rüsvay etdi və hamını

¹"Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.8

Müaviyəyə beyət etməyə çağırırdı, onları Müaviyə ilə müxalifət etməkdən qorxudub dedi:—"Əgər sizin Müaviyə ilə müxalifət etmək xəbəriniz mənə gəlib çatsa, kökünüzü kəsərəm! Var-yoxunuzu qarət edib, evlərinizi dağıdaram!"

Sonra Məkkədən çıxıb Taifə yola düşdü. Öz adamlarından bir nəfəri seçib bir dəstə ilə Tübaləyə göndərdi, çünki, oranın əhalisinin şiə olduğunu bilirdi. Ömr etmişdi ki, hamını sorğu-sualsız qılıncdan keçirtsinlər. Busrun göndərdiyi adam Tübaləyə çatıb hamının əl-qolunu bağladı. Onların içində Müni adlı bir nəfər ondan xahiş etdi ki, ona icazə versin, Busrdan amannamə gətirsin. O, bu təklifi qəbul etdi və Müni Taifə yola düşdü, Busr ilə görüşüb amannamə aldı. Amma Busr amannaməni o qədər yubattı ki, qasid onu Tübaləyə aparanda artıq camaatın hamısı qılıncdan keçirilmiş olsun.

Müni amannamə ilə birlikdə gəlib çatdıqda hamının boynunu vurmaq üçün şəhərdən çölə çıxartmışdılar. Bir kişini qabağa çəkib boynunu vurmaq istəyirdilər, lakin cəlladın qılıncı sındı. Əsgərlər bir-birinə dedilər: "Qılınclarınızı qınından çıxarıb havada yellədin, günün istisindən yumşalsın." Qasid uzaqdan qılıncların parıltısını gördükdə paltarını yelləderək işarə etdi ki, əl saxlayın. Şamlılar dedilər: "Bu kişi xoş xəbər gətirmişdir. Əl saxlayın!" O, çatıb amannaməni onların başçısına verdi, beləliklə hamının canını ölümdən qurtardı. Maraqlıdır ki, edam olunmağa hazırlanan və qılıncın sınmasına görə qətlə təxirə düşən kişi elə onun qardaşı idi.

Busr Taifdəki məmuriyyətini yerinə yetirdi və ərəblərin adlı-sanlı siyasətçisi Müğeyrə ibni Şöbə onu yola saldı. O, yol üstündə Bəni-Kənanəyə çatıb xəbər tutdu ki, İmam (ə)-ın Sənadakı valisi Übeydullah İbni Abbasın iki körpə oğlu anaları ilə birlikdə oradadır. Übeydullah oğlanlarını Bəni-Kənanədən olan bir kişiye tapşırırmışdı. O kişi qılıncını siyirib şamlıların yanına gəldi. Busr ona dedi:—Anan matəminə əyləşsin! Biz səni öldürmək istəmirik, səndən Übeydullahın oğlanlarını istəyirik.

O kişi dedi:—Mən öz himayəmdə olanların yolunda ölümə hazıram!

Bu sözü deyib şamlılara hücum etdi, axırda da öldürüldü. Übeydullahın uşaqlarını gətirib hər ikisini qansızcasına edam etdilər. Bəni-Kənanədən olan bir arvad fəryad çəkib dedi:—Siz kişiləri öldürürsünüz, uşaqların təqsiri nədir?! Allaha and olsun, nə cahiliyyət dövründə uşağı öldürürdülər, nə də islam dövründə. Allaha and olsun, bünövrəsi qocaları və uşaqları öldürməklə möhkəmlənən bir hökumət süst bir hökumətdir!

Busr dedi:—Allaha and olsun, arvadları da öldürəcəyəm!

O arvad dedi:—Allahdan istəyirəm ki, elə bu işi görəsən!

Busr Kənanədən çıxıb yolüstü Nəcranda Übeydullah İbni Abbasın kürəkəni Əbdüllah ibni Əbul-Mədanı öldürdü. Sonra dedi:—Allaha and olsun, əgər mənim xoşuma gəlməyən bir iş görsəniz, qayıdıb nəslinizi kəsərəm, əkinlərinizi məhv edib, evlərinizi dağıdaram!

Sonra yoluna davam etdi, yol üstündə Əli (ə)-ın şiələlərindən və Həmdanın böyük şəxsiyyətlərindən olan Əbu Kərbi öldürdü və nəhayət Sənaya çatdı. İmam (ə)-ın təyin etdiyi hakimlər—Übeydullah İbni Abbas və Səid ibni Nəmran öz yerlərinə bir nəfər qoyub şəhərdən qaçmışdılar. O da Busrun

qarşısında bir qədər müqavimət göstərdi, axırda Busr onu öldürdü. Busr şəhərə daxil oldu, əhalidən bir qədərini qılıncdan keçirtdi, hətta Məaribdən onun yanına gəlmiş olan heyətin hamısını, bir nəfər istisna olmaqla, qılıncdan keçirtdi. Canını qurtaran şəxs Məaribə qayıdıb dedi:—"Mən qocalara və cavanlara xəbərdarlıq edirəm: qızıl ölüm sizə pusqu qurmuşdur."

Busr Sənadən çıxıb əhalisinin hamısı şiə olan Ceyşana çatdı. Onlarla Busrun arasında döyüş başlandı, çoxlu tələfat verəndən sonra əsir düşdülər, hamısı da faciəli şəkildə şəhid edildi. Busr yenidən Sənaya qayıtdı, onların arvadlarından birinin Übeydullah İbni Abbasın uşaqlarına sığınacaq verdiyinə görə yüz nəfərini öldürdü.

Qeyd edilənlər Busr ibni Ərtatın tarixdə yazılıb saxlanan cinayətlərindən kiçik bir səhifəsi idi. Onun törətdiyi cinayətlərin xəbəri Əli (ə)-a çatanda baş sərkərdə Cariyə ibni Qudaməni iki min nəfərlik bir qoşunla Hicaza göndərdi ki, Busru tutub cəzalandırsın. O, Bəsrə yolu ilə Hicaza yola düşdü. Yəməinə çatdıqda Busrun Bəni-Təməim məntəqəsində olmasından xəbər tutdu. Busr təqib olunmasından xəbər tutduqda Təməmiyə tərəf getdi. Camaat Cariyənin gəlişindən xəbər tutduqda Busrun yolu üstündə yığışb onu mühasirəyə aldılar. Amma o, mühasirədən çıxıb özünü Şama çatdırdı və öz səfərini Müaviyəyə xəbər verdi. O dedi:—Gedəndə də, qayıdanda da sənin düşmənlərini öldürdüm.

Müaviyə dedi:—Bu işi sən yox, Allah eləmişdir!

Busr bu səfərdə otuz min nəfəri öldürdü, bir qədərini də diri-diri odda yandırdı. Əmirəl-möminin Əli (ə) həmişə onu qarğışlayıb deyirdi: "İlahi, onun əqlini almamış onu öldürmə! İlahi, Busra, Əmr Asa və Müaviyəyə lənət et, Öz qəzəbini onların halına şamil et!" İmam (ə)-ın qarğıışı onları tutdu və çox keçmədən Busr dəli oldu. O həmişə deyirdi: "Mənə qılınc verin adam öldürüm!"

Onun keşikçiləri çubuqdan bir qılınc düzəldib ona verdilər, o da həmin qılıncı qapı-pəncərəyə o qədər vurdu ki, axırda bağı çatladı və cəhənnəmə vasil oldu.

Busrun işləri Müslüm ibni Əqəbənin işlərinə oxşayırdı. Müslim Yəzidin tərəfindən Mədinədə, Hirrə adlı bir yerdə ona oxşar cinayətlər törətdi. Həqiqətdə təkcə bu ata-oğul (Müaviyə və Yəzid) ruhi cəhətdən bir-birinə oxşamırdılar, onların muzdurları da qəsavət və qənsizlikdə bir-birinin tayı idilər.¹

Bu hissənin axırında İmam (ə)-ın Busr barəsində buyurduğu xütbəni qeyd edirik: ***"Mənim ixtiyarımda Kufədən başqa bir yer yoxdur, yalnız onun ixtiyarı mənim əlimdədir. (Ey Kufə!) Əgər sən də şiddətli siyasət küləklərinin qurbanı olacaqsansa, onda Allah sənə üzünü qara etsin! Mənə xəbər çatmışdır ki, Busr Yəməinə daxil olub. Allaha and olsun, mən güman edirəm ki, onlar tezliklə sizə hakim olacaqlar, çünki onlar öz batil işlərində bir-biri ilə vəhdətdə, siz isə öz haqq yolunuzda bir-birinizlə***

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.106-108; "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.3-18; "Əl-ğarat" 2-ci cild, səh.591-628; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.383-385; "Tarixi-Yəqubi", 1-ci cild, səh.186-189;

*ixtilafdasınız. Siz öz haqq rəhbərinizlə müxalifət edirsiniz, amma onlar öz batil rəhbərlərinə itaət edirlər. Onlar əmanəti öz rəhbərlərinə qaytarırlar, amma siz öz imamınızın əmanətinə xəyanət edirsiniz. Əgər sizin birinizə taxta qədəhi əmanət olaraq versəm qorxuram ki, onun ipini oğurlasın. İlahi, mən Kufə camaatından bezmişəm, onlar da məndən bezmişlər. Mənə onlardan yaxşısını qismət et və mənim yerimə onlara bir şər (adam) ver! İlahi, onların qəlblərini düz kimi suda ərit! Allaha and olsun, sizin hamınızın əvəzində Həras ibni Gənəmin övladlarından min nəfər süvarinin mənim ixtiyarında olmasını istərdim."*¹

3-SÜFYAN IBNI OVFUN QARƏTÇİLİYİ

Süfyan ibni Ovf Gəmidü Müaviyənin tərəfindən məmuriyyət aldı ki, qorxmaz və silahlı bir ordu ilə Fəratə tərəf hərəkət etsin, sonra Ənbarın yaxınlığında yerləşən Həytəyə tərəf irəliləsin, yolu üstündə müqavimət göstərənlərin mal-dövlətini qarət etsin. Amma əgər müqavimətlə qarşılaşmasa Ənbara, oradan da Mədainə getsin, sonra isə Şama qayıtsın, amma Kufəyə yaxın düşməsin. Sonra Müaviyə ona dedi:—Əgər Mədaini və Ənbarı qarət etsən, elə bil Kufəni qarət etmişən. Bu qarətçi yürüşlər İraq əhalisini vəhşətə salacaq, bizim tərəfdarlarımızı sevindirəcək, bizimlə həmkarlıq etməkdən qorxanları bizə tərəf səsləyəcək. Yolun üstündə səninlə razılaşmayanların hamısını qılıncdan keçirt, kəndlərini dağıt, mal-dövlətlərini qənimət götür. Çünki, onlardan qənimət götürmək elə onları öldürmək kimidir. Belə bir iş ürəklərə od qoyacaqdır.

Süfyan deyir:—Mən Şam ordugahında idim. Müaviyə çıxış edərək camaatı mənimlə birlikdə hərəkət etməyə çağırırdı. Çox keçmədi ki, altı min nəfər hərəkət etməyə hazır oldu. Sonra Fəratə tərəf yola düşüb Həytə çatdıq. Əhali mənim gəlişimdən xəbər tutduqda qaçıb Fəratdan keçdilər. Mən də Fəratdan keçdim, amma heç kimlə qarşılaşmadım. Sonra Səndəvdəyə çatdım. Oranın da əhalisi mənim qabağımdan qaçdılar. Ənbara tərəf hərəkət etməyi qərara aldım. Oranın əhalisindən iki cavanı əsir tutub soruşdum ki, Əlinin silahlı qüvvələri neçə nəfərdir. Dedilər ki, beş yüz nəfər idi, amma onların bəziləri Kufəyə getdi, indi bilmirik ki, onlardan neçəsi qalıb. Qalanlar təqribən iki yüz nəfər olar. Mən öz əsgərlərimi dəstələrə böldüm, növbə ilə Ənbara göndərdim ki, şəhərdə təkbətək döyüşə başlasınlar. Amma bu işin faydasız olduğunu gördükdə iki yüz nəfər piyada göndərib onları da süvarilərlə qüvvətləndirdim. Belə bir şəraitdə İmamın bütün qüvvələri dağılışdı, sərkərdələri də otuz nəfərlə birlikdə öldürüldü. Sonra Ənbarda olan hər şeyi qarət edib Şama qayıtdım. Müaviyənin yanına gəlib hadisələri nəql etdim. O dedi:—"Mən sənə barəndə elə bu cür düşünürdüm." Çox keçmədən iraclıların içində qəribə vəhşət yarandı və onlar dəstə-dəstə Şama köçdülər.²

Süfyanın Ənbara gedərək oranın hakimi—Həssanı öldürməsi xəbəri Əli (ə)-a çatanda qəzəbli halda evdən çıxıb Nüxeylə ordugahına getdi, camaat da

¹ "Nəhcül-bəlağə", 25-ci xütbə

² "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.103; "Əl-ğarat", 2-ci cild, səh.464-474.

onun ardınca hərəkət etdilər. İmam (ə) uca bir yerdə dayandı, Allaha həmd-səna etdikdən, Peyğəmbərə salavat göndərdikdən sonra buyurdu: *"Ey camaat, cihad cənnət qapılarından biridir, Allah onu Özünün xas dostlarının üzünə açmışdır; o, təqva libası, möhkəm zireh, güclü qalxandır. Hər kəs onu ixtiyarı üzündən tərk etsə, Allah ona zillət paltarı geydirər, axırda da xar olar; Allah Öz rəhmətini onun qəlbindən götürər, ağılsızlığa mübtəla olar... Mənə xəbər çatıb ki, Süfyan ibni Ovf Müaviyənin əmri ilə Ənbərə yürüş etmiş, oranın hakimi Həssan ibni Həssan Bəkrî öldürmüş, sərhədciləri şəhərdən qovmuşdur; Süfyanın qoşunu müsəlmanların və zimmə əhlinin qadınlarına hücum etmiş, onların bilərziklərini, boyunbağlarını və sırğalarını qarət etmişdir. O arvadların da ağlamaqdan başqa bir silahları olmamışdır. Sonra onlar çoxlu qənimətlə Şama qayıtmışdır. Onlardan nə bir nəfər yaralanmış, nə də birindən qan tökülmüşdür. Əgər müsəlman bir şəxs bu hadisəni eşidəndə qəm-qüssədən ölsə, ona heç bir məzəmmət yoxdur, hətta elə ölümə də layiqdir. Çox qərībədir: onlar öz batil işlərində əlbirdirlər, siz isə özünüzdən haqq və düz yolunuzda ixtilafdasınız. Sizin işiniz qəlbi öldürür, qəm-qüssə gətirir. Sifətləriniz eybəcər, qəlbləriniz qəmgin olsun! Yayda sizə cihad əmri verəndə deyirsiniz ki, hava istidir, havalar sərinləşənə qədər bizə möhlət ver; qışda da sizi cihada əmr edəndə deyirsiniz ki, hava soyuqdur, istilər düşənə qədər bizə möhlət ver. Soyuq və isti sadəcə bir bəhanədir, siz qılıncdan qorxursunuz! Ey kişilikdən bir əsər-alamətləri olmayan kişilər! Sizin əqliniz uşaqların və təzə gəlin köçmüş qızların əqli qədərdir. Kaş mən sizi görməyəydim və tanımayaydım!..."*¹

Müaviyənin İraq əhalisini vahiməyə salmaq üçün gördüyü işlər bu üç qaniçən qarətçini göndərməklə bitmirdi. O başqalarını da belə məmuriyyətlərə göndərirdi. Məsələn, o, Nöman ibni Bəşir Ənsarini vadar etmişdi ki, Fəratın qərb sahilində yerləşən Eynüt-təmr şəhərinə hücum etsin və oranı çapıb-talasın. Yəzid ibni Şəcərə Rəhavəriyə göstəriş vermişdi ki, Məkkəyə gedib camaatın var-yoxunu çapıb-talasın. Nəhayət bu hiylələr öz işini gördü: iraclıların ürəyinə şiddətli qorxu və vəhşət düşdü.²

Əlbəttə, bu faciələr Nəhrəvan müharibəsindən sonra baş vermişdi. Xaricdən və daxildən göstərilən təzyiqlər İraq əhalisini incidir, xüsusilə İmam (ə)-ın dostlarına ruhi əzab verirdi. Kaş belə qəmli-kədərli hadisələr bunlarla bitəydi, lakin başqa hadisələr də Əli (ə)-ın ruhunu incidir, qəlbini sıxırdı. İndi onları qeyd edirik.

İKİNCİ FƏSİL

MİSRİN FƏTH OLUNMASI VƏ MƏHƏMMƏD İBNI ƏBU-BƏKRİN ŞƏHADƏTİ

Osmanın qətlindən sonra Şamdan başqa bütün məntəqələr Əli (ə)-ın hakimiyyət dairəsinə keçmişdi. O həzrət 36-cı hicri ilində (öz hökumətinin

¹ "Nəhcül-bəlağə", 27-ci xütbə

² "Əl-ğarat", 2-ci cild, səh.445

birinci ilində) Qeys ibni Səd ibni Übadəni Misrə vali təyin edib ora göndərdi.¹ Amma çox keçmədən müəyyən səbəblərə görə onu həmin vəzifədən götürdü və elə həmin ildə (Cəməl müharibəsindən sonra) Məhəmməd ibni Əbu-Bəkri Misrə vali göndərdi. Bu barədə Imam (ə)-in iki məktubu tarixdə qeyd olunmuşdur: birini o həzrət rəsmi hökm kimi yazıb Məhəmməd ibni Əbu-Bəkrin özünə vermiş, digərini isə onun Misirdə qərarlaşmasından sonra göndərmişdi. "Tühəful-üqul" kitabının müəllifi hər iki məktubu qeyd etmişdir.² Əbu İshaq da "Əl-Ğarat" kitabında hər iki məktubu nəql etmiş, birincinin 36-cı ilin Ramazan ayının əvvəlində yazıldığını qeyd etmişdir. İkinci məktub "Əl-Ğarat"da geniş şəkildə nəql olunmuşdur. Imam (ə) həmin məktubda islam hökmlərindən çoxunu bəyan etmişdir. Biz sonralar Imam (ə)-in ikinci məktubu barədə təfəsilatı ilə söhbət edəcək, onun Müaviyənin əlinə necə keçməsinə, sonralar da onun sülaləsində əldən-ələ ötürülməsinin səbəblərini göstərəcəyik. İndi isə Imam (ə)-in birinci məktubunun tərcüməsini veririk:

"Rəhman və rəhim olan Allahın adı ilə. Bu məktub Allahın bəndəsi–Əmirəl-möminin Əli tərəfindən Məhəmməd ibni Əbu-Bəkrədir. O (Əli (ə)) aşkarda da, xəlvətdə də Allah qarşısında təqvalı olmağa, Ona itaət etməyə, həmçinin gizlində Ondan (Ona itaətsizlikdən) qorxmağa, müsəlmanlarla mülayim rəftar etməyə, bədaməl sahibləri ilə ciddi və amansız, zimmə əhli ilə ədalətlə davranmağa, məzlumların haqqını almağa, zülmkarlara qarşı ciddi olmağa, camaatı əfv edib güzəştə getməyə, imkan daxilində yaxşı iş görməyə fərman verir. Allah yaxşı əməl sahiblərini sevir, bədaməl sahiblərini isə cəzalandırır. O, fərman verir ki, Məhəmməd ibni Əbu-Bəkr camaatı mərkəzi hökumətə itaət etməyə, müsəlmanlarla müttəfiq olmağa dəvət etsin. Çünki bu işdə onlar üçün nicat və miqdarının təyin edilməsi, həqiqətinin dərk edilməsi mümkün olmayan böyük mükafat vardır. O, fərman verir ki, torpağın vergisini–əvvəllər alındığı kimi–camaatdan alsın, ondan heç nə əskiltməsin və artırmasın. Sonra onu əvvəllərdə olduğu kimi fəqir-füqərə arasında bölüşdürsün. O, valiyə fərman verir ki, camaat qarşısında təvazökarlıq etsin, onların məclisində hamıya bir gözlə baxsın, qohumlarla yadlar arasında haqq cəhətindən heç bir fərq qoymasın. Ona fərman verir ki, camaat arasında haqq əsasında qəzavət etsin, ədaləti yaysın. Həvayi-nəfsə tabe olmasın və Allah yolunda məzəmmət edənlərin məzəmmətindən qorxmasın, çünki, Allah təqvalı olan və Ona itaət etməyi başqa şeylərdən qabağa salanlardır. Vəssəlam."

36-cı ilin Ramazan ayının əvvəlində Rəsulullahın azad edilmiş qulu olan Übeydullah ibni Əbu-Rafenin xətti ilə yazılan bu məktub Qeys ibni Übadənin işdən götürüldüyü günlərə təsadüf edir və onun valilik müddətinin çox qısa olduğunu göstərir.³ Çünki, Əmirəl-möminin Əli (ə) 35-ci ilin axırlarında xilafətə seçildi, bu məktub isə o həzrətin xilafətə seçilməsindən səkkiz ay sonra yazılmışdı.

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.462

² "Tühəful-uqul", səh.176-177

³ "Əl-ğarat", 1-ci cild, səh.224

Bu məktub Məhəmməd ibni Əbu-Bəkrə çatdıqda camaat arasında nitq söyləyib İmam (ə)-ın məktubunu onlara oxudu, sonra Misirdən İmam (ə)-a bir məktub yazaraq halal-haram və islam qanunları barədə soruşdu, o həzrətdən ona yol göstərməsini xahiş etdi. O, öz məktubunda İmam (ə)-a belə yazmışdı:

"Məhəmməd ibni Əbi Bəkr tərəfindən, Allahın bəndəsi Əmirəl-mömininə! Salam olsun sənə! Tək olan Allaha şükür edirəm. Əgər Əmirəl-möminin məsləhət görsə, bizə bir məktub yazıb bizim vacibatımızı aydınlaşdırsın, mənim kimilərin qarşılaşdığı islamın qəzavət hökmlərini yazsın. Allah Əmirəl-mömininin əcrini artırsın!"

İmam (ə) məktubun cavabında qəzavətə dair məsələləri, dəstəmazın hökmlərini, namazın vaxtlarını, əmr be məruf və nəhy əz münkər, oruc və etikaf barədə müəyyən məsələlərin hökmünü yazdı, daha sonra bir nəsihət olaraq ölüm, hesab-kitab, cənnət-cəhənnəmə dair bəzi məsələləri xatırlatdı. ("Əl-Ğarat" kitabında İmam (ə)-ın məktubu kamil şəkildə qeyd edilmişdir.)¹

Əbu İshaq Səqəfi yazır: "İmam (ə)-ın məktubu Məhəmməd ibni Əbi Bəkrə çatdıqdan sonra müntəzəm olaraq ona baxır, ona müvafiq olaraq qəzavət edirdi. Əmr As Misrə hücum edib onu məğlub edəndən və qətlə yetirəndən sonra məktublar onun əlinə keçdi. O da bütün məktubları yığıb Müaviyəyə göndərdi. Məktubların biri Müaviyənin diqqətini cəlb etdi: o, həmin məktuba daha diqqətlə baxırdı. Vəlid ibni Əqəbə Müaviyənin təəccübləndiyini görəndə dedi:—Əmr et, bu məktubları yandırınlar!

Müaviyə dedi:—Sakit! Sənin bu barədə danışmağa haqqın yoxdur!

Vəlid dedi:—Əgər camaat Əbu Turabın (Əlinin) hədislərinin səndə olduğunu, sənin də onlardan istifadə edib qəzavət etməyini bilsə, sənin üçün yaxşı olarmı? Əgər belədirsə, bəs nə üçün onunla mübarizə edirsən?!

Müaviyə dedi:—Vay olsun sənə! Mənə deyirsən ki, belə bir elm xəzinəsini yandırım. Allaha and olsun, bundan dərin, hərtərəfli, aydın bir elm görməmişəm!

Vəlid əvvəlki sözünü təkrarlayıb dedi:—Əgər Əlinin elmindən və qəzavətindən heyrlənirsənsə, onda nə üçün onunla mübarizə edirsən?

Müaviyə dedi:—Əgər Əli Osmanı öldürməsəydi və fətva verməklə məşğul olsaydı, biz ondan elm öyrənərdik. (Bir qədər sükut etdikdən sonra ətrafındakılara baxıb dedi:) Biz heç də bunların Əlinin məktubları olduğunu demirik. Biz deyirik ki, bunlar Əbu Bəkr Siddiqin məktubları imiş, oğlu Məhəmmədə irs çatmışdır, biz də ona müvafiq şəkildə qəzavət edib fətva veririk.

İmam (ə)-ın məktubları həmişə Bəni-Üməyyənin incilər xəzinəsində qalırdı, nəhayət Ömər ibni Əbdül-Əziz xilafətə çatanda elan etdi ki, bu məktublar Əliyyəibni Əbu-Talibin hədisləridir.

Əli (ə) Misrin fəth olunmasından və Məhəmmədin qətlə yetirilməsindən sonra bu məktubun Müaviyənin əlinə keçməsindən agah olanda, çox təəssüfləndi. Əbdüllah ibni Sələmə deyir: "İmam (ə) bizimlə namaz qıldı. Namazı qurtarmazdan əvvəl o həzrətin üzündə təəssüf izlərini gördük. Sonra

¹ "Əl-ğarat", 1-ci cild, səh.224-250

bir şer oxudu ki, məzmunu onun təəssüfünü göstərirdi. İmam (ə)-dan "məqsədiniz nədir?" - deyə, soruşduqda, buyurdu: "Məhəmməd ibni Əbi Bəkr Misrin işlərini idarə etmək üçün seçmişdim. O, məktubda mənə yazmışdı ki, Peyğəmbər sünnəsindən geniş məlumatım yoxdur. Ona bir məktub yazıb, Peyğəmbərin sünnələrini şərh etdim, amma onu öldürdülər, məktub da düşmənin əlinə düşdü."

ƏLİ (Ə)-İN VALISI (NÜMAYƏNDƏSİ) VƏ BITƏRƏFLƏR

Misrin əvvəlki valisi Məhəmməd ibni Qeysin dövründə bəziləri onun hökumətindən kənara çəkilərək özlərini bitərəflər adlandırmışdılar. Məhəmməd ibni Əbi Bəkr Misirdə işə başlayandan bir ay sonra həmin bitərəfləri iki işdən birini seçməkdə azad qoydu: ya hökumətə vəfadar olduqlarını və itaət edəcəklərini elan, ya da Misri tərk etsinlər. Onlar bu barədə fikirləşmək üçün möhlət istədilər. Məhəmməd onlara möhlət verilməsini qəbul etmədi, onlar da öz dediklərinin üstündə dayanaraq müdafiə olunmağa hazırlaşdılar. Siffeyn müharibəsində İmam (ə)-la Müaviyə arasındakı ixtilafın həll edilməsinin iki qaziyə həvalə edilməsi və tərəflərin müharibəni saxlamaları xəbəri onlara çatanda bu "bitərəflər" hakimə qarşı daha da cürətləndilər, bitərəflikdən çıxıb hökumətlə aşkar müxalifətə qalxdılar. Vali Haris ibni Cəmhən və Yəzid ibni Haris Kənanini göndərdi ki, onlara nəsihət etsin. Lakin onlar, həvalə edilən vəzifəni yerinə yetirdikləri vaxt müxaliflər tərəfindən öldürüldü. Üçüncü adamı göndərdi, o da bu yolda öldürüldü. Bu üç nəfərin öldürülməsi nəticəsində bəziləri daha da cürətlənib şamlılar kimi camaatı Osmanın intiqamını almağa təhrik etməyə başladılar. Müxalifət üçün əvvəllər də şərait mövcud olduğuna görə başqaları da onlara qoşuldu, nəhayət Misri iğtişaslar bürüdü. Gənc vali Misirdə səbatı bərqərar edə bilmədi. Əmirəl-möminin Misrin vəziyyətindən agah olduqda buyurdu: ***"Yalnız iki nəfər Misirdə sabitliyi bərpa edə bilər: biri əvvəlcə orada rəhbərlik etmiş Qeys ibni Səd, digəri isə Malik Əştər."***

İmam (ə) bu sözü deyəndə artıq Maliki Cəzirəyə vali göndərmişdi. Qeys ibni Səd həmişə İmam (ə)-ın yanında idi, amma onun İraqdakı orduda olması zəruri idi. Buna görə də Malik İraq-Şam arasında yerləşən geniş bir məntəqədə-Nəsibeyndə olanda İmam (ə) ona bir məktub yazaraq özünün və Misrin vəziyyətini belə şərh etdi: ***"Sən o adamlardansan ki, mən onların köməyi ilə dini möhkəm saxlayır, itaətsizlik edənlərin təkəbbürlərini kökündən kəsir, qorxulu boşluqları doldururam. Mən Məhəmməd ibni Əbi Bəkr Misrə vali göndərmişdim, lakin bəziləri ona qarşı itaətsizlik etmişlər, o da cavan və təcrübəsiz olduğuna görə onlara qələbə çala bilməmişdir. Etimad etdiyin bir adamı özünə canişin seçib, təcili olaraq özünü bizə yetir, görəcəyin işləri araşdır."***

İmam (ə)-ın məktubu Malikə çatan kimi Şəbib ibni Amiri öz yerinə qoydu və İmam (ə)-ın yanına gəldi, Misrin iğtişaslı vəziyyətindən agah oldu. İmam (ə) ona buyurdu: ***"Tez bir zamanda Misrə tərəf hərəkət et, bu iş üçün səndən başqa heç kimim yoxdur. Mən səndə olan əql və ağıllığa görə daha heç nə tövsiyə etmirəm. Təchizat üçün Allahdan kömək istə, sərtliklə"***

mülayimliyi bir-birinə qat. Mümkün qədər mülayim rəftar et və sərtlikdən başqa bir yol olmadıqda öz gücünü işə sal."

İmam (ə)-ın tərəfindən Malikin Misrə göndərilməsi xəbəri Müaviyəyə çatanda dəhşətə gəldi. Çünki o, çoxdan bəri Misrə göz dikmişdi və bilirdi ki, əgər Malik Misrə hakim olsa, oranın vəziyyəti (Müaviyə üçün) Məhəmməd ibni Əbi Bəkrin zamanındakından qat-qat pis olacaq. Buna görə də çarə fikirləşdi, vergi verənlərin birinin əli ilə, həm də onu vergidən azad etmək qiymətinə Malikin qətlinin zəminəsini hazırladı. Misir əhalisi İmam (ə)-dan xahiş etdilər ki, tez bir zamanda başqa bir vali təyin etsin. İmam (ə) onlara belə cavab yazdı: ***"Allahın bəndəsi Əmirəl-möminin Əliyyibni Əbi Talib tərəfindən Misir müsəlmanlarına. Salam olsun sizə. Tək olan Allaha həmd-səna edirəm. Sizin üçün elə bir adam göndərirəm ki, qorxulu günlərdə onun gözlərinə yuxu getməz, təhlükəli anlarda heç vaxt düşməndən qorxmaz və kafirlərə qarşı oddan da şiddətlidir. O, Məzhəc qəbiləsindən olan Harisin oğlu Malikdir. Onun sözlərinə qulaq asın, haqq ilə uyğun olduğu hər yerdə əmrlərinə itaət edin. O, Allahın (siyirilmiş) qulıncılarından biridir, heç vaxt kütləşməz, vurduğu zərbə boşa çıxmaz. Əgər düşmənlə tərəf hərəkət əmrini versə, hərəkət edin, dayanmağı əmr etsə, dayanın. Onun əmri mənim əmrimdir. Mən onu Misrə göndərməklə, sizə qarşı olan xeyirxahlığıma və düşmənlərinizə qarşı olan sərtliyimə görə sizi özümdən qabağa saldım."***¹

İmam (ə)-ın seçdiyi təzə vali lazım olan vəsaitləri tədarük görüb hərəkətə başladı, "Qistat"-ın² iki mənzilliyyində yerləşən "Qulzum"³ adlı qəsəbəyə çatanda oranın əhalisindən olan bir kişinin evinə qonaq düşdü. O kişi göstərdiyi xoş xidmətlərə görə Malikin etimadını qazandı və nəhayət onu zəhər qatılmış bal şərbəti ilə zəhərlədi. Beləliklə də Allahın kəsici qılını əbədi olaraq öz qınına girdi: o, öz canını Allaha tapşırırdı.

O, 38-ci hicri ilində Qulzumda can verdi və elə orada da dəfn edildi. Aydınır ki, Malikin qonaq olduğu ev sahibi tanınmış adamlardan imiş və əvvəldən Malikin düşməni–Müaviyə tərəfindən alınmışdı.⁴ Bəzi tarixçilər onun şəhadətini daha geniş, həmçinin başqa cür yazaraq qeyd etmişlər ki, Müaviyə İmam (ə)-ın Maliki Misrə vali təyin etmək barəsindəki qərarından agah olanda Qulzumdakı nüfuzlu adamlardan birinə dedi ki, nə yolla olursa olsun, Maliki aradan götürsün. Əgər belə edərsə, Misri ələ keçirəndən sonra onu vergidən azad edəcəkdir. Müaviyə bu işlə kifayətlənməyib camaatın ruhiyyəsini gücləndirmək və öz təbəçililərinin Allah yolunda hərəkət etmələrini (!) isbat etmək üçün Şam əhalisinə dedi ki, müntəzəm surətdə Maliki qarğışlayıb Allahdan onu məhv etməsini istəsinlər. Çünki Malikin öldürülməsi şamlıların sevincinə və öz rəhbərlərinə daha çox etimad etmələrinə səbəb olardı.

¹ "Əl-ğarat", -ci cild, səh.260; "Nəhcül-bəlağə", 38-ci məktub

² İskəndəriyyənin yaxınlığında bir şəhərdir.

³ Yəmən dənizinin sahilində (Misir tərəfində) bir şəhərdir, oradan Misirə qədər üç günlük yoldur.

⁴ "Tarix" (İbni Kəsir), 7-ci cild, səh.312

Malik Qulzuma çatdıqda Müaviyənin məmuru onu öz evinə dəvət edib özünü Əli (ə)-in dostu kimi göstərdi, onun etimadını qazanmaq üçün dedi ki, qonaqlıq xərclərini vergi pulundan hesab edəcəkdir. O, Malik üçün geniş bir süfrə açdı və süfrəyə çoxlu zəhər qatılmış bal şərbəti qoydu, çox keçmədən Maliki şəhid etdi.

Malikin ölüm xəbəri Müaviyəyə çatanda minbərə çıxıb dedi:—"Ey camaat! Əbu Talibin oğlunun iki qüdrətli əli var idi, onlardan biri (Əmmar Yasir) Siffeyndə, biri isə (Malik Əştər) bu gün kəsildi."¹

BƏZİLƏRİNİ AĞLADAN, BƏZİLƏRİNİ İSƏ SEVİNDİRƏN BİR ÖLÜM

Malikin şəhid olması şamlıları sevindirmişdi, çünki onlar Siffeyn müharibəsindən etibarən ürəklərində ona qarşı kin bəsləyirdilər. Amma onun şəhadət xəbəri Əli (ə)-a çatanda uca səslə ağlayıb buyurdu: *"Ey Malik, gərək sənə kimlərə növhə deyən arvadlar ağlasın!"* (Sonra buyurdu:) *"Malikin misli haradadır?!"* Sonra minbərə çıxıb sözlərini belə başladı: *"Biz Allahdanıq və Ona tərəf qayıdacağıq. Həmd-səna dünyaların Pərvərdigarı olan Allaha layıqdır. Pərvərdigara, mən Əştərin müsibətini Sənin yolunda hesab edirəm, çünki, onun ölümü ruzigarın böyük müsibətlərindəndir. Allah Malikə rəhmət etsin! O, öz əhdinə vəfa edib ömrünü sona çatdırdı və Pərvərdigarının görüşünə getdi. Biz Peyğəmbərdən sonra özümüzü hər bir müsibətə qarşı səbir etməyə hazırlamışdıq, bununla belə deyirik ki, Malikin müsibəti ən böyük müsibətlərdəndir."*

Füzeyl deyir: "Malikin şəhadət xəbəri Əli (ə)-a çatanda onun hüsuruna getdim. Gördüm ki, ardıcıl olaraq təəssüflənib deyir: *"Allah Malikə əcri-xeyir versin! Necə bir şəxsiyyət idi! Əgər Malik dağ olsaydı, misilsiz bir dağ idi və əgər daş olsaydı, möhkəm bir daş idi. Malik, Allaha and olsun, sənə ölümün bir dünyanı lərzəyə gətirdi, bir dünyanı isə sevindirdi. Malik kimlərə gərək novhəçi arvadlar ağlasın. Məgər Malikin tayı varımı?"* (O, sonra əlavə edib deyir:) Əli (ə) hey təəssüflənirdi, bir neçə gün qəm-qüssənin izi onun üzündə görünürdü."

İMAM (Ə)-İN MƏHƏMMƏD İBNİ ƏBİ-BƏKRƏ YAZDIĞI MƏKTUB

Məhəmməd ibni Əbi Bəkr İmam (ə) tərəfindən işdən götürüldüyünə və onun yerinə Malikin təyin edildiyinə görə çox narahat idi. Onun narahatçılıq xəbəri İmam (ə)-a çatanda bir məktub yazaraq Malikin şəhadət xəbərini bildirdi və ona başsağlığı verdi. O həzrət belə yazmışdı: *"Mənə xəbər çatıb ki, Malikin Misrə göndərilməsindən incimisen, (bil ki,) mən bu işi sənə öz vəzifənə laqeyd yanaşdığına görə etməmişəm. Əgər mən səni Misrin hakimliyindən çıxarıramsa da, idarə olunması o qədər də çətin olmayan bir məntəqəyə vali təyin edərdim ki, ora vali olmaq sənə üçün daha*

¹ "Kamil" (İbni Əsir) 3-cü cild, səh.352; "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.72; "Əl-ğarat", 1-ci cild, səh.264

maraqlı olar. Misrə vali təyin etdiyim şəxs bizə qarşı xeyirxah, düşmənlərə qarşı barışmaz idi. Allah ona rəhmət etsin! O öz həyatını sona çatdırdı və ölümlə elə bir halda əlbəyaxa oldu ki, biz ondan razı idik. Allah da ondan razı olsun və onun xeyir əcrini qat-qat artırsın! İndi sənə vacibdir ki, düşmənlə vuruşmaq üçün öz qoşununu şəhərdən kənara aparasan, orada düşərgə salaraq işi ehtiyatla davam etdirəsən, döyüş üçün tam ciddiyyətlə hazırlaşasan. Camaatı Allaha tərəf çağır və Ondan kömək istə. Allah sənə mühüm işlərində sənə kifayət edər, müsibətlərdə sənə köməkçi olar."¹

MƏHƏMMƏD İBNI ƏBU-BƏKRİN İMAM (Ə)-A YAZDIĞI MƏKTUB

İmam (ə)-ın məktubu Məhəmməd ibni Əbi Bəkrə çatdıqda o belə bir cavab məktubu yazdı: "Əmirəl-mömininin məktubunu aldım, məzmunundan agah oldum. Heç kəs Əmirəl-mömininin düşmənlərinə qarşı məndən barışmaz, dostlarına qarşı isə məndən mehriban deyildir. Mən şəhərdən kənarda düşərgə salmışam. Bizimlə düşmənçilik edən və müharibə etmək istəyənlərdən başqa bütün camaata aman vermişəm. Hər bir halda mən Əmirəl-mömininə tabeyəm."²

ƏMR ASIN MISRƏ GÖNDƏRİLMƏSİ

Siffeyn müharibəsi sona çatdıqdan və xəvaricin vasitəsi ilə Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın ordusunda ikitirəlik yaranandan sonra Müaviyə fursəti qənimət saydı və Misri İmam (ə)-ın hakimiyyət dairəsindən çıxartmaq üçün Əmr Asın rəhbərliyi ilə oraya qoşun göndərməyə çalışdı. Bu işi həyata keçirmək üçün ordu sərkərdələrindən bir qrupunu, o cümlədən Əmr As, Həbib ibni Məsləmə, Busr ibni Ərtat, Zəhhak ibni Qeys və Əbdürrəhman ibni Xalidi, həmçinin Qüreyşdən qeyrilərini də məşvərət üçün çağırırdı. Sonra üzünü məclisdəkilərə tutub dedi:–Bilirsinizmi sizi nə üçün çağırıram?

Əmr As dərhal dedi:–Sən bizi Misri fəth etmək üçün dəvət etmisən, çünki, ora çox məhsuldar bir ölkədir, külli miqdarda vergisi vardır. Sənin və dostlarının izzəti oranın fəth edilməsindən asılıdır.

Müaviyə onun sözünü təsdiq edib xatırlatdı ki, Əmr Asla həmkarlığa başlayanda ona vədə vermişdi ki, əgər Əliyə qələbə çalsa, Misri ona bağışlayacaq. O məclisdə çoxlu müzakirələr edildi, axırda qərara alındı ki, Misir əhlisinə–istər dost olsun, istərsə də düşmən–çoxlu məktublar yazılsın, dostlara öz mövqelərində möhkəm dayanıb müqavimət göstərmək əmri verilsin, düşmənlər isə ya sülhə dəvət edilsin, ya da müharibə ilə təhdid edilsin.

Bu məqsədlə Müaviyə Əli (ə)-ın müxalifləri olan Məsləmə və Müaviyə Kindəyə bir məktub yazdı, sonra isə Əmr Ası böyük bir qoşunla Misrə göndərdi. Əmr As Misrin sərhədlərinə yaxınlaşanda Osmanın havadarları

¹ "Əl-ğarat", 1-ci cild, səh.268

² Yenə orada, 1-ci cild, səh.269

onun ətrafına yığışıb ona qoşuldular. Əmr As oradan Misrin valisinə belə bir məktub yazdı: "Mən səninlə vuruşmaq, qanını tökmək istəmirəm. Misir əhalisi hamılıqla sənə əleyhinədir, sənə itaət etdiklərinə görə peşmandırlar."

Əmr As bu məktubu Müaviyənin də Məhəmmədə yazdığı məktubla birlikdə ona göndərdi. Vali hər iki məktubu oxuyandan sonra İmam (ə)-a göndərdi, həmçinin bir məktub yazıb Şam ordusunun Misir sərhədlərinə doğru irəliləməsini o həzrətə xəbər verdi və xatırlatdı ki, əgər Misrin öz ixtiyarınızda qalmasını istəyirsinizsə, gerek mənə maddi və hərbi cəhətdən kömək edəsiniz.

İmam (ə) Məhəmmədə yazdığı cavabda onun müqavimət göstərməsini tövsiyə etdi. Məhəmməd ibni Əbi Bəkr sonra Əmr Asın və Müaviyənin məktublarına cavab yazdı və camaatı səfərbər edərək Əmr Asın qoşunu ilə qarşılaşmağa məcbur oldu. Kənanə ibni Bışrin sərkərdəlik etdiyi iki min nəfərlik qoşun ordunun ön cəbhəsini təşkil edirdi, özü isə iki min nəfərlə birlikdə onun arxasınca irəliləyirdi. Misir ordusunun ön cəbhəsi şamlılarla qarşılaşanda onların sıralarını darmadağın etdilər, lakin axırda hərbi qüvvələrin azlığına görə məğlub oldular. Kənanə öz dostları ilə birlikdə atdan düşüb təkbətək döyüşə başladı və bu ayəni oxuyan halda şəhadətə çatdı: ***"Heç bir insanın şəmində deyildir ki, Allahın izni və müəyyən, sabit bir əcəl olmadan ölsün. Hər kəs dünya savabını istəsə, ondan həmin şəxsə əta edərik, hər kəs də axirət savabını istəsə, ondan həmin şəxsə əta edərik və şükür edənlərə əcr və savab verərik."***

MƏHƏMMƏD İBNI ƏBİ-BƏKRİN ŞƏHADƏTİ

Kənanə ibni Bışrin şəhadəti şamlıları daha da cürətləndirdi, hamılıqla irəliləməkdə davam edib, Məhəmməd ibni Əbi Bəkrin ordugahına tərəf getməyi qərara aldılar. Ordugaha çatanda onun köməkçilərinin pərakəndə vəziyyətdə olduğunu gördülər. Onun özü də sərgərdan halda bir xarabaya sığınmışdı. Müaviyə ibni Yəzid Hüdəyc onun yerini bildi, onu tutub çölə çıxartdı. Sonra onu susuzluqdan ölüm ərəfəsində olan bir halda Əmr Asın ordugahına–Fəstata apardı. Məhəmməd ibni Əbi Bəkrin qardaşı Əbdürrəhman ibni Əbi Bəkr Əmr Asın qoşununda idi. O fəryad edib dedi ki, mən icazə vermərəm ki, qardaşımı bu cür öldürəsiniz. Sonra Əmr Asdan xahiş etdi ki, qoşunun sərkərdəsi Müaviyə ibni Hüdəycə desin, onun qardaşını öldürməsinlər. Əmr As öz nümayəndəsini İbni Hüdəycin yanına göndərdi ki, Məhəmmədi diri-diri təhvil versin, amma İbni Hüdəyc dedi:–Mənim əmioğlum Kənanə ibni Bışr öldürüldü. Məhəmməd də gerek diri qalmasın!

Öz taleyindən agah olan Məhəmməd su istədi, lakin İbni Hüdəyc Osmanın susuz öldürülməsini bəhanə edərək ona su vermədi. Bu zaman İbni Hüdəyc Məhəmmədi nalayiq sözlərlə təhqir etdi, axırda ona dedi:–Mən sənə cəsədini bu ölü ulağın qarnına qoyub yandıracağam!

Məhəmməd dedi:–Siz Allah düşmənləri dəfələrlə ilahi övliyalarla belə yaramaz şəkildə rəftar etmişiniz. Mən ümidvaram ki, Allah bu odu mənim üçün İbrahimə etdiyi kimi soyuq və sağlamlıq, sənə və dostlarına isə bir əzab qərar versin. Allah səni, sənəin rəhbərin Müaviyə ibni Əbu-Süfyanı və

Əmr Ası elə bir odda yandırsın ki, hər vaxt sönmək istəsə, daha da şölələnər.

Axırda Müaviyə ibni Hüdəyc qəzəblənib onun boynunu vurdu, sonra cəsədini ölü bir uluğun qarnına qoyub yandırdı. Məhəmmədin şəhadət xəbəri iki nəfəri hamıdan çox təsirləndirdi: biri onun bacısı Ayişə idi; o, qardaşının halına hönkür-hönkür ağlayır, hər namazın axırında Müaviyə ibni Əbu-Süfyanı, Əmr Ası və Müaviyə ibni Hüdəyci lənətləyirdi. Bundan sonra Ayişə qardaşının əhl-əyalının və uşaqlarının qəyyumluğunu öz öhdəsinə aldı. Məhəmmədin Qasim adlı oğlu Ayişənin əlində böyüdü. Digəri isə Əsma Binti-Ümeys idi; o da uzun müddət Cəfər ibni Əbu-Talibin arvadı olmuş, ərinin şəhadətindən sonra Əbu Bəkrə ərə getmişdi, ondan da Məhəmməd dünyaya gəlmişdi. Əbu Bəkr vəfat edəndən sonra isə Əli (ə)-a ərə getmişdi, ondan da Yəhya adlı bir oğlu olmuşdu. Anası öz oğlunun başına gətirilən faciədən agah olanda dərinlən təsirləndi, lakin öz qəzəbini boğub namazxanaya getdi və oğlunun qatillərini qarğısladı.

Əmr As Müaviyəyə bir məktub yazaraq o iki nəfəri qətlə yetirdiyini ona xəbər verdi, bir-birinə fırlıdaq gələn siyasətbazlar kimi özünü haqlı göstərərək dedi:–Biz onları kitaba və sünnyəyə dəvət etdik, lakin onlar haqqın qarşısında müxalifət edib öz azgınlıqlarında qaldılar. Nəhayət aramızda döyüş başlandı. Biz Allahdan kömək istədik, Allah da onların üzələrinə və kürəklərinə vurub əlləri bağlı halda bizə təslim etdi!

ƏLİ (Ə) MƏHƏMMƏDİN ŞƏHADƏTİNDƏN XƏBƏRDAR OLUR

Əbdüllah ibni Qəid nalə-fəğan edərək Kufəyə daxil oldu və Məhəmmədin işkəncə ilə və faciəli şəkildə şəhid edildiyini Əli (ə)-a xəbər verdi. İmam (ə) göstəriş verdi ki, onun sözlərini eşitmək üçün hamı bir yere yığılсын. Sonra onlara buyurdu: *"Bu, Məhəmmədin və sizin misirli qardaşlarınızın nalələridir. Allahın və sizin düşməninizi olan Əmr As onlara doğru getmiş, onlara hakim olmuşdur. Heç də güman etmirəm ki, azgınların batıl olan bağlılıqları, öz tağutlarına olan etimadları sizin haqqa olan bağlılığınızdan möhkəm olsun! Onlar Misrə hücum etməklə sanki sizin başınız üstünə hücum etmişlər. Tez olun, onların köməyinə tələsin! Ey Allah bəndələri, Misir xeyir-bərəkətdə Şamdan, oranın əhalisi də şamlılardan yaxşıdır. Misri əldən verirsiniz. Əgər Misir sizin ixtiyarınızda olsa, bu, sizin üçün izzət, düşmən üçün xarlıq olacaq. Tez olun, Cürə ordugahına yola düşün, sabah bir-birimizə çatmaq."*

Günlər keçəndən və İraq başçıları İmam (ə)-ın hüzuruna gedib-gələndən sonra, nəhayət, Malik ibni Kəb iki min nəfərlik bir qoşunla Misrə yola düşdü.¹

İmam (ə) İbni Abbasa bir məktub yazıb hadisələri belə şərh etdi: *"Misir düşmənin əli ilə fəth olunmuş, Məhəmməd ibni Əbi Bəkr şəhadətə çatmışdır. (Allah ona rəhmət etsin!) Bu müsibəti Allahın hesabına qoyur və əcrini də Ondan istəyirəm. Bu, mehriban və çalışqan bir övladın, kəsici*

¹ "Əl-ğarat", 1-ci cild, səh.282-292

*bir qılıncın, müqavimətli bir qüdrətin müsibətidir. Mən camaatı ona qoşulmağa təşviq etdim və onlara fərman verdim ki, bir hadisə baş verməmiş onun köməyinə getsinlər. Mən aşkarda da, gizlində də hamını ona tərəf hərəkət etməyə çağırıram. Bir dəstə meylsiz halda hazırlıqlarını elan etdilər, bəziləri də özlərini xəstəliyə vurdular, üçüncü bir qrup isə ona kömək etməkdən boyun qaçırdılar. Allahdan istəyirəm ki, mənə tezliklə bu camaatın əlindən qurtarsın."*¹

Məhəmmədin şəhadəti Əli (ə)-a çox ağır gəldi, o həzrət göz yaşı axıdaraq buyurdu: "O, mənim üçün övlad, övladlarım üçün qardaş idi. (Sonra buyurdu:) Mən onu çox istəyirdim,² onu öz ağuşumda bəsləmişdim."³

Uzaqgörən adamlar Siffeyn müharibəsindən sonra tez-tez baş verən belə hadisələrdən Əli (ə)-ın hökumətinin nadan dostların əli ilə süqut edəcəyini irəlicədən görə bilərdilər. Bu zaman artıq Müaviyə Şama hakim olmuş, Əmr As Misri öz ixtiyarına keçirmişdi. Qarətçi dəstələr və qaniçənlər Müaviyənin göstərişi ilə mərkəzi hökuməti zəiflətmək, əmin-amanlığı tamamilə aradan aparmaq üçün müntəzəm surətdə ətraf yerlərə yürüş edirdilər. Amma görəsən Əli (ə) bu acınacaqlı şəraitdə nə kimi tədbirlər görür, fəsadın kökünü kəsmək üçün qəlbləri ölmüş iraqılılardan necə kömək almaq istəyirdi. Tarixdə qeyd olunur ki, Imam (ə) ömrünün axır günlərində atəşli bir nitq söyləyərək iraqılılardan ölmüş qəlblərini yenidən diriltirdi.

IMAM (Ə)-IN SON XÜTBƏSİ

Nofəl ibni Füzalə deyir: Imam (ə)-ın həyatının axır günlərində Cədə Məxzumi daşdan bir taxt düzəltdi, Imam (ə) yun köynək geymiş olan halda onun üstünə çıxdı, qılıncının bağı və başmaqlarının qaytanı xurma lifindən idi, alnı səcdənin çoxluğundan qabar bağlamışdı. O həzrət söhbətə başlayıb buyurdu: *"Allaha şükürlər olsun ki, bəndələrin və dünya işlərinin aqibəti Ona tərəfdir. Böyük ehsanlarına, aydın dəlillərinə və (daim) artan kəraminə görə Ona həmd edirik. Ey camaat, mən peyğəmbərlərin öyüd-nəsihətlərini sizin aranızda yaydım, onların canişinlərinin gələcək nəsilərə çatdırdıqlarını da sizə çatdırdım. Sizi şallağımla ədəbləndirdim, amma ibrət almadınız. Sizi təşviqedici sözlərlə irəli sövq etdim, lakin bir-birinizə yaxınlaşmadınız. Sizi and verirəm Allaha, məndən qeyri bir imamı gözləyirsinizmi ki, yolu sizin üçün düzəltsin, sizi haqq yola aparsın?! Qanları Siffeyndə tökülən qardaşlarımız ziyan etməmişlər, çünki belə günləri görmədilər ki, qəm-qüssə dolu camı başlarına çəksinlər və (insanı mənən əzən) bu cür həyatın çirkəbli suyundan içsinlər. Allaha and olsun, onlar Allahla görüşə yol tapmışlar, Allah da onların əcr və savablarını kamil etmiş, Özünün əmin-amanlıq diyarında onlara yer vermişdir! Hara getdi mənim haqq yolunda qədəm götürüb elə o yolda da can verən qardaşlarım?! Hardadır Əmmar?! Haradadır ibni Qeyhan?! Haradadır Zuşşəhadəteyn?! Haradadır onlara və onların qardaşlarına oxşayan, öz*

¹ "Nəhcül-bəlağə", 25-ci məktub

² "Tarixi-Yəqubi" 2-ci cild, səh.194

³ "Nəhcül-bəlağə", 65-ci məktub

əzm və niyyətlərində iradəli olanlar?!"

Nofəl deyir: İmam (ə) bu zaman əlini saqqalına çəkib hönkür-hönkür ağladı, sonra buyurdu: ***"Əfsus, o qardaşlarıma ki, Quranı oxuyub onu möhkəmləndirdilər, onun fərizələrində fikirləşib, onları canlandırdılar, sünnələri dirildib bidətləri öldürdülər, düşmənlə cihad etməyə dəvət olunduqda müsbət cavab verdilər, öz rəhbərlərinə etimad və ona itaət etdilər!"*** Sonra uca səslə fəryad edib dedi:–***"Ey Allah bəndələri, cihada gedin! Mən bu gün qoşun yığram, hər kəs cihad meydanına getmək istəyirsə, hərəkət üçün hazır olsun."***¹

İmam (ə)-ın bu həyəcanlı sözləri iraqlıların ölmüş qəlblərini elə diriltirdi ki, az müddət ərzində Allah yolunda cihad etmək və düşmənlə vuruşmaq üçün qırx min nəfər Siffeynə yığıldı. İmam (ə) öz oğlu və Əbu Əyyub Ənsari üçün bayraq düzəltdi, hər biri on min nəfərlə hərəkət etmək üçün hazırlaşdı, başqa səhabələr üçün də bayraq düzəltdi və hər birini bir dəstənin başında hərəkətə hazırladı. Amma əfsuslar olsun ki, həmin həftə sona çatmamış Əbdürrəhman ibni Mülcəmin (Allah ona lənət etsin!) qılıncı ilə şəhadətə çatdı. İmam (ə)-ın şəhadət xəbəri Kufənin kənarında olan döyüşçülərə çatdıqda hamısı çobanlarını itirən və canavar tərəfindən təqib olunan qoyunlar kimi Kufəyə axışdılar. İndi isə İmam (ə)-ın həyatının son səhifəsini vərəqləyirik.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

İMAM (Ə)-IN HƏYATININ SON SƏHİFƏSİ–İBADƏT MEHRABINDA ŞƏHADƏT

Nəhrəvan müharibəsindən sonra Əli (ə) Kufəyə qayıtdı. Amma Nəhrəvanda tövbə edən xəvaricdən bir neçəsi yenidən müxalifətə başlayıb fitnə-fəsad törətməyə başladılar. İmam (ə) xəbər göndərərək onları asayişə dəvət etdi, mərkəzi hökumətlə müxalifətdən qorxutdu, amma onların düz yola gələcəklərindən ümitsiz olduqda o tüğyançı və fitnə-fəsad törədənləri var-qüvvəsi ilə tar-mar etdi. Onların bəziləri ölüb-yaralandı, bəziləri isə qaçıb canlarını qurtardılar.

Xəvaric fərarilərindən biri Murad qəbiləsindən olan Əbdürrəhman ibni Mülcəm idi. Xəvaric fərariləri Məkkəni özlərinə sığınacaq yeri seçmişdilər. Bir gecə onlardan üçü: Əbdürrəhman ibni Mülcəm Muradi, Bərk ibni Əbdüllah Təmini və Əmr ibni Bəkr Təmini bir yerə yığışaraq o zamanın mövcud vəziyyətini araşdırıb, qan axıdılmasının və daxili müharibələrin səbəblərini təhlil etdilər, Nəhrəvanda öz öldürülənlərini yad etdilər, nəhayət bu nəticəyə gəldilər ki, bu qan axıdılması və qardaş qırğınının səbəbkarı Əli, Müaviyə və Əmr Asdır, əgər bu üç nəfər aradan götürülsə, müsəlmanlar öz vəzifələrini dərk edib öz istəkləri ilə bir xəlifə seçəcəklər. Sonra bir-biri ilə əhd-peyman bağladılar ki, hər biri o üç nəfərdən birini öldürsün, sonra bərk-bərk and içməklə bu peymanı qüvvətləndirdilər. İbni Mülcəm Əli (ə)-ı, Əmr ibni Bəkr Əmr Ası, Bərk ibni Əbdüllah da Müaviyəni öldürməyi qərara aldı.

¹ "Nəhcül-bəlağə", 177-ci xütbə

Beləliklə, bu məkrli tədbir gizli şəkildə Məkkədə töküldü.¹ Hər üçü öz işini eyni vaxtda həyata keçirsinlər deyə, bu iş üçün mübarək Ramazan ayının 19-cu gecəsini təyin etdilər. Hər biri öz məmuriyyətini yerinə yetirmək üçün nəzərdə tutduqları şəhərə yola düşdülər. Əmr ibni Bəkr Əmr Ası öldürmək üçün Misrə, Bərk ibni Əbdüllah Müaviyəni öldürmək üçün Şama, İbni Mülcəm də Əli (ə)-ı öldürmək üçün Kufəyə yola düşdü.²

Bərk ibni Əbdüllah Şamda məscidə getdi və müəyyən olunmuş gecədə birinci cərgədə namaza durdu. Müaviyə səcdədə olanda ona hücum etdi. İztirablı olduğuna görə özünü itirdi, zərbəni yaxşı vura bilmədi. Zərbə Müaviyənin başına yox, buduna dəyib onu şiddətlə yaraladı. Onu dərhal evinə aparıb yatağa saldılar. Bərki Müaviyənin yanına gətirəndə ondan soruşdu:–Hansı cürətlə belə bir iş gördün?!

Dedi:–Əmir məni bağışlasa, ona şad bir xəbəri müjdə verərəm!

Müaviyə dedi:–Nə müjdəsi?

Bərk dedi:–Mənim dostlarımdan biri bu gecə Əlini öldürmüşdür. Əgər inanmırsansa, bu xəbər sənə çatana kimi məni saxla və əgər öldürülməmiş olsa, mən söz verirəm ki, gedib onu öldürər, sonra yenidən bura qayıdaram.

Müaviyə onu, Əli (ə)-in qətlə yetirilməsi xəbəri çatana qədər saxladı, bu xəbər yəqin olduqda onu buraxdı. Bir rəvayətə görə də elə həmin vaxt onu öldürdü.³ Təbiblər Müaviyənin yarasını müayinə edəndən sonra dedilər: "Əgər əmir övlad istəməzsə, onu dava-dərmanla müalicə etmək olar, əks halda yara dağlanmalıdır." Müaviyə dağlanmaqdan qorxub nəslinin kəsilməsinə razı oldu, dedi:–"Yəzid və Əbdüllah mənim üçün kifayətdir."⁴

Əmr ibni Bəkr də Misrə gedib həmin gecə məsciddə birinci cərgədə namaza durdu. Təsadüfən həmin gecə Əmr Asın şiddətli qızdırması var idi, yorğunluqdan məscidə gələ bilməmişdi. O, camaat namazını qılmaq üçün Xaricə ibni Hənifəni məscidə göndərmişdi.⁵ Əmr ibni Bəkr Əmr Asın yerinə onu öldürdü və onun Əmr As olmadığını başa düşəndə dedi:–"Mən Əmr Ası öldürmək istədim, Allah isə Xaricəni."

Əbdürrəhman ibni Mülcəm Muradi 40-cı ilin Şəban ayının 20-də Kufəyə gəldi. Yazırlar ki, Əli (ə) onun gəlişindən agah olduqda buyurdu: **"Çatdımı?! Həqiqətdə ondan başqa mənim öhdəmə bir şey qalmamışdır və indi də onun vaxtıdır!"**

İbni Mülcəm bir ay Əşəs ibni Qeysin evində qaldı. Bu müddət ərzində hər gün qılncını itiləyir, qətl üçün hazırlaşır. Orada xəvaricdən olan Qutam adlı bir qızla qarşılaşdı və ona aşiq oldu. Məsudinin nəql etdiyinə görə Qutam İbni Mülcəmin əmiqızı idi, onun atası və qardaşı Nəhrəvanda öldürülmüşdü. Qutam Kufənin ən gözəl qızlarından biri idi. İbni Mülcəm

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.137; "Məqatilut-talibiyyin", səh.29

² "Rovzətul-bəlağə", 1-ci cild, səh.161; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.195; "Tarixi-Təbəri", 6-cı cild, səh.83

³ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 6-cı cild, səh.114

⁴ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid), 6-cı cild, səh.113; "Məqatilut-talibiyyin", səh.30

⁵ "Tarixi-Təbəri", 2-ci cild, səh.212

onu gördükdə hər şeyi unutdu və rəsmi şəkildə ona elçiliyə getdi.¹

Qutam dedi:–Mən tam məmnuniyyətlə sənə ərə getməyə razıyam, bu şərtlə ki, mənim mehriyyəmi öz istədiyim kimi verəsən.

Əbdürrəhman dedi:–Məqsədin nədir?

Qutam aşiqin təslim olduğunu gördükdə mehriyyənin miqdarını ağırlaşdırıb dedi:–Min dirhəm pul, bir qulam, bir kəniz və Əliyyibni Əbi Talibin qətli.

Ibni Mülcam dedi:–Güman etmirəm ki, həm məni istəyəsən, həm də Əlini qətlə yetirməyi mənə təklif edəsən!

Qutam dedi:–Çalış, onu qəfildən öldürəsən. Əgər onu öldürsən, hər ikimiz intiqamımızı almış olarıq, gözəl həyat sürərik. Əgər bu yolda öldürülsən, axirət əcri və Allahın sənin üçün zəxirə etdiyi şeylər bu dünya nemətlərindən daha yaxşıdır.

Ibni Mülcam dedi:–Bil ki, mən Kufəyə yalnız bu iş üçün gəlmişəm!²

Şair Qutamin mehriyyəsi haqda bir şer qoşmuşdur, onun tərcüməsi belədir:

***"Mən Qutamin mehriyyəsi kimi bir mehriyə görmədim ki,
İstər ərəbdən, istərsə də əcəmdən olan bir nəfər onu öz öhdəsinə alsın.
Onun mehriyyəsi ibarət idi: min dirhəm pul, bir qulam, bir kəniz,
Bir də iti qılıncla Əliyyibni Əbu-Talibin qətlə yetirilməsi.
Heç bir mehriyyə, hərçənd qiymətli olsa da, Əlidən qiymətli,
Heç bir cinayət də Ibni Mülcamın cinayətindən ağır deyil."***³

Qutam dedi:–Mən öz qəbiləmdən bir dəstə adamı səninlə göndərəcəyəm ki, sənə bu işdə kömək etsinlər.

Bunu dedikdən sonra Kufə xaricilərindən biri olan Vərdan ibni Mücalidi (o da Təymür-Rübab qəbiləsindən idi) ona qoşdu. Ibni Mülcam Əli (ə)-ı öldürməyi qərara alıb Əşcə qəbiləsinin xəvaricindən olan Şəbib ibni Bəcrə ilə görüşdü və ona dedi:–Dünya və axirət şərəfətini qazanmaq istəyirsənmi?

Şəbib soruşdu:–Məqsədin nədir?

Dedi:–Əliyyibni Əbi Talibi öldürməkdə mənə kömək et.

Şəbib dedi:–Anan matəminə otursun! Məgər Peyğəmbər zamanında onun xidmətlərindən, fədakarlıqlarından xəbərin yoxdurmu?

Ibni Mülcam dedi:–Vay olsun sənə! Məgər bilmirsən ki, o, Allahın kəlamında adamların həkəmiyyətinə razı oldu və bizim namaz qılan qardaşlarımızı qətlə yetirdi?! Öz din qardaşlarımızın intiqamını almaq üçün onu öldürməliyik!⁴

Şəbib onunla razılaşdı, Ibni Mülcam bir qılnc itiləyib ona zəhər yedirdi, sonra Kufə məscidinə gəldi.

¹ "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.423

² "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.423; "Əxbarut-tuval", səh.213

³ "Əl-əxbarut-tival", səh.214; "Kəşful-ğümmə", 1-ci cild, səh.582; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.424

⁴ "Kəşful-ğümmə", 1-ci cild, səh.271

Qutam Ramazan ayının 13-də, cümə günü məsciddə etikaf bağlamışdı.¹ Onlar Qutamın yanına gedib onunla görüşdülər. Qutam dedi ki, Məcəse ibni Vərdan ibni Əlqəmə də könüllü olaraq sizinlə həmkarlıq edəcəkdir. Əməliyyat vaxtı gəlib çatanda Qutam onların başlarına ipək parça bağladı. Üçü də birlikdə qılıncılarını götürüb məsciddə qalan adamlarla birlikdə orada qaldılar və məscidin qapılarından birinin—"Babüssəddə"nin qarşısında oturdular.²

IMAM (Ə) ŞƏHADƏT GECƏSİNDƏ

İmam (ə) o ilin Ramazan ayında daim öz şəhadətindən xəbər verirdi. Hətta ayın orta günlərindən birində minbərdə əlini mübarək saqqalına çəkib buyurmuşdu: **"Ən bədbəxt şəxs bu tükləri başımın qızıl qanı ilə boyayacaq.** (Sonra buyurdu:) **Ayların şahı olan Ramazan ayı gəlib çatmışdır. Bu ayda hökumətdə dəyişiklik əmələ gələcək. Ağah olun, siz bu ildə bir səfərdə həcc əməlini (əmiriniz olmadan) yerinə yetirəcəksiniz. Əlaməti də budur ki, mən sizin içində olmayacağam."**³

Səhabələr deyirdilər:—Həzrət bu sözlə öz ölümündən xəbər verir, amma biz onu dərk etmirik.

Həzrət ömrünün axır günlərində hər gecə övladlarının birinin evinə gedirdi. Bir gecə oğlu Həsən (ə)-ın, bir gecə oğlu Hüseyin (ə)-ın, bir gecə kürəkəni (Zeynəb (ə)-ın əri) Əbdüllah ibni Cəfərin yanında iftar edir və üç tikədən artıq yemirdi. Az yeməsinin səbəbi soruşulduqda buyurdu: **"Allahın əmri gələcək və mən istəyirəm ki, qarnım boş olsun. Bir-iki gecədən çox qalmamışdır."** Və elə həmin gecə zərətləndi.⁴

Şəhadət gecəsi iftarda öz qızı Ümmü Külsümə qonaq idi. İftarı açıb üç tikə xörək yedi, sonra ibadətə məşğul oldu. O həzrət gecənin əvvəlindən sübhə kimi iztirabda idi. Gah göylərə baxır, ulduzların hərəkətinə göz qoyurdu. Sübh yaxınlaşdıqca onun iztirabı və narahatlığı artırdı. Sonra buyurdu: **"Allaha and olsun, nə mən yalan deyirəm, nə də mənə xəbər verən şəxs; bu gecə elə mənə şəhadət vədəsi verilən gecədir."**⁵

Bu vədəni ona Peyğəmbəri-Əkrəm (s) vermişdi. Əli (ə)-ın özü nəql edirdi ki, Peyğəmbər (s) Ramazan ayının ehtiramı və fəziləti barədə bir xütbə söylədi, axırda ağıladı. Ondan ağılamasının səbəbini soruşduqda, buyurdu:

¹ Etikaf şəriətdə çox təkid olunan müstəhəb əməllərdəndir. Möminlər Rəcəb ayının 13, 14 və 15-ci günlərində hər yerin came məscidində yığılıb oruc tutur, namazla, ibadətlə məşğul olurlar, zərurət halları istisna olmaqla məsciddən əsla çölə çıxmırlar.

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (İbni Əbil-Hədid) "Tarixi-Təbəri", 6-cı cild, səh.83; "Murucuz-zəhəb" 2-ci cild, səh.424; "Əlbidayətu və-n-nihayə", 7-ci cild, səh. 23; "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.195; "Rovzətul-vaizin", 1-ci cild, səh.161; "Əl-istiyyab", 2-ci cild, səh.282;

³ "Əl-irşad" (Şeyx Müfid), səh.151; "Rovzətul-vaizin", 1-ci cild, səh.163

⁴ "Kəşful-ğümmə", 1-ci cild, səh.581; "Rovzətul-vaizin", 1-ci cild, səh.164; "Əl-irşad", səh.151

⁵ "Rovzətul-vaizin", 1-ci cild, səh.164

"Bu ayda sənin başına gələcək işə görə (ağlayıram). Elə bil bunu görürəm ki, sən namaza məşğulsan, dünyanın ən alçaq adamı—Səhud naqəsini öldürənin tayı ayağa qalxıb sənə başına bir zərbə endirir və saqqalını qanına qəltan edir."¹

Nəhayət o qorxulu gecə sona çatdı, Əli (ə) sübhün qaranlığında sübh namazını qılmaq üçün məscidə tərəf yola düşdü. Həyətdəki qazlar onun ardınca gedib paltarından tutdular. O qazları qovmaq istədilər, amma həzrət buyurdu:—Onlarla işiniz olmasın, bunlar fəryad çəkənlərdir, arxasınca novhə oxuyacaqlar.²

İmam Həsən (ə) dedi:—Niyə belə bəd xəbər verirsən?!

Buyurdu:—Ey oğul, bəd xəbər vermərəm, qəlbim mənə şəhadət verir ki, öldürüləcəyəm.³

Ümmü Külsüm İmam (ə)-ın sözlərindən pərişan olub dedi:—Əmr verin, Cödə gedib pişnamazlıq etsin.

Həzrət buyurdu:—Allahın qəza-qədrindən qaçmaq olmaz!

Bunu deyib kəmərinə möhkəm bağladı, dilində bu şəri zümzümə edərək məscidə yola düşdü: Şərin tərcüməsi:

"Ölüm üçün kəmərinə möhkəm bağla, çünki ölüm sənə görüşünə gələcək,

Ölümdən, sənə doğru gəldiyi vaxt ah-fəryad etmə."⁴

İmam (ə) məscidə daxil olub namaza başladı, təkbir deyib qiraətdən sonra səcdəyə getdi. Bu zaman İbni Mülcam fəryad çəkib, "Hökm yalnız Allahındır, sənə üçün deyildir, ya Əli!" deyərək zəhərli qılıncla Əli (ə)-ın mübarək başına zərbə vurdu. Təsədüfən bu zərbə elə əvvəllər Əmr İbni Əbdüvüddün vurduğu yerə endi və o həzrətin başını alnına qədər yardı.⁵

Mərhum Şeyx Tusi "Əmali" kitabında başqa bir hədisdə İmam Riza (ə)-dan, o da əziz ata-babalarından, onlar da İmam Səccad (ə)-dan nəql etmişlər ki, ***"İbni Mülcam Əli (ə)-ın mübarək başını səcdə halında zərbətləmişdir."***⁶

Məşhur şiə təfsirçisi Əbul Fütuh Razi öz təfsirində yazır: ***"İbni Mülcam Əli (ə)-ı vuranda o həzrət namazın birinci rəkətində "Ənbiya" surəsindən on bir ayə tilavət etmişdi."***⁷

Məşhur sünnü alimi Sibte İbni Covzi yazır: "İmam mehraba daxil olduqda, bir neçə nəfər ona hücum etdi, onların içindən İbni Mülcam (qılıncla) ona bir zərbə vurdu və dərhal öz yoldaşları ilə qaçdı."⁸

Mehrabda Əli (ə)-ın başından qan axıb mübarək saqqalını qızartdı. Bu

¹ "Uyunu əxbarir-Riza TM", 1-ci cild, səh.298

² "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.425; "Rovzətul-vaizin", 1-ci cild, səh.165; "Əl-irşad", səh.652; "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.212

³ "Kəşful-ğümmə", 1-ci cild, səh.284

⁴ "Məqatilut-talibiyyin", səh.31; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.429

⁵ "Kəşful-ğümmə", 1-ci cild, səh.584

⁶ "Biharul-ənvār", 9-cu cild, səh.650 ("Əmali"dən nəqlən)

⁷ "Ət-təfsir" (Əbul-Fütuh Razi), 4-cü cild, səh.425

⁸ "Təzkirətul-xəvass" (Nəcəf çapı), səh.177

halda o həzrət buyurdu: *"Kəbənin Allahına and olsun ki, nicat tapdım!"* (Sonra bu ayəni tilavət etdi:) *"Sizi torpaqdan yaratdıq, ona da qaytaracağıq və yenidən ondan (dirildib) çıxaracağıq."*¹

Əli (ə)-a zərbə dəyəndə fəryad edib dedi:—"Tutun onu!" Hamı İbni Mülcəmin ardınca qaçdı, hər kəs ona yaxınlaşırdısa, onu qılıncı vururdu. Axırda Qəsəm İbni Abbas irəli atılıb onu qucağına aldı və yerə çırpdı. Onu Əli (ə)-ın yanına apardılar. Həzrət dedi:—Mülcəmin oğlu!

Dedi:—Bəli!

Həzrət onu tanıyandan sonra oğlu Həsənə buyurdu:—Düşməndən muğayat ol, onun qarnını doyuzdur, bəndini möhkəm bağla. Əgər ölsəm, onu mənim yanıma göndər, Allahımın yanında onunla höcətləşim. Yox, əgər sağ qalsam, ya onu bağışlayar, ya da qisas alaram.²

Həsənlə Hüseyn Bəni-Haşim cavanları ilə birlikdə Əli (ə)-ı kilimin arasına qoyub evə gətirdilər. Sonra İbni Mülcəmi bir daha o həzrətin yanına apardılar. Əmirəl-möminin (ə) ona baxıb buyurdu:—Əgər mən ölsəm, məni öldürdüyü kimi, onu da öldürün, yox əgər sağ qalsam, onunla nə edəcəyimi özüm bilərəm.

İbni Mülcəm dedi:—Mən bu qılıncı min dirhəmə almışam, min dirhəm də verib ona zəhər yedirtmişəm. Əgər mənə xəyanət etsə, Allah onu həlak etsin!³

Ümmü Külsüm ona dedi:—Ey Allahın düşməni, Əmirəl-möminini öldürdünmü?!

O məlun dedi:—Əmirəl-möminini yox, sənin atanı öldürmüşəm!

Ümmü Külsüm dedi:—İnşallah, atam bu yaradan şəfa tapar!

İbni Mülcəm yenə də həyasızlıqla dedi:—Görərik, onun üçün ağlar qalacaqsan! Ona elə bir zərbə vurmuşam ki, əgər onu dünya əhalisi arasında bölüşdürsələr, hamısını həlak edər.⁴

O həzrətə bir az süd gətirdilər, bir az içib buyurdu ki, o süddən məhbusa da aparsınlar və ona əziyyət verməsinlər. İmam (ə)-a zərbə dəyəndə Kufə təbibləri onun başı üstünə gəldilər. Onların içində ən mahir həkim Əsir İbni Əmr yaranı müalicə edirdi. O, yaranı görəndə dedi ki, bir qoyun kəsib döşünü isti-isti gətirsinlər. Sonra onun içindən bir damar çıxardıb yaranın içinə qoydu, sonra onu çıxarıb dedi:—Ya Əli, vəsiyyətini et. Çünki, bu zərbə beyinə çatmışdır, artıq müalicənin faydası yoxdur.

Bu vaxt İmam (ə) kağız-qələm istədi, sonra Həsən və Hüseynə xitabən öz vəsiyyətini yazdı. Bu vəsiyyətin o həzrətin iki oğlu—Həsənlə-Hüseyn (ə) üçün edilməsinə baxmayaraq, həqiqətdə dünyanın sonuna qədər olan bütün insanlar üçün örnəkdir. Bu vəsiyyəti mərhum Seyyid Rəzidən əvvəl və sonra

¹ "Taha" surəsi, 55

² "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.212

³ "Tarixi-Təbəri", 6-cı cild, səh.185; "Kəşful-ğümmə", 1-ci cild, səh.586

⁴ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.169; "Təbəqat" (İbni Səd), 2-ci cild, səh.24; "Əl-əxbarut-tival", səh.214; "Məqatilut-talibiyyin", səh.36; "Kəşful-ğümmə", 1-ci cild, səh.63; "İqdul-fərid", 4-cü cild, səh.359; "Tarixi-Təbəri", 6-cı cild, səh.85

yaşamış bir çox tarixçilər və mühəddislər mötəbər sənədlə qeyd etmişlər.¹ Əlbəttə, vəsiyyətin əslı Seyyid Rəzinin "Nəhcül-Bəlağə"də qeyd etdiyindən çoxdur. İndi onun bir hissəsini burada qeyd edirik:

"Sizə tövsiyə edirəm ki, təqvalı olub Allahdan qorxasınız, dünya sizin soracağınıza gəlsə də, siz dünyanın ardınca getməyəsınız; dünyada əlinizdən çıxan bir şey üçün təəssüflənməyin, haqq söz deyin və (ilahi) əcr və savab üçün iş görün, zalımların düşməni və məzlumların dostu, himayəçisi olun."

"Mən sizə və bütün övladlarıma, əhlimə və bu vəsiyyətnamənin çatacağı hər bir kəsə təqvalı olub Allahdan qorxmağı, öz işində nəzmlı (dəqiq) olmağı, iki nəfərin arasında sülh yaratmağı tövsiyə edirəm, çünki sizin cəddinizin belə buyurduğunu eşitdim: "Camaat arasında sülh yaratmaq bir illik oruc-namazdan əfzəldir."

"Amandır, yetimləri unutmayasınız! Məbada onlar bəzi vaxtlar ac, bəzi vaxtlar tox olalar! Məbada sizin hüsurunuzda, onlara baş çəkən bir adamın olmadığına görə (tələf olub) aradan gedələr!"

"Amandır, öz qonşularınızla gözəl rəftar edin, çünki onların barəsində sizin Peyğəmbəriniz (çoxlu) tövsiyələr etmişdir. O həzrət qonşular barəsində o qədər tövsiyə edirdi ki, biz tezliklə irsdən onlara da bir pay verəcəyini güman edərdik."

"Amandır, Qurana (çox-çox) əhəmiyyət verin! Məbada başqaları ona əməl etməkdə sizdən qabağa keçə! Amandır, namazdan qafil olmayın! Həqiqətən namaz dinin sütunudur. Amandır, Allahın Evi (Kəbə) barəsində; nə qədər ki, dirisiniz, onu boş qoymayın. Çünki əgər boşladılrsa, sizə möhlət verilməyəcək və ilahi bəla sizi tutacaq."

"Amandır, Allah yolunda mal-dövlətinizlə, canınızla və dilinizlə olan cahadı unutmayın! Sizə vacibdir ki, dostluq əlaqələrini və məhəbbəti möhkəmlədəsiniz, ehsanı, bəxşişi unutmayasınız və bir-birinizə arxa çevirməkdən, əlaqələrinizi kəsməkdən uzaq olasınız. Əmr be məruf və nəhy əz münkəri tərək etməyin, (əks halda) şər adamlar sizə hakim olacaq, sonra da nə qədər dua etsəniz, qəbul olunmayacaqdır."

Sonra buyurdu:—Ey Əbdül-Müttəlib övladları! Məbada siz mənim şəhadətimdən sonra "Əmirəl-möminin öldürüldü", deyə bəhanə edərək qolunuzu çırmalayıb müsəlmanları qanına qəltan edəsiniz!² Bilin və agah olun ki, mənim qisasımı alanda yalnız qatili öldürməlisiniz. Əgər mən bu

¹ "Tarixi-Təbəri", 6-cı cild, səh.85; Əbu Hatəm Sistaninin "Əl-muəmmərunə vəs-sələf" kitabından, səh.149; "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.425; "Kafi", 7-ci cild, səh.51; "Mən la yəhzuruhul-fəqih", 4-cü cild, səh.141; "Töhəful-üqul", səh.197; "Məqatilut-talibiyyin", səh.38

² "Nəhcül-bəlağə", 47-ci məktub

zərbə nəticəsində dünyadan getsəm, ona yalnız bir zərbə vurun ki, bir zərbə—bir zərbə müqabilində olsun. Məbada onun burun-qulağını kəsəsiniz! Mən Peyğəmbər (s)-in belə buyurduğunu eşitmişdim: **"Həttə quduz iti belə, müslə etməkdən (burun-qulaq kəsməkdən) uzaq olun!"**

İmam (ə)-in övladları pərişan, boğazları qəm-qüssədən qəhərlənmiş halda oturub o həzrətin nəvazişli sözlərinə qulaq asırdılar. İmam (ə) bu vəsiyyətin axırında huşdan getdi, huşa gəlib gözlərini yenidən açanda buyurdu: "Ey Həsən, sənə bir-iki sözüm var. Bu gecə mənim ömrümün axır gecəsidir. Öldükdən sonra öz əlinlə mənə qüsl ver, kəfənə bük. Mənim kəfən və dəfn işlərimi özün şəxsən gör, cənazəmə namaz qılıb gecə qaranlığında Kufədən uzaqda, məxfi şəkildə torpağa tapşır, qoy heç kim ondan xəbərdar olmasın."

Əli (ə) iki gün sağ qaldıqdan sonra 40-cı ilin Ramazan ayının 21-ci gecəsində 63 yaşında dünyadan getdi. Onun əziz oğlu İmam Həsən (ə) öz əli ilə ona qüsl verdi, ona yeddi təkbirlə namaz qıldı, sonra buyurdu: **"Bilin, Əli (ə)-dan sonra heç kimin cənazəsinə yeddi təkbir deyilməyəcəkdir."**

Əli (ə) Kufədə, "Ğərra" adlı bir yerdə (indiki Nəcəf-Əşrəfdə) dəfn edildi. Xilafət dövrü 4 il 2 ay çəkdi.¹

ƏLİ (Ə)-IN MATƏMİNDƏ

Əli (ə) şəhid olandan sonra Həsən ibni Əli (ə) bir xütbə söylədi. Əvvəlcə Allaha həmd-səna edib, Peyğəmbərə salavat göndərdikdən sonra buyurdu: "Bu gün elə bir insan ölmüşdür ki, əvvəlkilər onun həqiqətini dərk etməmişlər, gələcək nəsil də heç vaxt onun mislini görməyəcəkdir. O döyüşəndə Cəbrail onun sağ tərəfində, Mikail isə sol tərəfində dayanırdı. Allaha and olsun, o Musəbni İmranın vəfat etdiyi, İsəbni Məryəmin göylərə aparıldığı, Quranın nazil olduğu gecədə vəfat etmişdir. Bilin ki, o öz maaşından ehtiyat üçün yığdığı yeddi yüz dirhəmdən savayı heç bir şey qoymamışdır. Bu məbləği də yığmaqla öz ailəsi üçün xidmətçi tutmaq istəyirdi."²

Sonra Qəqa ibni Zürrə ayağa durub dedi: **"Allahın rizvanı sənə olsun, ey Əmirəl-möminin! Allaha and olsun, sənin həyatın bütün xeyirlərin açarı idi; əgər səni qəbul etsəydilər, onda hər tərəfdən nazil olan nemətlərdən bəhrələndilər, Allahın neməti onları əhatə edərdi. Lakin onlar nankorluq etdilər və dünyanı tutub axirəti atdılar."**³

Əbül-Əsvəd Düəli Əli (ə)-ın matəmində bir neçə beyt şer qoşmuşdu, onun bir hissəsinin tərcüməsi belədir:

"Müaviyə ibni Hərbə deyin ki, dil yarası vuranların gözləri heç vaxt aydın olmasın!

Ramazan ayında bizi bütün insanların ən yaxşısının matəmində oturdursunuzmu?

Ən yaxşı bir insanı öldürdünüz ki, o, heyvanlara minib onları ram edirdi.

¹ "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.213; "Təzkirətul-xəvass", səh.112; "Mənaqibi Ali Əbitalib", 3-cü cild, səh.313

² "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.213

³ "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.213

Siz ayaqlarına bir cüt başmaq geyən ən yaxşı şəxsi,
Məsani ayələrini və Kitabı-mübini oxuyan ən yaxşı bir insanı
öldürdünüz!

Əgər Həsənin atasının üzünə baxsanız, ondakı nuru görərsiniz, ki, o nur
baxanların başlarının üstünə işıq saçmışdır.

Ey Əli, Qüreyş hər yerdə, hər məqamda olsa, bilmişdir ki, sən əsil-
nəsəbdə və dində onların ən yaxşısısan.¹

Əli (ə) barəsində mərsiyə şəri qoşanlardan biri də söz ustalığında məşhur
olan Səsəə ibni Suhandır. O, Əmirəl-möminin (ə)-ın matəmində belə
 demişdir: "Atam-anam sənə fəda olsun, ey Əmirəl-möminin! Nuş olsun sənə
(ilahi kəramətlər). Sən pak-pakizə bir mövlud, bəsirət sahibi və mücahid bir
şəxs idin, öz arzuna çatdın və Allah ilə faydalı bir müamilə (al-ver) etdin, öz
Pərvərdigarına tərəf tələsdin. O səni xoşluq və müjdə ilə qəbul etdi, mələklər
sənin ətrafına yığışdılar və Mustəfanın qonşuluğunda sakin oldun. Allah
sənə onun yanında yer verdi, sənə onun məqamı kimi bir məqam əta etdi və
Öz camı ilə səni sirab etdi. Öz Allahımdan istəyirəm ki, bizi səninlə birlikdə
məşhur etsin (diriltsin), çünki sən elə bir mərtəbəyə çatmışsan ki, səndən
qabaq heç kim ora çatmamışdır və elə bir məqama yetişmişən ki, səndən
qabaq heç kim o məqamı əldə edə bilməmişdir. Sən Peyğəmbərlə birlikdə
Allah yolunda gözəl şəkildə cihad etdin, Allah dinini və Peyğəmbərin
sünnəsini möhkəmləndirdin, fitnə odunu söndürdün. İslam sənin vücudunla
möhkümləndi, din sənin hesabına nizama düşdü. Səndə elə fəzilətlər cəm
 olmuşdu ki, o fəzilətlər səndən savayı heç kimdə yox idi. Hamıdan əvvəl
Peyğəmbər (s)-in dəvətini qəbul etdin, ona itaət etməyi hər şeydən üstün
tutdun, ona kömək etməkdə qabaqcıl oldun; öz canınla Allah yolunda
fədakarlıq göstərdin; öz qılıncını Onun dininə kömək etmək üçün siyirdin.
Hər bir inadkar zalım sənin əlinlə məğlub, hər kafir sənin əlinlə xar oldu.
Küfrün, şirkin, zülmün kökü sənin əlinlə quruduldu, sən üsyankarları,
zəlalətdə olanları həlak etdin. Ey Əmirəl-möminin, Allahın sənə verdiyi
fəzilətlər sənə nuş olsun! Peyğəmbərə ən yaxın adam sən idin, hamıdan
əvvəl iman gətirdin; elmdə, dərrakədə hamıdan üstün, yəqində hamıdan
kamil, hamıdan şücaətli və qoçaq idin. Sənin islamdakı xidmətlərin hamıdan
çox idi. Allah bizi sənin əcrindən məhrum etməsin, çünki sən xeyirləri
üzümüzə açdın və pisliklərin qapısını üzümüzə bağladın. Amma sənin
şəhadətə çatmağınla şər və pislik qapıları bizim üzümüzə açıldı, xeyir
qapıları bağlandı. Əgər camaat sənin sözlərinə qulaq assaydı, bərəkət hər
tərəfdən–yerdən və göydən–onlara nazil olardı, lakin çox əfsuslar olsun ki,
onlar dünyanı axirətdən üstün tutdular."

Xəvaric və digər islam düşmənləri İbni Mülcəmin bu dəhşətli
cinayətindən sevinərək bu işi tərəfləyirdilər. Xəvaricdən biri–İmran ibni
Həttan Vəqqaşi İbni Qəsəm (İbni Mülcəm) barəsində bir şer demişdir ki,
onun tərcüməsi belədir: ***"(Bu zərbə) necə bir zərbədir ki, Allahın rizvanına
(razılığına) çatmaqdan savayı başqa bir məqsədi olmayan bir***

¹ "Kamil" İbni Əsir), 3cü cild, səh.394; "Tarixi-Təbəri", 4-cü cild, səh.116;
k824səh.2,cild "Mürucüz-zəhəb", 2-ci cild, səh.428

pərhizkardan (!) baş vermişdir. Mən onu yadıma salanda Allah yanında əməl tərəzisinin hamınınkindən ağır olduğunu təsəvvür edirəm."

Qazi Əbu Təyyib Tahir ibni Əbdüllah Şafei də onun cavabında bir şərh qoşmuşdur ki, onun tərcüməsi belədir: ***"Bu necə zərbədir ki, dinin əsaslarını viran etməkdən savayı bir məqsədi olmayan alçaq bir adamdan baş vermişdir! Mən onu yadıma salanda Imrana və Hittana bir dünya lənət göndərirəm. Həmişə-aşkarda və gizlədə Allahın lənətləri ona olsun! Siz ikiniz (Imran və Hittan) cəhənnəm itlərindəsiniz ki, şəriətin aşkar dəlilləri ona şahid və sübutdur."***¹

Beləliklə də Kəbə evində doğulan, məsciddə şəhadətə çatan böyük və dahi bir şəxsiyyətin həyat nurunun şölələri söndü. Rəsuli-Əkrəm (s)-dən sonra dünya onun tayını görməmiş və heç vaxt da görməyəcəkdir. Nə cihad və fədakarlıqda onun misli vardı, nə varlıq dünyasının sirləri barədə olan elm və bilikdə, nə də digər fəzilətlərdə.

Müəllif elə buradaca üzr istəyərək sözü sona çatdırır, etiraf edir ki, Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın gözəl və mənəvi simasının hətta kiçik bir hissəsini belə, lazımınca əks etdirə bilməmişdir. Lakin çox sevinir ki, öz vəzifəsinə əməl etmişdir. İnşallah, o həzrət bir gün (Qiyamətdə) onun şəfaətçisi olar!

Cəfər Sübhani

Qum, "Imam Sadiq (ə) müəssisəsi", 15 Şəvval, 1408 h.q

MÜNDƏRICAT

¹ Imran ibni Hittanın yazdığı bu iki beyt şərin cavabı başqa şərlə də verilmişdir, Məsudi bunu öz kitabında qeyd etmişdir. "Mürucüz-zəhəb", 2-ci cild, səh.427